

ધાત્રીશિક્ષા પ્રથમ ભાગની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યા પ્રમાણે બગાડી ધાત્રીશિક્ષાના પ્રથમ ભાગનું શુદ્ધરૂપી ભાગાન્તર મને અનાયાસે મળી ગયું હતું આ બીજા ભાગનું ભાગાન્તર કરી આપનાર પણ એવાજ એક કુશળ વિદ્વાન સુભાગ્યે મળી આવ્યા છે કારીયાવાડમાં આવેલા જટણસાગાણી તાનુમના તાનુકાન્કન માન્તરસા દામોદરનમ વખતચંદ્ર શાસ્ત્ર જેમને બગાડી ભાગનું ઘણું માઠ જ્ઞાન છે અને લખનારી શૈલી ઉત્તમ છે એમની પાસે આ પુસ્તકના બીજા ભાગનું ભાષા તરુણરૂપ છે એમનો કેટલું ભાષાન્તર આ પુસ્તકને બધાએમની શૈલીવાળું શુદ્ધ અને સ્પષ્ટ છે, એનું વાચનારાઓને જણાવવું પડે તેમ નથી

આ પુસ્તકનો ત્રીજો ભાગ મેં જાતે લખીને નવોજ ઉમેર્યો છે બગાડી ધાત્રીશિક્ષાનું પુસ્તક જે ભાગમાત્ર છપાયું છે એ અથવા મૂળ બગાડી લખનાર ડૉ. યદુનાથ મુખોપાધ્યાય આ પુસ્તકનો એક ત્રીજો ભાગ પણ છપાવના ધારતા હતા, એનું પ્રથમ ભાગમાં એક ટેકાણે એક પ્રકરણમાં કરેલી સૂચના ઉપરથી જણાઈ આવે છે, પણ કનકે લખીને તપાસ કરાવતા એનું માનન પામ્યું કે એ ત્રીજો ભાગ છપાવોજ નથી આ તેથી એમનું બાકી રહેલું કામ પૂર્ણ કરવાનું મેં માહમ કરેલું છે—માહમ એટલા માટે કે એ મારો ખામ વિચાર નથી આ પ્રમાણે આ પુસ્તકનો ત્રીજો ભાગ બગાડીનું કે જે બીજા ભાગનું ભાગાન્તર નથી તેમ જ અથવા અનુકરણ પણ નથી પણ સૂતિકા શાસ્ત્ર (મિત્વાઈકરી)ના પુસ્તકના આધારથી આ ત્રીજા ભાગના યોગ્ય પ્રકરણ મેં પોતે યથાશક્તિ લખીને દાખલ કર્યા છે, અને તેથી મૂળ બગાડી અથકર્તાની અમન શૈલી કે ખૂબી મારી કલમમાં ન આવી હોય તો તેમ બનવાજોગ છે ડૉ. યદુનાથ પોતાના પુસ્તકના ત્રીજા ભાગમાં શુ વિચારો દાખલ કરાવના હતા તે જાણનાનું બની શકે એમ નહિ હોનાથી એમણે પ્રથમના મેં ભાગમાં નહિ લીધેના અને આ પુસ્તકના મૂળ વિચારને બધા એમે એવા યોગ્ય વારે પ્રકરણો મેં લખીને એક ત્રીજા ભાગનો આ પુસ્તકમાં ઉમેર્યો છે અને તેથી આ પ્રકરણોમાં આજ બૂનચૂ- થઈ હોય તો એ

વિષયના વિદ્વાનો દરમુજ્જર કરશે, અને મને જણાવશે એવી આશા છે. ત્રીજો ભાગ ઉમેર્યા વિના આ પુસ્તકનું કદ પ્રથમ ભાગ કરતાં કાંઈક ન્દાનું થવા જતું હતું, અને તેથી આદ્યેનું દિલ નારાજ ન થવા દેવું, એ પણ ત્રીજો ભાગ લખણ કરવાનું વિશેષ કારણ છે.

વૈદ્યકલ્પતરૂના પ્રાદરૂને ગયા વર્ષમાં ભેટની ચોપડી આપવા માટે હું વિષયની પસંદગીનો વિચાર કરતો હતો. મને લાગ્યું કે ભેટ માટે વૈદ્યક વિષયોની પસંદગી કાંઈક ચોક્કસ અનુક્રમથી થાય તો વધારે ઠીક અને તેથી મેં એવો નિશ્ચય કર્યો હતો કે જીવની (માણુમની) માંથી પહેલી સ્થિતિ એજ આ ભેટનો પહેલો વિષય મુકરર કરવો જોઈએ. જીવની માંથી પહેલી સ્થિતિ કઈ કહેવાય એ પ્રશ્નનો માધ્યમ રીતે એવો ઉત્તર મળે કે ગર્ભ અથવા બાળક એ માણુમની માંથી પહેલી અવસ્થા છે, કે જેનું બહુ સમિક વર્ણન આ ધાત્રીશિક્ષાના ત્રણે ભાગમાં આવી જાય છે. પણ હું ધારું છું કે એ પહેલાં પણ એક વધારે અગત્યની અવસ્થા છે કે જેના ઉપર થનાર માણુમના બવિધ્યને આખો પાયો રચાય છે. આ અવસ્થા ઘણી મુદ્દમ પણ મમજવા જેવી છે અને તે મામાપના બીજથી શરૂ થાય છે. એ અવસ્થાને ગર્ભની તૈયારીની અવસ્થા કહીએ તો યાંત્રે એક મદાયારી મુંદર અને મુદ્દદ આગકને કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરવું એ વિષેની સમગ્ર તૈયારી એજ પહેલી અવસ્થા છે. એ અવસ્થામાં મામાપના બીજની મુદ્દારણાથી આરંભીને ગર્ભાધાન અને ગર્ભાવસ્થાની અતિ અદ્ભુત અને ઉપયોગી વાતો આવી જાય છે. ગયા વર્ષની ભેટ માટે એવું એક પુસ્તક લખવાની તૈયારી હતી એવામાં ધાત્રીશિક્ષાનું બાપાન્નર અનાયામે પ્રાપ્ત થયું.

આવી રીતે પ્રથમ ભેટ માટે જે પુસ્તકની હું તૈયારી કરતો હતો તે પુસ્તક એટલે, ઉપર કલા પ્રમાણે, એક મદાયારી, મુંદર અને મુદ્દદ આગકને કેવી રીતે ઉત્પન્ન કરવું, એ વિષયનું એક અપૂર્વ પુસ્તક, જે જીવની અવશેષ હશે તો, નહકના બવિધ્યનાં વૈદ્યકલ્પતરૂના આદ્યેની મેવામાં મુકવાની હું આજ્ઞા રાખું છું.

વૈદ્ય જટાશંકર લીલાધર.

વૈદ્યક વિપચોથી ભરપૂર માસિકપત્ર.

સ્થાપના સને ૧૮૯૪ થી-વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૧-૮-૦.

વૈદ્યકકલ્પતરૂ.

વૈદ્યકકલ્પતરૂના ગ્રાહકોને આજ સુધીમાં આપેલાં
ભેટનાં પુસ્તકો.

૧. આરોગ્ય રહેવાના ઉપાય	રૂ. ૦-૨-૦
૨. અભયર્થ	રૂ. ૦-૨-૦
૩. વાલકર કલ્પતરૂ	રૂ. ૦-૪-૦
૪. ધાત્રી શિક્ષા ભાગ ૧ જો	રૂ. ૧-૦-૦
૫. ધાત્રી શિક્ષા ભાગ ૨ જો	રૂ. ૧-૪-૦

તંત્રી-વૈદ્ય જટાશંકર દીલાધર—અમદાવાદ.

અનુક્રમણિકા

ભાગ બીજો.

પ્રકરણ	મુખ્ય વિષય	પૃષ્ઠ
૧ છું—	માગકનો પગ પહેનો આન તો શુ કરવું?	૧—૩૧
૨ છું—	માગકનો હાથ પહેનો આને લાગે શુ કરવું? ...	૩૨—૫૩
૩ છું—	માગકનો નાગ પહેનો બહાર આવે તો શુ કરવું?	૫૪—૬૮
૪ થુ—	ઔર પહેની બહાર આવે તો શુ કરવું?	૭૦—૮૮
૫ મુ—	રમવ પઢી લોડી પડે તેનો અગાજ કરવા વિષે	૮૮—૯૮
૬ હું—	નેણુ દોષ તો પ્રસન તી રીતે કરાવવો?	૯૦—૧૦૦
૭ મુ—	અગાજો લગતી પીંગ	૧૦૦—૧૧૦
૮ મુ—	ગર્ભ લક્ષણ અથવા ગર્ભ રચનાના ચિન્હો	૧૧૦—૧૩૩
૯ મુ—	ગર્ભસ્ત્રાવ અથવા કસત્રાવડ	૧૩૩—૧૪૭
૧૦ મુ—	મૃતવત્મા એને માગક મરી જતા દોષ તે સ્ત્રી	૧૪૭—૧૫૭
૧૧ મુ—	પ્રસન પઢીની વલો અથવા આમોઘ	૧૫૭—૧૫૮
૧૨ મુ—	સુત્રાવના ઔરગમા માગકના શરીરની તપામણી	૧૫૫—૧૫૭

ભાગ ત્રીજો.

૧ છું—	ગમી ઉમરના લગ્ન અને ગર્ભ ધારણની ખરાબી	૧૫૧—૧૬૮
૨ છું—	વાત્રીયાપણ-તે વિષે સ્ત્રીઓનું અજ્ઞાન	૧૬૮—૧૭૭
૩ છું—	સ્ત્રીઓને દલાગ નથી રેતા તેના ગરબો	૧૭૭—૧૮૭
૪ થુ—	ગર્ભ ઉપર માના ગુણ દોષની અમર	૧૮૭—૨૦૮
૫ મુ—	ગર્ભના નવ મામ	૨૦૮—૨૨૪
૬ હું—	ગગથુથી ...	૨૨૪—૨૨૭

પછવાડેનું પત્રક જોનાની સમજણી.

મહીના સામે મૂકેલા આકાશમાના અનુક્રમે જમે આજ્ઞા મુબાધાન મને પ્રસવના દિવસે દર્શાવે છે દાખવા તરીકે પહેલી મે લાઈનોમાં જન્મેવારીની તા ૧ ની નીચે અક્ટોબરની તા ૮ ની મુઠી છે તેમા જન્મેવારી તા ૧ થી અક્ટોબર બેઘ થયાની અને ડિસેમ્બર તા ૮ થી પ્રસવની તારીખ સમજવી

ધાત્રી શિક્ષા

અથવા

સૂચાણી અને સૂતિકા.

બીજો ભાગ

પ્રકરણ ૧ હું.

બાળકનો પગ પહેલો આવે તો શું કરું ?

લક્ષ્મી—કેમ બેન ! મોળીનો બાણીયો છે તો સારો ના !

વખત—હા, બેન, ધરણી પુન્યથી બાણીયો સારો છે. આવો, બેસો, ઉભાં ક્યાં સુધી રહેશો ? હમણાં તમે દેખાતાં કેમ નથી ? હમણાં કાંઈ નવાણુની તો નથી ના ?

લક્ષ્મી—ના. કાલ રાત્રે હું ઘેર હતી, પણ કાઠને ઘેર એક મર્બિણીને પ્રસવ કરાવવા ગઈ હતી.

વખત—મર્બિણી કેવી હતી ? કાંઈ વાંકું વસતું તો નહોતું ના ?

લક્ષ્મી—બીજું તો કાંઈ વાંકું વસતું નહોતું. તે મર્બિણીના બાળકના પગ પહેલા આગ્રા હતા. પગથી બાળક અવતરે તેમાં બહુ ચિંતા કરવા જેવું નથી હોતું. સગર્ભા પોતાની મેન જ પ્રસવ કરી શકે છે. ધણું કરીને તેને હાથગુની મદદની જરૂર પડતી નથી.

વખત—બહુ સારી વાત સાંભરી આવી. આગળ તમે મને એ-
કવાર કહ્યું હતું કે જો બાળક પગેથી ચાલતો ત્યારે શું કરવું તે શીખ-
વીશ, તેને ઘણા દિવસ થઈ ગયા.

લક્ષ્મી—એવો વખત આવે ત્યારે એ શીખવાય. વખત ન આવે
તો મોડું પણ થાય. તમારો દાસ શ્રી રીતે શીખવાની
જોગવાઈ આવી છે.

વખત—શી જોગવાઈ આવી છે?

લક્ષ્મી—હું ગઈ કાલે જ ગમિણીને પ્રમવ કરાવવા ગઈ હતી
તેની બધી વાત બહુ જ ધ્યાન દેતે તમે સાંભળશો તો બાળકના પગ
પહેલા આવે ત્યારે શું કરવું તે તમે જણાવો જશો.

વખત—હા ખરી વાત કહે છે એ બહુ સારું થયું. તમને હા-
મણી નવરાશ છે?

લક્ષ્મી—આ વિના મારે બીજું કંઈ કામકામ નથી. વળા તમે
એવા બુદ્ધિશાળી અને આ બાળકને શીખી લેવામાં ખતીયાત છે કે તેથી
બીજા કામ હોય તો પણ તે બધા કામ પાતાં સુધારે પણ તમને શી-
ખવાની મારી મરજી થાય છે.

વખત—મારા ઉપર તમારી આટલી પ્રેમી મહેરબાની છે એ
બહુ મારું છે. ત્યારે સાહેબ પુરો તિરમો રાખીને હો-અં એમો. ત-
મારી મહેરબાનીથી સીધા પ્રસવની વાત તો મુંઝવેશથી રીતે જણાવું
હું. કારણ કે મુંઝવે ત્યારે શું કરવું તે બધું મારી રીતે જાણી રા-
ખવું જોઈએ. આટલો પાડોશમાં કોઈની વહુદારીને પ્રસવ વખતે હાથ
ચેતું હોય તો જોઈતાં હોય એવો નરે કોઈને કાંઈ ઉપકાર થઈ શકે.
લક્ષ્મી—કોઈક ઉપકાર કેમ? બધી ગમિણી સ્ત્રીઓને અને તેનાં
બાળકોને અર્થસેવન આપી શકાય એવી કરતાં બીજું કંઈ કામ કયું છે?

ધાત્રી શિક્ષા

વખત—હો, ખરી વાત કહો છો. તમે પ્રસવ કરાવ્યો હતા તો ગર્ભિણી શુ પેનોડી છે? તેની ઉંચાઈ આંધરે કેટલી છે? કઈ ન્યાતની છે? તેનું બાળક બેસ્યું છે કે નહિ? તેની દીકરી વતયા છે કે દીકરી?

લક્ષ્મી—તે કાયમની દીકરી છે પેનોડી છે. તેની ઉંચાઈ આંધરે મોળાંમંતર વરમની છે તેને દીકરી અવતયા છે. મા અને દીકરા અને માળાંતાળ છે.

વખત—તારે તો દીક. પહેલેથી છે ને લગી તેની બધી દીક. કન મને કહે. ગર્ભિણી અને તેનું બાળક એ બેમાંથી કોઈના કાઈ પણ મામ સમાચારની વાત માનવામાં આવે તો માએ લાગે નહિ. કેમ ખરું કહું છું કે નહિ?

લક્ષ્મી—એક વાર નહિ પણ માત્ર વાર ખરું. ગર્ભિણીના મર્મ ગર્ભિણીના નાભી. બીજાને એમાં શુ ખમર પડે?

વખત—તમે જાણે શુ પગ પાડેલા આવેલા જોયા?

લક્ષ્મી—ના, પગ પાડેલા આવેલા નાના નિતબ (દગરા) આગળ આવેલા હતા.

વખત—એ વળી એવી રીતે?

લક્ષ્મી—બોધને જાણીતને નિતબ (દગરા) બાજુમાં જોને પગ ત્રિયા હરીને બેમનાથી જોડા નિતબ, નીચેની તરફ રહે છે, તેમ પે રમા ઓકર પણ કહે છે.

વખત—તેનું ચિત્ર પાડી બતાવો તો મારી રીતે મમર્જાય.

લક્ષ્મી—આ જુઓ (જુઓ ચિત્ર છઠ્ઠું).

વખત—હો હવે તો બરાબર સમજા પડેલો નિતબ (દગરા) આ-આ હતા? તમે તો પહેલાં પગ આવડાવું કેહેતા હતા ને?

હું જોને પહેલી સુવાનર આવે તે પેનોડી કહેવાય

લક્ષ્મી—હા પહેલા પગ આવવાનું જ મેં તમને કહેલું હતું. નિતબ, દીંચણ કે પગ એ ત્રણમાથી ગમે તે એક પ્રથમ આવે તો પણ પહેલા નિતબ આવ્યા છે, એમ કહેવાય છે.

વખત—કેમ ? એનું શું કારણ ?

લક્ષ્મી—ગભિણીને પ્રસવ કરાવવાનો ઉપાય એ ત્રણેમા એકજ છે. મતબબ કે બાળકના નિતબ પહેલા આવ્યા હોય ને જે રીતે પ્રસવ કરાવાય, તેજ રીતે દીંચણ કે પગ આગળ આવ્યા હોય તોપણ પ્રસવ કરાવાય છે.

વખત—હવે હું એ સારી રીતે સમજી. હીક, પણ પહેલા પગ આવે ત્યારે એક સાથે બંને પગ આવે છે કે પહેલો એક પગ આવે તો બીજો બીજો આવે છે ?

લક્ષ્મી—તેનો કાંઈ ચોક્કસ નિયમ નથી. એક સાથે બે પગ પણ આવે, અને એક પણ આવે. તેમજ એક સાથે બંને દીંચણ પણ આવે.

વખત—નિતબ, દીંચણ કે પગ પહેલા આવવાના હોય તો તે શી રીતે જાણી શકાય ?

લક્ષ્મી—એ જાણવાની ઘણી રીતો છે, પણ હાથ લગાડી જોવાથી એ વાત ઘણીજ સારી રીતે જાણી શકાય છે.

વખત—હાથ લગાડી જોવાથી શી રીતે જાણી શકાય, તે કહો.

લક્ષ્મી—પહેલા નિતબ આવવાના હોય તો પરપોટો ફુટ્યા પહેલા ઘણે ભાગે કાંઈ પણ જાણી શકાતું નથી. માત્ર બાળકની પૂઠ ઉપરનું હાડકું અને ધરગની કરોડનો નીચલો ભાગ હાથ લગાડવાથી જાણાય છે. પરપોટો ફુટ્યા પછી હાથ લગાડવાથી કમળ (જરામુ) વા મોંઘા બાળકના બંને નિતબ (દમરા) અને પૂઠ ચોખ્ખી રીતે

જણાય છે. પૂઠની પ્રાસેનો ભાગ ખરાબર તપામવાથી દીકરા અથવા દીકરીનું ખામ ચિન્હ પણ માલમ પડી આવે છે. હાથથી અંડ (ગાળાઓ) જણાઈ આવે તો પછી કોઈ રીતનો શક રહેતોજ નથી. એટલે દીકરોજ છે એમ તરતજ સમજાઈ જાય છે.

વખત—હીક, મોં અને પૂઠ એ જેની રચના લગભગ મરખી જેવીજ છે. તો પછી મોં છે કે પૂઠ છે એ અનુમાનથી શી રીતે જાણી શકાય ?

લક્ષ્મી—તે જાણવાનો પણ રસ્તો છે; મો કરતા પૂઠ નાની હોય છે. વળી મોમાં આંગળી અડે તો હલ અને જડ્યુ જણાઈ આવે છે. પૂઠમાં આંગળી જાય તો આંગળી દખાય છે. નિતબ પહેલા આવવાના હોય તે શી રીતે જાણી શકાય, તે વાત તો હવે. તમે મારી રીતે સમજ્યાં કે નહિ ?

વખત—હા, એ વાત તો મારી રીતે સમજાઈ ગઈ. હવે દી-અથુ પહેલા આવવાના હોય તે શી રીતે જણાય તે કહો ?

લક્ષ્મી—તે પણ હાથ લેગાડવાથી મારી રીતે જાણી શકાય છે. હાથ લેગાડવાથી દીઅથુની બને બાજુએ ટેકરા જેવાં બે મારાં ગોળ હાડકાં, તે બે ટેકરાની વચમાં ખોલ, અને માથળ અને પગના નળાની મધિ એ બધું મારી રીતે જણાઈ આવે છે. આ બધું જાણવાથી પહેલાં દીઅથુ આવશે એમ જાણી શકાય છે. કેમ સમજ્યાં કે નહિ ?

વખત—હા, એ ખરૂં. પણ પગની ધુટી, કોણી અને કાંધની સાથે દીઅથુનો ગોટાળો થઈ શકે ખરો. એટલે પગની ધુટી, કોણી અને કાંધ હોય તોપણ દીઅથુ છે એમ વખતે જૂવ થઈ જાય કે કેમ ? અનુમાનથી આવી જૂવ ન થઈ જાય ?

લક્ષ્મી—હા, એવી જૂવ વખતે થાય ખરી, પણ તે બધું જાણવાની મારી ચુકિત છે.

વખત—તે યુક્તિ કઈ ?

લક્ષ્મી—તે કહું છું. પહેલાં ધુટી લ્યો. દીંચણની બંને તરફ બે ટેકરા છે. અને ધુટીની આસપાસ નથી. ત્યાર પછી કાણી લ્યો. તેમાં મળાંગ એકે લાંચું હાડકું હોય છે. પછી ગરદન લ્યો. ગરદન ઉપર ફક્ત એક જ ટેકરા હોય છે. અને ટેકરાથી આસને આસને આગળ પાછળ હાથ ફેરવી જોવાથી ઉપર ગળાની હાંસડીનું હાડકું અને પાછળ બરડાની કરોડનો ઉપરનો ભાગ જણાય છે. આવો તંદ્રાવંત હોવાથી, ગોટા કેમ થાય ? ધુટી, કાણી અને કંધના આકાર અને તેની આસપાસનાં હાડકાં, કરતાં દીંચણના આકારમાં અને તેની આસપાસના હાડકામાં જે તંદ્રાવંત છે તે બરાબર ધ્યાનમાં હોય, તો પછી ભૂલ થાયજ નહિ.

વખત—હાં ખરું કહો છો. આ બંધા અવધવાની રચનાનું સાદું જ્ઞાન ન હોય તોજે દાંધણનું કામ કરવું, એ લગભગ નોકમાં જેવું છે. તમે જે સમજાવ્યું તેવું બરાબર જ્ઞાન હોય તો નાનું છેલ્લું પણુ એ વાત સમજી શકે. અને સમજે તો ભૂલ થાયજ નહિ. કીકે, હવે પગ પહેલા આવવાના હોય તો તે શી રીતે જણાવામાં આવે, તે કહો.

લક્ષ્મી—તે જણાવાનો તો બહુજ સહેલો ઉપાય છે. પગનો આકાર એવો છે કે હાથ સિવાય બીજા કોઈ અંગની સાથે તેવું સરખાપણુંજ નથી. તેથી પગને બહુજે હાથ માનવાનીજ ભૂલ થવાનો સંભવ છે. ખોટું કશી પણ ભૂલ થવાનો સંભવજ નથી.

વખત—બહુ સારું. પણ તે ભૂલ ન થાય એમ તો શું જ નોંધવું નો ?

લક્ષ્મી—એમાં શી શીકર છે. એ તો તમનો હમણો જ એવી રીતે સમજવી દઉં કે પછી ભૂલ જ ન થાય. એકે એકે જે કહું તે બરાબર ધ્યાનમાં રાખો.

- (૧) પગની આગળીઓ આગળની બહુ સુહેલી છે અગુમથી તે છે ની આગળી લગીની દેકે આગળી એ પછી એક નાની હોય છે પણ હાથની આગળીઓમાં તેમ નથી તે તો નાની મેળી હોય છે
- (૨) પગના અગુમની પામે તેની બીજ આગળીઓ હોય છે પણ હાથના અગુમથી આગળીઓ વણી છેડી હોય છે હાથનો અગુડો બીજ બધી આગળીઓથી જુદી રીતનો હોય છે હાથની આગળીઓ અગુમની દારમાં નથી હોતી પણ મામી હોય છે
- (૩) હાથના કરતા પગની બનાવમાં દેખીતોજ ઘણો ફેર હોય છે પગનો અગુડો અને બીજ આગળીઓ એક જ દારમાં હોય છે તેમજ પગનો અગુડો બીજ આગળીઓ કરતા ઘણો મોટો અને ગોળ હોય છે
- (૪) પગના તરીકાની પેરે હાથે કાઢી હોતું નથી હાથ જેમ બા વડાની માથે સેગમ બેસે છે તેમ પગનો નજો અને ત બીજ એક સાથે બેસેલા નથી વગી હાથના કરતા પગ ઘણા ભારે હોય છે અને હાથનો જેટલા ખુશ્ખા પણ નથી હોતા

વખત—વાહ બેન, વાહ ! તમારી મુદ્દિને માનાશ છે ! ય્વી

મગની મુક્તિ ધીખની ? તમારા ગુણ મણતા પાર આવે તેમ નથી

લક્ષ્મી—આગળ જે જે મુક્તિ તમને કહી, તે સિવાય પણ કેટલાક એવા ચિન્હ છે કે જેથી બાગકના પગ આગળ આવશે કે હીચણ આગળ આવશે તે બધું સકાય

વખત—જે એવા ચિન્હ હોય તો તે સરળા કહી બતાવો બાકી શા મોટે રાખો હા ? બધાએ એ એ કહી બતાવે

લક્ષ્મી—સાચે માંભગો, કુર્કુ હુ પેણ આવવા મોડે સારે પ્રસન્ન તાના પ્રમવના દારમાં હાથ જાખવાથી પામે જે બાગકનું સરીગ

જુનુ મોઠામા મોઢુ કામ છે અને તેટલા વધારે વખત સુધી ચેલીમા પાણી રાખવાની મહેનત કરી દીયણ કે પગ પડેના આવવાના હોય ત્યારે એ પાણી સાવની રાખવાની મહેનત કરનાર આની હોય અને પાણી રહે તો પગ કામ ધણુજ મટેલુ થઈ જાય છે

વખત—એમ બેન ! પાણીની ચેની સાવની રાખવાની વાત આ ટોના બરો બાર દઈને શા માટે કરો ?

લક્ષ્મી—એમ મ્મ પૂઝો જો ? બધુ જૂની ગયા ? સભારી જુઓ ને ! તમને આ પડેના પણુ મ્મી રાખેલુ છે કે પાણીની ચેની વારે વારે, નીચી આ-ચા કરે તેથી જ જરાયુનું મો મારી રીતે ખુલુ થાય છે

વખત—હા એ તો કહેલુ છે ખરું

લક્ષ્મી—ત્યારે ! પડેલુ માથુ આવે તો મણુ જ્યાં કમળનુ મો ઉધાવા માં પાણીની ચેની માથવવાની જરૂર છે, ત્યાં પગી પડેના નિતબ, દીયણ કે પગ આવવાના હોય ત્યારે પાણીની ચેની માથવવાની જરૂર હોયજ એમાજીશી નવાધુ ?

વખત—હા એ ખરું માથુ આટલુ બધુ કાણુ એમ અને મોઢુ હોવા છતાં પણુ પાણીની ચેનીમાના પાણીની મલક વિના કમળનુ મો ઉધાવુ થઈ શકેલુ નથી તો પગી મથગીમાનુ પાણી પહેનેલી કે બહાર આની ગયુ હોય તો નિતબ દીયણ પગવડે જરાયુનુ મો શી રીતે ઉરડે ?

લક્ષ્મી—હા, જરાયર મમજ્યા છે હવે તમને એ સમજાવલુ પડે તેમ નથી ત્યારે હવે ખૂબ યાદ રાખ ને જાગ્રતના નિતબ દીયણ કે પગ પડેના આવે તેમ હોય તો તે વખતે ખુબ સભાળ રાખીને પાણીની ચેનીને સાવની અને કમળનુ મો સારી પેઢે ઉરડે

• પૂઢેના લાગના પાચમા પ્રકરણનો છેલ્લો ભાગ જુઓ. † કમળ

તુલ્સી, ત્યાં સુધી પાણી વહી જવા દેવું નહિ. પાણીની વેલી આખી આબાદ હોય, એટલે પાણી જરા પણ વહી ગયેલું ન હોય એવી રીતે તિમાં પ્રમવ કરાવવો હોય તો પણીજ મગવડ થાય; પણ એમું બનવું કોઈ મહેલું નથી; ધાણું કરીને તો એમ ચતુંજ નથી.

વખત—અહુ માર ત્યારે દાઢયણનું પહેલું કામ તો એ છે કે, પાણીની દાઢયણને મલાળી રાખવી પછી જ્યારે ડીયો કુટે, અને પાણી આવવા મડે ત્યારે શું કરવું ?

લક્ષ્મી—ડીયો કુટયા પછી બાળક પોતાની મેજેજ બહાર આવે. કુટી લગી છોકડું બહાર આવે ત્યાં સુધી દાઢયણે કાઢ કરવું નહિ. માત્ર પ્રમવનાં કારની નીચે હાથ દઈ રાખવા. તે જગ્યાએ ધકકો ન લાગે તેટલા માટે બાળકનું અંગ જેમ જેમ બહાર આવતું જાય તેમ તેમ સ્ત્રીના પેટની તરફ ઉચ્ચ કડી ઝાંઝી રાખવું. નેટથી દોડદોડ ચોટી થાય તેટલો લાભ થાય છે, જલદી પ્રમવ થઈ જાય, એવી કોઈ પણ મહેનત કરવી નહિ.

વખત—કેમ ?

લક્ષ્મી—પ્રમથી તે ગળાં સુધીનું આખું શરીર બહાર આવતાં જેમ વાર લાગે, તેમ માથું વગર મુસ્કેલીએ બહાર આવે.

વખત—એમ કેમ થાય ?

લક્ષ્મી—પ્રમથી તે માથા સુધી શરીરે કમે કમે મોકું છે કે નહિ ?

વખત—હા, તે તો ઉઘાડું જ છે; પેગનાં તળાયાં કરેતાં પીડી મોટી, પીડી કરેતાં સાથળ મોટા, માથળ કરતાં નિતંબ મોટા, પેટ કરતાં છોલી મોટી, આ વાત તો ખરી.

લક્ષ્મી—સારે જુઓ, જેમ જેમ ધીમે ધીમે નીચી મોટાં અંગ કમળના મોંમાંથી બહાર આવતાં જાય, તેમ તેમ કમળનું મોં જરૂર

સારી પેટે જીધાડું થતું આવે. કેમ, સમજી શકો છો ના ? અને કમળનું મોં પુરેપુરું ઉઘડેલું હોય તો માથું સહેલથી બહાર આવે. એમાં તો કાંઈ કહેવાનું જ નથી.

વખત—હવે બરાબર સમજાયું. હવે ફરી કહેવું પડશે નહિં. કાંઈ પણ રીતે માથું બહાર આવી જાય તો પછી શરીર બહાર આવવામાં ફરી પણ અડચણ પડે નહિં. તેમ જ કાંઈ દુઃખ પણ થાય નહિં. તેથી બાળકનું માથું પહેલું બહાર આવે તો શરીર સહેલથી બહાર આવે, કશું દુઃખ થાય નહિં. પણ પહેલું શરીર આવે તો માથું આવવું ઘણું જ કઠણ અને તેવે સમયે પ્રસૂતાને દુઃખ પણ થાય. તેથી જ પગથી તે ગળાં સુધીનું શરીર ક્રમે ક્રમે અને ધીમે ધીમે બહાર આવે એ ઘણું સાફ છે. એથી કમળનું મોં મારી પેટે ઉઘડવાની સગવડ થાય છે. કમળનું મોં ઉઘડવાથી માથું સહેલે બહાર આવે છે. એ જ તમારે કહેવાનું છે ની ?

લક્ષ્મી—હા, મારે એજ તમને કહેવાનું છે. તમારી ખુદિથી મને બહુ આનંદ થાય છે. અને તેથીજ તમને શીખવતાં મને બહુજ મજા પડે છે. કાંઈ બાબત કઠણ હોય તોપણ એકવાર શીખવતાંજ તમે શીખી જાઓ છો. તમારી ખુદિની બહારી છે. તમારી ખુદિની વાત હું ક્યારે પણ બૂલીશ નહિં.

વખત—તમે કશું હતું કે બધાં લગી બાળકની ફુટી સુધીના ભાગ બહાર ન આવે ત્યાં સુધી દાખવણે કાંઈ પણ કરવાનું નથી. પણ ફુટી સુધીના ભાગનો પ્રસવ થતાં ઘણી વાર લાગે તો શું કરવું ?

લક્ષ્મી—ઘણી વાર લાગે તો ઉપરાંઉપર, તરતાતરત વેણે આવે એવો ઉપાય કરવો.

વખત—શું કરવાથી તરતાતરત વેણે આવે ?

લક્ષ્મી—કેમ ! ઇપિકની વાત જૂલી ગયાં કે ?

વખત—હા, જૂલી ગઈ ખરી. વેળો બધે થઈ જાય, અથવા ધીમી પડી જાય ત્યારે ઇપિક આપણું જોઈએ, એમાં કંઈ વિચાર કરવાનો નથી. એ વાત હું જૂલી ગઈ ખરી.

લક્ષ્મી—હમણાં જૂલી ગયાં, એમાં કંઈ નુકસાન નથી. પણ બધાં થઈને ખરે વખતે જૂલશો માં હો !

વખત—સારું ! બેન સારું ! શીખેલાં હોઈએ, સાંભળ્યું હોય, તેનો ઉપયોગ કરવાનો વખત આવે ત્યારે તે જૂલી જવાય તો તે શીખવા સાંભળવાનો શો લાભ ? એ તો ઠીક, પણ એ ઓમડ કદાચ પાસે ન હોય તો દાખલો શું કરવું ?

લક્ષ્મી—તેનો પણ માર્ગ બતાવો. પગથી તે કુંડી સુધીના ભાગમાં નિતંબ આવતાં મુસ્કેલી પડે છે. પગ આવ્યા પછી જે નિતંબ આવી જાય તો કુંડી સુધીનો ભાગ પોતાની મેજેજ બહાર આવી જાય છે, તે તો તમે જાણો છોની ?

વખત—હા, તે તો મારી રીતે જાણું છું.

લક્ષ્મી—ત્યારે તો બાળકના પગ બહાર આવ્યા પછી કુંડી સુધીનો ભાગ બહાર આવતાં જે વાર લાગે તો નિતંબનો પ્રભવ દાખલો કરાવવાની જરૂર છે.

વખત—અસંભવ હવે હાથ લગાડીને બાળકના નિતંબનો પ્રભવ શી રીતે કરાવવો, તે કહો જોઈ !

લક્ષ્મી—બાળકની કૂચકીમાં એક આંગળી નાખીને ધીમે રહીને એની રીતે તાણવું કે જેથી નિતંબનો પ્રભવ થઈ જાય. તેથી પ્રસૂતાને કાંઈ પણ રીતની પીડા થતી નથી.

● કૂચકી—સાચજ તથા પેટની વચ્ચેની પોત

વખત—ક્યા હાથની આગળો નાખીને તાણુ ?

લક્ષ્મી—જે હાથ આગળેયો દોષ એટલે જે હાથ બગ કરે તેમાં તેમ તેની આગળો નાખી

વખત—ક્યારે આગળો નાખીને તાણુ નાખી નિર્ભય શી રીતે બહાર આવે ? આગળોમાં શું એટલું બધું ભેર હોય છે ?

લક્ષ્મી—અરે શું આગળોમાં થોડું ભેર છે ? બગ કરીને ક્યારે કીમત આગળો નાખીને ખેતવાથી નિર્ભય બહાર આવી નેમ, એમાં તમને શી નવાઈ લાગે છે ?

વખત—આગળોના નિર્ભય બહાર કાઢવાં થોડું ક્યારે આગળો નાખીને જ્યારે તાણુવામાં આવે ત્યારે પ્રમેતાની પ્રમથનાં દાર નીચે હાથ રોખેવા નિષ્ક્રિય કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા હા, હાથ તો રાખવોજ નિષ્ક્રિય. હાથ રાખ્યા વિના કોઈ પણ પ્રમેતાને પ્રમથ કરાવશે જ નહિ. આગળો પ્રસવ થવાનો દોષ તે વખતે પ્રમથના દારની નીચે હાથ રાખશે જ નિષ્ક્રિય. આ વાત કદિ પણ ભૂલશો નહિ.

વખત—આગળોની કુળી બહાર આવ્યા પછી શું કરવું તે જણાવો.

લક્ષ્મી—આગળોની કુળી સુધીનો આગળ બહાર આવ્યા પછી જાણવું જોઈએ સ્વાગ રાખવાની છે.

વખત—એ જોઈ કેમ ?

લક્ષ્મી—આગળની કુળીથી તે પ્રમેતાનો પેટમાંની આરંભ સુધી એટલું નોંધી છે, તે તો તમે જાણો છો ના ?

વખત—હા તે કેમ નોંધવું ? એટલું જોઈએ તો હાથ એવું તે હોય ?

લક્ષ્મી—જ્યાં સુધી આગળ પેટમાં દોષ છે, ત્યાં સુધી તે નોંધીને તેનો પ્રાણ દોષ છે, તે તમે જાણો છો કે નહિ ?

વખત—હા એ પણ સારી રીતે જાણું છું.

લક્ષ્મી—પ્રમનાના પેટમાંની ઓરમાંથી આ નાડીને માંગ બાગકનો શરીરમાં સોડી જ આવ કરે છે તેથી જ બાગક છતી થકે છે અને દિવસે દિવસે મોટું થતું આવે છે.

વખત—હીકે, નાડી તો એક હોતી નથી, ઘણી વીંટાયેલી હોય તેમ દેખાય છે.

લક્ષ્મી—હા, ખરું. નાડી એક નથી હોતી, પણ ત્રણ હોય છે. એ નાની અને એક મોટી, નાની બને નાડીઓ મોટી નાડી માથે વીંટાયેલી હોય છે.

વખત—ત્રણ નાડી હોવાનું શું કાણુ ?

લક્ષ્મી—તે કહું છું. નાની એ નાડીઓ વાંદે બાગકનો શરીરમાંનું મેહુ લોહી ઓરમાં જાય છે અને ઓરમાંથી મોખું મોટી મોટી નાડી વાંદે બાગકના શરીરમાં આવે છે.

વખત—હીકે તમારે એ સોડીની જ આવમાં કાંઈક ગોઠવો થાય તો તો કાંઈક માયું જાય, નહિ ?

લક્ષ્મી—હા, માયું જાય. અને તેથી જ હું કહું છું કે બાગક કુટ્ટી સુધી બહાર આવ્યા પછી દાણેજે ઘણી જ સંભાળ રાખવાની છે. નહિ તો કુટ્ટીથી ગળા લગીનો ભાગ બહાર આવતાં નાડી દબાય તો બાગક માયું જાય.

વખત—નાડી ઉપર દબાણ શી રીતે આવે ? નાડી દબાવ કેમ ?

લક્ષ્મી—તે કહું છું. કેમકેના મોંમાંથી બાગકનું શરીર બહાર આવવાને વખતે શું કાંઈ તરફ કમળ કુટ્ટી પર હોય ?

વખત—ના, બાગકનું શરીર બહાર આવતાં કમળનું મોં જરા પણ ઉપાડું રહેતું નથી. તેમાં આંગળી નાખી શરૂ થતેટલી પણ જગ્યા રહેતી નથી.

લક્ષ્મી—ત્યારે હંમે જુઓ, પેટ અને છાતી બહાર આવવાને વખતે નાડી ઉપર દબાણ થાય કે નહિ ?

વખત—હા, તેનાપર સારી રીતે દબાણ થાય. એ તો મેં જોયેલું પણ છે. માત્ર દબાણ થાય છે એટલું જ નહિ પણ બાળકની નાડીપર હાથ લગાડવાથી તે લોહીથી ભરાઈ ગયેલી જણાય છે, અને ધણ કરીને એમજ થાય.

લક્ષ્મી—મંબાગ રાખવામા ન આવેતો આ દબાણથી બહુ ખોટું થાય.

વખત—હીક, પણ નાડી ઉપર દબાણ ન થાય તેનો કાંઈ ઉપાય છે ખરો ?

લક્ષ્મી—ઉપાય ન હોય એમ તે કાંઈ હોય ?

વખત—ત્યારે તે ઉપાય મને કહો જોઈએ !

લક્ષ્મી—સાંભળો, કહું છું. ત્યારે છોકરું કુટી સુધી બહાર આવો ત્યારે તાડીને ગરુજ સંભાળવી રીતે રીતે તાણી લેવડી.

વખત—આ પ્રમાણે નાડી તાણી લેવાથી શું થાય ?

લક્ષ્મી—નાડી દબાવાની ખીક ન રહે, કેમ, કાંઈ પૂછવા જેવું છે ?

વખત—ના, એમાં તો કાંઈ પૂછવા જેવું રહેતું નથી. મારી રીતે સમજું છું. નાડીનું ધુંચકું કરીને લઈ લેવાથી તેનાપર શી રીતે દબાણ થાય ? બાળકની છાતી અને પેટની સાથે નાડી સરખી ન રહેવાથી નાડીપર દબાણ આવે નહિ કેમ ! ખરું કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા, તમે સારી રીતે સમજ્યાં છો.

વખત—પછી શું કરવું ?

લક્ષ્મી—ક્યે ઠેકાણે એ નાડીનું ધુંચકું રાખવાથી મુદય દબાણ આવે, એ પછી જેવું.

વખત—એવું ઠેકાણું કયું.

લક્ષ્મી—એવું ઠેકાણું છે.

વખત—મને સુઝતું નથી, બતાવોને બેન!

લક્ષ્મી—ધ્યાન દઈ સાંભળો. પ્રસૂતાના પેટમાં બરડાની કરોડની અંદરની તરફ પીઠની દાંડીમાં એક હાડકું છે. કમળમાં હાથ લગાડવાથી એ હાડકું ભાંગી પડી આવે છે. બે હાડકાંની બે બાજુએ બરડાની કરોડમાં લાંબી જેવી ખોલ હોય છે. આ ખોલમાં નાડી વીટીને રાખવી. આ ઠેકાણે રાખવાથી નાડી ઉપર જરા પણ દબાણ થવાની ખીક રહેશે નહિ.

વખત—એ જગ્યાએ નાડી હીક કેમ રાખી શકાય ?

લક્ષ્મી—કેમ ! એ કાંઈ કઠણ કામ નથી. કમળને ડાબે પડખે અથવા જમણે પડખે ન રાખતાં નાડીનું કુચળું જરાક ઉપરની તરફ રાખવું.

વખત—ઉપરની તરફ વળી કઈ રીતે ?

લક્ષ્મી—ઉપરની તરફ કહું છું, એટલે એમ કે, કમળના મોંમાં હાથ નાંખીને નાડીનું કુચળું ડાબે પડખે કે જમણે પડખે ન રાખતાં જરાક દૂર હાથ સેરવી દબને ડાબે કે જમણે પડખે રાખી દેવું. કેમ, હવે બરાબર સમજ્યાં ?

વખત—હા. સારી રીતે સમજી ગયો. હવે ફરી કહેવું નહિ પડે. હવે ખીજું શું કહે છે ?

લક્ષ્મી—કહું છું સાંભળો, બાળક અવતરતી વખતે તમે ક્યારે પણ નાગ ઉપર હાથ રાખી જોયો છે ?

વખત—હા, મેં હાથ રાખી જોયો છે. બે આંગળી નાગ ઉપર રાખી ધીમેથી જરાક બાર દબને જોવાથી તે બે આંગળીઓની નીચે ધનકારા થતા સંભળાય છે.

લક્ષ્મી—એ ધનકારા સેના ચતા હશે, તે તમે જાણો છો ?

વખત—નાડીમાં લોહીની આવજા થયા કરે છે, તેથી એ ધનકારા થાય છે.

લક્ષ્મી—ખરાબર કહો છો. જ્યાં લગી નાડીના આ ધનકારા આવતા હોય, ત્યાં સુધી કોઈ રીતની ખીક નથી, અને ત્યાં સુધી દાઢિ થયુંને કોઈ કરવાનું પણ નથી.

વખત—શું કહો છો ? એ તો ધણી મારી યુક્તિ તમે બતાવી !

લક્ષ્મી—હા, એ ધણી જ સારી યુક્તિ છે. બાળક કુટ્ટી સુધી બહાર આવે ત્યારે નાળ ઉપર દબાણ ન થાય એવો ઉપાય કરીને દાઢિયણે પ્રસૂતાની પાસે છાનાંમાનાં બેસી જ રહેવું. નાળમાં, લોહી જ આવ કર્યા કરે છે કે નહિ, તેજ તેણે વારંવાર જોતાં રહેવું. નાળને હાથ લગાડી જોવાથી આ વાત સારી રીતે જાણી શકાય છે. નાળ ઉપર દબાણ ન આવે તેને માટે શું ન કરવું, તે તો તમારા લક્ષમાં હો ના ? જુસ્સાં તો નથી ના ?

વખત—એ તે જુસ્સું ! આટલી ખંધી મહેનત લઈને તમે અને એ વાત ધીખવી છે, તે જુસ્સી કેમ જવાય ! ત્યારે જ્યાં સુધી નાળમાં સારી રીતે ધનકારા ચતા હોય, ત્યાં સુધી તો દાઢિયણે કોઈ જ કરવાનું નથી.

લક્ષ્મી—ના. કોઈજ કરવું નહિ. વારંવાર નાળા ધબધબ આપે છે કે નહિ, તેજ માત્ર તપાસ્યાં કરવું. અને નાળના ધનકારા ક્રમે ક્રમે થાય છે કે નહિ એ પણ જોતાં રહેવું.

વખત—ખરાબર કહો છો, આ જાનને બાંખત તપાસતાં રહેવું. નાડીના ધનકારા ચલા કરે છે કે નહિ, તે જાણવું જોઈએ. એ ઉપરાંત નાળના ધનકારા ક્રમે ક્રમે થાય છે કે નહિ, એ જાણવું તો ધ-

છું જ નહીં છે. કારણ કે એમ બનવાથી બાણી શકાય કે પ્રસૂતાને
ઝટ પ્રસવ નહિ થાય, તો બાળક મારું જશે.

લક્ષ્મી—વાહ ! બહુ સારું મનન્યાં છો ! આમ ન મંમજતાં
હો તો શીખવવામાં શી મજા પડે ? જે મારે કહેવાનું હોય તે તમે
અગાઉથીજ બાણી જાણો છો.

વખત—બાળકનો ફુંદી લગીનો ભાગ બહાર આવ્યા પછી
બાકીનો ભાગ બહાર લાવવામાં તો ઘણી મરજતા છે.

લક્ષ્મી—શી રીતે સરજના છે ?

વખત—પગ ઝાલીને તાણુવાથી બાળકનો બાકીનો ભાગ સપા-
ટાબધ બહાર આવી જાય.

લક્ષ્મી—મત્યાનાશ કાઢ્યું તમે તો ! એ તો નખોદ ગયાની વાત
છે ! એ વાત કોઈ દિવસ મનમાં પણ લાવશો નહિ.

વખત—એમાં શો દોષ છે ?

લક્ષ્મી—જો દોષ છે, તે કહું છું, સાબુગોળ વખતે બાળકની છાતી-
ઉપર તેનાં બાવડાં અને હાથ એવી રીતે રહેલાં હોય કે તાણુવાથી
તે ખસી જઈને માથાની બે બાજુએ અથવા માથાની પાછળ જઈ પડે.

વખત—ધારો કે કદાચ તમે કહો છો તેમ પડે તો તેમાં શું
નુકશાન ?

લક્ષ્મી—નુકશાન કાંઈ જેવું તેવું નહિ. બાળક મારું જાય.

વખત—શી રીતે મારું જાય ?

લક્ષ્મી—પહેલા પગ આવે ત્યારે એકલુ મારું આવવામાં પણ
સુરેલી છે. તો પછી માથાની સાથે બાવડાં અને હાથ બેગા આવે
તો તો પ્રસૂતા પ્રસવ કરી શકે જ નહિ. કદી જ્યોત્નાર વાપરવાથી
પ્રસવ તો થાય, પણ બાળક તો જીવનું અવનરી શકે જ નહિ.

વખત—અરર ! ત્યારે તો પગ ઝાલીને તાણવામાં તો બધું જુકસાન છે ! હીક, પણ માયાની બન્ને બાજુએ હાથ આવી જાય, તે શી રીતે આવે તે મને સમજતું નથી.

લક્ષ્મી—કેમ ! એમાં શું સમજતું નથી ? હાથ ઉઠા કરીને આગસ ખાતાં જે રીતે માયાની બે બાજુએ હાથ રહે છે, તેવી રીતે હાથ રહે.

વખત—હા. હવે બરાબર સમજાયું. બાગકની છાતી ઉપર તેનાં બાવડાં અને હાથ અમુક રીતે રહેલા હોય તો તે ખસી જવાથી માયાની બન્ને બાજુએ અથવા પગવાડે જઈ પડે. એ વાત હવે મને બરાબર સમજાઈ છે. હીક, પણ બાગકની છાતી ઉપર બાવડાં અને હાથ કેવી રીતે રહે ?

લક્ષ્મી—ખડુ સારી વાત પૂછી. એ જાણી રાખવાની પણ જરૂર છે. ઘણી ટાંક પડતી હોય ત્યારે, શરીર સકેડીને આપણે જે પ્રમાણે અદ્ય બીડીને હાથ રાખીએ છીએ, તેવી જ રીતે બાગક કમળમાં છાતી ઉપર હાથ રાખે છે. કેમ, સમજ્યાં કે નહિ ? (જુઓ ચિત્ર ચોથું.)

વખત—હા. બરાબર સમજાયું. આવો હાથનો આપીને સમજાવતાં કોણ ન સમજી શકે ?

લક્ષ્મી—એમ સમજાવીએ ત્યારેજ સમજો.

વખત—ત્યાર પછી હવે શું કરવું ? બાગક કુંડી સુધી બહાર આવી ગયું હોય ત્યારે નાજ ઉપર દબાણ ન થાય એવો ઉપાય કર્યા પછી દાખલો શું કરવું ?

લક્ષ્મી—બાગકની છાતી બહાર આવવાને વખતે હાથ લગાડીને નેવું કે, તેની છાતી ઉપર બાવડાં ને હાથ જેમ હોવાં જોઈએ તે બજા છે કે નહિ ?

વખત—એ વળી શું ! છાતી ઉપર ન હોય તો ખીજ કંઈ જમ્યાએ હાથ હોય ?

લક્ષ્મી—કેમ ! માયાની બે બાજુએ પણ કોઈ કોઈ વખત આવડાં અને હાથ નથી હોતા ?

વખત—શું કહો છો ? એમ પણ હોય ખરૂં કે ? અને તો લાગે છે કે એમ હોય તે તો સાઈ નહિ, બેન !

લક્ષ્મી—સાઈ તો નહીંજ તો. એમ હોય તો બાળકનું માથું બહાર આવી શકે નહિ.

વખત—વારૂ, પણ એમ હોય તો શો ઉપાય કરવો ?

લક્ષ્મી—એનો પણ બહુ સારો ઉપાય છે. માયાની બે બાજુએથી બાવડાં અને હાથ નમાવી દઈ નીચા લાવી શકાય.

વખત—કેવી રીતે નમાવીને નીચા લાવી શકાય ?

લક્ષ્મી—બહુજ ધીમે અને ચતુરાઈથી નમાવવા જોઈએ. હાથ લગાડવાથી એમ જણાય કે બાળકની છાતી ઉપર તેનાં બાવડાં અને હાથ નથી, તો તેના માયાની બે બાજુએ હાથ લગાડીને જોવું. માયાની બે તરફ બાવડાં અને હાથ છે એમ જણાય તો જે હાથ આરો (પાસે) હોય તે પહેલો નમાવી દેવો. ત્યાર પછી ખીજ હાથને પણ એજ રીતે નમાવી દેવો.

વખત—હાથ નાખીને તાણવાથી નીચેની તરફ નમાવી શકાય કે નહિ ?

લક્ષ્મી—એથી તો વખતે ઘણું નુકસાન થાય. કોઈ દિવસ એમ કરતાં નહિ.

વખત—કેમ ?

લક્ષ્મી—એમ કરીને જરાજર નીચેની બાજુએ તાણવાથી બાજુકેના હાથ વખતે ભાંગી જાય અને એ પ્રમાણે કરવાથી ઘણાં બાજુકેના હાથ ભાંગી ગયા છે પણ ખરા.

વખત—ત્યારે શી રીતે હાથ નમાવીને નીચે આણવા ?

લક્ષ્મી—તે કંઠુ છુ, માબજો. બાવડા અને હાથના નળાની સંધિની જરાક ઉપર એક કે બે આગળીઓ સખીને જરાક બળ કરવાથી બાજુકેના મો અને છાતી ઉપરથી હાથ સરીરની બે બાજુએ લાની શકાય અને તેથી બાજુકે કાંઈ ઇજા પણ ન થાય; કેમ મન્યાં કે નહિ ?

વખત—હા, સારી રીતે મમજી. પણ જાને હાથ એકેએકે નીચે લાવવા કે કેમ ?

લક્ષ્મી—એકે એકે નહિં તો બીજું શું ? પહેલાં પામેનો અને પછી આધેનો હાથ નીચે લાવવો.

વખત—બહુ સારું. છાતી બહાર આવવાને વખતે હાથ નાખીને જોવાથી એમ જણાય કે છાતી ઉપર બાવડા અને હાથ જેમ હોવા જોઈએ તેમ છે, તો કાંઈ કરવું પડે ખરું કે ?

લક્ષ્મી—ના જેમ જોઈએ તેમ હોય તો કાંઈ કરવું ન પડે. છાતી બહાર આવતી વખતે પોતાની મેજે જ જાને હાથ સરીને બે પડખે પડશે.

વખત—પછી શું કરવું ?

લક્ષ્મી—ત્યાર પછી બાજુકેની કાંઈ બહાર આવવાને વખતે પ્રસતાનાં પ્રમવના દાઢી નીચે હાથ દબાવવો, કાંઈ બહાર આવતાં મુસ્કેલી પડે છે.

વખત—કેમ ? શી રીતે મુસ્કેલી પડે છે ?

લક્ષ્મી—પમથી, તે મળા સુધીનું આખું શરીર બહાર આવી ગયા. પછી માથું તરત આવી જવું એ સહેલું નથી. પહેલું માથું આવે તો આખું શરીર કમળમાં રહે છે. તેથી કમળના કામમાં ધણું કરીને કાંઈ પણ હરકત પડતી નથી.

વખત—કમળને વળી કામ શું ?

લક્ષ્મી—આ તમે શું બોલો છો ? કમળને કામ શું ? બાળકને પોતાનાં શરીરમાં રાખવું એ કમળનું એક કામ, બાળકને બહાર કાઢી દેવું, એ કમળનું બીજું કામ; વળી ધણીવાર એમ બોલવામાં આવે છે કે પ્રસૂતાને વેણું આવે છે, વેણું બહુ આવે છે અને વેણું બધું થઈ ગઈ છે, એ બધાનો અર્થ શો ?

વખત—તે તો કહી ચકું તેમ નથી, વેણું એટલે વેણું. તેના વળી અર્થ શો હોય ? મને તો એના અર્થબર્થની કાંઈ ખબર નથી. વેણું એટલે શું તે તમેજ કહોને, બેન !

લક્ષ્મી—કમળ સાંકડું થઈ જવું એનું નામ વેણું.

વખત—વાહ ! હુંકામાં ધણું સારું કહી દીધું ! પણ તોએ એ વાત મને ચોખ્ખી સમજતી નથી. વેણુનો તો કાંઈક અર્થ સમજતો હતો, પણ આનો અર્થ તો મને જરાયે સમજતો નથી.

લક્ષ્મી—ધણીમાં તણખલાં ઉપર ચોટલી જોવાને લાંબી ટુંકી થતાં તમે કોઈ દિવસ જોઈ છે ?

વખત—એ તો ધણીવાર જોએય છે. જ્યારે જોવાને એક તણખલાં ઉપરથી બીજા તણખલાં ઉપર જવું હોય છે ત્યારે તે ધણીજ લાંબી થાય છે. ત્યાર પછી તેને જો જરાક હાથ લગાડો તો તરત તે ટુંકી થઈ જાય છે.

લક્ષ્મી—આ પ્રમાણે જ લાંબું હોય તે ટુંકું થઈ જાય, એનું નામ સાંકડું થઈ જવું.

વખત—ખડું. કમળ સાંકડું થવાનો અર્થ હવે બરાબર સમજવામાં આવ્યો. ફરીને એકવાર કમળ કેવી રીતે સાંકડું થાય છે તે સમજાવો, એટલે પછી કદિ પણ ભૂલી ન જવાય.

લક્ષ્મી—શ્રી, ત્યારે ફરીને પણ સમજાવું. સાંભળો, કમળ એ માંસની એક ચેલી અથવા કાચળા છે; એ માંસની કાચળામાં એક જોવી નવાઈ જેવી શક્તિ છે કે જરૂર પ્રમાણે તે ગમે તેટલી લાંબી થાય, અને પાછી ટુંકી થઈ જાય.

વખત—જરૂર પ્રમાણે લાંબી ટુંકી થાય એટલે શું ?

લક્ષ્મી—જ્યારે ગર્ભ ન હોય ત્યારે કમળનો આકાર બહુ નાનો હોય છે; પછી ગર્ભ રહે એટલે તેનો આકાર ધીમે ધીમે મોટા થતો જાય નવ મહિના પૂરા થાય ત્યારે તેનો આકાર ઘણોજ મોટા થાય. પ્રસવ થઈ જાય કે તરતજ એકદમ તેનો આકાર નાનો થઈ જાય. નવાં જન્મેલાં બાળકના માથા જેવડા તેનો આકાર થઈ જાય. ત્યાર પછી ધીમે ધીમે તેનો આકાર નાનો થતો થતો પહેલાંના જેવડા સમભગ થઈ જાય. આમ થાય છે ત્યારે જરૂર પ્રમાણે કમળ લાંબું ટુંકું થાય છે, એમ કહેવાય કે નહિ ?

વખત—હા. એમ કહેવાય; પણ તેથી શું ?

લક્ષ્મી—ત્યાર પછી કમળ શી રીતે સંકોચાય છે, તે તમને કહું છું; સાંભળો.

વખત—હા, હા, કહો, તે જાણવાની જ પછી જરૂર છે.

લક્ષ્મી—પ્રસવ થવાનો વખત આવે ત્યારે બાળકને બહાર કાઢી દેવાને કમળ ચહેનર્ત કરે છે. કમળની ચેલી પાણીની ચેલી ઉપર બાર દે, અને તેથી પાણીની ચેલીમાંના બાળક ઉપર પણ બાર આવે. જ્યારે

આવી રીતે કમળ બાર દે ત્યારે વેણુ આવે. વેણુની ધીમે ધીમે ચર-
આત થાય. પછી વધારે આવવા માંડે. પછી ઉપરા ઉપર વેણો આવે.
વારે વારે આ પ્રમાણે બાર આવવાથી બાળક સુધાની પાણીની કો-
થળી કમળના મોંમાં આવે. ત્યાર પછી થોડીક વારમાંજ પાણીની કો-
થળી પૂટ એટલે ડસીયો ફૂટે, અને પાણી વહેવા માંડે. પાણી વહેવા
માંડે એટલે માથું નીચું આવતું જાય. ત્યાર પછી માથું બહાર આ-
વવાથી આખું શરીર કમળમાં રહે; છેવટ કમળના ભારથી બાળકની
ગરદન, છાતી, પેટ, નિતંબ વગેરે બધા અવયવો એટલે આખું શરીર
ધીમે ધીમે બહાર આવે. હવે જુઓ, કમળ સંકોચાદ્ય સંકોચાદ્યને વારે
વારે બાર ન દે, તો બાળક બહાર આવી શકે નહિ. કમળનું કામ શું,
તે હવે તો સમજ્યાં ના ?

વખત—હા, હવે તો બધી સારી રીતે સમજી.

શક્તી—બાળકનું માથું પહેલું બહાર આવે એટલે તેનું આખું
શરીર કમળમાં રહે. પ્રસવના દરેક પ્રસંગમાં જરાયુને એટલે કમળને
કામ કરવું પડે છે, એમ કહેવું જોઈએ. તેથી કમળના કામમાં કોઈ
પ્રકારની અડચણ ઉત્પન્ન થવા દેવી નહિ. કમળ સંકોચવાથી વારે વારે
બાર આવે છે અને તેથીજ બાળકનું શરીર બહાર આવે છે. પણ પ-
હેલા પગ આવે તો ગળા સુધીનું આખું શરીર બહાર આવે, અને
માત્ર એકલું માથુંજ કમળમાં રહે. દરેક કામ કરતી વખતે કમળ
ખાલી થતું જાય છે, એ તો તમને કહેલુંજ છે. ત્યારે હવે જુઓ કે
આવે વખતે કમળ સંકોચાદ્યને કોના ઉપર બાર દે ?

વખત—હીક કહો છે. આ કારણથીજ, પૂમથી તે ગળા સુધી-
નું શરીર બહાર આવ્યા છતાં, પણ માથું બહાર આવવું એ સહેલું
કામ નથી, એમજ તમારે કહેવાનું છે, નહિ ?

લક્ષ્મી—હા, મારે એજ કહેવાનું છે. પગથી તે ગળા સુધીના ભાગ બહાર આવી ગયો હોય, અને એકબે માથુજ કમળમાં હોય ત્યારે કમળના કામુખા શી અડચણ થાય, તે હવે તો તમે સમજ્યાના ?

વખત—હા, સારી રીતે સમજી ગયું. આ હવે તમારે ફરીને કહેવું નહિ પડે. પગથી તે ગળા લગીનું બધું શરીર બહાર આવ્યા છતાં પણ, જ્યારે માથુ બહાર આવવામાં આટલી મુશ્કેલી છે ત્યારે તો બાળક માથુંજ જાય !

લક્ષ્મી—એમાં માથું રોતું જાય ! માથુ આવતાં ઘણી વાર લાગે તોજ માથું જાય.

વખત—ત્યારે એવે વખતે બાળકને કશી અડચણ ન થાય તે માટે શું કરવું તે કહોને, બેન !

લક્ષ્મી—સાંજળો, તે સારી રીતે કહ્યું છું. પગથી તે ગળા સુધી બાળક બહાર આવી ગયા પછી બાળક વખતે માથું જાય તેથી માથું બહાર કાઢવાને દોડદોડ કરતી એમ તમે વિચારો છો ?

વખત—એમ નહિં તો બાળક શું ?

લક્ષ્મી—બાળક ગળા સુધી બહાર આવી ગયા પછી, બાળકનું માથું બહાર આવવું જોઈએ, એ જરૂરની વાત છે, એટલું જ મનમાં હોવું જોઈએ. પણ તે માટે દોડદોડ કરવાની કશી પણ જરૂર નથી. બાળક હાંફે છે કે નહિ, તેજ માત્ર તપાસતાં રહેવું જોઈએ. બાળક હાંસતું નથી, એમ દાઢવિણને ખાતરી થાય તો કાંઈ પણ કરવાનું નથી. થોડી વાર પછી માથું પોતાની મેળેજ બહાર આવી જશે.

વખત—માથું તો કમળની અંદર હોય ત્યારે બાળક હાંફે છે કે નહિ, તે શા ઉપરથી જણાવી શકાય ?

લક્ષ્મી—કેમ ! જે એમ માલમ પડે કે નાનીના ધનકારા ધીમે ધીમે ઓછા થતા જાય છે, અને બાળક રહી રહીને ધરકે છે, તો જાણુયું કે બાળક હાફે છે.

વખત—હા, એ બહુજ સારી મુક્તિ ખરી. હીક, પણ આવાં લ-
ક્ષણ નેવામાં આવે તો તે વખતે શું કરવું ?

લક્ષ્મી—જે એમ હોય તો પછી વાર ન લગાડવી, તે વખતે
હાથ ધાલીને બાળકનું માથું બહાર કાઢવું, નહિ તો બાળક માથું જ નાંચ.

વખત—હાથ ધાલીને માથું શી રીતે બહાર કાઢવું ? બાળકની
ગરદન ઉપર બાર દબને તાણવાથી માથું બહાર ન આવી જાય !

લક્ષ્મી—એ તો સત્યાનામની વત્ત ! એ વાત મનમાં પણ લા-
વગો નહિ; એમ કરવાથી તો વખતે ગળું ખેંચાય અને બાળક ન
મરવાનું હોય તો પણ મરી જાય.

વખત—ત્યારે શું કરવું ?

લક્ષ્મી—જાણ હાથનાં એક કે બે આંગળા બાળકના મોંમાં નાખી
બાર દબને પ્રસૂતાના પ્રમવના હાટ નીચે મ્હમમાથી તાણુ દેવી. અને
જમણા હાથનાં એક કે બે આંગળાં વડે ડોકને ઉપરથી જરાક ડેવો દેવો.

વખત—એમ કરવાથી શું થાય ?

લક્ષ્મી—તે કહું છું. એ પ્રમાણે ન કરતાં માત્ર ખેંચવામા આવે
તો માથું બહાર આવે નહિં.

વખત—કેમ ?

લક્ષ્મી—કોઈ ઠેકાણે બસએથી વસ્તુ બહાર કાઢવી હોય તો શી
રીતે બહાર કાઢીએ ?

વખત—ફેરવી ફેરવીને જોઈએ કે શી રીતે કરવાથી તે વસ્તુ
વગર મહેનતે બહાર આવે તેમ છે ! પછી જો રીતે બહાર આવે તેમ
હોય તે રીતે બહાર કાઢીએ.

લક્ષ્મી—તો પછી શું ? હું પણ અત્યાર લગી એમ જ કહેતી હતી. અમા દાઘનાં એક અથવા બે આંગળાં બાળકના મોંમાં નાંખી નીચલા જડા ઉપર બાર દર્ધ પ્રસૂતાના પ્રમવના દારમાં સામ સામે તાણુ કરવી. અને તેજ વખતે જમણા દાઘની એક અથવા બે આંગળીઓ વડે ડોક ઉપર જરાક ઠેસો દેવો માથું એવી રીતે રાખવું કે જમણો દાઘ અને અબો દાઘ બાળકની ડોક ઉપર અને મોંમાં જેમ છે તેમજ રહે. આમ રાખી ખોળાની તરફ જરાક તાણુવાથી માથું બહાર આવી જાય. અને બાળકને કે પ્રસૂતાને કશી ઈજા ન થાય.

વખત—હા સમજાય છે તો ખરૂં, પણ તેનું ચિત્ર દોરી બતાવો તો સારું.

લક્ષ્મી—આ જુઓ (જુવો ચિત્ર ૮ મું).

વખત—વાહ ! આ ચિત્ર જોવાથી તો બહુ સારી રીતે સમજાયું.

લક્ષ્મી—સારી રીતે સમજાય એટલે બસ. બાળકના પગ પહેલા આવે ત્યારે આ રીતે પ્રસવ કરાવવો.

વખત—પ્રસૂતાને પ્રસવ થઈ ગયા પછી શું કરવું ?

લક્ષ્મી—કેમ ! મોતીને પ્રસવ થયા પછી જે જે કર્યું હતું, તે તે બધું કરવું. એમાં કશી પણ વધઘટ કરવાની નથી.

વખત—ઠીક, પણ જો બાળક હાંફતું માલમપડે તો શું કરવું ?

લક્ષ્મી—કેમ ! ભૂલી ગયાં ? મોતીને બાણીયો અવતર્યો ત્યારે એ સબધી તો બધી માત તમને કહેલી છે.

વખત—હા, હા, ખરૂં. હવે મને યાદ આવ્યું, એ કહેવાની જરૂર નથી.

લક્ષ્મી—પગ પહેલા આવે ત્યારે માથું આવતા જો કાંઈક વાર લાગે તો ધણું કરીને બાળક હાંફે. એ વખતે બાળકને બચાવવાનો

ઉપાય ઠંડુ અને ગરમ પાણી છે. ઠંડુ પાણી અને ગરમ પાણી જુદા જુદા વાસણમાં ઓરડામાં અગાઉથી જરૂરાજર રાખી મુકવું.

વખત—હીક. ઠંડુ અને ગરમ પાણી જુદા જુદા વાસણમાં બધી સુવાવડીના ઓરડામાં અગાઉથી રાખવું જ નહિએ કે ?

લક્ષ્મી—હા. બધીના ઓરડામાં રાખવું જ નહિએ. આ વાત તમારે બહુ જ ધ્યાનમાં રાખવી. કારણ કે આગળ પગ આવે તો બાળક ધણું કરીને હાફિજ. લોકોમાં કહેવત છે કે “ચેતતો નર સદા સુખી.”

વખત—હવે તે કંઈ એ જુલું ? એ તો બરાબર ધ્યાનમાં રાખીશ. તમે શીખવો એમાં કંઈ બાકી રાખું ખરી કે ? બાળકના પગ પહેલા આવે ત્યારે શી રીતે પ્રસવ થાય તે તો મારી રીતે જાણું. પણ નિતંબ^૧ કે ઢીંચણ પહેલા આવે તો શું કરવું ?

લક્ષ્મી—કેમ ? પગ પહેલા આવે કે નિતંબ પહેલા આવે કે ઢીંચણ પહેલા આવે, એ ત્રણેમાં પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવવાની એક જ રીત છે. એ વાત તો મેં આગળ પણ તમને કહેલી છે.

વખત—ત્રણેની રીત એકજ છે, એમ તો તમે મને કહેવું હતું. પણ એમ શી રીતે થાય ? તે મારાથી સમજાતું નથી.

લક્ષ્મી—કારણ ?

વખત—બાળકના પગ પહેલા આવે તો પગની પીંડીઓ, ઢીંચણ, સાયળ, નિતંબ, પેટ, છાતી, ગળું અને માથું એ બધું એકે એકે સહેજ બહાર આવી જાય. પણ પહેલાં નિતંબ કે ઢીંચણ આવે તો બાળકના પગ શી રીતે બહાર આવે ? અને પગ ન્યાં સુધી બહાર ન આવે ત્યાં સુધી, છાતી પેટ વગેરે શી રીતે બહાર આવી શકે ?

લક્ષ્મી—હા. એ વાત ખરી. નિતંબ કે ઢીંચણ પહેલા આવે તો પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવવાનો ઉપાય પ્રયત્નનાથી જરાક જુદો છે ખરો.

વખત—તે ઉપાયમા શો ફેર છે, તે જાણવા માટેના હું તમને
 • વારેવારે પૂછુ છું ?

લક્ષ્મી—શિક ત્યારે સાબગો, કદુ છું નિતબ કે દીચણ પહેલા
 આવે ત્યારે પગ શી રીતે બહાર કાઢવા એ વાત મનમા લારીને શી
 કર કરવાની નથી યતનીક વાર વેળો આ યા પત્રી બને પગ પો
 તાની મેજેન સહ દ્યને બહાર આવી જાય એવે કામ ધણું સ
 હેલુ થઈ જાય છે

વખત—શિક, ત્યારે તો દીચણ કે નિતબ પહેલો આવે તો
 પગ બહાર કાઢવાને માટે કાઠયણુને કાઠ પણ કરવું પડતુન નથી

લક્ષ્મી—ના, કાઠજ કરવું પડતું નથી પગ પોતાની મેજેન બ
 હાર આવે છે

વખત—ત્યારે તો પગ, નિતબ કે દીચણ એ નણુમાધી ગમે
 તે પહેલે આવે તો પણ પ્રસૂતાને પ્રમવ કરાવવાનો ઉપાય એકજ છે,
 એમજ દુકામા કટોને ! *

લક્ષ્મી—એકજ ઉપાય છે અને એન વાત મે તમને આગગ
 પણ એણે એાખી કહેની છે શિક, હવે માનગો નિતબ પહેલા આવે
 ત્યારે ધડ આવતા કાઠક વાર લાગે છે પણ માથુ તો તરત બહાર
 આવી જાય છે

વખત—શિક, માથુ તરત બહાર આવે તો સાર ના ?

લક્ષ્મી—હા ધણુ જ સાર માથુ તરત આવે છે તેથી નિતબ
 પહેલા આવે તો છોડ મરી જવાની ખીક ધણીજ એાછી રહે છે

વખત—ત્યારે દીચણ કે પગ પહેલા આવે તો શુ કાઠ ખીક છે ?

લક્ષ્મી—હા પહેલા નિતબ આવે તેના કરતા પહેલા દીચણ
 કે પગ આવે તેમા કાઠક શકા તો ખરીજ

વખત—કારણ ?

લક્ષ્મી—દીચણુ કે પગ પહેલા આવે તો બાળકની ગરદન અને માથું આવતાં ધણું-કરીને વાર લાગે છે. તેથી જ કદું હું કે દીચણુ કે પગ પહેલા આવે તો બાળક બહુ દુઃખી થાય છે અને વખતે મરી પણ જાય છે. નિતબ પહેલાં આવે તો ત્રણમાંથી એક બાળક મારું જાય છે અને દીચણુ કે પગ પહેલા આવે તો બેમાંથી એક બાળક મારું જાય છે, એમ ડાક્ટરોના દફતરે તપાસતાં માલમ પડે છે અને તેથી એ વાત નક્કી થાય છે.

વખત—મલાનાથની પાટીજ તો ! ત્યારે તો પહેલા નિતબ આવે એ બહુજ માર, બાઈ !

લક્ષ્મી—તે તો સાચું છે ના !

વખત—આહા ! બમવાન કરે ને મરણી પ્રસૂતાઓના બાળકના માથા પહેલાં આવે ! અને જે બાળકનો માથાં પહેલા ન આવે તેના નિતબ પહેલા આવે તો બહુ જ સાઈ થાય ! બેન !

લક્ષ્મી—હા એમ થાય તો તો ધણુ જ માર. અને ધણુ ભાગે થાય છે પણ એમજ. નિતબ પહેલા આવીને જેટલા બાળક જન્મે છે તેની માથે મરખાવતા દીચણુ કે પગ પહેલા આવીને ધણાંજ થોડા બાળકો જન્મે છે. પણ હવે તો તમે બાળકના નિતબ, દીચણુ કે પગ પહેલા આવે તો પ્રસૂતાને શી રીતે પ્રસવ કરાવવો તે તો સારી રીતે શીખી ગયાં કે નહિ ?

વખત—હા. એ તો મને સારી રીતે આવડી ગયું.

પ્રકરણ ૨ જી.

બાળકનો હાથ પહેલો આવે ત્યારે શું કરવું ?

વખત—કેમ બેન ! આજ સા સમાચાર છે ?

લક્ષ્મી—નહારા સમાચાર નથી.

વખત—આખ્યાં છે તો જમી જીડીને ના ?

લક્ષ્મી—અત્યાર લગી જમી ન હોઈ, એમ તમને લાગે છે ?

વખત—મને તો લાગે છે કે જમીનેજ આખ્યાં હશે.

લક્ષ્મી—તમારે હમણું નવરાસ છે ?

વખત—કેમ બેન ?

લક્ષ્મી—બટજીને ઘેર જરા મારી માથે આવી શકશે ?

વખત—બટજીને ઘેર સા માટે ?

લક્ષ્મી—તેની નાની વડુને પ્રસવ કરાવવા જવું છે.

વખત—નાની વડુને કેટલીક ખારથી વેણો આવવા માંડી છે ?

લક્ષ્મી—ધણી વાર નથી થઈ. હમણાંજ તેનું માથુંસ આવીને મને કહી ગયું.

વખત—પ્રસૂતાને તમે જોઈ આખ્યાં કે નહિં ?

લક્ષ્મી—હા. તેને જોયા પછીજ અહિં આવી છું પ્રસૂતાનાં લક્ષણ બહુ સારાં દેખાતાં નથી.

વખત—કેમ, શું જણાય છે ?

લક્ષ્મી—તેના બાળકનો હાથ પહેલો આવવાનો છે.

વખત—સત્તાનાશની વાત એ તો ! પહેલો હાથ આવે એ તો કાંઈ જેની તેવી વાત ન કહેવાય ! ધણુંજ જોખમ મળ્યાય.

લક્ષ્મી—હા. ધણુંજ જોખમ છે. એમાં શક નથી.

વખત—મને શીખવવા માટે માથે લાઇ જશો ના ?

લક્ષ્મી—પ્રસૂતાને એકલી મળીને, ત્યારે હું શું કરવા તમારી પાસે આવી હદય ? મારો ધધો તમને શીખવવો છે, માટે તમને તેડવા સાક્ષી આવી છું. હવે વાર ન લગાડો. ચાલો, મારી માથે ઉત્તવળથી ચાલો.

વખત—ચાલો, ત્યારે. (બટકને ઘેર પોહોંચીને બને પ્રસૂતાના ઓરડામાં પેશીને) જોડાં બાળકનો હાથ પહેસો શી રીતે આવે છે ? (તપાસ કરી જોઇને) અરે મા ! એમજ છે ! (લક્ષ્મી તરફ જોઇને) અરે બેન ! હવે શું થશે ?

લક્ષ્મી—તમે ડરી જાઓ નહિ. હંમણા હું પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવી દહશ.

વખત—અરે બેન ! તમે દયા કરો તોજ આ પ્રસૂતા તો બમે. આ વડુ બહુજ સારી છે. એના જેની બીજી મારી વડુ કોઇ મે જોઇ નથી. હીક, પણ પહેસો હાથ આવવાનું કારણ હમે કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હરેક કાર્યનું કારણ તો હેમજ.

વખત—ત્યારે આનું કારણ શું ?

લક્ષ્મી—હાથ પહેસા આવવાનું તમે કારણ પૂછો છો ? એની વાત પણ તમે ભૂલી ગયાં ? કાંઇક સજારો. પહેલાં હાથ અને પગ આવવાનાં કારણો તમને મેં કહી ખતાખ્યાં નથી ?

વખત—હા. હા. કહેલાં છે ખરાં. કાંઇક કાંઇક યાદ આવે છે ખરાં.

લક્ષ્મી—કાંઇક કાંઇક યાદ આવવાનું અહિં કામ નથી. જ્યાં ધ્યાનમાં હોવાં જોઇએ. જ્યાં એક વાર ફરીને મારી રીતે કહું છું. તે ધ્યાન દઇ સાંભજો.

વખત—ત્યારે કહો, હું બહુજ ધ્યાન દધને સાંભળીશ. પણ આથી તમે એમ ધારશો નહિ કે તમે મને જે જે શીખવ્યું છે તે હું ભૂલી ગઇ છું. તમે મને જે જે શીખવ્યું છે, તે બધું એક ચોપડીમાં મેં લખી રાખ્યું છે.

લક્ષ્મી—ખરૂં કહો છો ? બધુંજ લખી રાખ્યું છે ? કોઇ પણ વિષય શીખવેો હોય ત્યારે મોઝે તમારી પેઠે ધ્યાન રાખીનેજ શીખવેો નોંધવો. ત્યારે હવે સાંભજો.

(૧) પેટમાં બાળક મરી ગયું હોય તો ધણું કરીને તેના હાથજ પહેલો આવે છે.

(૨) ગર્ભાવસ્થામાં કોઈ પણ કારણથી કમળ ને ત્રાંસું થઇ જાય તો બાળકનો હાથ ધણું કરીને પહેલો આવે છે.

વખત—કમળ ત્રાંસું થઇ જાય એટલે કેવી રીતે ચર્ધ જાય ? તે મને જરા સમજાવશો ?

લક્ષ્મી—ગર્ભાવસ્થામાં પ્રસૂતા પડી જાય કે બીજી કોઇ રીતે ને તેના પેટ ઉપર આધાન એટલે માર લાગે તો કમળ પોતાને રહેવાની જગ્યાએ ન રહેતાં ફરી જાય અને એક પડખે થઇ જાય.

વખત—ત્યારે ગર્ભાવસ્થામાં કોઇ પ્રકારનો આધાત થાય તે તો ધણું બીકવાળું કહેવાય.

લક્ષ્મી—હા. ધણુંજ બીકવાળું છે. ત્યાર પછી સાંભજો. નિતંબમાં ત્રણ હાડકાં હોય છે, તે તમે જાણો છો ?

વખત—ત્રણ કયાં વળી ?

લક્ષ્મી—કેમ ? ખરડાની કરોડના છેલ્લા ભાગનું એક હાડકું વચમાં અને બે પડખે બે.

વખત—(લક્ષ્મીએ હાથ લગાડીને બતાવ્યા પછી) ખરૂં. ત્રણ હાડકાં છે ખરાં.

લક્ષ્મી—એ ત્રણ હાડકા એની રીતે નેમણેના છે કે તેથી એક સારી ખોન તૈયાર થઈ છે એ ખોનમા કમળ રહે છે (૩) આ ખોનુ ઉપરનુ મો સાકડ ટોચ તો નાગકનો હાથ નહુ કરીને પરેતો આવે (૪) બહુ વેણો આવવાથી કમળને પાણીની ઓથળી મારફતે બાગક ઉપર બહુજ ભાર દેતા પણ ઘણુ કરીને નાગકનો હાથ પડેતો આવે (૫) જો એ બાગક પેગમા ટોચ તો ઘણુ કરીને એમનુ માથુ પહેલુ આવે અને બીજાનો હાથ પરેતો આવ, ઓછ ઓછ નાર તો બન્ને બાગના હાથ પડેના આવે (૬) પેગમાનુ નાગક ઘણુજ ફરકતુ ટોચ તો પણ ઘણુ કરીને તેનો હાથ પડેતો આવે બાગકનો હાથ પડેતો આવવાના આ મુખ્ય કારણો છે તે જામ્મી રાખવા

વખત—નાગકનો હાથ પડેતો આવવાના કારણુ તો એ એક બધાએ જાણી લીધા હવે નાની વડુને પ્રમવ કરાવી દેખાવે નેહ !

લક્ષ્મી—તમે મબરાઓ મા હમણા પ્રમવ કરાવી દહશ તમે મેમ બેઠા જુઓ બાગકનો હાથ પડેતો આવવાનો ટોચ ત્યાં હાથ જુ મુખ્ય કામ એ છે કે પરપોટો કે હમીયો જુવા ન દેવો

વખત—પરપોટો કે હમીયો ન હુ, તે માટે દાખલો શુ કરુ? ને તો પરેલુ કરે.

લક્ષ્મી—તે કરુ છુ માલગો પ્રસૂતાને છાનીમાની મુવાડી રા ખની ઉઠવા કે હરવા ફરવા દેની નહિ તથામ કરી નેવા હાથ ના ખવાની જરૂર હોય તો બહુજ ધીમેથી હાથ નાખવો આગળીના નખ બખ લાગીને પરપોટો જુગી ન જાય, તેની ખુમ મબાગ રાખની અને પ્રસૂતાને ઓછ પણ કારણુમર જરા પણ કરાજના દેની નહિ ઝાડો, પેશામ કરતા પણ કરાજવાની ના પાત્રી આત્રી મબાગ રાખવામા આવે તો પરપોટો જુતો નથી

વખત—ત્યારે એક તો મોટી બીક ગઇ. નાની વહુને હજી
 • લગી તો પરપોટો ફુટ્યો નથી.

લક્ષ્મી—પરપોટો હજી ફુટ્યોએ નથી. અને હમણાં તરતમાં
 ફુટવા દેવાએ નથી.

વખત—ત્યારે પ્રસન્ના પ્રસવ શી રીતે કરશે ? પોતાની મેળે પ્ર
 સવ કરશે કે તમારે પ્રસવ કરાવવો પડશે ?

લક્ષ્મી—કેમ, બૃક્ષી ગયાં કે ? તમને હું આગળ કહી ગઇ છું
 કે બાળકનો હાથ પહેલો આવે ત્યારે જો બાળક પોતાની મેળેજ ફરી
 ન જાય, અથવા દાઇયણુ બાળકને ફેરવી ન દે તો, પ્રસન્ના પ્રસવ કરી
 શકેજ નહિ. પ્રમત્તા મારી જાય. બાળક પોતાની મેળે ફરી જાય એ તો
 મોટા ભાગ્યની વાત મનજવી. ધણું કરીને તો બાળક પોતાની મેળે
 ફેરેજ નહિ.

વખત—ત્યારે તો પોતાની મેળે પ્રસવ કરવાની વાત તો માં-
 ડીજ વાજવી.

લક્ષ્મી—હા. પણ એ વાત માંડી વાજવાથી શું થયું ? બાળ-
 કનો હાથ પહેલો આવે ત્યારે બાળકને ફેરવી દેવામાં ન આવે તો પ્ર-
 સન્ના પ્રસવ કરી શકેજ નહિ, આ વાત તમારે ચોક્કમ જાણવી.

વખત—ત્યારે હવે બાળકને ફેરવવું શી રીતે ? તે મને સારી
 રીતે મમજાવો.

લક્ષ્મી—કહી કહીને શું કરવું છે ? હમણાં તમને કરીને-
 જ બતાવી દઉં. નાની વહુને હજી પરપોટો ફુટ્યો નથી, તે તો તમે
 જાણો છો ના ?

વખત—હા. તે તો હું ચોખ્ખું જોઇ પણ ચકું છું.

લક્ષ્મી—વળી કમળનુ મોં પણ સારી રીતે ઉપડ્યું છે. આ જે

સારી નેમવાઇ છે તેથી ઘણીજ સરળતાથી હું બાળકને ફેરવી દઈશ પ્રસૂતાને પણ કાંઈ દુઃખ નહિ થાય, અને મને (દાઢિયણુને) કાંઈ મહેનત પણ નહિ પડે. ચોકું ટોપરેલ તેલ મને આપો જોઈ.

વખત—ટોપરેલ તેલને શું કરશો ?

લક્ષ્મી—હાથે ચોપડીશ.

વખત—ક્યે હાથે ચોપડશો ?

લક્ષ્મી—જે હાથ કમળમાં નાખવો હશે તે હાથે.

વખત—કમળના મોંમાં કયો હાથ નાંખીને બાળક ફેરવી દેશો ?

લક્ષ્મી—એનો કાંઈ નિયમ નથી. જે હાથ કામ કરી શકે તેમ હોય તે હાથ નાંખવો. આ કામને માટે દાઢિયણુ પોતાના બન્ને હાથ કેળવી રાખવા એ માફ છે. ગમે તે હાથ ચાલે, એમાં કાંઈ અડચણ નથી, પણ આટલું સમગ્ર રાખવું કે જે હાથ કમળમાં નાંખીને બાળક ફેરવવા માંડ્યું હોય, તે હાથ કાઢી લઈને બીજો હાથ નાંખવો પડે, એમ કદિ પણ કરવું નહિ. જે હાથે કામ કરવા માંડ્યું તે હાથે જ પૂરું કરવું.

વખત—કદાચ એક હાથ કાઢીને બીજો નાખવો પડે, તો તેમાં કાંઈ નુકશાન છે ?

લક્ષ્મી—નુકશાન જેવું તેવું નથી. પુરેપુરું નુકશાન છે.

વખત—શું નુકશાન છે તે કહો.

લક્ષ્મી—પહેલુ તો એ કે પ્રસૂતાના પેટમાં હાથ નાંખવો એજ મોટા જોખમની વાત છે. તેમાં વળી એક હાથ નાંખી કાંઈક નોકાન કરે, વળી તે હાથ કાઢી લઈ ગર્ભમાં બીજો હાથ નાંખે, એ તો પ્રસૂતિનું ખૂન કર્યા જેવુંજ છે.

૧. ટોપરેલ—નારીએરના ટોંપરામાંથી બનેલું ટોપરેલ તેલ.

વખત—ખરી વાન ખેડો છે આવી હેરાનગતિ બિચારી પ્રસૂતિ રી રીને મહન કરી શ ?

લક્ષ્મી—જે હાથ કમળમા નાખ્યો દોય તે હાથવડેના બાળક ફેરવી દેવું નેહએ હાથ બંધાવવા નહિ આ વાત મારી પેડે ધ્યાનમા રાખીને જે હાથ આ મમ માટે સારી પેડે મારી રાખ્યો દોય તે હાથથીજ આ કામ શરૂ કરવું પત્રી તે હાથ ડામો દોય તેની અવ્યથા નથી બેમનિા ગમે તે હાથ હજે તે આવડે

વખત—હીં એ વાત તુ મારી પેડે મમજી તમે કો હાથે બાળક ફેરવશો ?

લક્ષ્મી—મે મારા બન્ને હાથ આ મમને માટે એક સરખા મગ્યા છે હું જાણે હાથે બાળક ફેરવીશ

વખત—બાળકને ફેરવ્યા પહેલા તમે તેને શી રીતે ફેરવો તે પૂછના તો મને બરાબર કહેા

લક્ષ્મી—તે કહું તું સાબળો જે હાથ સારી પેડે મારાએનો દોય અને તેની જે હાથ કમળમા નાખ્યો દોય તે હાથની પીઠે પો આના ઉપરના બામ મુઠ્ઠી મારી પેડે ટોપરેન ચોપણુ ત્યાર પછી ન સૂતાને પરોટો ટુટો નથી અને કમળનું મો સારી પેડે ઉબડહુ હોય તો હાથના પાન આગળા એ મ કરીને બહુ ધીમે ધીમે કમળમા તે હાથ ફેરવી દેવો ત્યારપછી પાણીની થેની અને કમળનું શરીર એ બેની વચમા એવી રીતે સેરવી દેવા હાથનું તાગીઉ બાળકના પેટની તરફ રહે

વખત—બાળક તો પાણીની મથગીમા દોય ત્યારે તેનું પેટ કઈ તરફ છે એ મ કરીને જાણી શકાય ?

લક્ષ્મી—તે પણ જાણી શકાય છે જ્યાર વેગ આવે ત્યાર પાણીની મથગીની આમડી તમ થયેની હેય તેથી તે વખતે તો કાઈ

સારી રીતે જાણી શકાય નહિ. પણ વેણુ બંધ થઈ ગયા પછી પાણીની કોથળીની આમડી દીધી થઈ જાય, તે વખતે હાથ નાંખી બહુ સાવધાન થઈ જોવાથી, બાળકનું પેટ અને પીડ કંઈ તરફ છે, તે સારી રીતે જાણી શકાય. હાથ નાંખી જોવાથી પીડની દાંડી માલમ પડે અને પેટે નાળ માલમ પડે. ચેલીમાં બાળક હોવા છતાં તેનું પેટ કંઈ તરફ છે, અને પીડ કંઈ તરફ છે, તે જાણવું શું અઘરું છે !

વખત—ના, તમે આટલું સમજાવ્યા પછી હવે એ અઘરું જાણવું નથી. એ જાણવાને આવી સાદી યુક્તિ હશે તેની મને શી ખબર પડે ! હીક, હવે પાણીની ચેલી અને કમળનું શરીર એ બેની વચ્ચેમાં હાથ સેરવી દીધા પછી શું કરવું ?

લક્ષ્મી—નખ મારીને પાણીની કોથળી ફેડી નાંખવી !

વખત—પાણીની કોથળીને ફેડી નાંખીએ તો તો પાણી બહાર આવતું રહે !

લક્ષ્મી—ના, પાણી બહાર ન આવે. કમળમાં દાખવેલું હાથ હોય, તેથી મેં આગળ એક રીતનો અટકાવ ચાલ કે નહિ ? એ અટકાવથી પાણી બહાર ન આવે. કોથળી ફેડવા છતાં પાણી કેમ બહાર ન આવે તે તો સમજી શક્યાં ના ?

વખત—હા, હવે તે સારી રીતે સમજી છું. પછી શું કરવું તે કહો.

લક્ષ્મી—ત્યાર પછી કોથળીમાં હાથ નાંખીને બાળકનો પગ જાણવો.

વખત—એક પગ જાણવો કે બન્ને પગ જાણવા ?

લક્ષ્મી—એક પગ જાણે તો પણ ચાણે, અને બન્ને પગ જાણે તો પણ ચાણે.

વખત—હીક. માત્ર પગ જાણી રાખવાથીજ ચાણે, કે જાણીને તાણવો બાણવો ખરો ?

લક્ષ્મી—પગ ઝાલતી વખતે જો વેણુ આવતી હોય, તો માત્ર પગ ઝાલી રાખવાથીજ કામ થઈ જાય. મતલબ કે કમળનાં દબાણથી માથું કે ગરદન ઉપર જાય, અને પગ નીચે આવી જાય.

વખત—હીક. માત્ર ઝાલી રાખવાથીજ કમળનાં દબાણથી જો બાળકનું માથું અને ગરદન ઉપરની તરફ અને પગ નીચેની તરફ ન આવી જાય તો શું કરવું ?

લક્ષ્મી—જો એમ થાય તો જ્યાં સુધી વેણુ આવે ત્યાં સુધી બાળકનો પગ ઝાલીજ રાખવો. વેણુ બંધ થયા પછી પગને ધીમે ધીમે નમાવીને નીચેની તરફ લાવવો. કોયળીમાં પાણી હોવાથી વગર મહેનતે ઝટ લઇને આમ કરી શકાય. કમળનાં મોંમાંથી પગ બહાર નીકળે, એટલે દાહ્યજો અટકી જવું. કમળના મોંમાંથી પગ બહાર આવે કે બાળકનો પહેલો પગ આવવાથી જે રીતે પ્રસવ કરાવાય છે, તેજ રીતે પ્રસવ કરાવાય. પછી તેમાં કશી અડચણ ન આવે. અને કાંઈ ગભરાવું કે મુઝાવું પણ પડે નહિં. આ બધું સૂમળ્યાં ?

વખત—હા. તમે એવી રીતે કહેલું છે કે તે સારી રીતે સમજીજ નવાય.

લક્ષ્મી—આ પહેલાં મેં તમને કહેલું છે કે બાળક ફેરવતી વખતે એક પગ પકડવાથી પણ ચાલે, અને બંને પગ ઝાલવાથી પણ ચાલે; પણ એમાં એક વાત તમને કહેવાની છે.

વખત—શી વાત કહેવાની છે ? જે કહેવું હોય તે સારી રીતે ચોખે ચોખું કહો. પ્રસૂતાને પ્રભવ કરવાના સંબંધની કોઈ પણ બાબતમાં ‘પણુ’ રાખો, માં.

લક્ષ્મી—કૈંહું. સાંભળો, કાંઈ પણ બાકી કે અધુરું નહિં રાખું. બાળક જીવે એવી આશાએ ન હોય અને ભરેંમો પણ ન હોય, અને

જે માત્ર પ્રસૂતાને બચાવવા માટે જ દાહ્યાણ મહેનત કરતી હોય તો બને પગ એક માથે ઝાલી ધીમે ધીમે નમાવીને નીચેની તરફ લાવવા • ત્યારે વેણ આવે ત્યારે પણ ધીમે ધીમે પગ ઝાલીને ખેંચવાનો મારો પ્રયત્ન કરવો. આ પ્રમાણે કરવાથી બાળક જલદી બહાર આવી જાય. પણ એમ કરતાંએ બહુ દોડદોડ કરતી નહિ. દોડદોડ કરવાથી વખતે અવશ્યજ થઇ જાય

વખત—શું અવશ્ય થઇ જાય ?

લક્ષ્મી—પ્રસૂતાને બચાવવા સારૂ જે બાળકને નાગૂને એટ બહાર કાઢવામાં આવે, તો બાળક બહાર આવનાંતી માથેજ ધક્કો ન ખમાવાથી પ્રસૂતા મરી જાય.

વખત—અરર ! એ તો ધણું જ નડાડ થાય !

લક્ષ્મી—આવી રીતે પ્રમથ કરાવવો એ તો પ્રસૂતાનો બચાવ કરવા માટેજ. પણ જ્યાં પ્રસૂતાની શરીર મ્થીતિ મારી હોય ત્યાં આવી દોડદોડ કરીને બાળકને મરવા દેવું નહિ.

વખત—ત્યારે એવે વખતે શી રીતે પ્રમથ કરાવવો ?

લક્ષ્મી—બાળકના બે પગ એક માથે ન ઝાલતાં એક પગ ઝાલવો, અને ધીરે ધીરે તેને નીચે લાવવા.

વખત—એક પગ નમાવીને નીચે લાવવાની મનમથ શી ?

લક્ષ્મી—પહેલા નિતંબ આવવાથી જેમ બાળકનું કપ્પાણુ થાય છે, તેમજ એક પગ નમાવીને નીચે લાવવાથી બાળકનું કપ્પાણુ થાય છે.

વખત—શી રીતે ?

લક્ષ્મી—બને પગ એક સાથે કમગનાં મેંમાંથી બહાર કાઢવાથી નિનંબનુ માપ કાંઈક ઓછું થાય છે, તે તો તમે જાણી શકો છો ના !

વખત—હા, તે તો સારી રીતે જાણી શકું છું. બને નિનંબ એક માથે હોય તો તે નિનંબનુ માપ ઓછું રહે.

લક્ષ્મી—પણ એક પગ કમળના મોમાથી બહાર આવે અને એક પગ બાગકના પેડ ઉપર જડ થઈ પડ્યો રહે, તો નિતબળ માપ કાઢક વધારે થાય કારણ કે બને નિતબ એકદા થતા નથી હવે જુઓ, જેનું માપ આધુ હોય તે કમળના મોમાથી તરત બહાર આવી શકે, અને જેનું માપ વધારે હોય, તેને કમળના મોમાથી બહાર આવતા કાઢક વાર લાગે

વખત—હીક નિતબ બહાર આવતા વાર લાગે તેમા લાભ શો? અને ઝટ આવ તેમા નુકસાન શું?

લક્ષ્મી—નિતબ તરત બહાર આવે તો, છેવટે માથુ બહાર આવતા વાર લાગે તો ધણુ કરીને બાગક માર્ચુ જાય પણ નિતબ બહાર આવતા વાર લાગે તો, માથુ તરતજ બહાર આવી શકે અને તેથી બાગક પણ ઘણું ભાગે મહીસયામતજ રહે

વખત—અરે! ત્યારે તો બાગકના નિતબ બહાર આવવામા વાર લાગવા ન લાગવામા ધણેજ લાભલાભ જણાય છે ને શું?

લક્ષ્મી—તે તો છેજ ના! કારણ કે સભારી જુઓ કે, બાગકના પગ પહેના બહાર આવે ત્યારે પ્રસૂતા કેની રીતે પ્રસવ કરે, તે જ્યારે તમને શીખવ્યું, સાગે કહેલું જ હતું કે, બાગકના પગ પ હેવા આવે, તો ધડ તરત બહાર આવે, પણ માથુ બહાર આવતા વાર લાગે, અને નિતબ પહેવા આવે ત્યારે ધડ બહાર આવતા વાર લાગે, પણ માથુ તરત બહાર આવે

વખત—હા, એ તો કહેલું હતું ખર

લક્ષ્મી—બાગકના પગ પહેના બહાર આવે, અને નિતબ પ હેના બહાર આવે, તેમા ધણેજ તફાવત છે. પહેવા નિતબ આવે એના બનાવોમા ત્રણ બાગકમા એક મરે, અને પહેવા પગ આવે

તેવાં બનાવોમાં બે બાળકમાં એક મરે. આ વાત સારી પેઠે મનમાં રાખારી.

વખત—હા, આ બધી વાત એકે એકે સારી રીતે મનમાં રાખીશ.

લક્ષ્મી—ત્યારે જુઓ, બાળકનો એક પગ કમળના મોંમાંથી નમાવીને નીચે આણવો અને પ્રસવ કરાવવો તે અને પહેલાં નિતંબ આવે અને પછી પ્રસવ કરાવવો તે બંને એકજ છે અને તેથીજ કહું છું કે જ્યાં પ્રસૂતાની તખીયત સારી હોય ત્યાં બાળકના બે પગ પકડીને નીચે નમાવીને દોડદોડ કરીને પ્રસૂતાને પ્રસવ દરાવવો નહિ. માત્ર એક પગ પકડીને તેને કમળના મોં આગળ લાવવો. બાળકનો એક પગ ઝાલીને પ્રસવ કરાવવો કે બંને પગ ઝાલીને પ્રસવ કરાવવો એ સંબંધમાં હવે તમારે કંઈ વધારે પૂછવાનું છે? હવે કેમ કરું તે સમજી શક્યાં?

વખત—મારી રીતે સમજી મળ. હવે તમારે વધારે કહેવું પડશે નહિ. હીક, પગ કરતાં બે ઢીંચણું આગળ હોય તો બાળકનો પગ ન નમાવતાં ઢીંચણું નમાવવાથી આવે કે નહિ?—

લક્ષ્મી—હા. ઢીંચણું નમાવવાથી ને સમવડ થાય, એથી તો કેટલીક અગવડ મટી જાય.

વખત—શી સમવડ થાય?

લક્ષ્મી—એ દીંચણુ આગળ હોય તો તો એમ કરવું મારૂં ખરૂં.
દીંચણુ કે પગ એ એમાથી જે આગળ હોય તેને નમાવીને યોગ્ય જ-
ગ્યાએ લાવવા પ્રયત્ન કરવો.

વખત—બાળકના નિતબ પહેલા બહાર આવે, ત્યારે પ્રમુદ્તા
જે રીતે પ્રમવ કરે, તેજ રીતે દીંચણુ નમાવવાથી પ્રસવ કરે કે નહિં ?

લક્ષ્મી—હા. એજ રીતે પ્રમવ કરે. એ જેમાં કાંઈ પણ ત-
કાવન નથી.

વખત—હવે આગળ કહે.

લક્ષ્મી—બાળકનો એક પગ કે એક દીંચણુ પકડી તેને નમા-
વીને પ્રમવ કરાવવો પડે ત્યારે ગમે તે પગ કે ગમે તે દીંચણુ પક-
ડવાથી ચાલે કે નહિ ?

વખત—ગમે તે એટલે ?

લક્ષ્મી—કહું. માબજો. એમ ધારો કે બાળકનો ડાબો હાથ બ-
હાર આવ્યો હોય તો જમણો પગ કે દીંચણુ પકડીને નમાવવો જો-
ઈએ. અને જો જમણો હાથ બહાર આવ્યો હોય તો ડાબો પગ કે
ડાબો દીંચણુ પકડીને નમાવી યોગ્ય જગ્યાએ લાવવો જોઈએ.

વખત—કેમ ! એ પ્રમાણે કરવાથી શો લાભ ?

લક્ષ્મી—એમ કરવાથી બાળક સહેજ માફરી જાય, એ મોટો લાભ.

વખત—એવો મોટો લાભ છે ? ત્યારે તો એમજ કરવું.

લક્ષ્મી—હું એમ કરીનેજ હમેશા બાળક ફેરવું છું.

વખત—આ તો બધું હીક, પણ બાળકનો ડાબો હાથ બહાર
આવ્યો છે, એ નક્કી રી રીતે કરવું.

લક્ષ્મી—તે નક્કી કરવાની કંઈ જરૂર નથી.

વખત—અગાઉ તમે જે કહ્યું, તેમા તો ડાબો જમણો નક્કી ક-
રવાની ઘણી જરૂર છે, ને અત્યારે આમું કેમ કહે છે ?

લક્ષ્મી—જેણી તરફનો હાથ પહેલો બહાર આવે. 'તેની સામી તરફનું દીંચણુ કે પગ સહેજે ઝાલી શકાય એવો એક બીજો ઉપાય છે, તેથી હાથો જામવો નહીં ન કરીએ તો પણ ચાલે. જે હાથ પહેલો બહાર આવ્યો હોય, તે હાથનાં તળાયાંની તરફ તમારો હાથ કમળમાં મેરવી દેવો. એમ કરવાથી તમારો હાથ બાગકની જગતમાં જઈ પડશે. ત્યાર પછી બગતથી બરાબર પગ તરફ હાથ લઈ જવાથી જે હાથ બહાર આવ્યો છે, તે તરફનું દીંચણુ કે પગ પકડી શકાય કે નહિ ?

વખત—હા. તે તો પકડીજ શકાય. એ તો ઉચાકુજ છે.

લક્ષ્મી—તો પછી બીજું શું જોઈએ ? તે પગ કે દીંચણુ મુકી દઈને તેની પામોના બીજો પગ કે દીંચણુ પકડી તેને નીચે નમાવી લ્યો, એટલે થયું.

વખત—હા, આ બધું મારી મુકિત.

લક્ષ્મી—બાગક કમળની અંદર હોય ત્યાં તેના હાથ, પગ, નિ-
તંબ, ગરદન એ બધા અવયવો બરાબર શી રીતે ઓળખવા તે તો તમને આગળ સારી રીતે સમજાવી મુક્યું છે. કેમ એ બધું તો યાદ છેના ?

વખત—હા. એ તો બધું સારી પેઠે યાદ છે. તે યાદ ન હોય તો આશ્વે કેમ ?

લક્ષ્મી—એક બાબતમાં તમને માવધાન કરવાનું હું ભૂલી ગઈ છું.

વખત—કઈ બાબતમાં ?

લક્ષ્મી—આગળ હું તમને કહી ગઈ છું કે બાગક ફેરવવા માટે જ્યારે કમળમાં હાથ નાખવો ત્યારે હાથ એવી રીતે મેરવી દેવો જોઈએ કે હાથનું તળાઈ બાગકનો પેટની તરફ રહે. એ યાદ છે કે નહિ ?

વખત—હા. એ તમે મને કહ્યું હતું ખરું. અને તમે યાદ પણ છે.

લક્ષ્મી—હાથનું તળાઈ (હથેળી) પેટ તરફ રાખીને હાથ એ-

રવવો ખરો પણ બાગકની કુટી ઉપર કે નાગની બીજી માર્છ પણ જગ્યાએ દમાણુ ન થાય, તેની ઘણીજ સભાગ રાખની નાગ ઉપર દમાણુ થાય તો સત્યાનાથ જાય, તે તો તમે જાણો છો ના ?

વખત—હા, હા તે તો તમે મને બુજ સારી રીતે સમજાવેલું છે બાગકના નાગમાજ તેનો પ્રાણ હોય છે તે નાગમા મોહીની આવજ બધ થાય તો બાગક મરીજ જાય

લક્ષ્મી—વગી એક બીજી વાત કહું તે સાબગો.

વખત—શું ? કહે.

લક્ષ્મી—બાગક ફેરવવા માટે જ્યારે કમગમા હાથ નાખવો દોય, ત્યારે આ વાત બહુજ ધ્યાનમા રાખની કે જ્યારે વેણુ આવતી હોય ત્યારે હાથ સેરવવો નહિ વેણુ આવતી હોય ત્યારે કમગમા હાથ નાખવો નહિ અને કમગમા હાથ નાખ્યા પછી જો વેણુ આવવા માટે તો, જ્યાં સુધી વેણુ આન્યા કહે ત્યાં સુધી હાથને એજ જગ્યાએ રિધર રાખવો, હલાવવો ચૂનાવવો નહિ વેણુ બધ થયા પછીજ હાથ આગળ સેરવવો જ સમજ્યા ?

વખત—હા સમજી

લક્ષ્મી—કમગતુ મો સારી પેટે ઉધણુ હોય, અને પરપોટો કુટયો ન હોય તો બાગક શી રીતે ફેરવી આપતુ એ વાત અત્યાર સુધીમા તમને શીખવવામા આવી તે બરાબર ધ્યાનમા રાખજો

વખત—આ મિનાય હવે બીજુ કાંઈ શીખવવાનુ છે કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા હજી તો ઘણું બાકી છે, અને એવું છે કે તે ન શીખતુ તો ચાલેજ નહિ. કમગતુ મો પુરેપુરું ઉડણુ દોય અને પર પોટો કુટયો નરેય તો બાગક ફેરવી દેવામા કાર્મ મુસ્કેલી પગી નથી એમ દોય તો નથી પ્રસન્ના કટાતી કે નથી કાંઈ બાગકને અડચણ

આવતી કે નથી દાખયણુને કાંઈ મહેનત પડતી. પણ આની અનુકૂળતા ઘણું કરીને તો હોતીજ નથી. પરપોટો ફુટ્યાને ઘણી વાર થઈ ગઈ હોય, કમળનું મોં જરાજર ઉઘડ્યું ન હોય, પ્રસૂતા ઘણી દેરાન થઈ ગઈ હોય, આની અવસ્થા થઈ ગઈ હોય, ત્યારેજ ઘણે ભાગે તો પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવવા સારૂ દાખયણુને બોલાવવામા આવે છે. કેમ ! એમજ થાય છે કે નહિ ?

વખત—હા, ઘણીવાર તો તમે કહો છો તેમજ થાય છે. બહુ દોડાદોડ થઈ ન પડે ત્યાં સુધી તો મારી દાખયણુને બોલાવવામા આવતી નથી.

લક્ષ્મી—ત્યારે પ્રસૂતાની જે અવસ્થા ઘણી ખરી વાર જોવામા આવે છે, તેનો ઉપાય તો આગમ્યીજ જાણી રાખવાની જરૂર છે.

વખત—એકવાર નહિ પણ માત્રવાર તે ઉપાય તો જાણી રાખવોજ જોઈએ.

લક્ષ્મી—પરપોટો ફુટ્યા પછી બાગક ફેરડી દેવું એ સહેલું કામ નથી. તેમા પણ જો કમળનું મોં મારી પેડે ઉઘડ્યું નહોય તો તો મુશ્કેલીનો પારજ રહેતો નથી કમળમા હાથ નાખનારું કામ પણ ઘણુંજ કઠણ થઈ પડે છે.

વખત—ખરૂં એનું ! ત્યારે આમ હોય ત્યારે પ્રસૂતાને પ્રમવ શી રીતે કરાવાય ?

લક્ષ્મી—ગમે તેટલી મુશ્કેલી હોય તો પણ પ્રસૂતાને પ્રમવ કરાવી શકાય ખરો જો એમ માવમ પડે કે પરપોટો ફુટી ગયો છે, અને કમળનું મોં મારી પેડે ઉઘડ્યું નથી, તો જે હાથથી બાગક ફેરવવું હોય, તે હાથની પીઠ ઉપર પેટ્યા સુધી સળી રીતે ટોપરેલ તેવ બોપડવું. ત્યાર પછી પાંચે આગળા એકમ કરવા, અને ખૂબ ધીમેથી

પોતાનો હાથ પ્રસવનાં દાર વાટે કમળનાં મોં સુધી લઈ જવો. ત્યાં પાંચ પાંચે આંગળાં એકઠાંજ રાખવાં. ત્યાર પછી બહુજ ધીમેથી કમળનાં મોંમાં આંગળાં આગળ સેરવવાં. છેવટ કમળનું મોં ઉઘાડું કરવા સારૂ આંગળાં છુટા પાડવાં, અને ધીમે ધીમે પહોળાં કરવાં. આ પ્રમાણે આંગળાં પહોળાં કરતાં ધીમે ધીમે જેમ જેમ કમળનું મોં ઉઘડતું જાય, તેમ તેમ હાથ ધીમે ધીમે કમળનાં મોંમાં સેરવી દેવા મહેનત કરી. આ પ્રમાણે ચતુરાઈથી આખો હાથ કમળમાં નાંખ્યા પછી, નિયમ પ્રમાણે બાળક ફેરવી દેવું. કેમ, સમજ્યાં કે નહિ ?

વખત—હા, આવી ચોખ્ખવટથી સમજાવો તે કેમ ન સમજાય ?

લક્ષ્મી—હાથ નાંખીને કમળનું મોં ઉઘાડું કરી દેવું ખરૂં, પણ દોડાદોડ કરીને કે બળ કરીને આ કામ કરવાનું નથી. ઉતાવળથી કે બળ કરવાથી વખતે કમળનું મોં ફાટી જાય કે તેમાં કાણું પડી જાય. માટે આ વખતે વધારેમાં વધારે સંભાળ રાખવાની જરૂર છે.

વખત—તો તો સાધનાશન જાળવના ! એમ કરે તેવી દાહવણ કાંઈ દાખલું કહેવાય ?

લક્ષ્મી—જ્યારે હાથ નાંખીને કમળનું મોં ઉઘાડું કરવામાં આવતું હોય ત્યારે, બીજો હાથે પ્રસૂતાનું પેટ સારી રીતે પકડી રાખવું. તેથી દાહવણને પણ દીક પડે અને પ્રસૂતાને બહુ દુઃખ પણ ન થાય.

વખત—બહુ સારૂ. પણ પરપોટો પણ ન ફુટયો હોય, અને કમળનું મોં પણ ન ઉઘડ્યું હોય, એમ ન બને ? અને એમ હોય તો બાળક શી રીતે ફેરવાય ?

લક્ષ્મી—એમ પણ થાય. એમ હોય ત્યારે આગળ કહેવામાં આવ્યું છે, તેમ હાથ નાંખીને કમળનું મોં ઉઘાડું કરવું. મોં ઉઘાડું કર્યા પછી કમળમાં હાથ સેરવી દેવો. ત્યાર પછી નખ વડે પાણીની

કાચળા ફાડવી. અને ત્યાર પછી આગળ કહેવાઈ ગયું છે તે પ્રમાણે બાળક ફેરવી નાંખવું.

વખત—હા, હવે તો ઠીક. બધી રીતો જાણવામાં આવી ગઈ.

લક્ષ્મી—બાળક ફેરવવું બહુજ કઠણ પડે, એવા વખતની વાત હજી તમને કહેવામાં આવી નથી.

વખત—ત્યારે એ વાત ક્યારે કહેશો ?

લક્ષ્મી—હવે તેજ કહું છું. સાંભળો. કાંઈ પ્રસૂતાને તમે પ્રસવ કરાવવા જાઓ, અને તમને માલૂમ પડે કે, પરપોટા ધણીવારથી ટુટી ગયો છે, બાળકનો હાથ કમળનાં મોંમાંથી બહાર આગ્યો છે, અને કમળનાં મોંએ તે હાથ ખૂબ પકડી રાખ્યો છે, તો બાળક ફેરવવાનું કામ ધણામાં ધણું કઠણ છે, એમ જાણવું.

વખત—આમ બને તે તો ધણુંજ નકારું. આ સાંભળતાં તો માફે કાળજીનું ધડકી ઉઠે છે. કમળનું મોં ઉપાડી શકાય નહિં તો પછી કમળમાં હાથ નાંખીને બાળક ફેરવવાની તો વાતજ શી કરવી ?

લક્ષ્મી—નજ ફેરવાય. શી રીતે ફેરવી દેવાય ? આ બધું સાંભળીને બાળકને ફેરવી દેવાનું અને પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવવાનું કામ તમને ધણુંજ કઠણ જણાય છે. પણ તમને એ જોટલું કઠણ જણાય છે, તેટલું કઠણ નથી.

વખત—શું કહો છો ?

લક્ષ્મી—આવે વખતે કમળમાં હાથ નાંખવાનો અસંભવ હોવા છતાં પણ, બાળકને ફેરવી દેવાનો એક સહેલો ઉપાય, પ્રભુની મહેરબાનીથી છે. તે ઉપાય હંમેશાં હું તમને કહી જતાં રીશ.

વખત—એવો સહેલો ઉપાય કયો ?

લક્ષ્મી—તે કહું છું. સાંભળો. બાળકનું માથું પહેલું આવે ત્યારે

તેના પગ અને હાથ કમળના મોથી ઘણે છેટે હોય છે, તેજ પ્રમાણે બાળકનો હાથ પહેલો આવે ત્યારે પણ, પરપોટો ફુટ્યા પહેલાં તેના પગ અને હાથ કમળના મોથી ઘણે છેટે હોય છે. તેથી પરપોટો ફુટ્યા પહેલાં કે પરપોટો ફુટ્યા પછી તરતજ બાળક ફેરવવું હોય તો, કમળના હાથ નાખ્યા સિવાય બાળકનો પગ કે હાથ પકડી શકાતો નથી. પણ પરપોટો ફુટ્યાને ઘણીવાર થઇ ગયા પછી કમળ ઘણું ખાલી થઇ જાય છે, અને બાળકના ઉપર બહુ સંકોચાય છે. તેથી જેમ બાળક આડું થઇ જાય છે, તેમજ કમળનો આકાર પણ ઇમો જમણો લાખો એટલે આડો થઇ જાય છે. તેથી બાળકના પગ જરાયુના મોની બહુજ પાસે આવી જાય છે. કેમ, સમજ્યાં ?

વખત—હા. હું સમજી શકી છું. તમે બોલતાં જાઓ.

લક્ષ્મી—આ પ્રમાણે બાળકના પગ, છેક પાસે હોય ત્યારે કમળમાં હાથ નાખીને તેને ઝાલવાની કાંઇ જરૂર રહેતી નથી. પ્રમવનાં હારમાં હાથ રાખીને કમળનાં મોંમાં એક બે આંગળાં સેરરી દેવાથી પગ પકડીને નીચે નમાવી દેવાથી ચાલે છે.

વખત—હા. તે સમજાયું. ચતુરાઇને હુશીયારીથી બાળકનો પગ ઝાલીને નીચે નમાવી દેવો. પણ બાળકનો હાથ કમળનાં મોંમાંથી બહાર આવ્યો હોય તેનો શો ઉપાય કરવો ? ધક્કો મારીને કમળમાં પાછો હાસેલવો કે કેમ કરવું ?

લક્ષ્મી—મલાનાશની વાત એ તો ! એ તમે બોલ્યાં શું ? ધક્કો મારવાથી કયો હાથ રહે ખરો કે ? કતિ બાંગી જાય અને કતિ આવડેથી ખરી જાય. અને શું ધક્કો મારવાથી હાથ પાછો જાય ખરો કે ? બાળકની ગરદન અને માથું ખસે નહિ, ત્યાં સુધી હાથ કમળમાં પાછો જાય ખરો કે ? પગ ઝાલી નમાવીને ચોખ્ખા જોડાએ લાવવાથી

ગરદન અને માથાની માથે માથેજ હાથ કમળમાં પોતાની મેળેજ પાછો જાય. કેમ સમજ્યાં કે નહિં ?

વખત—હા, હવે સમજવામાં શું બાકી છે ? બધી વાત તમે મને એકે એકે સમજાવી. કાંઈ બાકી રાખ્યું નથી હવે માત્ર એક વાત તમને પૂછુ, તેનો જવાબ આપો એટલે મારા મનનો મદદ મટે.

લક્ષ્મી—શી વાત છે ? કહોને બાઈ !

વખત—જેમ બાળકનાં પહેલા પગ પછુ આવે, નિતાંબ પછુ આવે, અને હીંચણ પછુ આવે તેમ કાણી અને ગરદન પછુ પહેલાં આવે ખરાં કે ?

લક્ષ્મી—હા. એ પછુ આવે એમા નવાઈ શી ? હાથ પહેલા આવે ત્યારે જે રીતે પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવીએ છીએ, તેજ રીતે પહેલી ગરદન કે કાણી આવે ત્યારે પછુ પ્રમવ કરાવાય.

વખત—બહુ સારું. એ પછુ પછીને જાણી રાખવું જોઈએ.

લક્ષ્મી—ખીજ એક વાત પછુ આ વખતે તમને ભેગાભેગી કતી દેવાની જરૂર છે.

વખત—શી વાત ?

લક્ષ્મી—બાળકનાં જુદા જુદાં અંગ પછુ એક માથે બહાર આવે.

વખત—તે વળી શી રીતે ?

લક્ષ્મી—કદુ. સાંભળો. (૧) માથાની સાથે હાથ કે બાવડું આવે (૨) અને પગ અથવા બને હાથ એક સાથે આવે, (૩) એક પગને એક હાથ એક સાથે આવે. (૪) હાથ પગની સાથે નાજ પછુ આવે.

વખત—આ વળી શી ગોટાળાની વાત કરી ?

લક્ષ્મી—એમાં ગોટાળાની વાત શી ? પ્રસૂતાની જે જે અવ-
સ્થાઓ થાય છે, તે બધી જાણી રાખની જોઈએ કે નહિ ? દાખલા
થયું એ કાંઈ મહેલુ કામ છે ? બધુજ જાણી રાખવું જોઈએ.

વખત—હા. એ તો બધુએ જાણી રાખવું જોઈએ. આવું મોટું

- કામ કાંઈ વગર મહેન તેથી ખાય ? હીક, પણ આવાં જુદા જુદા અવયવો એક સાથે આવે ત્યારે પ્રસૂતા શી રીતે પ્રસવ કરી શકે ?

લક્ષ્મી—એમ થાય ત્યારે પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવવાનું ઘણું કંઠણ પડતું નથી. બાળકનાં માથાંની સાથે હાથ કે બાવડું આવે તો ધીમે ધીમે ચતુરાઈથી તે હાથ અથવા બાવડું કમળમાં નીચે ઉતારી દેવું. નીચે ઉતરી જાય એટલે થયું. પછી કાંઈ વમઘાણું (મુકેસ્લી) કે ગોટાળો રહે નહિ. બાળકનું માથું પહેલું આવતાં પ્રસૂતા જે રીતે પ્રસવ કરે, તેજ રીતે પછી આમાં પણ પ્રસવ કરે. પણ જો હાથ કે બાવડું ચતુરાઈ વાપરવા છતાં પણ કમળમાં નીચે ઉતારી નજ શકાય તો હાથ પહેલો આવવાનો છે એમ સમજીને બાળકનો પગ પકડીને અગાડી કઢા પ્રમાણે બાળકને ફેરવી આપવું; મતલબ કે પગ પકડીને નીચે નમાવવાથી પ્રસવનું કામ ઘણું સહેલું થઈ જશે.

વખત—ધણી સારી વાત. હાથ અને પગ બંને એક સાથે આવે ત્યારે કેમ કરવું ?

લક્ષ્મી—એમ બંને ત્યારે પગ પહેલા બહાર આવે તેવો ઉપાય કરવો. કેમ હવે કાંઈ કહેવું સમજાવવું પડશે કે ?

વખત—ના. એ હવે ફરી કહેવાની જરૂર નથી. પહેલો હાથ આવે તેના કરતાં પહેલો પગ આવે તેમા ધણી અનુકૂળતા છે. પહેલા હાથ આવવામાં જે મોટી બીક અને જોખમ છે, તે તમે મને કહેલું છે. અને તે મને બરાબર યાદ છે. હીક. પણ શું કરવાથી પહેલા પગ આવે ?

લક્ષ્મી—કેમ ? પગ પકડીને જરાક તાણવાથી કમળનાં મોંની બહાર આવે એટલે થયું. પગ કમળની બહાર આવશે અને હાથ કે-

મળની અંદર રહેશે. ત્યાર પછી પહેલો પગ આવે ત્યારે પ્રસૂતા જે રીતે પ્રસવ કરે છે તેજ રીતે પ્રસવ કરાવવો. પણ પગને બદલે હાથ તણાઈ જાય નહિ, તેની ઘણામાં ઘણી સાવચેતી રાખવી. જે પગને બદલે બૂલમાં હાથ તણાઈ જાય તો “મુતેલો સિંહ જગાડવા” જેવું થશે. વળી તપાસ કરવા જતાં બાળકનો હાથ કે બાવડું નખી પડે નહિ, તેની પણ સંભાળ રાખવી.

વખત—હાથ પગની સાથે નાળ બઠાર આવે તો શું કરવું?

લક્ષ્મી—નાળ ઉંચો કરી દેવો. (ત્રીજા પ્રકરણમાં આ વાન વિસ્તારથી આવશે).

વખત—હવે નાની વડુ બિચારી ક્યારની કટાય છે, તેને પ્રસવ કરાવી મોં જઈ !

લક્ષ્મી—એમાં શીકર શીદ કરો છો? હમણાંજ પ્રસવ કરાવી દઈ છું. (એમ કહી કમળમાં જરાક હાથ નાંખી ધીમે ધીમે બાળકનો પગ પકડીને નમાવ્યો એટલે સહેજમાં બાળક અવતર્યું). બુઓ, મેં જે કંઈ હતું તે ખરૂં કે નહિં?

વખત—હા, ખેન હા. આવી વસમાણમાં પ્રસૂતા આટલી ઉતાવળે પ્રસવ કરશે, એ તો મારી કલ્પનામાં પણ આવ્યું નહોતું. હવે પ્રસૂતાની અને બાળકની કેવી રીતે વ્યવસ્થા કરશો?

લક્ષ્મી—એમાં તમે શું પૂછો છો? મોતીને બાણીયા અવતર્યાં, ત્યારે મોતીની અને બાણીયાની જેવી વ્યવસ્થા કરી હતી, તેવીજ વ્યવસ્થા આની પણ કરીશ. એમાં કશો ફેરફાર કરવાનો નથી.

વખત—હું પણ એમજ ધારતી હતી. તોપણ પૂછી રાખ્યું માં.

પ્રકરણ ૩ જી.

બાળકનો નાળ પહેલાં બહાર આવે તો શું કરવું?

વખત—બાળકનો હાથ કે પગ પહેલાં બહાર આવે તો પ્રસૂતાને શી રીતે પ્રસવ કરાવવો, તે તો હું સારી રીતે શીખી ગઇ, એ વિના પ્રસવના સંબંધમાં ખીજ કોઇ મુશ્કેલીઓ આવી પડે છે ખરી કે?

લક્ષ્મી—હા, ખીજ મુશ્કેલીઓ પણ આવે છે ખરી.

વખત—ખીજ કઇ મુશ્કેલીઓ આવે છે ?

લક્ષ્મી—કેટલીએક વાર બાળકનો નાળ પહેલો આવે છે. વળી કોઈ વાર પ્રસૂતાની ઓર પણ પહેલી બહાર આવે છે. આ બંને બનાવો કોઇ કોઇ વાર બને છે ખરા.

વખત—શું કહો છો ? ત્યારે તો એ બંનેના ઉપાય પણ જાણી રાખવા જોઇએ.

લક્ષ્મી—હા, જાણી રાખવા જોઇએ. સારી દાહ/થણ થવું હોય તો જરૂર બધું જાણી રાખવું જોઇએ. કયે વખતે કઈ જાતની મુશ્કેલી આવશે, તેનો કાંઈ નિયમ નથી. માટે બધી મુશ્કેલીઓ અને તેના ઉપાય અગાઉથી જ જાણી રાખવા જોઇએ.

વખત—બહુ સારું. તમે બોલવાનો આરંભ કરો. હવે વાર લગાડો માં. બાળકનો નાળ પહેલો આવે ત્યારે પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવવાનો ઉપાય પહેલાં કહો. ત્યાર પછી ઓર પહેલી આવે ત્યારે શું કરવું, તે કહેજો.

લક્ષ્મી—હીક, કન્ટુ છું. બરાબર ધ્યાન દઇને સાંભળજો. માથા સિવાય બાળકનું બીજું કોઇ પણ અંગ (જેમ કે હાથ, પગ) પહેલું બહાર આવે તો, જેમ પ્રસૂતાને મોટી મુશ્કેલી અને ખીક છે, તેમ બા-

બકનો નાગ પહેનો આવે તો કાઠ પણ મુસ્કેલી કે બીજી નથી નાગ પહેનો બહાર આવે તો માત્ર બાગકનો જીવન મુસ્કેલીમા છે પ્રસન્નતાને કાઠ પણ અચ્ચલ બીક કે મુસ્કેલી નથી

વખત—એમ ! તેનું શું કાળુ ?

લક્ષ્મી—એમ, એમ વગી ? હું તમને પહેલાથી જ કહી ગયું હતું કે નાગમાત્ર બાગકનો જીવ હોય છે પણ કારણથી તે નાગમા લોકોની આવજન થવામા અચ્ચલ આવે, તો બાગક માયું જાય, એમા નવાઈ તરી ? વગી બાગકનું માયું, હાથ કે પગ એમાના કાઠ અગતી માથે નાગ બહાર આવે તો, નાગ દમાય અને તેથી લોકોની આવજનમા ઘણી અચ્ચલ થાય તે તો તમે જાણો છો ના ?

— વખત—તે તો સારી રીતે જાણુ છું

લક્ષ્મી—બાગકના ગમે તે અગતી માથે નાગ બહાર આવે, એ એક જુદો મનાય છે, પણ નાગ પહેનો બહાર આવે તેમા પ્રસન્નતાને કાઠ પણ નકારનું કુખ ખમતું પાંનું નથી માત્ર બાગકનો જીવ જ એવે વખતે પૂરા જોખમમા છે હવે આ વાત મરામત મમત્ત્યા ?

વખત—હા, બરાબર સમજી હવે એ વાત શ્રી નહિ સમજત વની પડે હાથ, પગ કે માથાની માથે ન આવતા એકતો નાગ પણ કાઠ વાર પહેનો બહાર આવે ખગે કે ?

લક્ષ્મી—હા કાઠ વાર એકતો પણ આવે, એવું બાગે જ જને છે એવા બનાવો ઘણાજ થોડા જને છે ગમે તો માથાની માથે આવે કે પગની સાથે આવે કે હાથની માથે આવે પણ એકતો નાગ તો ક્યારેક આવે છે

વખત—બાગકના ક્યા અગતી સથે નાગ બહાર બહાર આવે ખ

લક્ષ્મી—ઉપર ટપકે નોંકે તો માથાની માથે મળી જ

દે. કેમકે ખીજ બધા અગ કરતાં માથું ઘણીવાર પહેલુ આવે છે. પણ દિમાખ અને મરખામણી કરી જોઈએ તો હાથની સાથે સરખામણી કરતા પહેલો હાથ ઘણી થોડી વાર આવે છે. તેથી જ દિસામે માથાની સાથે નાળ બહાર આવે છે, તે દિસામે હાથની માથે તે ઘણીવાર બહાર આવે છે, એમ કહેવુંજ પડશે.

વખત—આ બધું તમે શું કહો છો, તે મને મનજાતું નથી. બરાબર સમજાવીને કહો તો ઠીક.

લક્ષ્મી—આશો, ત્યારે તમે ચોખ્ખું સમજો તેમ કહી બતાવું. તમને મેં આગળ કહેલું છે કે, સો બાળકમાં છનુનું માથું પહેલાં બહાર આવે છે. બસે ચોવીસ બાળકમાંથી માત્ર એકનો જ હાથ પહેલો બહાર આવે છે. ત્યારે જુઓ, માથું પહેલું આવવાના બનાવો કેટલા વધારે અને હાથ પહેલો આવવાના બનાવ કેટલા ઓછા ?

વખત—હા, આટલી વાત તો બરાબર સમજાણી.

લક્ષ્મી—પહેલો હાથ આવવાના બનાવોજ આટલા બધા થોડા બને છે. પણ બાળકનાં ખીજ અગ કરતાં હાથની સાથેજ નાળ ઘણી વાર બહાર આવે છે. તેથી પહેલાં હાથ બહુ ઓછા આવે છે, એમ કહેવાય, અને એકઠરે હાથની સાથે નાળ ઘણી થોડી વાર આવે છે, એમજ કહેવું જોઈએ. હવે બરાબર સમજ્યાં ?

વખત—હા, હવે તો બરાબર સમજાયું. એ તો ઠીક, પણ નાળ પહેલો બહાર આવવાનું કાર્ય કારણ હશે ખરૂં કે ?

લક્ષ્મી—કારણ તો હોયજ, કારણ વિના કાંઈ કાર્ય બને ?

વખત—સારે કારણ શું છે ? તે કહોને, બેન !

લક્ષ્મી—કહું છું. સાંભળો. માથાં સિવાય બાળકનું કોઈ પણ અગ પહેલું આવે તો તેની માથે નાળ બહાર આવી શકે, અને આવે છે પણ ખરો.

વખત—કેમ ?

લક્ષ્મી—પહેલાં માથું આવે ત્યારે કમળનું મોં જોમ બધી તર-
ફથી એકદમ બંધ થઈ જાય છે, તેમ બીજું કોઈ પણ અંગ પહેલું
આવે તો કમળનું મોં એકદમ બંધ થઈ જતું નથી; આમપાસ ઉ-
ઘાડું રહે છે. આ પ્રમાણે ઉઘાડ્ય રહેલા કમળના મોંના બાગમાંથી
નાળ બહાર આવે. તેથીજ બાળકનું બાવડું, હાથ, પગ કે નિતંબ
પહેલાં આવે ત્યારે ઘણું કરીને તેની સાથે નાળ બહાર આવે છે. પણ
માથું પહેલું આવે ત્યારે કમળનું આખું મોં એકદમ બંધ થઈ જાય
છે, તેથી નાળને બહાર આવવાની ઉઘાડી જગ્યાજ હોતી નથી. અને
તેથી નાળ બહાર આવી શકતો નથી.

વખત—બહુ સાફ, ટુંકામાં એમ જ કહોને કે માથાની માથે
નાળ કોઈક વખતજ બહાર આવે. પણ આવે ખરે.

લક્ષ્મી—એ તો મેં તમને પહેલેથી જ કહેલું જ છે.

વખત—ત્યારે વળી એમ કેમ કહેતાં હતાં કે માથું પહેલું આવે
તો તેની સાથે નાળ આવીજ ન શકે ?

લક્ષ્મી—એમ કહેવાનું કારણ હતું. હમણાં તમને બધું ચોખ્ખું
કરીને સીખવવાનું છે. કેવા કેવા પ્રસંગો આવે ત્યારે માથું પહેલાં
આવે તો પણ તેની સાથે નાળ બહાર આવી શકે, તે એકે એકે ગ-
ણવું છું. તે ધ્યાન રાખીને સાંભળો. (૧) પુરે મહિને બાળકનું માથું
હોલું જોઈએ તેના કરતાં નાનું હોય તો માથાની સાથે નાળ આવી
શકે. (૨) નાળ જોઈએ તે કરતાં વધારે લાંબો હોય તો પણ માથાની
સાથે આવી શકે. (૩) માથું અને હાથ એ બન્ને સાથે આવે તો
નાળ માથાની સાથે બહાર આવી શકે. (૪) પાણીની થેલીમાં જો મળું
વધારે પાણી હોય અને પરપોષો એકદમ જોરથી ફુટી જાય તો મા

ધાર્મિક સાથે નાજ બહાર આવી શકે. પ્રસૂતાના બસતી (પેદુ)ના હાડકાનું માપ સ્વાભાવિક માપ કરતાં મોટું હોય તો માથાની સાથે નાજ બહાર આવી શકે. (૬) આ ઉપરાંત પ્રસૂતાના પેટમાં એ બાળક હોય તો કોઈ કોઈ વાર અને વિશેષે કરીને બાળક બાળક આવવાની વખતે નાજ બહાર આવે (૭) ઓર કમળમા સ્વાભાવિક રીતે જે જગ્યાએ રહે છે, તે જગ્યાએ નહોતાં ત્યાંથી આધી પાછી થઈ હોય તોપણ નાજ પહેલો બહાર આવવાનો સંભવ છે. (૮) ઓર બરાબર પોતાને રહેવાની જગ્યાએ રહેલી હોય પણ નાજ જે બરાબર ઓરની વચમાં ન હોતાં આમપાસ રહેલા હોય તોપણ નાજ પહેલો બહાર આવી શકે. હવે બધું બરાબર સમજ્યાં ?

વખત—વાહ ! આ તો તમે બધી નવાઈ જેવી વાતો કરી. હવે મારો બધોજ સંદેહ ટળી ગયો. હવે નાજ પહેલો બહાર આવશે કે નહિ, તે શી રીતે જાણી શકાય ?

લક્ષ્મી—એ જાણવું બહુ અઘરું નથી. કોઈ કોઈ વાર તો નાજ પ્રસવના દારમાં આવીને ઝુલતો દેખાય છે. એમ જ્યારે નાજ ઝુલતો જોવામાં આવે, ત્યારે તો નાજ પહેલો આવ્યો છે એ જાણવામાં કરો પણ શકે રહેતોજ નથી.

વખત—એ નાજને જે હાથ અડકાડીએ તો તેના ધબકારા જાણાય કે નહિ ?

લક્ષ્મી—સંભળાયજ ? એમાં શી નવાઈ ! પણ બધી વાર એ ધબકારા જાણાતા નથી.

વખત—કેમ ? તેનું સું કારણ ?

લક્ષ્મી—બાળક મરી ગયું હોય તો પછી લોહીની આવજ ન હોય અને લોહીની આવજ ન હોય એટલે તેના પર હાથ રાખવાથી

ધનકારા પણ ન સંભળાય. બાળક મરી 'જય ત્યારે તો નાળ ઠડે. બરડ જેવો થઇ જાય અને હાથ અડકાડીએ તો બરડ જેવો જ નીકળી જાય. લોહીની આવજા થતી હોય ત્યારે જેવો કંકણુ જણાય, તેવો કંકણુ પણ હોય નહિ.

વખત—છેલ્લી જે રીત દેખાડી તે રીતે નાળ હોય તો તેને ઓળખવામાં કાંઈ મુશ્કેલી છે ?

લક્ષ્મી—ના, એમાં મુશ્કેલી નથી. નાળનો આકાર દોરડાં જેવો હોવાથી બાળકનાં ખીન્ન કાંઈ અંગની સાથે એનો ગોટાળો સંભવનો જ નથી. વળી તે નજરે જોવાય છે, એટલે તો કાંઈ શક રહેતો જ નથી.

વખત—નાળ નજરે દેખાય ત્યારે તો શક ન રહે, પણ ત્યારે નાળ નજરે દેખાય નહિ, ત્યારે શી રીતે જાણવું ?

લક્ષ્મી—તેમાં પણ કાંઈ મુશ્કેલી નથી. કારણ કે બાળકના કાંઈ અંગની સાથે નાળનો ગોટાળો થવા સંભવ નથી. જો કદિ પણ ભૂલ થાય તો હાથની મૂઠા અથવા પગનાં આંગળાંની સાથે જ થાય. વખતે પગનાં આંગળાંમાં અથવા હાથની મૂઠામાં દાખવવાનો હાથ અડી જાય, તો તે નાળ છે એવું અનુમાન તે કરી એમે.

વખત—ત્યારે એ ભૂલ શી રીતે મટે ?

લક્ષ્મી—એમાં કાંઈ મુશ્કેલી નથી. કેમકે નાળને હાથ અડકતા જ તેનો ધનકારો જણાઈ આવવો જોઈએ. તે ઉપરાંત નાળ ઘણો લાંબો હોય છે. વળી પગનાં આંગળાંમાં કે હાથની મૂઠામાં હાથ અડે તો જરાક તેથી દૂર હાથ લગાડવાથી પગનું તળીજ કે હાથનો પોચો બરાબર જણાઈ આવે છે. આવાં કારણથી તપાસ કરતાં શક મરી જાય છે. હવે સમજ્યાં ?

વખત—હા. એ તો ખરેખર સમજાયું.

લક્ષ્મી—માત્ર એક વસ્તુની માથે બાળકના નાગનો ખરેખરો જોડાજો થઇ શકે છે. અને એ બૂઝ વ્યારે થાય છે ત્યારે ઘણે બાગે પ્રસૂતા મારીજ જાય છે.

વખત—એથી કંઈ બૂઝ છે ? પ્રસૂતાને બીવરાવવા માટે તમે એક પ્રકારનો ગોજો તો ફેફતા નથી ના ?

લક્ષ્મી—એ તમે શું બોલ્યાં ? એવો ગોજો ફેફવામાં મને જાણાબ ? જે બને છે તે કલ્પા વિના કેમ ચાલે ? હું તમને જે જે કહું છું તે બધું માત્ર પ્રસૂતાના બચાને માટેજ કહું છું નહિં તો મારે શા માટે કહેવું જોઈએ ? પ્રસૂતા જો ક્યારે પણ વિપત્તિમાં આવી પડે તો તેનો તે વિપત્તિમાંથી છુટકો કરવાનો ઉપાય તમને શીખરી દઉં છું. નહિં તો મારે શા માટે કહેવું પડે ? હું જે કહું છું તેથી પ્રસૂતાએ બીવું શા માટે ? ઉલટું એથી તો પ્રસૂતાએ દિ'મતવાન થવું જોઈએ, કે ગમે તેવી મુશ્કેલી આવે, તો પણ તેના ઉપાય છે. બધું જાણી રાખવું એમાં કાંઈ ખોટું છે ?

વખત—ના. હું કશું આ ખરેખર કહું છું ? મશ્કરીમાં એમ ન કહેવાય ?

લક્ષ્મી—તમે મશ્કરીમા કહેતાં હો તો પણ ભલે, પણ ઘણાંએ માણુમ એમ ધારે છે, અને ઘણાને એમ બોલતાં પણ સાંભળીયે છીયે કે, આ બધું જાણવા માંભજવાથી પ્રસૂતાને મનમાં બીક લાગે છે. આવી વાતો સાંભજવાથી પ્રસૂતાને લાભ નથી થતો, પણ ઉલટું તુક-સાનજ થાય છે, એમ ફેટલાંક ધારે છે. અને કહેતાં પણ સંભળાય છે.

વખત—અરે, વામ રામ ! જે એમ ધારે કે બોલે તે શું માણુસ કહેવાય ? એવા લોકો તો કાંય ઉડીને એમ કહેશે કે લખતાં વાંચતાં શીખવવાનું પણ કાંઈ કામ નથી. જ્ઞાન આપવું એમાં જો દોષ

હોય તો આટલી બધી નિશાંજો અને પાડ્યાગાઓ છે તેની શી જરૂર ?

લક્ષ્મી—ગમે તેમ હો. એ બધી વાતની માથે આપણે અત્યાદે કાંઈ કામ નથી. આપણે આપણી વાતો ચલાવો.

વખત—ચાલો એવી નકામી વાતમાં આપણું કાંઈ નહિ વળે. તમારે આગળ જે કહેવું હોય તે કહેવા માડો.

લક્ષ્મી—સાંભળો, કહું છું. જે કોઈ પણ કારણથી કમળનાં શરીરમાં નાનું કે મોટું કાણું પડી જાય, અને તે કાણુંમાંથી પ્રસૂતાનાં પેટમાંનાં આંતરડાંનો થોડો ભાગ પણ કમળમાં આવે, અને બાળકનાં કોઈ પણ અંગની સાથે કમળનાં મોંમાં કે પ્રસવનાં દારમાં આવી જાય તો તે બાળકનો નાશ છે, એવી ભૂલ દાઢયણ જરૂર કરી બેસે. અને એવી ભૂલ થાય ત્યારે તેજ નાશ છે, એમ સમજીને દાઢયણ ધમાધમ કરી મૂકે, તો પછી કેવું મોટું નુકસાન થઈ જાય ? એકદમ પ્રસૂતાનું ખૂન કરવા જેવુંજ થઈ જાય.

વખત—કમળનાં શરીરમાં કાણું પડી જાય તો પ્રસૂતા બચે કે નહિ ?

લક્ષ્મી—બરાબર ઉપાય થાય તો મુશ્કેલીએ બચે. પણ નવો અવતર આવે. મોતના મોંમાંથી બચે.

વખત—મને પણ એમજ લાગતું હતું, મારે પૂછવું હતું.

લક્ષ્મી—યરો આધાન લાગે તો ઘણું કરીને પ્રસૂતા ન બચે.

વખત—હીક. જે ભૂલ થવાની વાત તમે કરી તે ભૂલ મટાડવાનો શો ઉપાય ?

લક્ષ્મી—સાંભળો, કહું. કમળમાં કાણું પડે કે કોઈ કેકાણે તે ફાટ અને તે કાણુંમાંથી કે ફાટમાંથી આંતરડાંનો થોડો કે થરો બહાર આવે એ કાંઈ નાની મૂલી કે જેની તેવી વાત નથી.

સ્થિતિ નેમનેજ એવુ થયુ હશે કે નહિ, તે વીગે તરતજ શક આવી શકે. ને શક આવે તો પ્રસૂતાની પામેના માણુએને મોટેથી આગલી પાછથી સરળી વાત માંબળવાથી તે સારી રીતે જાણી શકાય. અને પછી ખૂબ માવધાન થઇને કામ કરે તો બૂલ કેમ થાય ?

વખત—બહુ માફ. ચાલો એ મમજાયુ કમળમા કાણુ કે ફાટ પડી હોય તો પ્રસૂતાની કેવી અવસ્થા હોય ? તે મને કહી દેખાડો. વળી કમળમા કાણુ પડવાના અને તે ફાટવાના કારણો પણ મને કહી દેખાડો. આવો માફો બનાવ શાથી બને છે, તે જાણવાની મને બહુ ઇચ્છા છે.

લક્ષ્મી—તે પછી કહીશ* હમણા એ સમજાવવાનો વખત નથી.

વખત—બહુ માફ. બાળકનો નાળ પહેલા બહાર આવે તો બાળકને બચારીને પ્રસૂતાને શી રીતે પ્રસવ કરાવવો ?

લક્ષ્મી—તે કહું છું. સાબળો. પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવવાનો ઉપાય કહેતાં પહેલાં ખીલુ કેટલીક વાત કહેવાની જરૂર છે.

વખત—બહે ત્યારેજ કહેવું હોય તે કહો.

લક્ષ્મી—કોઇ પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવવા જઇએ, અને એમ જોવામાં આવે કે બાળકનો નાળ પહેલો આવ્યો છે, ખૂબ વેણો આવે છે, વળી તે વેણો ઘણી વારથી આવે છે, તો ત્યાં બાળકને બચાવવાનું કામ ધણું અઘરું છે, એમ સમજવું.

વખત—એવે વખતે ઘણા વખતને આતરે વેણો આવે તે માફ.

લક્ષ્મી—માત્ર વેણો ઘણા વખતને આંતરે આવે એટલુંજ બસ નથી. વેણો આવીને ઘણીવાર રહે, એ પણ સાફ નથી. (૨) એ ઉપ-

* ત્રીજા ભાગમાં એ બધી વાત વિસ્તારથી લખવાની હો. ચતુર્નાયની ઇચ્છા હતી પણ તે બાજુ બહાર પડ્યો નથી અને બહાર પડે એવું લાગતું નથી.

રાંત નાળ પહેલાં આવ્યો હોય તો બાળક બચાવવામાં મુશ્કેલી છે, એ વાત પ્રસૂતાનાં સગાં વહાલાને કરી દેવામાં વાર લગાડવી નહિ. આ બધામાં કોઈ પણ વાત છાની રાખવી એ માફ નથી. એની વાતો છાની નજ રાખવી જોઈએ. છાની રાખવાથી શો ફાયદો થાય ? વળી સાંબળો, (૩) ગર્ભ જેમ થોડા મહિનાનો હોય તેમ ઓછી મુશ્કેલી મમળવી. કારણ કે બહુ કાચા બાળકનો નાળ ઘણીવાર સુધી દબાણ ખમી શકે છે. બહુ કાચુ છોકરૂં હોય તો તરત હાથ નથી. (૪) પહેલીવારની પ્રસૂતાના બાળકનો નાળ પહેલો બહાર આવ્યો હોય તો તેને બચાવવાનું ઘણું કઠણ છે. (૫) જે પ્રસૂતાને આગળ કેટલાંક છોકરા થઈ ગયાં હોય, અને જેને ઘણી મરગતાથી તરત પ્રભવ થઈ જતો હોય તેનાં બાળકનો નાળ પહેલો બહાર આવે તો તેમા બહુ ચિંતા કરવા જેવું નથી. (૬) છોકરીનો નાળ પહેલાં બહાર આવે તેનાં ક-રતાં છોકરાનો નાળ પહેલાં બહાર આવે, તેમા થોડી શીકર જેવું છે એ જાણી રાખવું. (૭) પ્રસૂતાને બાળકનું જોડણું હોય તો પાછળનાં બાળકનો નાળ ઘણું કરીને પહેલા બહાર આવે છે. વળી જોડણામાંનાં બીજા બાળકનો નાળ પહેલો બહાર આવે ત્યારે તેમાં માંથી ઓછી મુશ્કેલી પડશે એમ જાણવું, કારણ કે બીજા બાળક ઘણું કરીને ના-નુજ હોય છે. વળી પહેલાં એક બાળક આવી ગયું હોય તેથી જ-શયનું મોં, પ્રસવનું દાર વગેરે અવયવો સારી રીતે ઉપડેલા રહે છે.

વખત—આ નિયમો તમે મને કહ્યા, એ બહુજ માર્ફ કહ્યું. કારણ કે વધારે બીક સોમાં છે, અને સોમાં નથી. તે બધું દોષયિયું જાણી રાખવાની ઘણીજ જરૂર છે. એક બીજી વાત મને પૂછવાની સાબરી આવી છે. તે પૂછી લેવા દો. માથાંની સાથે નાળ બહાર આવે તો નાળ ઉપર સોથી વધારે દબાણ થાય કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા. સૌથી વધારે દબાણ થાય. બાળકના ખીજ બધાં અંગ કરતાં માથુ બહુજ મોટું અને કઠણ છે. અને તેથી વધારેમા વધારે દબાણ થાય છે.

વખત—હીક. પણ માથાંની સાથે નાજ આવે, ત્યારે શું બાળકની આશા મુકીજ દેની કે ?

લક્ષ્મી—કેમ ? ઇશ્વરની મરજી કેવી છે તે શી રીતે જણાય ? બાળકનાં મોમાં એકવાર પવન જઈ શકે તો નાડી ઉપર ગમે તેટલું દબાણ થાય તો પણ તે બાળક હાંફે નહિ.

વખત—કેમ ન હાંફે ? મારાથી એ સમજાતું નથી, મને બરાબર સમજાવો.

લક્ષ્મી—બાળક જ્યાં સુધી કમળમાં હોય ત્યાં સુધી નાજમાં લોહીની આવજા થવાની જરૂર છે. આપણું હૃદય જેમ લોહીને ચોખ્ખું કરવાનું યંત્ર છે, તેમજ પ્રસૂતાની ઓર એ બાળકનું લોહી ચોખ્ખું કરવાનું યંત્ર છે. આપણને જેમ શ્વાસ લેવાને વા ન મળે તો હાંશી મરીએ, તેમ લોહીનો આવજા બંધ થાય તો બાળક પણ હાંશી મરે. જ્યાં લગી બાળક કમળમાં રહે ત્યાં લગી આવી ગોઠવણ છે. બાળકનું મોં બહાર આવ્યા પછી જ્યારે તે હવા લઈ શકે ત્યારે ઓરમાંથી નાજ લગી લોહીની આવજા થવાની ઘણી દરકાર નથી. તેથીજ કહું છું કે માથાંની સાથે નાજ બહાર આવવાથી જો કે નાજ ઉપર બહુ દબાણ થાય છે તો પણ થોડીકવાર પછીજ બાળકનું મોં બહાર આવવાથી પવન લઈ શકે એટલે નાજપર દબાણ છતાં પણ ખીજ કેશી અડચણ થતી નથી. હવે સુમન્યાં ?

વખત—હા. હવે સૌથી રીતે સમજાયું. બાળકને બચાવીને પ્રસૂતાને પ્રસવ શી રીતે કરાવવો, તે હવે કહે

લક્ષ્મી—નાગ પહેલો બહાર આવે ત્યારે બાગખને બચાવીને રસૂતાને પ્રભવ કરાવવામા દાઘયણુને માન બેજ કામ કરવાના છે અને તે બેજ તેના મોટા કામ છે

વખત—તે બે કામ કયા ?

લક્ષ્મી—કેટુ મામળા નાગ ઉપર દમણુ ન થાય એમ કરવું એ પહેલું કામ અને કદાચ નાગ ઉપર દમણુ ન થાય તેમ નજ થઈ શકે તેમ હોય તો, પત્રી એ દમણુને જેમ યોગમા યોડો વખત લાગે, એમ કરવાની મહેનત કરવી એ બીજું કામ આ બે મુખ્ય કામો ઉપર નજર રાખીને રસૂતાને પ્રભવ કરાવવો પણ બાગકને બચાવના જતા રસૂતાને દાઘ પણ હરખત ન થાય તેની સલામ રાખવી નાગ પડે તો આવ ત્યારે રસૂતાને ઝાડ બીકે નથી, એ ખગ તો પણ મલાગ રાખવી જાઈએ

વખત—નાગ પડે તો આ તો દોષ તો રસૂતાને ઝાડ બીકે નથી બાગકને બચાવવાનીજ એમા મહેનત કરવાની દોષ છે એ તો તમે મને પહેલેથીજ કહી રાખેલું છે

લક્ષ્મી—આ વખતે પણ પરપોગે ડુગવા ન દેવો, એ દાઘયણુ મુખ્ય કામ છે જ્યાં મુધી પરપોગે ન દુટે ત્યાં મુધી નાગ ઉપર દમણુ થઈને બાગક મરી જવાની રીત પણ બીકે નથી વળી પરપોટો ન કુટરો દોષ તો કમળમા નાગ ઉચો રાખી દેવાની કાપિણુ મહેનત કરવાની નથી એવી મહેનત કરવા જતા પાણીની ટોચનીમા કાણુ પડી જવાનો મભવ છે, પરપોટો કુગ્યા પડે તો કમળનું મો મારી પેડે ઉડી ગયું હોય તો પત્રી નાગ ઉપર બહુ દમણુ થવાની બીક રહેતી નથી

વખત—ત્યારે તો પ્રસૂતાના પ્રભવ વખતે પરપોગે ડુગવા ન દેવો, એજ દાઘયણુનું મેગમા મોટું કામ જણાય છે !

લક્ષ્મી—હા. એજ મોટામાં મોટું કામ છે. પરપોટો ટુટી જાય, અંતે તે પાણી વળી કટાણે ટુટી જાય તો બધાં કામમાં મોટાણો થઈ જાય, અને વળી મુસ્કેલી આવે.

વખત—કમળનું મોં મારી પેડે ઉપડ્યું ન હોય, અને પરપોટો ટુટી જાય, તેનેજ તમે કટાણે (અથવા વખતે) પરપોટો ટુટ્યો કહો છો, નહિ ?

લક્ષ્મી—હા. તેમ નહિ તો ખીજું શું ? પત્રીની વાત હવે કહું છું તે માંખળો. હાથ નાખીને નાળને કમળમાં ઉંચો રાખી દેવો એ મોઢી મારે કપાય છે.

વખત—હાથ નાંખીને ડેવી રીતે ઉંચો રાખી દેવો ? વળી ઉંચો રાખી દેવાથી તે ઉંચો રહે શી રીતે ? પાછો તે નમી ન જાય ?

લક્ષ્મી—નમી જાય નહિ, એટલુંજ હાથવળે કરવાનું છે. તેનો રસ્તો બનાવું તે સાંખળો. જે હાથમાં મારી રીતે જોર હોય, તે હાથનાં એ કે ત્રણ આંગળાં બાળકનું માથું કે જે અગ પહેલું આવ્યું હોય તેની પામે રાખીને કમળનાં મોંમાં રાખવાં. ત્યાર પછી નાળના બેએક ફેર (ગાંટા) જે નીચે નમી આવ્યા હોય તેને આંગળીના આગળના ભાગ ઉપર એક જગ્યાએ મારી પેડે જડ કરી રાખવા. જડ કર્યા પછી ત્યારે વેણુ બંધ થયેલી જણાય ત્યારે આંગળીઓ ધાલી નાળને કમળમાં ધ-
કેલી દેવો. ત્યાર પછી વળી વેણું આવતાં લગી, બાળકનું જે અંગ આગળ આવ્યું હોય તેના ઉપર નાળ એજ રીતે આંગળાં ધાલીને પ-
કડી રાખવો જોઈએ. ત્યાર પછી આંગળીનાં ટેરવાં લગી કમળ સફે-
આઈ જાય ત્યારે આંગળાં બહાર કાઢી લેવાં.

વખત—આમ કરવાથી શું નાળ કમળમાં પાછો જાય ?

લક્ષ્મી—હા. જાય તો એજ કપાયથી જાય. કમળનું સંકેતન

દેખી તરફથી કપડી તરફ થાય છે તેથી એ સંકેતનની માથે સાથે નાગ કિપરની તરફ જઈ શકે અને આ પ્રમાણે નાગને કિપરની તરફ લઈ જઈ શકે તે માટે જે ચુકિત કરી, તેને આગળ રાત્રીને નાગ ઉઠ્યો રાખી દેના, એમ હું કહું છું હવે મનન્યા ?

વખત—હા, હવે એ મનન, પણ વેળા બધી થયા પછી, વેળા ફરી આવવાને વખતે એ નાગ પાછો નીચે નથી આવે તો શો કપામ કર્યો ?

લક્ષ્મી—વગી પ્રીતે પણ એની-ચતુર્ગાથી નાગને કિપર ઉઠ્યો રાખી દેવાં કરાવ્યું ને વારંવાર આ પ્રમાણે ન કરવાથી વાલુ દગીને આ કામ પુરેપુરું પાર ઉતરતું નથી ખામ કરીને ન્યા મુઠી નાગના ધ્રમકારા એકમરખા થયા જતા દોષ ત્યાં લગી તો વારંવાર આમ જગામા કાર્ક નુકશાન નથી નાગને દશ વાર પણ ક્યો ચગવના પડે અને વીશ વાર પણ ક્યો ચગવના પડે વારે વારે ક્યો ચગવના ચગવના માછકાર જરૂર ને ક્યો રૂની જાણ

વખત—હીં આ પ્રમાણે હાથ નાગીને નાગ ક્યો ચગવના, ને તરફ નાગ બહાર આવ્યો દોષ, તેની કિનગી બાતુએ પ્રમતાને સુવચનની નેધએ કે નહિ ?

લક્ષ્મી—મામાશ ! મામાશ ! જે વાત મારે નેવાની દોષ છે તે તમે આગળથીજ મનન જાઓ છો તમારી મુદ્ધિ રાત્રી ચમત્કારી છે તમારી મુદ્ધિ જોધને મને બહુ આનંદ થાય છે જે તરફ નાગ બહાર આવ્યો દોષ તેની કિનગી બાતુએ પ્રમતાને સુવચન એ રાત્રી જ માફ છે એવી તરફ નાગ બહાર આવ્યો દોષ તો જમાની તરફ અને જમાની તરફ નાગ આવ્યો દોષ તો એ પડખે પ્રમતાને સુવચન આમ સુવચનવાથી નાગ ક્યો ચગવના પછી નાગ નીચે નથી જતાની રાત્રી ખીક રહેતી નથી

વખત—હીં પણ વાટે વાટે કમળમા નાગ ઉઘો રાખી દેના

• છતાં પણ તે કામ મિદ્ધ ન થાય તો શું કરશું ?

લક્ષ્મી—તે નાગ ઉઘો નજરે તો યોગમા થોડું દુઃખ થાય તેની સુક્તિ દરેકે એમ જણાય - પ્રસન્નાના બળિત (પેટ) ના હાડકાનું માપ મોટું છે પ્રસન્નાને અગાઉ જે ચાર છોડરા થઈ ગયા છે, વેળો નિયમ પ્રમાણે આરે છે, કમળનું મો, પ્રમવત્તુ હાર, વગેરે મારી પેટ ખુલ્લા થયા છે અને બાગડ તરતમા જન્મવાનો મબન છે, તે પ્રમજે મરેનત કરીને એવા ઉપાય કરવા - જેથી નાગપરધણુ દુખાણુ ન આવે.

વખત—એ ઉપાય કયો તે મને ખબર મમળત્ય તેની રીતે કહો

લક્ષ્મી—શું માત્ર ખબર રીતે તમને એ મમળતુ બહુ જ ધ્યાન દઇને મામળો એક દાખનો આપીને તમને મમળતુ, તો ખબર મમળ શકે

વખત—દાખનો આપીને મનનનો તો ઘણી મારી મમળતુ પડે.

લક્ષ્મી—ત્યાં એમ ધારે કે બાગડના માથા માથે નાગ આઘો છે જેમ જેમ વેળો આવતી જાય છે તેમ તેમ કમળના મોમાથી માથુ ધીમે ધીમે બહાર આવતુ જાય છે તેની માથે નાગ પણ બહાર આવે છે આ દાખના ધ્યાનમા રહો ?

વખત—હા હવે આગળ કહેતુ હોય તે કહો

લક્ષ્મી—આ પ્રમાણે નાગ બહાર આવે છે, એમ તમે જુઓ છતાં તેનો ગર્ભિણુ ઉપાય ન કરો, તો નાગમા લોહીની આવજા બધ થાય, અને બાગડ હારના માડીને મરી જાય તેથી જ્યાં એમ જણાય કે નાગ ઉપર બહુ દુઃખ થાય છે, ત્યાં તે નાગને તે જગ્યાએથી મે રીતે ખીલ જગ્યાએ રાખવા એ રીતે બચાવ પર ચાલતા ચાલતા બાગડ આવતો

વખત—હા, હવે જરાગર મમનજી હવે રીધાં કહેવાની જરૂર નહિ પડે આ વખતે એક ખીજ વાત પણ તમને પૂછી લઉં. હા થની માથે નાગ આવે તો નિયમ પ્રમાણે બાગ દરની દેવાપખડકે

લક્ષ્મી—હા, ફેરની નેના નાગ ઉપર બહુ દબાણ ન થાય તેનો ઉપાય ક્યા જોઈએ આ વખતે તમને ખીજ બેગેક વાતો કહી રાખુ.

વખત—તી વાતો કહેવાના છો ?

લક્ષ્મી—માગમના માથાની માથે નાગ બહાર આવે તો તે કમ ગમા ઉચો ચગની દેવાથી રણ કરીને નાગ પાડો ફરીને બહાર આવે નહિ આ ઉપરાંત નાગ વીંગીને માગમની ગર તની ખોનમા રાખી દેવાની યુક્તિ પણ ખોગી નથી પણ દીચપુ ને નિતમની માથે નાગ બહાર આવે તો વારે વારે મગમા ઉચો ચગના છતાં પણ નાગ નીચો તમી આવે વગી એ ખીજ વાત કહી દઉં વેણુની શરૂઆત વતના ને નાગ પહેનો બહાર આવે તો માગકને બચાવવાનું કામ ધણુ કાણુ થઈ પડે અમ શા માટે થાય તે તમે નમજી શો ડો ?

વખત—હા એમા શુ મમનજીનું હતું ? રેપુની શરૂઆતથી તે પ્રમન થાય ત્યાં મુઠ્ઠી નાગ ઉપર વધુજ દબાણ થાય તેમા માગકની રીતે મચી શ ?

લક્ષ્મી—પ્રમન થવાને જરાગર વાર રોય અને નાગ પડેનો આવી જાય તો, આથી ઉધુજ થાય છે એમ્મે તેરે વખતે નાગ પડેનો બહાર આવવાથી મારી ખીક નથી કેમ તે વખતે દમાણુ તો થાય પણ રણીજ થોડીવાર બાગક તરત જન્મે એમ્મે ધણીજ થોડીવાર દમાણુ વાય, મ મમનજી ને નહિ ?

વખત—હા, એ મમનજી કાંઈ અમર નથી, એમ્મે મારો પેડે મમજી ગઈ છુ

મકરણ ૪ થુ.

ઝોર પહેલી બહાર આવે તો શું કરવું?

વખત—અત્યાર વગી તમે જે મુસ્ત્ર ની ળાની તે ઉપરાંત મારી જાતની મુસ્ત્રની આનવા ૥ મબન છે ?

લક્ષ્મી—હા રમન વખતે બીજી મુસ્ત્રની પાડુ આવે છે

વખત—અરે મા ! મને બીજી નાગે છે વગી કેજી જાગે રી મુસ્ત્રની બતાવજો ?

લક્ષ્મી—જેમાં બીજી ગેની ? તમને મુસ્ત્રનીઓ સમજાતુ છું, તેવીજ કાઈ મુસ્ત્ર નીઓ આવી પ વાતી નથી પ્રસૂતાને જે જે અચ્છો આવે છે, તે તે અચ્છો અગાવાના રમતા અને ઉપાય પાડુ તમને બતાવતી આવુ છું તો પડી બીક શાની ? એથી તો બીજી નહિ પણ કિનકુ થુ ॥ થુ જો માન મુસ્ત્રનીઓ જ બતાવવામા આવે અને તેના ઉપાય બતાવવામા ન આવે તો બીજાનું ખડ પણ મુસ્ત્રની અો તેના ઉપાય એ બને બતાવુ તો પડી બીક શાની ?

વખત—હા ઉપાય તો માથે માથેજ બતાવે જ તેથી બીજી ન જોઈએ અને હું બીકીશ નહિ

લક્ષ્મી—હા તમો એક બીજી મુસ્ત્ર ની કુ છું

વખત—હા જોઈએ ! મને તો હા મારી મુસ્ત્રની ધ્યાનમા આવતી નથી

લક્ષ્મી—ઝોર પહેલી આન તો રમતાને શી ગીતે રમવું વગે, તે હવે તમને કહેવાની છું

વખત—સત્યાનાશની વાત આ તો ! ઝોર પણ પહેલી બહાર આવે ખડી વગી ?

લક્ષ્મી—હા આવે ખરી

વખત—હી, પણ પ્રસૂતાને પટેની ઝોર આવે, એનો અર્થ.
મારાથી કાંઈ પણ સમજી શકતો નથી

લક્ષ્મી—એ ?

વખત—બાળકનું માથું, હાથ પગ નાળ પહેળે ગઢાર આવે
એ મને મમળાયું પણ ઝોર પડેની રી રીતે આરે ? ઝેર તો કમ
ળતા મૈથી ઉચ્ચામાં ઉચ્ચા ભાગને ચોટેની હોય છે નહિ ?

લક્ષ્મી—ખરાબર મૈથી ઉચ્ચા ભાગને-ચોટેની દોડ છે

વખત—ત્યારે ઝોર તે રેખાએથી છુગી ન પડે ત્યાં મુની તો
પડેની વાર આની શરૂ ની નહિ

લક્ષ્મી—જે તમે કરો ત્રે તે ખરૂં છે પણ ઝોર પડેની આવે
છે ત્યારે ઝોર છુગી પડીને કમળતા મોમાની બહાર આવે છે, એમ
સમજવાનું નથી

વખત—તો એમજ સુમનું છું એમ ન સમજવું તો
ખીનું નું મમળવું ?

લક્ષ્મી—શું સમજવું તે હું માનગો મારાપુ રીતે કમળતા
મૈથી ઉચ્ચા ભાગમાં ઘણું કરીને ની બાજુએ ઝોર ચોટેની દોડ
છે બાળક અવતર્યા પછી ચોડી વારમાં આ ઝોર કમળતા શરીરમાં
છુગી પડીને પોતાની મેજે બહાર આવે છે પણ મારું ધ વાર ઝોર
કમળતા મૈથી ઉચ્ચા ભાગમાં નહોતા કમળતા મોમા તે તેના બહાર
પાસેના ભાગમાં ચોટેની દોડ છે

વખત—હીક આ જગ્યાએ ઝોર ચોટેની દોડ તેમાં નહીં તું
કમાન ખરૂં ?

લક્ષ્મી—નુકમાન છે- એમાં પુછવું શું ? જે સ્વાનવિદ્ય ન હોય

તેમાં નુકમાન હોય જ. બુઝો, બાળકનું માથું પહેલું આવતું એ રવા-
• બાવિંક છે, પણ તેમ ન ચતા પહેલા હાથ કે પગ આવે, એ કાંઈ
સારું કહેવાય ?

વખત—ના, હાથ કે પગ પહેલા આવે તેને માત્ર શી રીતે ક-
હેવાય ? હીક. પણ ત્યારે કમળના મોમા અથવા તેની પામે ઓર ચો-
ટેલી હોય તેમા શુ નુકમાન છે તે કહેને, બેન !

લક્ષ્મી—પહેલા પાંચ મહિના સુધી તો એથી કાંઈ પણ નુક-
માન થતું નથી. કાંઈ પણ કારણ ન હોય અને ઠૂં મહિને પ્રસૂતાને
જે એકદમ લોહી પડવા મડિ તો કમળના મોમાં અથવા તેની પામે
ઓર ચોટેલી છે, એમ અનુમાન કરવું.

વખત—એકજવાર લોહી પડે કે વારવાર પડ્યાજ કરે ?

લક્ષ્મી—પૂરા છ મહિને લોહી પડવાનો આરંભ થાય. પ્રમવનો
વખત જેમ જેમ પામે આવતો જાય, તેમ તેમ લોહી વધારે પડવા
મડિ. કાંઈક મહેનત કરી પડે તો તે પછી, અથવા કાંઈ કામકાજ
કરતાં કરતાં, અથવા પ્રમતા ઉધી ગઇ હોય ત્યારે, અને કાંઈ કાંઈ-
વાર તો કાંઈ પણ કારણ ન હોવા છતાં લોહી પડે.

વખત—છ મહિના પછી જે લોહી પડે છે તેનો કાંઈ નિયમ છે ?

લક્ષ્મી—ના, તેનો કાંઈ નિયમ બિયમ નથી. એ દિવસને આં-
તરે પણ લોહી પડે, પાંચ દિવસને આંતરે પણ પડે, આત દિવસને
આંતરે પણ પડે, પંદર દિવસને આંતરે પણ પડે. અથવા મહિને મ-
હિને અટકાવને વખતે પણ (મતગળ કે ગર્ભ રહ્યા પહેલાં પ્રસૂતાને
જે જે વખતે અટકાવ આવતો હોય તે વખતે) લોહી પડે.

વખત—લોહી એકદમ ઘણું પડે કે યોડું યોડું પડે ?

લક્ષ્મી—તેનોએ કાંઈ નિયમ નથી. કાંઈ કાંઈ વાર તો એટલું

બધું લોહી પડે કે પ્રસૂતા એકદમ મરી જાય. પણ સાધારણ રીતે ચોટું ચોટું લોહી પડ્યાં કરે. જ્યાં સુધી પ્રમવ ન થાય ત્યાં સુધી વચ-
માં વચમાં પ્રમતાને એ પ્રમાણે લોહી પડ્યાં કરે.

વખત—હીકે, આમ બને ત્યારે પ્રસૂતાને પૂરે મહિને પ્રમવ થાય
કે પૂરા મહિના થયા પહેલાં પ્રમવ થાય ?

લક્ષ્મી—પૂરે મહિને પ્રમવ ન થઈ શકે એમ નથી. પણ ઘણા
ખરા દાખલાઓમાં તો કસવાવડજ થાય. અથવા પૂરે સાત મહિને કે
આઠ મહિને પ્રસવ થાય. કોઈ કોઈ વાર પાંચ સાત વખત લોહી પ-
ડ્યા પછી પીડા (વેણુ) શરૂ થાય. કોઈ કોઈ વાર પાંચ સાત વાર
લોહી પડ્યા છતાં પણ પીડા (વેણુ)ની કશી નિશાનીએ જણાય નહિ.

વખત—હીકે, કમળનાં મોંમાં અથવા તેની પામેજ ઓર ચોટ-
લી હોય તો પ્રમવના દારમાં હાથ લગાડવાથી જાણી શકાય કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા. જણીજ શકાય. હાથ લગાડી જોવાથી ચોખ્ખું
સમજાય. કમળના મોંમાં અથવા તેની પામે ઓર ચોટલી હોવાનો
જરાક પણ શક આંવે તો, હાથ લગાડી જોવાથીજ નક્કી થાય. એવો
પ્રમંગ આવે તો જેમ બને તેમ ડિતાવળથી એ સમજાય તેમાં લાભ
છે. કમળનું મોં ખૂલ્યા પહેલાં તપાસ કરી જોવાથી ઘણી અનુકૂળતા થાય.

વખત—સી રીતે તપાસ કરવો ?

લક્ષ્મી—કેમ! હાથ લગાડી જોવાથી તેનો પૂરેપૂરો તપાસ થાય.
પ્રસૂતાને ઓર પડ્યા પછી ક્યારે પણ હાથમાં લઈને ઓર તમે જોઈ છો!

વખત—હા. જોઈ છે, મોતીને બાણીયો આવ્યા પછી તમે મને
ઓર દેખાડી હતી. ઓરને મેં સારી રીતે જોઈ હતી.

લક્ષ્મી—ત્યારે હવે શું ? હવે તો હાથ લગાડવાથી તરત ઓ-
ળખી શકો. પ્રસૂતાની ઓરની માથે બીજા કોઈ અવયવનો ઓટાજો

એટલે જૂન થાનો સભન નથી જૂન થાય એમ તમને લાગે છે ?

વખત—એમા જૂન થના જેવું કાંઈ નથી ઓર જેવું નરમ નરમ અને સુવાગુ સુવાગુ બીજું કાંઈ નથી જેણે એક વાર પપ્પુ હાથ લગાડીને ઓર નેઈ દોષ તેનાથી જિંદ પછુ જૂન થાયજ નહિ એ જૂન તો થાય તેમ નથી જ

લક્ષ્મી—બરાબર કહે છે કમળનુ મો ઉડાયા પડેના હાથ લગાડી જેવાથી તો ઓર ચોખ્ખી ઓગખાય વળી ને પેલી ખુમ પાવા માંડે તોપણ કમળના મોખાથી ઓર બહાર આવે છે, એને તરત ઓગખી શકાય

વખત—તે પૂગ પાચ મહિના થઇ ગયા દોષ, અને જાઇ પણ કારણ ન હોવા છતાં મૂત્તાને લોડી પડવા માંડે તો કમળના મોખા અથવા તેનીજ પાસેજ ઓર ચોટેની દોડી જેમજે, એનુ અનુમાન કરી શકાય.

લક્ષ્મી—હા ચોખ્ખા, એમ અનુમાન થઈ શકે

વખત—એવો શંક પડે તો શું કરવું ?

લક્ષ્મી—હાથ લગાડી જેમજે શક મગાડે

વખત—કમળનુ મો ઉડાયા પડેના હાથ લગાડીને રી રીને જેવાય ?

લક્ષ્મી—કમળનુ મો જરાએ ઉડાયુ ન દોષ તો લોડી પડે શક કરીને ? લોડી પાવા માંડે એને કમળનુ મો ચોકુ વણુ પણ ઉડે છે, તેવી તપાસ રીને જોઈ શકાય ઓરને હાથ અડે તો પડી જૂન થાયજ નહિ, એ વાત તો તમને આગળથી કહેવામા આવી છે કેમ, યાદ છે કે નહિ ?

વખત—હા એ વાત તો બગબર્ યાદ છે હીક, કમળના મોખા

કે તેની પાસેજ ઓર ચોટવી હોય તો પૂરે પાચ મહિને પ્રસૂતાને લોડી પડવા માટે, એવો તમે એક નિયમ બતાવ્યો આ નિયમમા ક્યાંયે પણ ફેરફાર થાય ખરો કે ?

લક્ષ્મી—હા ઈઈ કોઈવાર ફેરફાર પણ થાય છે.

વખત—કેવો ફેરફાર થાય છે ?

લક્ષ્મી—પૂર્ણ પાંચ મહિના પછી ઈઈ કોઈ પ્રમતાને વચમાં વચમાં કામુકે (નીચડુચ) લેતી પડતુ જ નથી.

વખત—એ તો બહુ જ ઠીક ગણાય

લક્ષ્મી—ના, એ માત્ર નથી.

વખત—કેમ ?

લક્ષ્મી—વચમાં વચમાં લોડી ન પડે તો પ્રમત વખતે એકદમ એટલું લેતી પડે કે પ્રસૂતા તેથી જ મરી જાય.

વખત—શુ કહે છે ? એ તો ત્યારે થાય જ નહીં.

લક્ષ્મી—હા, એથી નહીં બીજુ શુ ?

વખત—ઠીક, પણ વચમાં વચમાં જે લોડી પડે તેનો તો ઉપાય છે ના ?

લક્ષ્મી—ઉપાય ન હોય એમ તે કાલ હોય, બેન !

વખત—શો ઉપાય છે, તે કહેને ત્યારે ?

લક્ષ્મી—માનગો કુંડુ છુ. પણ એકવાર “ ઓર પહેલી અવરી ” એનો અર્થ તમે ગા મમત્રે છે, તે પહેલા મને કની બનાવે લેઉં. કહી શકસો કે નહિ !

વખત—હા કહી શકીય એકવાર સાબજીયુ હોય તે શુ જુવી બાઉ ? કમળના મોખા કે તેની પાસેજ ઓર ચોટવી હોય તો “ ઓર પહેલી આરી ” છે. એમ કહેવામાં આવે છે.

લક્ષ્મી—શીક કરો છો.

વખત—હવે લોહી પાનુ હોય તેનો શો ઉપાય કરવો, તે મને જાણ કરો.

લક્ષ્મી—હા, માખણો ને છૂટું મહિને કે સાતમે મહિને પ્રસૂતાને લોહી પડવા માટે, અને પત્ની પણ ચોડુ ચોડુ પડ્યાનું કરે, તો પ્રમવના હારમા જુગડાના કટકાના દુધ દેવાથી લોહી બધું જી રીકાય.

વખત—કમળના મોલગી જુગડાના કટકાના દુધ દેવા કેમ ?

લક્ષ્મી—હા, કમળના મોની તે પ્રમવના હાર લગી મારી ગીતે જુગડાના કટકાના દુધ દેખે રત્નો બધું કરવો જોઈએ ને મારી ગીતે રત્નો બધું કરવામા ન આવે તો લોહી થી રીતે બધું થાય ?

વખત—જુગડાના એકનું કટકાનો દુધો દેવો કે વણા કટકાનો દુધો દેવો ?

લક્ષ્મી—વણા કટકાથી દુધો દેવામા આવે તે વધારે માત્ર એક કટકા કરતા વણા કટકાની પ્રસવનું હાર બધું કરવામા આવે તો લોહી વધારે શાયદો છે પ્રમવના હારમા જુગડાના કટકા એક પછી એક નાખના એમ આપુ હાર બધું થતા સુધી કટકા નાખ્યા કરના પણ તે કટકા હામી હામીને ભરવા નહિ.

વખત—શીક પણ એ કટકા વારેવારે બદલવા જોઈએ કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા, બદલનાજ જોઈએ એકવાર નામેના કટકા એમને એમ ભરાની રાખવામા આવે તો નમરી વામ આવે કટકા બદલવાનું કારણ સમજાય ?

વખત—હા, મારી રીતે મમજી ગઈ ફરી કટોરુ પડશે નહિ.

લક્ષ્મી—જુગડાના કટકાના દુધ દેવા ઉપરાંત પણ એક મોટો ઉપાય છે. તે પણ બરાબર માદ રાખવું.

વખત—ત્યારે તે પણ કહો.

લક્ષ્મી—હવે પ્રસૂતાને પથારીમાં સુવારીજ રાખવી ગમે તે કા. રણુ હોય તો પણ ઉઠવા, બેમવા કે હરવા કરવા દેવીજ નહિ. જે ઓરડામાં પ્રસૂતાને આ ડાહ્યે સુવારી રાખવામાં આવે, તે ઘર હજુ હોય નેમએ.

વખત—પ્રસૂતાને ખોરાક શું આપવો ?

લક્ષ્મી—હવે ખોરાક આપવું. એવો ખોરાક આપવો કે તે સુતા સુતા પચી જાય, અને શરીરમાં જળ આપે, જેમ કે દુધ, સાતુ-ચોખ્ખા, આરાઠ વગેરે પાચ મહિના પૂર્ણ થયા પછી તે એકવાર પણ લોટી પડે તો પ્રસૂતાને માવજાન કરી દેવી કે ન્યા સૂધી પ્રમન ન થાય ત્યા સુધી તેણે બહુ ઉંડુ બેમતુ કે હરતુ કરવું નહિ એક વાર લોટી પડે એટલે ઉઠવા, બેમવા, હરવા કરવામાં મનાગ રાખવાની ધણીજ જરૂર છે.

વખત—તે એકદમ ઘણું યોની પડવાથી તે પ્રસૂતા બહુ નબળી થઈ જાય તો શો ઉપાય કરવા ?

લક્ષ્મી—હવે પાણીની માથે મેગસીને ચોટો ચોટો (ઘાડી) દ્રાક્ષામવ આપવું. બહુ યોની પડવાથી શરીર નબળું થઈ ગયું હોય ત્યાં પ્રસૂતાને માટે દ્રાક્ષામવ જેવા બીજાં એકે ઉપાય નથી.

વખત—દ્રાક્ષામવ ટ્રેડે આપવો, અને કેવી રીતે આપવો, તે બરાબર મનજી પાત્રે કહે.

લક્ષ્મી—પ્રસૂતાની સ્થિતિનો વિચાર કરી દ્રાક્ષામવ આપવાનું માપ વડુ ઓછું કરવું જે બહુ નબળી થઈ ગઈ હોય તો પાશં પાણીમાં એક ચમચો દ્રાક્ષામવ આપવું. આ ઓમડે રણુ નહુ કયાં આપવું. આમ કર્યા કરવાથી પ્રસૂતા તબ્બ સાંત તાંત થઈ જાય છે.

વખત—અરો ! ત્યારે તો આ ઝોળા સારો ઉપાય દેખા
ય છે ને શું ?

લક્ષ્મી—ઝોળા સારો ઉપાય છે, નહિ તો હું બનાવું કેમ !
દ્રાક્ષામવ તો ઝોમડ તરીકે આપવો ને ઉપરાત કાઢ, ખોરાક પણ
આપવો નેહએ

વખત—ખોરાક શું આપવો !

લક્ષ્મી—દૂધ અથવા ખપે તેને મામ રમ આપવો

વખત—ગમે તે વખતે લોહી પડે તો પણ આજ ઉપાય ક-
રના કેમ ?

લક્ષ્મી—પુરા પાચ મામે કે છ મામે કે માતમે મામે લોહી પડે
તો ઉપર બના યા ઉપાનો કરનાથી પ્રસૂતા અને બાળક બને પરા મ-
હિના મુઠ્ઠી બચી શકે એ ઉપાય દરવાથી કામ સિદ્ધ થાય

વખત—શું કામ સિદ્ધ થાય ?

લક્ષ્મી—ઝોર પડેવી બહાર આવે તો ઘણું દરીને પુરા પાચ
મહિને, ૭ મહિને કે માતમે મહિને ચોલી પડેજ આ ચોલી પડવા માટે
અને તેને બધું કરનાનો કાઢ ઉપાય દરવામા ન આવે તો પ્રસૂતા મરી
જાય વખતે પ્રસૂતા બચે પણ કસવાવડ થવાથી પેમાનુ બાળક તો
અવશ્ય મરીજ જાય અધુરે મહિને જન્મવાથી બાળક બચેજ નહિ.

વખત—શી રીતે બચે ? એટલું વચ્ચે ઠોકરે કાઢી બચે ? અને
તે પણ એટલું લોટી પડ્યા પછી કદી ન મચે

લક્ષ્મી—તેથીજ કહું છું કે પુરે પાચ મહિને, છ મહિને કે માત
મહિને લોહી પડે તો આગળ જે જે ઉપાય કલા છે તે તે કરના,
અને લોટી પડતું બધું કરતું ત્યાર પછી પ્રસૂતા મુખથી રગી શકે
તેજા ઉપાય કરવા એમ દરનાથી પ્રસૂતા અને બાળક બનેને બચાવી

લેવાય. આટલું કામ જો બરાબર કરી શકીએ તો પુરા મહિના થતાં ચતુરાધી પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવવાથી બધી આપદા જાય. કેમ સમજ્યાં કે નહિં ?

વખત—હા. આટલું તો સારી પેઠે સમજી. ફરીને નહિં કહેવું પડે. ઓર પહેલી આવે તો પુરે મહિને પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવતાં શી ચતુરાધી કરવી તે હવે કહી બતાવો.

લક્ષ્મી—તે કહું છું, સાંબજો. પહેલી ઓર આવે ત્યારે પુરે મહિને બાળકને ફેરવી દઇને પ્રસવ કરાવાય તો પ્રસૂતા અને બાળક બંનેનું કષ્ટાણુ થાય.

વખત—બાળકને શી રીતે ફેરવી દેવું ? હાથ આગળ આવે ત્યારે ફેરવવાની જે રીત બતાવી હતી, તેજ રીતે કે નહિં ?

લક્ષ્મી—હા. તેજ રીતે ફેરવવું. ઓર પહેલાં આવી હોય તો પણ બાળક ફેરવી દેવાથી પ્રસૂતા પ્રસવ કરી શકે.

વખત—ઓર પહેલાં આવી હોય તો પણ શું પુરે મહિને બાળક ફેરવી દેવાથી પ્રસૂતા પ્રસવ કરી શકે ?

લક્ષ્મી—ઓર પહેલાં આવી હોય તો પણ પુરે મહિને મુક્તિ કરવામાં આવે તો બાળક ફેરવી દેવાય.

વખત—ફેરી મુક્તિ કરવી ?

લક્ષ્મી—કમળનું મોં ઉઘડ્યા પહેલાં પણ બાળક ફેરવી દેવાની મુક્તિ કરી શકાય. આ સમજી શકો છો ?

વખત—ના. એ ન સમજાયું. કમળનાં મોંમાં હાથ નાખવો શી રીતે ?

લક્ષ્મી—કેમ ?

વખત—કમળનાં મોંમાં તો ઓર હોય તે હાથ શી રીતે નાખાય ?

લક્ષ્મી—કમળનાં મોભા ઓર હોય તો પણ ચતુરાઈથી હાથ નાખી શકાય ખરો.

વખત—શી ચતુરાઈ કરવી ?

લક્ષ્મી—ઓરથી ને કમળનું મો આખુંએ બધું ન થયેલું હોય તો એક પડખેથી (જે જરા પણ ખુલ્લું હોય તે પડખેથી) ધીમે ધીમે કમળના હાથ મેરની દેવાય પણ ને ઓરથી કમળનું મો આખું બધું થયેલું હોય તો હાથ લગાડી નેમને જે ઠેકાણે ઓર કમળના શરીરને જરાકજ ઓટ્ટેથી છે એમ માન્ય પડે, તે અથવા જે ઠેકાણેથી કમળના શરીરથી ઓર જરાક પણ છુટી પડી છે, એમ માન્ય પડે, તે ઠેકાણે હાથ નાખીને ધીમે ધીમે કમળનાં મોભા હાથ મેરની દેવે.

વખત—હીક, હવે બરાબર સમજાયું ઓર પહેલી બહાર આવી દોય તો પૂરે મહિને બાગડ ફેરવી દહને પ્રમતાને પ્રમવ કરાવનાથી વિશેષ શો શાયદો થાય ? તે મારી પેડે સમજાવીને કહો નેહ !

લક્ષ્મી—હુ સામળો ઓર પહેલા આવી હોય તો પુરા પાચ મહિના પછી પસતાને પહેલા તો લોડી પડવાનો આરંભ થાય તે તો તમે જાણો છો ના ?

વખત—હા, તે તો તમે આગળ કહી ગયા છો એટલે જાણુ છું.

લક્ષ્મી—જેમ જેમ પ્રસવના દિવસો પામે આવતા જાય, તેમ તેમ વધાએ વધાએ લોટી પડવા માટે, ત્યાર પછી વેણુની શરૂઆત થાય ત્યારે તો પછી લોટી પડવાનો કાલ મેળજ રહે નહિ. એક વાર વેણુ આવે કે ધડનડ કરતું તે લોટી પડે. આ પ્રમાણે વારવાર થાય તો નખી પ્રસતા મરીજ જાય ઓર ખોલી આવે ત્યાં લોટી પડવા માટે એ પેટા રોગ નથી. એજ મુખ્ય રોગ છે એટલું લોટી પડતા પડતા જ પ્રસતા મારી જાય. તેથીજ ઓર પહેલી આવે ત્યાં ઘણું લોટી

પડવા ન દેતુ. પૂરા મહિના લગી પ્રમત્તાને બચારી રાખવી, અને વગર અડચણે પ્રમત્તાને પ્રસવ કરાવવો, એમાજ દાઢયણુનું દાઢયણુ-પણુ અને ડુંગીઆરી છે.

વખત—એ ખરૂં. આવા પ્રસંગમાં દાઢયણુની જોડી કમોટી થાય છે, તેની બીજે ડોઢપણુ વખતે થઈ શકતી નથી ખરેખરી ડુંગીયાર દાઢયણુ હોય તેજ આ વખતે બધું મરેતોરે (મારી રીતે) પાર પાડે છે.

લક્ષ્મી—વેણુ આવવાથી જ્યાં લોડી પડે ત્યાં બહુજ વિચારપૂર્વક કામ કરવાનું છે. લોડી પડતું શી રીતે બધ થાય, અને પ્રમત્તા વગર અડચણે શી રીતે પ્રસવ કરે, તેનો ખરેખરો વિચાર આવે વખતેજ કરવાનો હોય છે.

વખત—એવા ઉપાય પણ હોય છે ખરા કે જે આ મુશ્કેલી માં-બળતા તો મારૂં કાળજીજ શરીર જાય છે. વેણુ આવવાથી જ્યાં લોડી પડે ત્યાં પ્રમત્તાને બચારીએ તો બારે કામ કહેવાય કારણ કે વાગેવારે વેણુ ન આવે તો પ્રમત્તા પ્રમવ કરી શકે નહિ અત્યાર લગી તો એમજ સમજતી કે ઉપરાઉપર વેણુ આવે તેજ મારૂં, પ્રમત્તા કદાચ નહિ અને તરત પ્રસવ કરે આ તો એથી તરત ઉત્કુળ, વેણુ આવે તેમાજ મોટું દુખ, આ તો સત્યાનાશનીજ વાત આવે વખત આવે ત્યારે પ્રમત્તા વગર અડચણે શી રીતે પ્રમવ કરી શકે, તેનો ઉપાય બતાવોને, બેન !

લક્ષ્મી—બાળક ફેરવી દઈને પ્રમત્તાને પ્રસવ કરાવવો.

વખત—બાળકના પગ નમાનીને નીચેની તરફ આણવા તેનું નામજ બાળક ફેરવી દેવું કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા. એનું નામજ બાળક ફેરવી દેવું. પહેલો હાથ આવે ત્યારે બાળક ફેરવી દેવાની પૂરેપૂરી રીત એ તમને સમજતી દીધી છે,

વખત—હા, તે રીન કહી દીધી છે ખરી, તોપણ ફરી એકવાર પૂછી જોયું કીક, પણ બાળક ફેરવી દેવામાં આવે, તેથી લોહી સી રીતે બધ થઇ જાય ?

લક્ષ્મી—તે કહ્યું છું, માબજો. પહેલાં હાથ નાંખીને બાળક ફેરવી દેવા જતાં દાર્ધિયુના હાથથી કમળનું મો બધે રહે કે નહિં ?

વખત—હા, હાથ અંદર જાય એટલે મોં તો બંધજ રહે.

લક્ષ્મી—હાથ અંદર હોય એટલે કમળનું મો ખુલ્લું ન રહે તેથી લોહી પડી શકે નહિ. ત્યાર પછી બાળકના પગ કમળના મોંમાંથી નીચે નમાવવાથી તે પગો પણ કમળનાં મોંને બધ રાખે. તેથી ઓર પહેલી આવી હોય તો પૂરે મહિને બાળક ફેરવી દહને પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવવો એ સૌથી મરમ છે, સમજ્યાં કે નહિં ?

વખત—હા. લોહી પડતું બંધ કેમ થાય, તે હવે બરાબર સમજી ગઇ ખરી.

લક્ષ્મી—ઓર પહેલાં આવી હોય ત્યારે બાળકને ફેરવી દેવામાં જોની મહેલાઈ છે, તેવી ખીજે કાંઈ પણ વખતે નથી.

વખત—શી સહેલાઈ છે ?

લક્ષ્મી—વેણુ આવવાથી લોહી પડે તેથી કમળનું મોં એની મેજેજ સારી રીતે ઉઘડે. અને લોહી પડે તેથી કમળનું મંડાયન પણ ધણું ઓછું થાય. તેથીજ ધણી સહેલાઈથી બાળક ફેરવી દેવાય. અને બાળક ફેરવી દેવાથી પ્રસૂતાને કાંઈ પણ ખીજજ ન રહે.

વખત—ફેરવી દેવામાં વળી પ્રસૂતાને શી ખીજ હતી ?

લક્ષ્મી—ખીજ નહિ ? બાળક ફેરવી દેવું એ કાંઈ રમત છે ? મહેલાઈથી ફેરવી દઈ શકીએ તોજ ફેરવવાથી જે ધકકા લાગે છે તે પ્રસૂતા ખમી શકે છે. પણ જે બાળક ફેરવતાં પ્રસૂતાને બહુ દુઃખ

ચાય તો પ્રમત્તા તે ધર્મ ન ખમી શકનારી મરી જાય હવે મમજ્યા?

વખત—હા, હવે મમજી ફરી કંટેડું નહિ પડે

લક્ષ્મી—ત્યારે હવે જુઓ ઓર પરેલી આરી હોય તો, પ્રે મહિને બાગક ફેરવી દહને પ્રસૂતાને આપણે પ્રમત્ત કરાવી શકીએ વગી આ પણ ધ્યાનમાં રાખો કે આને વખતે બાગક ફેરવી દેનામાં પણ જાડ મુશ્કેલી નથી વગી બાગક ફેરવી દેવાથી પ્રસૂતાને કાંઈ દુખ પણ થતું નથી બાગકને પણ કંઈ બીજું રહેતી નથી આના વરતા બીજી કંઈ સુગમતા હોય ?

વખત—હા એ તો બહુજ ખરૂં હમીરો કુખ પડેના છોન્ડ ફેરવતું એ એથીએ વગી વધારે મરેલું છે

લક્ષ્મી—હા વગી બહુ ચોટી ન પડવાથી પ્રસૂતા બહુ નમગી ન થઈ ગઈ હોય, અથવા ચોટી પડતું ચોટીનાર બધું થયું હોય, ત્યારે બાગક ફેરવી દેતું એ વધારે મારૂં છે

વખત—ઓર પરેલી આને ત્યારે બાગક ફેરવી દહને પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવીએ તેમાં શો લાભ છે, તે એક વાર જગીથી અને બરાબર કાળે જાઓ તો મારૂં

લક્ષ્મી—બાગક ફેરવી દેવા જતા પહેલાં તો દાઢપણું દાઢ ડમગનું મો બધું જી દે છે, ત્યાર પછી બાગકના પગ નમારીને નીચે આણવાથી તે ડમગનું મો મધ રાખે છે તેથી પરેથી તે બાગક અનતરતા મુઠ્ઠી ચોટી પડી શકતું નથી જાણુ કે લોગને પડવા નો રસ્તોજ નમનો નથી અને તે કારણથીજ બધી રીતે મગનડ થઈ જાય છે

વખત—હા એ ખરૂં કારણ કે ઓર પરેલી આને ત્યારે પ્રમત્ત વખતે વખતે રોગી પડે તો પ્રસૂતા મારી જાય ઉપાય કરીને લોટી પડતું

અટકાવાય તો પ્રસૂતા અને બાળક બને બચે, અને કઠી ફિકર રહે નહિ. રીક, પણ બાળક જન્મ્યા પછી હાથ નાખીને ઓર બહાર કાઢી નાખી, કે જ્યાં મુઠી ઓર પોતાની મેજે બહાર ન પડે ત્યાં મુઠી તે પડવાની વાટ જોયા કરી ?

લક્ષ્મી—આવે વખતે હાથ નાખીને ઓરને બહાર તાણી કાઢવી. જો ઓર પોતાની મેજે પડવાની વાટ જોયા કરીએ તો લોહી પડવા માટે અને પ્રમત્તા ભારી જાય વળી હાથ નાખીને ઓર તાણી કાઢી એ કાંઈ જાણુ પણ નથી કારણ કે ઓર આગળ હોવાથી બાળક આવર્ત્યા પહેલાંજ કમળના શરીરમાંથી ઓર ઘણું કરીને છુટી પડેલી જ હોય છે. થોડી વણી જ ચોટલી હોય તે હાથ નાખવાથી છુટી પડી જાય છે.

વખત—ઓર આગળ આવેથી હોય તો પ્રતે મહિને બાળક ફેરનીને પ્રમત્તાને પ્રમવ કરાવવાનો નિયમ મેં સારી રીતે જાણી લીધો. અને તે હમેશા બરાબર ચાલે પણ રાખીશ. હવે આ ઉપરાંત કાંઈ ઉપાય કહેવાનો છે ?

લક્ષ્મી—હા, છે.

વખત—કયો ઉપાય બતાવવાનો છે ?

લક્ષ્મી—બાળક ફેરની દેવા છતાં પણ પ્રસૂતા પ્રમવ કરી શકે નહિ. મતવજ કે કમળનું મોં ખૂંચુ ન હોય કે લોહી પડીને પ્રસૂતા બહુજ નમળી થઈ ગઈ હોય કે પૂરા મહિના થયા પહેલાં વેણો આવવા માડી હોય, કે બાળક ભરી ગયું હોય, કે ઘણુંજ લોહી પડતું હોય, અને તે લોહી કોઈ પણ ઉપાયે બંધ થતું ન હોય, તો માંથી પડેલા હાથ નાખીને ઓર બહાર ખેંચી કાઢી. ઓર બહાર કાઢી નાખવાથી લોહી પડતું એકદમ બંધ થઈ જાય. લોહી પડતું બંધ થઈ જાય, એટલે પ્રમત્તા બચી જાય. સમજ્યા કે નહિ ?

વખત—હા, મારી રીતે મમજી ગમ્મ. ઓરજ સોહી પડવાનું મૂળ કારણ છે, એટલે ઓર બહાર કાઢી નાંખવાથી મમજી બચા જતી રહે છે.

લક્ષ્મી—નમને એક મુખ્ય વાત કહું તે માબજો, ત્યાં એમ ત્રેવામાં આવે કે સોહી પડી પડીને પ્રસૂતા મરણુ તોલ યદ' ગઈ છે, સોહી પડતું બધ કયાં સિવાય પ્રસૂતાને બચાવવાનો બીજો કોઈ ઉપાય જ નથી, ત્યાં કાંઈ પણ આડો અવજો વિચાર ન કરતાં અને જરા પણ વાર ન લગાડતાં ઓર બહાર કાઢીને ફેંટી દેવી એર બહાર કાઢીને ફેંટી દીધા પછી બાળકને બહાર કાઢવું. બાળક ને જીવનું નીકળેજ નહિ, તે તો સમજે છે ના ?

વખત—હા, એ તો કિયાકુંજ છે, એરજ સોહી પડવાનું મૂળ કારણ છે, તે ઓરજ આગળથીજ બહાર કાઢીને ફેંટી દેવી એટલે બાળક તો બચેજ કેમ કરીને ?

લક્ષ્મી—ઓર પહેલાં આવી દેખ નુરે સ્વસ્ત્રે સ્વસ્ત્રેનો એક બીજો ઉપાય પણ છે.

વખત—કયો ઉપાય ?

વખત—ઓર પહેના આની હોય ત્યારે પ્રમત્તાને બચાવવાના
અથા મળીને કેટના ઉપાય થયા ?

લક્ષ્મી—હુ કેની સબળાનુ તમે મળો

વખત—મને એક વાર મારી મેળે મબારી જવા દો અથા મ
ળીને ચાર ઉપાય કયા, નહિ ?

લક્ષ્મી—હા, મે ચાર બતાવ્યા છે ખરા. હીક, પણ તે ચાર કયા
કયા, તે ગણી બતાવો નેક !

વખત—(૧) પહેલો અને મહેલો ઉપાય એ કે પ્રમત્તા હા-
રમા જુગડાના કેડાના હુઆ દધને લોહી પડુ બધ કરવુ. (૨) બીજો
ઉપાય એ કે બાળક ફેરની દધને પ્રમત્તાને પ્રમવ કરાવના. (૩) ત્રીજો
ઉપાય એ કે બાળક અવતર્યા પહેલા ઓર તાળીને બહાર કાઢી (૪)
અને એક ઉપાય એ કે પાણીની ટાયળીને કોડીને પાણી બહાર કાઢી
નાખવુ. આ ચાર ઉપાય તમે બતાવ્યા છે

લક્ષ્મી—વાહ ! બહુ સારી રીતે બધુ ચાહ સમજુ છે ધ્યાન આધ્યા
મિનાય કાર્તિ પણ બામત શીખાય ?

વખત—ક્યે વખતે કયો ઉપાય કરવા, તે કહો તો બતાવુ.

લક્ષ્મી—ચાલો ત્યારે એ વાત હજુ તમને પુછી નેક !

વખત—મને, બહુ મારુ, પૂછો

લક્ષ્મી—પ્રમત્તા હારમા જુગડાના કેડાના હુઆ દધને લોહી બધ
કરવુ એ ક્યે વખતે ?

વખત—જોકે મળીને કે માતમે મહિને પ્રમત્તાને લોહી પડવા માટે
અને પછી પણ વારે વારે થોડુ થોડુ લોહી પડવા કરે, તો પ્રમત્તા
હારમા જુગડાના કેડાના હુઆ દધને લોહી બધ કરવુ નેકએ.

લક્ષ્મી—હીક. ખરાખર કહો છો. ઓર આગળ આવેથી હોય તો
બાળકને ફેરની પ્રમવ કરાવવો, એમ મે તમને કહેલું છે, તે ક્યે વખતે ?

વખત—પૂરે મહિને લોહી પડવાની શરૂઆત થાય, તો હુઆ દહને થોડી બધે ગખવાની જરૂર નહિ. એમ કરતું મોખ્ય પણુ નથી, કારણુ કે તે વખત ચતુરાઈ વાપરી પ્રસૂતાને પ્રમવ કરાવવાથી બાળક અને પ્રસૂતા બનેને બચાવી શકાય. માટે એવે વખતે બાળકને ફેરનીને પ્રસૂતાને પ્રમવ કેસવવો જોઈએ, પણુ બાળક ફેરની દીધા છતાં પ્રસૂતા પ્રમવ કરી ન શકે તો પ્રસૂતા ને બાળક બને માર્યા જાય, ત્યારે તમારા સવાયનો જવાબ એ છે કે પૂરે મહિને કમજનુ મો ખુબવાથી બાહુ લેલી પડવા છતાં પણુ પ્રસૂતા બહુ નબળા પડી ગઈ હોય, અને થોડું થોડું થોડી પડ્યા કરતુ હોય, તો બાળકને ફેરનીને પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવવો.

લક્ષ્મી—ઝાર આગળ આવી હોય તો પૂરે મહિને બાળક ફેરની દહને પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવવો એ મહેતુ છે કે કંઈ છે ?

વખત—કંઈ કેમ કરીને ? તમેજ કશું નહોતુ કેલોડી પડવાથી કમજનુ મો મહેતુ ઉઠાડું અર્થ જાય છે. અને કમજનુ મરોમન પણુ બહુ થતુ નથી. તેથી એ અવસ્થામાં બાળક ફેરની ફેતુ એ કંઈ નથી પણુ સહેતુ છે. કેમ, આ વાત તમે મને નહોતી કહી ?

લક્ષ્મી—હા. એ વાત મે તમને કહેવી હતી તમે બહુ બરાબર યાદ રાખ્યું છે કે નહિ, તે જણવા માટેજ આ પૂછ્યું હતુ. હીકે બાળકે જન્મ્યા પહેલા ઝાર ખેચીને બહાર કાઢે વખતે કાઢવી ?

વખત—આં લોહી પડી પડીને પ્રસૂતા થણી જ, નબળા પડી ગઈ હોય, અને વધારે લોહી પડવાથી મરી જવાની ખીક હોય, ત્યા ખીન્ને ટોપપણુ વિચાર કર્યા વિના સૌથી પહેલાં હાથ નાંખીને ઝાર બહાર કાઢી નાંખવી. ઝાર બહાર નીકળી એમ્મે બધી બચા ગઈ. કારણુ કે ઝારજ લોહી પડવાનુ મૂળ છે. કેમ, એમજ કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા, એમજ, તમારામાં કાંઈ ભૂલ પડે એમ છે ?

વખત—પ્રસૂતિને પ્રસવ થયા પછી મુલાવડના ઓરડામાં જો ગો-
• ઠવણું કરવામાં આવે છે, તેજ આમાં પણ કરી જોઈએ કે નહિં ?

લક્ષ્મી—હા, એમજ કરવું જોઈએ. પ્રસૂતિને ખૂબ માવધાન રાખવી જોઈએ. દશ પદ્દર દિવસ સુધી તેને પચારીમાંથી ખીસકપ ઉઠવાજ દેવી નહિ. પ્રસવ થયા પછી બાળકને અને પ્રસૂતાને કેવી રીતે રાખવા તે તો મોતીને બાણીયો આપ્યો ત્યારે મેં તમને મારી રીતે દેહીને અને કરીને બતાવેલ છે. તે બધું બરાબર યાદ છે કે નહિ ?

વખત—હા, ને બધું બરાબર યાદ છે. હવે એ ફરીને દેહેલું પડે નહિ; એકની એક વાત શું વારેવારે દેહેલી પડે ?

પ્રકરણ ૫ મું.

• પ્રસવ પછી લોહી પડે છે તેના અટકાવ કરવા વિષે.

વખત—હેં બેન ! પ્રસવ પછી લોહી પડે, તે માઈ ?

લક્ષ્મી—લોહી પડે એ તે વળી માઈ હોય ? લોહી પડવાથી પ્રસૂતા ઘણી જ નબળી થઈ જાય છે. આપણી દાદયણી મારી રીતે પ્રસવ કરાવી જાણતી નથી, તેથીજ પ્રસૂતાઓને આટલું બધું લોહી પડે છે, નહિતો લોહી પડવાની વાતજ ન હોય, તોપણ પ્રસવ થયા પછી થોડુંક લોહી પડે તેમાં કશી અગત્ય નથી. અને તેને માટે કાંઈ ઉપાય લેવાની પણ જરૂર નથી. પણ પ્રસવ પછી બધી પ્રસૂતાઓને લોહી પડવાની છીક છે. જે પ્રસૂતાને બરાબર નિયમ પ્રમાણે રાખવામાં આવી ન હોય તો જરૂર લોહી પડે જ.

વખત—ત્યારે લોહી ન પડે તેવો કાંઈક ઉપાય બતાવી દોને, બેન !

લક્ષ્મી—કહું, સાંભળો. આ પહેલાંજ તમને કહી ગઇ હતું કે બાળકનું માથું બહાર આવ્યાં પછી કાંધે બહાર આવતી હોય ત્યારે પ્રસૂતાના પેટ ઉપર હાથ દબાવે પેટ દાબી રાખવું. ત્યાર પછી જ્યાં મુધી ઓર ન પડે ત્યાં મુધી હાથની મુઠીમાં કમળને મજાતુત રીતે પકડી રાખવું, ત્યાર પછી પેટ ઉપર ઝુગડાનો મજાતુત પાટો ખુબ તાણીને બાંધી દેવો. કેમ, આ બધું યાદ છે કે ?

વખત—એ તે યાદ ન હોય એમ કેમ બને ? એ તે કેમ બૂલી જવાય ? જો બૂલીજ નવું હોય તો આટલી મહેનત કરીને શીખવાની જરૂર શી ?

લક્ષ્મી—બાળક અવતર્યા પછી પ્રમતિના પેટ ઉપર હાથ દેવાથી જો કમળ સારી પેઠે સંક્રાયાયું નથી. એમ માલમ પડે તો, આશરે દસ રતી અર્ગટ ઓફ રાઇનો બૂધ પાગેર પાણીમાં નાખીને પ્રમતિને પાછ દેવો. પેટને હાથથી જોમ પકડી રાખ્યું હોય તેમજ પકડી રાખવું.

વખત—એથી શો ફાયદો ?

લક્ષ્મી—કમળ તરતજ મંક્રાયાયું જાય. કમળ સંક્રાયાયું એટલે શોહી પડવાની બીક ગઈ. વળી ઓર પણ કિનાવળથી પડી જાય. આ બધી વાત તો તમને આગળ પણ કહેલી છે. (પહેલો ભાગ, પ્રમવની બીજી અવસ્થાનું પ્રકરણ જોવું.)

વખત—હા. હા. એ બધી વાત કહેલી છે ખરી. માત્ર એકલાં અર્ગટનીજ નહિ પણ ઇપિડની વાત પણ કહેલી છે. અર્ગટ અને ઇપિડ પેકા ફુનીયાં ઉપર છે ત્યાં મુધી શોહી પડવાની બીક રાખવી જ શા માટે ?

લક્ષ્મી—તો પછી બીજું શું ? આની પહેલાં એ સમગ્ર વાત કહી ગઇ હતું. તે બરાબર યાદ રાખવી (પહેલો ભાગ જુઓ)

• ધાત્રી શિક્ષાના પહેલા બાજના “પ્રસવની બીજી અવસ્થા” નામના પ્રકરણમાં આ સંબંધે જ્યાં વિસ્તારથી કહેવામાં આવ્યું છે, ત્યાં જોવું. •

મકરણ ૬ કું.

જોડલું હાથ તો પ્રસવ સી રીતે કરાવવો?

વખત—હૈં એના જે પ્રસૂતાને બાળકનું જોડલું હાથ તેને સી રીતે પ્રસવ કરાવાય ?

લક્ષ્મી—કેમ ! એ શું અર્થ છે ? પહેલાં તો પ્રસૂતાના પેટમાં બે બાળક છે કે નહિં, તે સારી રીતે નક્કી કરવું. સાર પછીજ તેની વ્યવસ્થા તો થાય ના !

વખત—હા, એ તો જોડલું જ નક્કી કરવું જોઈએ. ફીક; પ્રસૂતાના પેટમાં બે બાળક છે કે નહિં, તે જાણવાનો ઉપાય શો ?

લક્ષ્મી—પ્રસૂતાને પ્રસવ થઈ જાય કે તરતજ તેના પેટ ઉપર હાથ દબને જોવું. હાથ દેવાથી પેટ ખાલી થયું નથી એમ જણાય, અને પેટમાં બાળક હોવાનો શક આવે એવડું પેટ મોડું હોય, તો પેટમાં એક બીજું બાળક છે, એવું અનુમાન થાય. આ ઉપરાંત પેટમાં હાથ નાખી જોવાથી બાળકના અવયવો અપ્પ જણાય.

વખત—પેટમાં એક બીજું બાળક છે એમ જણાય તો શું કરવું ?

લક્ષ્મી—અરધાએક કલાક ચૂપ થઈને પ્રસૂતાની પાસે બેસી રહેવું.

વખત—એમ ચૂપ થઈને શા માટે બેસી રહેવું ?

લક્ષ્મી—અરધાએક કલાકમાં બીજું બાળક પોતાની મેજે જન્મે છે કે નહિં તે જોવા માટે.

વખત—પહેલું બાળક જન્મ્યા પછી અરધાક કલાક પછી બીજું બાળક પોતાની મેજે જન્મે છે ?

લક્ષ્મી—હા, થઈ શકે છે જન્મે છે ખરું. પહેલું બાળક અવતર્યા પછી અરધાક કલાકમાં વેણ આવે, અને તે વેણથીજ બીજું બાળક અવતરે.

વખત—હીક, પશુ અરથોક કલાક રાહ જોયા છતાં ખીજી બાજક અતરવાનાં કાંઈ પણ ચિન્હ ન જણાય તો શું કરવું ?

લક્ષ્મી—તો પછી જરા પણ વાર ન લગાડતાં તરતજ પ્રસવ કરાવવાની મહેનત કરવી. કારણ કે ઘણીવાર વાટ જોયાં કરીએ તો લોહી પડવા માંડે અને પેટમાંનું બાળક મરો જાય. એથી પાશુ વધારે વાર લગાડવામાં આવે તો, પહેલું બાળક જન્મતી વખતે કમળનું મોં, પ્રસવનું હાર, વગેરે ઉધડેલાં હોય, તે તેમનાં તેમ રહે નહિ. ધીમે ધીમે માંકડાં થતાં જાય. તેથી ખીજી બાજક અવતરનાં પ્રસૂતા દુઃખ પામે. બાળકનું માથું પહેલું ન આવતાં ખીજી કોઈ અંગ પહેલું આવે તો પ્રસૂતાનો દુઃખનો પારજ રહે નહિ.

વખત—ખીજા બાળકનો પ્રસવ યી રીતે કરાવવો તે હવે મમજવો.

લક્ષ્મી—પહેલું બાળક જન્મે કે તરતજ કપડાંથી પ્રમતાનું પેટ સારી પેઠે તાળીને બાંધવું. ત્યાર પછી અરથોક કલાક ગયા પછી એમ જણાય કે પરપોટો ટુટ્યો નથી તો નખ મારીને પાણીની કાથળા ફેડી નાંખવી. આમ કરવાથી તરત વેણ આવે અને વેણ આવે કે બાળક જન્મે.

વખત—આમ કરવા છતાં પણ જો બાળક ન અવતરે તો પછી શું કરવું ?

લક્ષ્મી—ખીજો અરથો કલાક રાહ જોવી. જો એટલા વખતમાં બાળક જન્મે તો બહુ માફ. નહિ તો કમળના મોંમાં હાથ નાંખીને બાળકનો પગ પકડીને નીચે નમાવી દેવું.

વખત—બાળક ફેરવી દેતાં જેની રીતે પગ પકડીને નમાવી દેએ છીએ, તેવી જ રીતે આમાં પણ કરવું ?

લક્ષ્મી—હા, બરાબર તેમજ કરવું. ખીજા બાળકનો પગ પકડીને નીચે નમાવવામાં કાંઈ પણ મુશ્કેલી નથી.

વખત—કેમ ?

લક્ષ્મી—બીજા બાળકના પગ ઘણુંકરીને પહેલા જ આવે છે. તેથી બાળકને ફેરવી દબને પ્રસવ કરાવવો પડતો નથી. બાળક ફેરવી દેવું એજ જરાક કઠણ કામ છે, નહિ ?

વખત—હા, કાંઈક કઠણ તો ખરુંજ. ફીક. બીજા બાળકના પગ પહેલા આવે ત્યારે પ્રસૂતાને પ્રસવ કરતાં કાંઈ દુઃખ તો થતું નથીના ?

લક્ષ્મી—ના, તેને કાંઈ પણ દુઃખ થતું નથી; કિન્તુ પગ કે નિતાંબ પહેલા આવે તો બહુ ઉતાવળથી પ્રસવ કરી શકે છે. અને પરમેશ્વરની દેટલી બધી મહેરબાની છે કે, બીજા બાળકના પગજ ઘણું કરીને પહેલા આવે છે.

વખત—પગ પહેલા આવે ત્યારે શી રીતે પ્રસવ કરાવવો, તે તમે મને આગળ કહી ગયાં છો. પગ પહેલા આવે ત્યારે જેની રીતે પ્રસવ કરાવી છીએ તેવીજ રીતે આમાં પ્રસવ કરાવવો કે નહીં ?

લક્ષ્મી—હા, બરાબર તેજ રીતે, કારણ કે આમાં પણ પગ જ પહેલા આવે છે.

વખત—પ્રસવ થતાં વાર લાગે તો બીજું બાળક મરી જવાનો મંબવ ખરો કે નહિ ?

લક્ષ્મી—અરે મા ! મરી જવાનો ઘણો મંબવ છે. જે વાળુ કલાકથી વધારે વાર લાગે તો ઘણું કરીને બાળક મરીજ જાય છે. તેથી એટલા વખતની અંદર ગમે તે ઉપાય કરીને પણ પ્રસૂતાને પ્રસવ કરાવવાની જરૂર છે. નહિ તો બાળક મરી જાય. બીજા બાળકનો પ્રસવ કરાવતાં કાંઈ દીલ કરી યોગ્ય છે કે નહિ, તેનો એક નિયમ નમને કહી દઈ તે સાંભળો.

વખત—ફીક વાત કહો છો. એવો કાંઈક નિયમ જાણી રાખ્યો લેણ તો મારૂ.

લક્ષ્મી—જો પહેલું બાળક મહેજે અવતર્યું હોય, અને પ્રસૂતાને કાંઈ દુઃખ ન થયું હોય તો બીજું બાળક પણ મહેજે અવતરે, એ એક મુખ્ય નિયમ જાણી રાખવો. આ અવસ્થામાં બેએક દયાક લગી રાહ જોવી. જો પહેલું બાળક સહેજે અવતર્યું ન હોય, તો બીજું બાળક પણ મહેજે અવતરવાનું નહિં. તેથી આવે વખતે વાર લગાડવાથી કાંઈ શયદો નથી; માત્ર તુકમાનજ થાય છે. બીજું બાળક અવતરતાં પગ કે માથા મિલાય બીજું કાંઈ અંગ જો પહેલું આવે તેમ હોય તો વાર લગાડવી નહિં. વળી પહેલું બાળક અવતરતાં પ્રસૂતાને કોઈ પડ્યું હોય, કે કંપ થયો હોય, તો બીજાં બાળકનો પ્રભવ કરાવતાં વાર લગાડવી નહિં.

વખત—સાર પછી શું કરવું ?

લક્ષ્મી—જોડણાં બીજા બાળકને પ્રભવ કરાવવા માટે કોઈ ખામ નિયમની જરૂર નથી. એક બાળક આવતાં પ્રસૂતાને જે રીતે પ્રભવ કરાવીએ છીએ, તેજ રીતે બીજાં બાળકનો પ્રભવ પણ કરાવવો એમાં કાંઈ બીજો ફેરફાર કરવાનો નથી. પહેલું માથું આવે કે હાથ આવે તો એક બાળકના એ અવસ્થા આવતાં જેમ કરવાનું કહેલું છે તેમજ બીજું બાળક આવતાં પણ કરવું. માથું, હાથ, પગ કે નાગ પહેલાં આવે તો પ્રસૂતાને શી રીતે પ્રભવ કરાવવો, તે તેમને આગળ કહેલું છે. તે બરાબર યાદ છે કે નહિં ?

વખત—હા, તે તો બરાબર યાદ છે.

લક્ષ્મી—તો પછી બીજું શું ? તે પ્રમાણે કરવું.

વખત—હીક. મમજ ગાઈ, હવે વધારે કહેવું નહિ પડે. હીક.

બીજું બાળક બહુજ ઉતાવળથી જન્મે કે નહિં ?

લક્ષ્મી—હા, બીજું બાળક ઉતાવળથી જન્મે. - ઓગળ એક.

બાળક જન્મ્યું હોય, તેથી કમળનું મોં, પ્રમવનુ દ્વાર, વગેરે ઉપાદાં હોય, તેથી બીજું બાળક બહુજ ઉતાવળથી જન્મે અને પ્રસૂતાને કાઈ દુઃખ પણ ખમવું ન પડે.

વખત—ડીક. પહેલું બાળક અવનર્યા પછી તરત જ જો બીજું બાળક અવતરે તો પ્રસૂતાને બહુજ સાડ થઈ જાય, નહિં?

લક્ષ્મી—વિભામો ખાધા વિના ઉપરા ઉપર બાળકને જન્મ આપવાથી શું પ્રસૂતા જીવતી રહે, એમ ધારો છો? એકદમ મુઠ્ઠા જેવીજ થઈ જાય. ઉપરાઉપર આવા ધક્કા ખમી શકે? તેથી પહેલું બાળક અવનર્યા પછી થોડાક વખત પછીજ બીજું બાળક અવતરે તે માફ.

વખત—અરરર!!! ત્યારે હું તો એથી ઉલટુંજ સમજતી હતી. ડીક, પણ હવેજોગે એ બાળક ઉપરાઉપર તરતાતરત અવતરે તો શું કરવું?

લક્ષ્મી—પ્રસૂતાને બચવાનો ઉપાય કરવો. થોડો થોડો ખાડી અથવા દ્રાક્ષામવ ઠંડા પાણીમાં આપવો અને થોડીકવાર લગી પ્રસૂતાને ઓશીકે • કાઠક સુકી માથું ઉચ્ચ રાખવું. અને તેને ઉંચવા દેવી નહિં.

વખત—દ્રાક્ષામવ કેટલો આપવો, અને કેટલા વખતને આંતરે આપવો?

લક્ષ્મી—એક ચમચો દ્રાક્ષામવ પાશેર ઠંડા પાણીમાં નાખીને આપવો અને તે બંને કલાકને અંતરે આપવો. આ ઓસડ પ્રસૂતાની સ્થિતિનો વિચાર કરીને આપવું, તે ઉપરાત વચેવચે ઠંડુધ પણ આપવું.

વખત—ડીક. પહેલા બાળકની ઓર પડવાનું કેમ થાય?

લક્ષ્મી—કેમ? તે તો પોતાની મેજે પડે.

વખત—ડીક, પણ જો ઓર પોતાની મેજે ન પડે તો શું કરવું?

લક્ષ્મી—જો ઓર પોતાની મેજે ન પડે તો, કરી પણ દોડદોડ ન કરતાં બીજું બાળક અવતરતાં સુધી ઓર પડવાની રાહ જોવી.

વખત—કેમ? એટલીવાર રાહ જોવાનું કારણ શું?

તેવો ઉપાય ધ્યાન દઇને કરવો. એ વાત બધાંએ બહુજ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે.

વખત—ડીક. આ મિથિતામાં કમળ સંક્રાયવાની ધાળી જરૂર છે, તેથી ખીન્નું બાળક અવતરે કે તરતજ પ્રસૂતાને અર્ગટ ઓર રાઈ ખવરાવી દેવું, એ બહુ માફ.

લક્ષ્મી—હા. બહુજ સારું. અને અમે એમ ખવરાવીએ પણ છીએ. પંદર રતિ અર્ગટ ઓર રાઈનો બૂંઝ પાગેર પાળીમાં એકવાર આપી દેવો. એથી બે રીતનો ઘણો મારો ફાયદો થાય છે; એક તો ઓર જટ પડી જાય અને ખીન્ને કમળ સંક્રાયવાથી લોહી પણ પડે નહિં.

વખત—એ તો બહુજ સારું.

લક્ષ્મી—તમને એક મુખ્ય વાત કહી દઈ. પ્રસૂતાને એકથી વધારે બાળક ઉપરાઉપર અવતરે તો, છેલ્લું બાળક અવતરે કે તરતજ અર્ગટ ઓર રાઈ ખવરાવી દેવું. એમાં કંઈપણ વિચારજ કરવો નહિં. તેમ એ બૂલવું પણ નહિં. તે ઉપરાંત તમને આગળ પણ કહી ગઈ છું કે જે પ્રસૂતાને લોહી પડવાનો શંક હોય, અથવા આગળ કોઈ પણ પ્રસવ વખતે લોહી પડ્યું હોય, તે પ્રસૂતાને બાળકનું માથું બહાર આવે કે તરતજ ઉપર કહેલું છે તેટલું અર્ગટ ઓર રાઈ ખવરાવી દેવું. કેમ એ બહુ યાદ છે કે નહિ ?

વખત—હા, બહુએ યાદ છે. એ બૂલી જઈશ તો ખીન્નું શું યાદ રાખીશ ? બહુ સારું. હવે ખીન્નું કહેવાનું હોય તે કહો.

લક્ષ્મી—એ બાળક અવતરે ત્યારે પ્રસૂતા ઘણીજ નબળી પડી જાય છે. તેથી તેની વધારે ચાકરી જરૂર કરવાની જરૂર પડે છે. થોડા થોડા વખતને અંતરે તેને ઠંડા પાણીમાં દ્રક્ષાસવ આપ્યા કરવો જોઈએ. પ્રસવ પછી દોઢ બે કલાકમાં તેને ઉધ આપવાની બહુ જરૂર

છે મુવાવડના ઓરડાની ગરમડ મટયા પછી જો પ્રસૂતા પોતાની મે-
જેન ઉઘી બાથ તો તો બહુજ માઝ નહિતો નવદાક હડા પાણીમાં
૧૫ દીપા અરીણનો અરક તેને પાછ દેવો આ ઓસડ આપવાથી
મારી ઉવ આવી જશે અને બધુ દુખ મગી જશે ઉઘ લીના પત્રી
પ્રસૂતા તાજ થઈ હશે

વખત—શિક. આગળ તમે કહી ગયાં કે “ પ્રસૂતાને એકથી વ-
ધારે બાળક ઉપરાઉપર અવતરે તો ” એનો અર્થ એવો થાય કે બેથી
પણ વધારે બાળક અવતરી શકે. તો શુ ઉપરાઉપર પણ બાળક પણ
અવતરે ખરા કે ?

લક્ષ્મી—પણ નહિ પણ વખતે ચાર બાળક પણ ઉપરાઉ
પર અવતરે છે.

વખત—અરે મા ! એવે વખતે શુ થાય ? ઉપરાઉપર ચાર
બાળક અવતરે તો પ્રસૂતા શું ખરી કે ?

લક્ષ્મી—હા, કેમ ન હોય ! પણ અમ તો ક્યારેકન થાય છે.
બહુ બનાવ આના બનતા નથી હજારે એક પણ બનાવ આવો બને
કે નહિ તે શકવાળા વાન છે

વખત—કેવન બને, પણ બને ખરો. ત્યારે આવો બનાવ બને
તો પ્રસૂતાને શી મીતે પ્રમવ દરાવવો ?

લક્ષ્મી—કેમ ? બે બાળક પ્રમવ કરાવવાના જે જે નિયમ કથા
તેન નિયમે આમા પણ એકેએકે બાળકનો પ્રસન દરાવવો, મમન્યા કે નહિ ॥

વખત—હા, સારી રીતે સમજી ગઈ. હવે વધારે કહેવાની જ-
ર નહિ પડે.

લક્ષ્મી—ઉપરાઉપર ચાર બાળક અવતરવાની વીત સામગીને
તમે તો સ્તબ્ધ થઈ ગયા કેમ જોઈ પ્રસૂતા તો બે બાળકમાના એ-

કને પહેલા જન્મ આપે, અને એક આખો દીનમ ગયા પછીજ ખીજા
 બાગકને જન્મ આપે

વખત—શુ કહો ગે ? એ તો રાણજ નમ્ર

લક્ષ્મી—એમા નમ્ર શુ ? વાર થાય તેમા શુ ? બે કનાકની
 પણ વાર લાગે અને દમ કનાકની પણ વાર લાગે પણ ઘણુ કરીને
 તો ખીજુ બાગક અરધા કનાકની અદરજ અવતરે ઇશ્વરની કેટલી
 બધી કૃપા છે કે, આવા બનામેમા પણ રાણુ કરીને વાઠ વસમુ ન
 થતા બધુજ માર થઈ જાય

વખત—એ તો ખર, હારે એના પ્રસંગો આવે તોપણ ખીડુ નહિ.

લક્ષ્મી—વળી મે એડુ પણ માખજેલુ છે કે, કોઈ કોઈ પ્રસ-
 તાએ તો યાદ દિવમે, અને એકઠીમ દીવમે પણ ખીજા બાગકને
 જન્મ આપ્યો છે એક પ્રસતાની મે એની વાત સાબળી છે કે તેજે
 એક દિવમ બે બાગકને જન્મ આપ્યો અને બે દિવસ પછી ખીજા
 બે બાગકને જન્મ આપ્યો.

વખત—એની એની બધી વાતો જવાદો એવા બનામે ગણુત-
 રીમા લેવાય નહિ ગેઈ કોઈ પ્રમતાને આમ થયુ છે કે નહિ તે પણ
 ઘણુ તો ગણુતા ખદિ હોય.

લક્ષ્મી—તમે જે કહો છો તે ખર છે, પણ મારે તો બધી વાત
 કહી દેવી જોઈએ દારણુ કે કદાચ કોઈ વખતે આ પ્રસવની વાત ત-
 મારે કાને આવે તો, પછી એમ કહો કે દાઈયલે તો આ બધુ મને
 કહેલુ નહોતું, કેમ એ ખર કે નહિ ?

વખત—હા એ ખર. ગણી રૂખનામા સો દોર ? પ્રમતાઓ
 ગે આ બધુ સાબળીને ખીલેજ, એમ હુ તો કહુ છુ

લક્ષ્મી—પ્રસૂતાઓ ખીડે શા માટે ? ઉનકુ આ મધુ સાબળીને .
તો પ્રસૂતાએ હિમતવાન થવું જોઈએ, એકે જો એક પ્રસૂતાના માથા
ભાગ્યે આન થાય તો પણ તેના છત્તી રી રીકર કરવાની નથી
કેમ, આ બધું જાણી રાખવું મારું કે નહિ ?

વખત—મારું નહિ કેમ ? આ બધી વાત મને કાની દેખાડી તે
મુજ સાથે દુર્ગે મીક તમને એક ખીજ વાત પણ પૂછી જોઈ એ
માગના અગ કહી એક મારે બહાર આવે તો પ્રસૂતાને રી રીને
પ્રમન કરાવે ? એમ પણ એક વખત ન મની આવે ?

લક્ષ્મી—હા એમ પણ બની આવે એ. બાળકનું માથું અને
એક બાળકનો પગ એક માથે પડેના આરે એ બાળકના માથા પ
હેતા આવે, મતનબ કે એકનું માથું પહેલું આરે, અને એકનું માથું
તેની પામેજ નેથ આવું ઘણીવાર બનતું નથી, ક્યારેકય થાય છે તો
પણ એકે એક પ્રસૂતાને કોઈનાર આમ થાય ખ એવા એક ગર્ભ
દાખલા માબત્તા છે ખરા

વખત—બહુ સા. એમ થાય ત્યાં પ્રસૂતાને શી રીતે પ્ર-
મન કરાવે ?

લક્ષ્મી—માબત્તા, એકનું માથું અને એકનો પગ જો એક
માથે આવે તો ધીમે ધીમે પગ ઉપર લઈ જઈને જોનું માથું બાગળ
આનેનું છે, તેને પહેલું બહાર કાઢવાની મહેનત કરી વળી બાવા
મનાવોમા એમ પણ થાય કે પ્રસૂતા પોતાની મેજે પ્રમન રી શકે

વખત—જો પ્રસૂતા પોતાની મેજે પ્રમન કરે તો તો પછી
જોઈએજ ન્યું ? પોતાની મેજે પ્રમવ કરે તો વધુ સારું પણ પો-
તાની મેજે પ્રમવ ન કરી શકે તો એકે એક પ્રમવ કરાવી દેવો એ-
મનું કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા. એમજ એમા કાંઈ બહુ વિચારવા જેવું નથી.

વખત—કમળમાં બે બાળક શી રીતે રહે છે, તેનું ચિત્ર પાડી બતાવો તો સારું.

લક્ષ્મી—બહુ મારું. જુઓ આ ચિત્ર. (૯ મું ચિત્ર).

વખત—વાહ ! હવે તો બહુજ સારી રીતે સમજી શકી. આમ રહે છે, માટેજ બીજા બાળકના પગજ પહેલા આવે, નહિ ?

લક્ષ્મી—હા.

પ્રકરણ ૭ મું.

અટકાવને લગતી પીડા.

વખત—હે બેન, અટકાવને લગતી જે પીડા છે, તેનું ઓસડ શું ? ઘણી સ્ત્રીઓ એ દરેકથી બહુજ દુઃખ પામે છે.

લક્ષ્મી—અટકાવને લગતી પીડાથી માત્ર દુઃખજ થાય છે, એમ નથી. એ દુઃખથી તો બાળક થવું પણ કઠણ છે.

વખત—કઠણ છે, એટલુજ નથી. ઘણું કરીને તો બાળક થતું જ નથી. ઘરડી ડોગીઓ તેનાં ઓમડ વેમડ આપે છે. તેથી કોઈ કોઈને આશ્રમ થતો આપણે જોઈએ છીએ. રોગ મટી ગયા પછી ગર્ભ રહે છે, પણ એવાં ઓસડોથી બહુ કષ્ટ થતું નથી. કારણ કે બધાને તે ઓસડની ખજાર હોતી નથી. થોડાંક માણસોજ જાણે છે. તેથી ઘણી સ્ત્રીઓનાં દુઃખ શી રીતે દૂર થાય ? તેથીજ તમને પૂછું છું કે અટકાવને લગતી પીડાનું કોઈ ઓસડ છે કે નહિ ? જો કોઈ

મટેનો કિપાય હોય તો કહેલ તો તમારા એ ઓમથી વણી સ્ત્રીઓ એ રોગથી બચે

લક્ષ્મી—હુ મામજો અગ્નને લગતી પીગતા બે પ્રકારના કિપાય છે (૧) અગ્નકાવ આ થો હોય ત્યારે પેડમા દખ થાય છે, અને શળ આવે છે, તેનો કિપાય અને (૨) અગ્નકાવ બધ થયા પછી ૧૪ પ્રકારનુ દુખ ન રડે તેને માટે બીજે કિપાય છે

વખત—અગ્નકાવને વખતે જે દખાવા થાય છે, અને શળ આવે છે, તેનો કિપાય શો ?

લક્ષ્મી—દમ ૫૬૨ મીપા અશીષુનો અરક (Lincture Opium) નનગક હદા પાણીમા આપી દેવો આ નમાજે ચાર પાત્ર વાર રનાથી દુખાવો અને શળ ઓગા થઈ જાય છે

વખત—જે અશીષુના અરકની વાત તમે કહી ગયા છે, તેજ અશીષુનો અરક આપનાની વાત જે હો નહિ ?

લક્ષ્મી—હા, તેજ અરકની નાત કુખુ મે ચિનાય આસરે ચાર રતિ કપુરમા થોડો મે દો (વડનો મે દો નાખી) પાણીમા તેની ગોળી બનાવવી આ ગોળી નવમા વચમા આપનાથી રજો પ્રયદો થાય છે નમા લગી દુખાવો અને શળ મગી ન જાય ત્યા લગી નચ મા વચમા એ ગોળી પચુ ખવરાવ્યા કરવી

વખત—મિક અગ્નકાવને વખતે મારી પેરે (જેમએ તેમજુ) બોલી આનજુ નની, તેનો શો કિપાય કરવો ?

લક્ષ્મી—એટલુ પચુ તમે જાણુતા નની ? દુખાવો ઓઠો થાય એટલે એની મેજેજ મારી રીતે થોડી આવવા મટે જેને અગ્નકાવને લગતી પીગ હોય છે, તેનેજ ઘણુ કઠિને મારી રીતે તોડી આવવુ નથી ત્યા મુધી નાગી રીતે તોડી આવે નહિ, ત્યા મુધી દુખાવો પચુ,

બહુ થાય, અને શગ પણ બહુ આવે. મારી પેટે લોહી આવે ત્યારેજ દુખાવો અને શગ નરમ પડે. આ પ્રમાણે ત્રણ દિવસને બદલે ચાર દિવસ, ચાર દિવસને બદલે પાંચ દિવસ, અને પાંચ દિવસને બદલે છ દિવસ સ્ત્રીઓ દુખ પામે છે.

વખત—તેથીજ પ્રક્ટુ છુ કે સારી રીતે લોહી આવે એવો કાંઈ ઉપાય છે કે નહિ ?

લક્ષ્મી—ઉપાય નથી એમ તો નજ કહેવાય. જેને અટકાવને લગતી ખીણ તેમ તેને અટકાવ આવવા પડેલા બે દિવસથી હમેશાં એક વાર સવારે અને એક વાર માટે ગરમ પાણીના ટબમાં બેમાડી.

વખત—ગરમ પાણીના ટબમાં શી રીતે બેમારની ?

લક્ષ્મી—ખમી શકાય તેવું પાંચ છ લોટા ગરમ પાણી એક પ-હોળા ડબામાં કે કાચામાં નાંખી, તેમાં તે દરદીને કેટ સુધીનો ભાગ દુબે તેની રીતે થોડીક વાર બેમારની. આમ કરવાથી તેને ગરમ પાણીના ટબમાં બેમાડી કહેવાય.

વખત—આમ કરવાથી શો ફાયદો થાય ?

લક્ષ્મી—ગરમ પાણીના ટબમાં બેસારવાથી દુખાવો અને શગ મટી જાય અને મારી રીતે લોહી આવે.

વખત—ખરૂં કહ્યો છો ? આવા સાદા ઉપાયથી આટલો બધો ફાયદો થાય છે ? હીક, પણ દરેક વખતે કેટલા વખત સુધી ગરમ પાણીમાં બેમારની.

લક્ષ્મી—બહુ વાર બેમવાની જરૂર નથી. અર્ધોએક કલાક બેમે એટલે બમ.

વખત—આ પ્રમાણે ઉપરાઉપર કેટલા દિવસ સુધી કરવું જોઈએ ?

લક્ષ્મી—અટકાવ બંધ થાય ત્યાં સુધી આ પ્રમાણે ગરમ પાણીમાં બેમવું જોઈએ. આમ કરવામાં કાંઈ દુખ નથી, અને કાંઈ

ખરચ પણ નથી. ગરમ પાણીના ટબમાં કેટ સુધીનો ભાગ ફૂટે તેમ આશરે અરથો કલાક એસી રહેવું. ત્યાર પછી ત્યાંથી ઊઠીને તરત મુઠું લુગડું પહેરીને, કેટથી તે પગ સુધીનો પગ મુઠું લુગડાંથી અથવા અંગુ-
આથી (દુવાલથી) સારી પેઠે લુઈ નાંખવો. ત્યાર પછી પગથી તે માથા લગી એક મોઢું લુગડું એઢીને છાનામાના સુષ્ક રહેવું. પીવાય તેટલું ગરમ દુધ વચ્ચે વચ્ચે પીવું. આ નિયમ પ્રમાણે વર્તવાથી લોહી થોડું થોડું આવશે નહિ (છૂટથી આવશે) અને લોહી આવતાં કાંઈ દુઃખ પણ થશે નહિ.

વખત—દુખાવો અને શબ્દ મટાડવા માટે અશીષ્યનો અરક તો આ ઉપાયની સાથે ને સાથેજ આપ્યા કરવો કે નહિં ?

લક્ષ્મી—એતો હું તમને પહેલાંથીજ કહી ગઈ છું. તે તો આપનોજ જોઈએ.

વખત—તમે કશું છે તો ખરું, તો પણ ફરીને પૂછી લીધું સાં. દરદીને ખોરાક શો આપવો ?

લક્ષ્મી—હવેજો ખોરાક આપવો. દુધ, ભાત વગેરે. ચોખ્ખા સારામાં સારા વાપરવા. જૂખ લાગે ત્યારેજ ખાવા દેવું. આ વખતે જાડાની કબજિયત બહુ નુકસાન કરે છે. માટે કોડો સાફ રહે તેવો ઉપાય કરવો.

વખત—નહાવું હંદાં પાણીથી કે ગરમ પાણીથી ?

લક્ષ્મી—ગરમ પાણીથીજ નહાવું. હંદાં પાણીને તો આડકત્રું પણ નહિં. પીવાનું પાણી પણ ગરમ હોય તો વધારે સાં. અટકાવ દેખાતો મધ થવા પછી નહાવું હોય ત્યારે પણ ખૂબ ગરમ પાણીથી નહાવું જોઈએ. હંદાં પાણી કે હડો વા શરીર પર કોઈ જગ્યાએ લાગવા દેવો નહિં.

વખત—હવે આ ભને લગતી પીગ મટાડવાનો જો ઉપાય ?
બીજી વખત આકાવ આવે સારે પીગ ન થાય, એવો ઉપાય કહી દો.

લક્ષ્મી—અગ્રકાવને બે ત્રણ દિવસની વાર દોષ ત્યાથી તે અગ્રકાવ બધ થાય ત્યા સુધી દરદીને યી રીતે રાખવી, તે તો મરામત સમજ્યા નહિ ?

વખત—હા, તે તો બહુ મારી રીતે સમજી ગઈ એ હવે ફરીને હેતુ પાછો નહિ.

લક્ષ્મી—મે ત્રણ આ ભ સુધી દસ્તાનના સમય પર ઉપરાઉ પર આગળ બતાવ્યા પ્રમાણે કરવાથી દરદીને આરામ થઈ જશે બીજો માછ ઉપાય કરવાની જરૂર પડશે નહિ એ ઉપરાત, અગ્રકાવ બી લઢલ બધ થઈ ગયા પછી આશરે એક રતી લીરા રીતે અને આશરે બે રતી મૂમખર (એગીરો) મેગીને તેની ગોળા બનાવવી અને તેમની આગળ ગોળા હમેશા સવાર માઝ આપવી.

વખત—મૂમખર કાઠા મળે ? ફીરાડરીની પેડે બજારમા મળે ?

લક્ષ્મી—ગાંધીની દુકાને તજવીજ કરનારી મૂસખર મળી શકશે.

વખત—ત્યારે પછી શું ? તે બે ચીજો ટટલી ટટલી લઈને ગોળા બનાવવી, અને એ ગોળાઓ મૂમ ખરાવવી તે તો જાણ્યું છું એમને હવે કાઠ પૂજાનું રહેતું નથી પણ આ ગોળાઓ જલાદિવસ સુધી ખરાવવી.

લક્ષ્મી—તેનો કાઠ નિયમ બધાય નહિ ફરી અગ્રકાવ આવે ત્યા સુધી ખાસ કરવાવી એનાની શો ગયલો થયો તે જાણી સમય આગળ દોષ સારે આ ગોળા આપવાની નથી એ બહુજ ધ્યાનમા.

1 Sulphate of Iron લીરાકતી સાંગી ગતે શોધેલી હોય છે એ બંદ મા ગાંધીને ત્યા મળે છે તે શુદ્ધ હોય છે અથવા દવાઓ વેચનારાઓને ત્યા સફેદ એક ગાયન (લીરાકતી) મળે છે તે શુદ્ધ સમજવી.

રાખતુ આ ગોળી ખાવાથી ઘાઘ પણ ફાયદો માનમ પડે તો, રોગ બીનકુન મગી જાય ત્યા નુકી નિયમ પ્રમાણે ખાધાજ કરી માન નેટયા દિવસ અગ્નિ દેખાય તેના દિવસ આ ગોળી ખરાનરી નહિ એ બુદ્ધિ ધ્યાનમા રાખતુ

વખત—એમ કરવાથી અગ્નિને લગતી પીગ મગી જાય ?

લક્ષ્મી—હા, અગ્નિને લગતી પીગમા આ ઓમથી યોગ ફાયદો થાય છે અગ્નિને મે ત્રણ દિવસ બાબી દોય ત્યારથી હમેશા અનારે અને માજે ગરમ પાણીના ટબમા અરધાક કનાક બેસતુ તેમા પચુ સાજે ગરમ પાણીના ટબમા મેમવાથી વધારે ગયતો થાય છે અગ્નિને લગતી પીગ મગાવાનો આ મોગમા મોગ ઉપાય છે

વખત—હવે બીજુ પૂછુ માર્ગ ઇ સ્ત્રીઓને અગ્નિ વખતે અગ્નિ લોહી પડવાનો રોગ દોય છે તેનો મોઘ ઉપાય છે - નહિ ?

લક્ષ્મી—ઉપાય તો દોયજ રોગ માત્રના ઉપાય દોયજ બુ નોહી પડવાનો રોગ જેવો તેવો ન ગણવો સબળિ ન રાખનામા આને તો એ રોગ ધખોજ ખરામ મમજવો

વખત—હા, એ વાત હું મમજુ છુ એ રોગથી અને સ્ત્રીઓ મરી જાય છે અને એ રોગને જે હું જેવો તેવો માનતી દોઢ તો એનો ઉપાય છે નહિ, એવા સવાનજ તમને કેમ પૂછુ ?

લક્ષ્મી—નોહી બુદ્ધિ પચુ દોય તો પચેના રોગીની અવસ્થા ને-ધને તો ઉપાય કરના

વખત—રોગીની અવસ્થાના ચુ નેતુ ?

લક્ષ્મી—જે રોગી બુદ્ધિ દુર્ગ દોય, શરીરમા બુદ્ધિ વેલી ન દોય, આખ અને મો શીદ માર્ગ ગયા દોય એમ દેખાય તો તેના આ રોગનો ઉપાય કર્યા પડેના તેનું શરીર બગવાન કરવુ નેધએ

વખત—તી રીતે શરીર બળવાન રુવું ?

લક્ષ્મી—કેમ ? સારો ખોરાક આપવો, અને ધાતુમાથી બનેલુ ખોરાક આપવું

વખત—સાગે ખોરાક આપવા એટલે શો ખોરાક આપવો ?

લક્ષ્મી—આપણા ગૃહમ્યોના ઘરમા જે ખોરાક ખવાય છે તે આપવો અને તેની માટે એક રતન દૂધ આપવું, એટલે તે મારો ખોરાક કહેવાય એટલે દાળ, બાન, શાક, ઘી નીગેરે આપવું અને તે ઉપરાંત ૪૦ રૂપીઆભારે દૂધ પેટમા જાય તેમ રુવું રોગ હોય ત્યારે ખોરાકમા બહુજ સભાળ રાખવાની જરૂર છે ખોરાકમા મલાળ રાખવામા ન આવે તો રોગ મટે નહીં ?

વખત—તી ખોરાકની સમજ પડી હવે, ધાતુથી બનેલુ ખોરાક એટલે શું ?

લક્ષ્મી—ધાતુથી બનેલુ ખોરાક બીજું શું ? હીરાકમી

વખત—હીરાકમી એ શું ધાતુ છે ?

લક્ષ્મી—અરે બેન ! એટલું પહોંચતા નવી હીરાકમી એ યોદ્ધા છે.

વખત—એકલું લોહ છે કે તેમાં મેઘ વસ્તુની મેળવણી છે ?

લક્ષ્મી—ના, એકલું યોદ્ધા નથી યોદ્ધા અને મધકનો તેમજ એ બેની હીરાકમીમા મેળવણી છે

વખત—ખરું કહે છે ? તો આ જાણતીજ નહોતી હવે કહો, હીરાકમી ની રીતે અને રૂઢી ખવરાવવી ?

લક્ષ્મી—આશરે એક રતિ હીરાકમીનો ભૂંગે લેવો, અને તેમા આશરે અરધી રતિ મૂકનો ભૂંગે મેળવવો તેમા યોદ્ધા ખાવગનો શુદ્ધ અને પાણી નાખી ગોળી બનાવવી આ ગોળી હમેશા સવાર માન એ રોગ ખવરાવવી

૧ હીરાકમીને ડોકાએ લોહભસ્મ ખણુ વૃષરાય

વખત—કેટલા દિવસ લગી આ ગોળી ખવરાવવી ?

લક્ષ્મી—ઓઝમાં ઓછું તણુ અડવાડીયા. એટલા વખતમા તો આ ગોળીથી સાગે શાયદો જણાયજા શાયદો છે એમ જણાય તો ધણું દીવસ ખાવામાં પણ કાર્જ હરજત નથી કરણ કે ગેગને જડ મૂળથી મટાડી દેવો એ માર છે.

વખત—જે રોગીનું શરીર એટલું ખરું દુબલું ન હોય, તેને માટે શા ઉપાય કરવો ?

લક્ષ્મી—તે પણ કંડુ, ધ્યાન દઇને સાબગો. જે અટકાવ વખતે ખુલ્લું થોડી પડતુ હોય તો, ગાઝનો ૧અરક પાચ દીપા, અર્ગટ ઓફ રાઇનો જૂને તણુ રતિ, અને અશીણુનો અરક દશ દીપા એ ત્રણે ઓસડો નનટાક હડા પાણીમા નાખી દિવમમા ચાર વખત આપવા. આ ઓમડથી લોહી પડતુ બધ થઇ જશે.

વખત—આ બધા ઓસડ શી રીતે મગે તે મને મમનનું નથી. એ બધા ઓસડો સટેજે મેળની શકાય ? એની કિમત કેટલી બેસે ? જે કિમત ધણી બેસતી હોય એ તો ગરીબ સ્ત્રીઓ વર્ધ ન શકે.

લક્ષ્મી—આ બધા ઓમડો અગ્રેજ હવાખાનામા મગે છે વળી એની કિમત પણ ધણીજ ઓછી બેમે છે. અર્ગટ ઓફ રાઇ દુકાનેવી વેચાતુ લાની વેર ખાણી દમ્તાથી ખાડી તેનો જૂને કરી રાખવામાં આવે તો ખુલ્લું મોડું પડે ગાઝના અરકની પણ બધું કિમત પડતી નથી તે જોઇએ છીએ પણ ઘણા થોડા કેમકે દરેક વારે એના માન પાચજ દીપા આપવાના હોય છે. અરગટ ઓફ રાઇ તો એક મામટ વેચાતું લઇને ઘરમા રાખવામા આવે તો દીક પડે. જરૂર પડે તેમજો જૂને કરી લેવાય અશીણુના અરકની વાત તો આગળ કહી ગઈ છુ.

વખત—ત્યારે ફીક, આ બધાં ઓમડો મહેજ મેળવી શકાય ન્તેવા છે. વળી કિંમત પણ એટલી બધી નથી બેમતી કે જેથી સાધારણ માણસ પણ વેચાતા ન લઈ શકે.

લક્ષ્મી—ગાંઝનો અરક અને અરમટ આદિ રાઈ, એ શોદી પડતું અટકાવવામાં એવાં સરસ ઓમડો છે કે તેનાં જેવાં બીજાં કોઈ નથી. એથી તમને બાર દહને કહું છું કે એ બંને ઓમડો થોડાં એક વધારે વેચાતા લાવીને ઘરમાં રાખીજ મુકવાં જોઈએ.

વખત—ધણા દિવસ સુધી એ ઓમડો ઘરમાં પડ્યાં રહે તો બગડી ન જાય ?

લક્ષ્મી—એ ઓમડો તરત બગડી જતાં નથી. તોપણ કોઈઝોસડ લાંબા દિવસ સુધી બગડ્યા વિના રહેતું નથી. ખરાબ થઈ જાય તો તે ફેંકી દહને નવાં ઓમડ લાવીને રાખી મુકવાં જોઈએ.

વખત—અટકાવ દેખાતો બંધ થાય એટલે દરદીને કેવા નિયમથી રાખવી ?

લક્ષ્મી—ખોરાક સારો આપવો. થોડી મહેનત પડે એવું લક્ષકું કામ કરવા દેવું. પ્રસવનું હાર, તેની આમપાસનો ભાગ અને કેડ એ બધાને રોગ નિયમ પ્રમાણે ત્રણ ચાર વાર દંડ પાણીથી સારી પેડે ધોવાનું કહેવું.

વખત—દરદીએ ન્હાવું ખડું કે ?

લક્ષ્મી—ન્હાવું એમાં શું પૂછો છો ?

વખત—દંડ પાણીથી ન્હાવું કે ગરમ પાણીથી ન્હાવું ?

લક્ષ્મી—દંડ પાણીથી ન્હાવું. જે રોગીને બહુ શોદી પડવાનો રોગ હોય તેણે ગરમ પાણીથી ન્હાવું નહિ; વેદક શાસ્ત્રમાં એવાં દરદીને ગરમ પાણીથી ન્હાવાની મના કરેલી છે. ગરમ પાણીએ ન્હાવાથી તો એ રોગ વધે, ઘટે નહિ.

વખત—લોહી પડવાનો રોગ નો અટકાવને વખતે વધી જાય છે, તે મટાડવાનો શું આ એક જ ઉપાય છે ?

લક્ષ્મી—હા, આજ મુખ્ય ઉપાય છે, મે નો ઝોસડ તમને ખતાવ્યું, તે એ રોગનું ધણુંજ સાડ ઝોમડ છે એ ઝોમડ ખાવાથી અનેક રોગી તનદુરસ્ત થયેલ છે.

વખત—તારે ને જીઓ બહુજ નમણી પડી ગઈ હોય, અને નેને લોહી પડવાનો રોગ હોય, તેને અટકાવ વખતે આ ઝોમડ નો આપવું કે ?

લક્ષ્મી—હા, અટકાવ વખતે ને બહુ લોહી પડે તો આ ઝોસડજ તેમને ખવરાવવું અટકાવ બધ થયા પછી આગળ કહેય છે તે ધાતુનું બનેલું ઝોમડ ખવરાવવું. અને ખાવા પીવામાં પૂરી મહાજ રખાવની. આ વખતે તમને એક ખીણ વાત કહી રાખું.

વખત—જી વાત કહેવાના હો ? કહી નાખો નેહુ !

લક્ષ્મી—લોહી પડવાનો રોગ થવાનું કારણ હશે ખરું ?

વખત—કારણ તો કાર્કિ અવસ્થા હોવાનું જોઈએ

લક્ષ્મી—તે કારણ શું હશે ? તમને કાર્કિ સુમે છે ?

વખત—ના, મને તો કાર્કિ સુઝતું નથી, તમેજ કહેાને બેન !

લક્ષ્મી—અટકાવ વખતે જ્વામી મહવામ કરવાથી લોહી પડવાનો રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

વખત—ચૂપ રહે, ચૂપ રહે, શરમની વાત અટકાવ વખતે તે વગી જ્વામી મહવામ દોષ !

લક્ષ્મી—શરમની વાત ગણી ચૂપ રહેવાથી ચાને નહિ. અને જીવાન સ્ત્રીઓ એ દોષથી આ રોગ બોગને છે. એથી એ ઘણાજ ભારે દોષ છે, એમ મન-રતુ. તો પછી એ વાત કરવામાં શી અડચણ છે ?

વખત—ના, એ વાત કરવામાં તો કંઈ અડચણ નહિ. ઉત્તરું એ વાત કહી રાખવાથી તો ઘણોજ શયનો છે. એથી ઘણી વ્યુવાન સ્ત્રીઓ મંબાળ રાખતાં રીખે.

પ્રકરણ ૮ મું.

ગર્ભ લક્ષણ અથવા ગર્ભ રહ્યાનાં ચિન્હો.

વખત—પ્રસૂનાના પ્રમવ સંબંધની બધી વાત તમે કહી દીધીના?

લક્ષ્મી—હા, ઘણી ખરી વાત તો કહેવાઈ ગઈ છે, બીજી એક એ વાતો બાકી છે તે હવે કહી દઈશ.

વખત—ત્યારે હવે તે કહી દોને બેન!

લક્ષ્મી—જે જે ચિન્હ જોવાથી ગર્ભ રહેલો છે એમ જાણી શકાય છે તે હવે તમને સીખવવાની મારી મરજી છે.

વખત—હીક. બહુ સારી વાત આજે કહેવાની છે. એ જાણવું પણ ઘણુંજ જરૂર છે. ગર્ભ રહેવાનાં ચોક્કમ ચિન્હો ન જાણી શકવાથી ઘણાં માણસો બૂધ કરે છે. અમારા ગામમાં એક બાઈને ગર્ભ રહ્યો છે એમ ઘણા વખત મુઠી સો કહેતાં હતાં ત્યાર પછી સાવ જાણી શક્યાં કે તેને ગર્ભ રહેલો નથી.

લક્ષ્મી—ત્યારે જુઓ, આપણી નાતમાં આવી ચતી ભૂત એ બહુજ શરમની વાત છે. અમુક સ્ત્રી ગર્ભવંતી થઈ છે એમ ઘણા લોકોને ખબર પડે છે અને તેથી તે પેલોડી (પ્રથમજ ગર્ભવાળી) હોય તો ઘણી ધામધુમ (અધરણી) કરવામાં આવે છે અને પછી ગર્ભ નથી એમ કહેવામાં આવે એ ઘણી શરમની વાત છે. આ માત્ર શરમની

વાત છે એટલું જ નહિં પણ આવી જાતની બૂલથી ઘણી સ્ત્રીઓ મરી જાય છે.

વખત—એ વળી શી રીતે ?

લક્ષ્મી—એવી સ્ત્રીને કાંઈ રોગ થાય તો તેને ગર્ભ છે એમ સમજીને તેનું રીતસર ઓમડ વેમડ કરવામાં આવતું નથી. રોગ થયો હોય તોપણ ઓસડ વેસડ કરવામાં ન આવે તો તેનાં શરીરને નુકમાન થયા વિના રહેજ નહિં. વળી કેટલીક વાર આવી બૂલથી તે સ્ત્રીની અને તેનાં કુટુંબની આખરેને પણ કલંક લાગવાનો વખત આવી જાય છે.

વખત—હા, એ બધું ખરું. એવો બનાવ પણ બને ખરો. ત્યારે હવે ગર્ભ રહ્યાનાં જે જે ચિન્હ હોય તે તે મને કહી માંબળાવો. હું તે ધ્યાન દઈને સાંભળું.

લક્ષ્મી—ગર્ભ રહ્યાનાં ચિન્હ ઘણાંય છે. પણ તેમાંના જે જે ચિન્હો જાણવાથી ગર્ભ રહ્યો છે એમ ચોક્કસ કહી શકાય તે તે ચિન્હો તમને એકે એકે કહું છું ને સાંભળો.

વખત—હા, તેવાં લક્ષણોજ મને મળ્યાવે. તેવાં ચિન્હો જાણવાનીજ જરૂરીયાત છે.

લક્ષ્મી—ત્યારે સાંભળો અને એકે એકે તે મળતાં જાઓ. મુખ્ય લક્ષણ (૧) અટકાવ ચંઘ ચવો એ છે. આ મુખ્ય લક્ષણ છે ખરું. પણ અટકાવ બધે થાય એટલાથીજ ગર્ભ રહ્યો છે એમ ચોક્કસ કહેવાય નહિં.

છે. આ કારણે કિપરાંત ગર્ભ રહેવાથી પણ અટકાવ બંધ થાય છે, અને ઘણી વાર ઘણી સ્ત્રીઓને ગર્ભ ન રહેવા હોય તોપણ બીજાં કારણોથી અટકાવ બંધ થતો જોવામાં આવે છે. વળી કેટલીક સ્ત્રીઓને ગર્ભ રહ્યા પછી પણ અટકાવ આવે છે.

વખત—શું કહો છો ? ગર્ભ રહ્યા પછી તે વળી કોઈને અટકાવ આવતો હશે ?

લક્ષ્મી—અટકાવ ન આવવાનો સમય ખરો. સામાન્ય નિયમ એવો ખરો કે ગર્ભ રહે એટલે અટકાવ બંધ થાય. પણ કેટલીક સ્ત્રીઓને અટકાવ આવે પણ છે.

વખત—હી...કા! ગર્ભ રહ્યા પછી જોને અટકાવ આવે તેને શું નિયમ પ્રમાણે પુરા મહિના સુધી અટકાવ આવ્યાજ કરે ?

લક્ષ્મી—ઘેઘ કોઈને પુરા મહિના સુધી અટકાવ નિયમ પ્રમાણે આવ્યા કરે છે. વળી ગર્ભ રહ્યા પછી ત્રણ ચાર કે છ મહિના સુધી કોઈ કોઈને અટકાવ નથી પણ આવતો અને ત્યાર પછી આવે છે, એમ પણ થાય છે.

વખત—શું કહો છો ? આ સાંભળીને મને તો નવાઈજ લાગે છે !

લક્ષ્મી—એથી પણ નવાઈની વાત કહું છું તે સાંભળો. ડાક્ટર સાહેબે મને એકવાર કહ્યું હતું કે તેમના દેશમાં કોઈ એક સગર્ભા સ્ત્રીને મોટી ઉંમરની થતાં સુધી મુદત્તે અટકાવ આવતો નહોતો, તો પણ તેને એ બાળક થયાં. ત્રીજીવાર એને કમુવાવડ (ગર્ભપાત) થઈ. એ કમુવાવડ પછી તેને પેહેલ વેહેલે અટકાવ આવ્યો. કેટલાક મહિના સુધી નિયમ પ્રમાણે અટકાવ આવ્યા પછી તેને ફરીને ગર્ભ રહ્યો.

વખત—આ સાંભળતાં સાંભળતાં તો હું ચુપજ થઈ જાઉં છું ! (મારી અકલ્પ શ્રમ થઈ જાય છે !)

લક્ષ્મી—આ સાંભળીનેજ તમે ચૂપ થઈ જાઓ છો ? હવે મૈથી નવાઈની વાત તમને કહું છું તે સાંભળો. ઘાકટર સહેજ કહે છે કે, ઘણી સ્ત્રીઓ એની હોય છે કે તેમને ગર્ભ રહે ત્યારે જ તેમને અટકાવ આવે, બીજે વખતે અટકાવ આવેજ નહિ.

વખત—હા ! એ તો વળી મૈથી નવાઈની વાત ખરી. આ માંભણીને નવાઈ ન લાગે ? હીક. આ બધી નવાઈની વાતો નહિ તો બીજું શું ? જાણુ, સાંભળ્યું, ન હોય ત્યાં લગી બધામાં નવાઈ નાગે. તમે આવું આવું જાણો છો, એટલે તમને કાંઈ પણ નવાઈ લાગતી નથી.

લક્ષ્મી—ત્યારે હવે કોઈ સગર્ભા સ્ત્રીને મહિને મહિને અટકાવ આવે છે એ સાંભળીને નવાઈ કેમ લાગે ?

વખત—હવે નવાઈ કેમ લાગે ? જે અસંભવિત ન હોય અને જે થતું હોય તે માંભણીને નવાઈ કેમ લાગે ?

લક્ષ્મી—અટકાવ ન દેખાવા છતાં ગર્ભ રહે એ એટલી નવાઈની વાત નથી. કારણ કે પ્રથમ પછી કોઈને ત્રણ મહિનામાં, કોઈને પાંચ મહિનામાં અથવા કોઈને મહિનામાં ગર્ભ રહ્યાનું આપણે ઘણીયેવાર સાંભળ્યું છે. આવી રીતે ગર્ભ રહે ત્યારે તે સ્ત્રીને શાંતનો ગર્ભ રહ્યો છે એમ સાધારણ રીતે સ્ત્રીઓ કહે છે.

વખત—હા હા. હીક કહે છે. જાણના ગર્ભની વાત તો મેં પણ ઘણીવાર સાંભળી છે.

લક્ષ્મી—વળી એમ પણ જોવામાં આવે છે કે અટકાવ આવ્યા પેઠેનાં મને અટકાવ આવેજ બધે વસા નેટવી. કમરે અટકાવ બધે થયા પછી પણ ગર્ભ રહે છે.

વખત—તપ્પામાં તરૂં તો ખાસ કરમ્મી ઉમરે જે છેલ્લો અ

ટકાવ આવીને પછી હમેશને માટે અટકાવ બધ થઈ જાય છે તેનેજ તમે અટકાવ આવતો બધ થવાની ઉમર કહો છો ને ?

લક્ષ્મી—હા, એમજ.

વખત—હવે આપણી વાત આગળ ચલાવો.

લક્ષ્મી—અટકાવ બધ થવો એ પહેલું લક્ષણ પછી (૨) મોળ આવવી અને બકારી થઈ ઉલટી થવી એ બીજું ચિન્હ છે.

વખત—ગર્ભ રક્ષા પછી કેટલી મુદતે મોળ, બકારી અને ઉલટી થવા માંડે છે ? અને કેટલી મુદત સુધી તે થયા કરે છે ?

લક્ષ્મી—તે પણ શું તમે જાણતાં નથી ?

વખત—જાણું છું તો ખરી, તો પણ એકવાર તમારે મોટેથી એ વાત જાણવાની ખારી મરજી છે. તમે જ્યારે અને એ સંબંધી બધીજ વાત કહેવો માંડી છે ત્યારે આ વખતે એ વાત શા માટે સુકી દેવી ?

લક્ષ્મી—મોળ આવવાનો અને બકારી તથા ઉલટી થવાનો વખત ચોક્કસ કહી શકાતો નથી. કોઈ કોઈને ગર્ભ રહેતાંની સાથેજ બકારી અને ઉલટીની શરૂઆત થાય છે. કોઈને બે ત્રણ મહિના ગયા પહેલાં ઉલટી નથી થતી. પણ સાધારણ રીતે દોઢ મહિને ઉલટી થવાની શરૂઆત થાય છે. ગર્ભ રક્ષા પછી પંદરથી પીસતાલીશ દિવસ સુધીનો વખત ઉલટીની શરૂઆતનો વખત ગણાય. એટલી મુદતમાં ઘણું કરીને ઘણીખરી સગર્ભા સ્ત્રીઓને ઉલટીની શરૂઆત થાય છે.

વખત—એ રીતે ચવા માંડેલી ઉલટી કેટલી મુદત લગી થયા કરે છે ?

લક્ષ્મી—એનોએ કાંઈ મેળ નથી. કોઈ કોઈને તો પ્રસવનો વખત આવતાં લગી પણ ઉલટી થયાં કરે છે, પણ સાધારણ રીતે ૧૧

થી ૨ મામ સુધી રહે છે. ત્યાર પછી ઉલટીની પીડા દુર થાય છે. ઘણુંકરીને ચાર મહિના પહેલાંજ સગર્ભા સ્ત્રીને મેળા આવે, બકારી થાય, મોંમાં ઘણું થુંક અથવા પાણી આવે અને ખોરાકપર અભાવ રહે. વખત—બધી સગર્ભા સ્ત્રીને આ મેળા બકારી ને ઉલટી સરખાં હોય ? કે કોઇને ઓછી વત્તી પીડા હોય ?

લક્ષ્મી—અરે બેન ! એક સરખાં તે કાઠ હોય ! કોઇ કોઇને તો આ પીડા મુદત્તે ન થાય અને કોઇ કોઈ તો ઉલટી કરી કરીને અધમુઠ જેવી થઇ જાય. બહે મહિના લગી તો ખાટલા વશજ રહે. ઉડી પણ શકે નહિં. વળી કોઇ કોઇને પુરા મહિના લગીયે જરાપણ ઉલટી બુલટી જેવું જણાયજ નહિ. છેવટ પ્રસવને ચોડાકજ દિવસ બાકી હોય ત્યારેજ ઉલટી થાય. કોઇ કોઇને તો ઠામુકી ઉલટી થાય જ નહિં. અને તેથી તેને કાંઇપણ દુઃખજ થાય નહિં; પણ જેને મુદત્તે ઉલટી ન થાય તેને ખીજી જાતનું દુઃખ થાય.

વખત—ખીજી કઇ જાતનું દુઃખ થાય ?

લક્ષ્મી—શરીર ગારો ગારો થાય. કોઈ કોઇને ઘણીજ ચળ આવે શરીરે આવે. ઘણી આગસ થાય અને ચક્કર આવ્યાં કરે.

વખત—ત્યારે તો બેન ! મને તો લાગે છે કે આ બધા કરતાં ઉલટી સારી બા !

લક્ષ્મી—હું પણ કહું છું કે ઉલટી સારી આ ઉપરાંત વળી એ પણ તમારે જાણી રાખવું જોઇએ, જે સગર્ભા સ્ત્રીને મુદત્તે ઉલટી ન થાય તેને સહેજ દારણથી પણ ગર્ભપાત એટલે કમુવાવડ થઇ જાય.

વખત—હા આ વાત મને ખરી લાગે છે. કેમકે અમારા ગામમાં એક સ્ત્રીને ૭-૮ છોકરાં થયાં પણ એકે વારે તેને ગર્ભપાત એટલે કમુવાવડ થઇ નહિ. પણ ગર્ભ રવા પછી દરેક વારે

હિના સુધી એ બાપડી ઉલટી ને મોળને લીધે ખાટલામાવી ઉડીજ
 શકતી નહોતી. (મતલબ એ કે જેને ઉલટી થાય તેને ઘણે ભાગે
 ગેભાંપાત નજ થાય.)

લક્ષ્મી—ત્યારે જુઓ, ગર્ભ રહે એટલે મોળ આવવી અનુ ઉ-
 લટી થવી એ સ્વાભાવિક છે. મુદત્તે મોળ ન આવે કે ઉલટી ન થાય
 એ સારું નથી.

વખત—હીક. પણ સગર્ભા સ્ત્રીની ઉલટી અને સાદી ઉલટીમાં
 કાંઈ ફેર ખરો કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા. ફેર છે. મુખ્ય ફેર તો એજ છે કે કોઇની વડુ-દી-
 કરીને ઉલટી કરતી જોઇએ તો પુછી શકાયે કે તેને ગર્ભ છે કે નહિ ?

વખત—એમ મને ઉડાવો માં, બેન ! જે તદ્દાવત હોય તે મને
 સારી રીતે સમજાવો.

લક્ષ્મી—કહું છું. સગર્ભાની ઉલટીનાં લક્ષણ તમને ગણાવું તે
 યાદ રાખજો, (ક) સત્રારમાં પધારીમાંથી ઉલટાં વેંતજ સગર્ભાને
 બકારી ઉપર બકારી આવવા મડિ છે અને ઉલટી થવા મડિ છે.
 (છ) સગર્ભાને ઉલટી થયા પછી ઘણું કરીને કાંઈક થોડુંએક
 ખાવાની મરજ થાય છે. થોડુંએક ખાધને જો ને પધારીમાં સ્થિર સુઇ
 રહે છે તો ઘણું ખડું તેની બધી પીડા મટી જાય છે. (ગ) સગ-
 ર્ભાની ઉલટી એ અપચાની ઉલટી નથી પણ ગર્ભની ઉલટી છે. તેથી
 મગર્ભાને બાત કે એવાજ ખીજ સાદા દલકા ખોરાકથી ઉલટી થતી
 નથી ભારે ખેરક ન પચવાથી વખતે ઉલટી થાય છે.

વખત—હીક. બકારી થતી અને મોંમાં આણી આવવું એ જિ-
 ન્દો ઉલટીમાંજ સમાઈ જાય કે તેને જુદાં જિન્દ મળી શકાય ?

લક્ષ્મી—જુદું જિન્દ એનું જોઈએ બધાએ એકજ. જોઈ કોઇને તો

એટલું બધું મોમાં થુંક આવે છે કે તે બધું બેચું કરીને તોડી કાઢી લેાય તો લગભગ પાંચશેર-છશેર થાય.

વખત—શું કહો છો ? એટલું બધું ?

લક્ષ્મી—હા. એટલું બધું થાય છે. તેથી સ્ત્રીઓ કાંઈ એક કે-કાણેજ બેસીને થુંકતી નથી. તે બધાં બેમે ત્યાં નવટાંક-પાશેર થુંકે છે. તમારી અંબા વડુનેજ પુછી જુઓને, તેને ગર્ભ હતો ત્યારે તે હમેશાં કેટલું થુંકતી હતી ?

વખત—હા, હા, ખરું કહો છો. એક દિવસ મોતીએ મને અંબા વડુની વાત કરી હતી. ફીક, પણ પાસની મેળવણીવાળું એમક ખાવાથી પણ મોમાં એટલુંજ થુંક આવે છે, તો થુંકનાર બાઈ મગર્ભા છે કે તેણે તેવું કોઈ એસડ ખાધું છે, તે શી રીતે જાણવું ?

લક્ષ્મી—તે જાણવું બહુ અગર નથી. સગર્ભાને પેદામાં દરદ થતું નથી, પેદામાંથી લોહી નીકળતું નથી. જીભ ઉપર ફાંસ જણાતા નથી કે જીભ આવી જતી નથી. તાગવામાં કોઈ ધ્રુશરતુ દરદ થતું નથી. વળી મોમાં નકારી ગંધ આવતી નથી. તાવ આવતો નથી અને શરીરમાં ખીજી કરી પણ પીડા થતી નથી. પાસવાળું એસડ ખાવાથી આ બધું થાય છે.

વખત—ફીક કહો છો. પછી કહો.

લક્ષ્મી—મેળ આવવી, બકારી થઈ ઉતરી થવી અને મોમાં થુંક કે પાણી છુટવું એ ધણુંકરીને બધી સગર્ભાને થાય છે. ગર્ભ રહ્યા પછી ખોરાક બેવડો ખાઈ શકે એવી પણ કેટલીક સ્ત્રીઓ હોય છે.

વખત—શું એટલો બધો ખોરાક વધારે ખાઈ શકે ?

લક્ષ્મી—હા. હું ખરેખર કહું છું. વળી કોઈ કોઈ સગર્ભા સ્ત્રીને એટલી તો અરુચી (અભાવ) થાય છે કે ફનીયા ઉપરની કોઈ પણ,

વસ્તુ તેને ભાવતીજ નથી. વળી કેટલીએકને ન ખાવાની વસ્તુઓ ખાવાની મરજ થાય છે, એમ પણ મેં જોયું છે.

વખત—એવી વળી કઈ વસ્તુઓ ?

લક્ષ્મી—અરે ! એટલું પણ સમજતાં નથી ? કોઈ કોઈ સગર્ભાને ધુળ, કાંકરા, રાખ, ઠીકરાં, જાત જાતની માટી અને કોયલા વિગેરે વસ્તુઓ ખાતી આપણે નથી જોતાં ?

વખત—અરે બેન ! તે તો ઘણીખરીજ ખાય છે !

લક્ષ્મી—ત્યારે. શું તે ખાવાની વસ્તુઓ છે ?

વખત—ના, બેન, તે તો ખાવાની વસ્તુઓ નજર ગણાય.

લક્ષ્મી—સગર્ભાને કેટલીકવાર તો આવી ન ખાવા જેવી વસ્તુઓ ખાવાની એટલી બધી મરજ થાય છે કે જો તેને તે ખાવાની મના કરવામાં આવે તો એ છાનીમાની પણ ખાધા વિના રહેતી નથી. આ ઉપરાંત કોઈ કોઈને કબજીબત અને પેટમાં દુખાવો વગેરે ચિન્હો પણ જણાય છે.

વખત—સગર્ભા સ્ત્રીનો સ્વભાવ બદલાઈ જાય ખરો કે ?

લક્ષ્મી—કેમ, એ વાત શા માટે પૂછો છો ?

વખત—મારી મોતી ઘણી શાંત છે તે તો તમે જાણો છો, પણ ગર્ભ રહ્યા પછી તે વાતવાતમાં બહુ ખીછ જાય છે, તેથી પૂછું છું કે ગર્ભ રહેવાથી સ્વભાવ બદલાઈ જાય ખરો કે ?

લક્ષ્મી—એ વાત પણ ખોટી નથી. ગર્ભ રહેવાથી ઘણીએ શાંત સ્ત્રીઓ ખીજળ થઈ જાય છે. તેમજ ગર્ભ રહેવાથી કોઈ કોઈ ખીજળ હોય તે શાંત પણ થઈ જાય છે; પણ મૂલે ખીજળ હોય અને શાંત થઈ જાય એવા દાખલા ઘણા યોડા બને છે.

વખત—એવા દાખલા તો યોડાજ હોય ના ! બધી બાબતમાં

નહારામાંથી સાફ તો થોડુંજ થાય છે. સારા કરતાં નહાઈ વધારે થાય છે. પણ નહારામાંથી સાફ થવું એ તો બાગ્યે થાય.

લક્ષ્મી—(૩). સ્તન મોટા થાય છે. સ્તનનું મોઢું કાળું થાય છે અને સ્તનની ઉપર મોટી મોટી કાળી નસો દેખાય છે. આ ગર્ભ રહવાનું ત્રોણું લક્ષણ છે. સ્તન ઉપર હાથ અડાડવાથી તે કહણ જણાય છે અને દાખવાથી સગર્ભાને દરદ થાય છે. આ બધાં લક્ષણો ગર્ભ સિવાયની બીજી કોઈ પણ અવસ્થામાં એક સાથે દેખાતાં નથી.

વખત—હીક; પણ શરીરમાં લોહી ભરાવાથી પણ સ્તન તો મોટાં થાય છે.

લક્ષ્મી—હા, એ ખરું. એમ થવાથી પણ સ્તન મોટાં થાય છે. પણ હાથ અડાડવાથી તે કહણ જણાય નહિ, અને દાખવાથી દરદ પણ થાય નહિ. શરીરમાં લોહી ભરાવાથી સ્તન મોટાં થએલાં હોય તો તેના ઉપર હાથ અડાડવાથી ખુબ નરમ અને સુંવાળા જણાય.

વખત—એ ખરું. આટલું જણવામાં હોય તો પછી બૂઝ ન થાય.

લક્ષ્મી—હા, બરાબર. સ્તનનું મોઢું કાળું થાય એ પણ ગર્ભ રહેવાનું એક ચોક્કસ લક્ષણ છે. સ્તનનું મોઢું ધીમે ધીમે સારી પેઠે કાળું થાય છે. અને તે કાળાશ ઉપર ધીમે ધીમે આગળી દાખવાથી તેની નીચેનો ભાગ નરમ નરમ અને બીનો બીનો જણાય છે. સ્તનની ડી-ટડીઓ પણ સારી પેઠે કહણ અને મોટી થાય છે. અને તે ઉપરાંત સારી રીતે જોઈએ તો ડીટડીની આસપાસ આશરે વીસ પચીસ કાળાં બિંદુ ઉપડી આવેલાં ચોખ્ખાં દેખાય છે. ડીટડીની ચારે પાસે આવાં ટપકાં હોય છે, ને તે મોટાં થતાં આવે છે. જેમ જેમ વધારે મહિના થતા જાય છે તેમ તેમ તે ટપકાં આકારમાં ને સંખ્યામાં વધતાં જાય છે.

વખત—શું કહો છો ? ગર્ભ રહ્યા બાદ કેટલે દિવસે આ સંધર્ભાં લક્ષણો જણી શકાય છે ?

લક્ષ્મી—ધણકરીને બીજો મહિનો પુરો થતાંમાં સ્તનથી જણાતા ગર્ભનાં બધાં લક્ષણ દેખાવાની શરૂઆત થાય છે. કોઇ કોઇને ચાર અથવા પાંચ માસે પણ આ લક્ષણો દેખાય છે.

વખત—લક્ષણ દેખાવાની શરૂઆત થાય છે એટલે શું ?

લક્ષ્મી—ચોથે અથવા કોઇ કોઇને પાંચમે મહિને આ બધા લક્ષણો સારી રીતે ચોખ્ખાં જણાય છે, મતલબ કે સ્તન સારી પેડે મોટાં થાય, તેના ઉપર હાથ લગાડવાથી કંટણું જણાય, સ્તનનું મોઢું સારી રીતે કાળા રંગનું થાય, તેમજ ડીંટડીઓ પણ કંટણું અને મોટી થાય. લક્ષણ દેખાવાની શરૂઆત એટલે શું તે હવે સમજ્યાં ?

વખત—હા, હવે મારી રીતે સમજાયું. ડીક; ઝોરી સ્ત્રી કરતાં કાળી સ્ત્રીનાં સ્તનપર વધારે કાળાશ આવે ખરી કે ?

લક્ષ્મી—ઠીક કહે છે. વધારે કાળાં થાય પણ ખરાં. માત્ર વધારે કાળાં થાય એટલું જ નહિ પણ સારી પેડે ભરેલાંએ થાય. કોઈ કોઈ વાર સ્તનનો અરધો ભાગ બહુજ કાળો થાય. સ્તન ફાટવું કોને કહે છે તે જણો છો ?

વખત—એમાં શું જાણવાનું હતું ? સ્તન ઉપર ચારે તરફ ફરતા સાદા સાદા ડાઘ દેખાય.

લક્ષ્મી—પાંચ અથવા છ મહીના પુરા થતાં જ્યારે સ્તન સારી પેડે મોટાં થાય, ત્યારે સ્તન ઉપર એ ડાઘ દેખાય. ગર્ભનાં બીજાં લક્ષણોની પેડે સુવાવડ પછી આ ડાઘ એકદમ દેખાતા બંધ થાય નહિ. તેથી પહેલીવારની સગર્ભાના સંબંધમાં આ લક્ષણપર આધાર રાખી શકાય નહિ, એકલું આ લક્ષણ જ નહિ પણ સ્તનના ફેરફારને લગતાં જ લક્ષણો દેખાય છે, તે બધાં પ્રથમવારની સગર્ભાને માટે (જેમ બીજી સગર્ભાઓને માટે એકસ જેવાં ગણાય છે તેમ) ન ગણાય.

વખત—ત્યાર પછી હવે કયું લક્ષણ તે કહો ?

લક્ષ્મી—ઉપર જે લક્ષણો ગણાવ્યાં તે પછીનું લક્ષણ (૪) સ્તનમાં દુધ થવું એ છે.

વખત—સ્તનમાં દુધ ક્યારે થાય ? એટલે ગર્ભ રહ્યા પછી કેટલે દિવસે થાય ?

લક્ષ્મી—દુધ પણ બીજો મહીનો પૂરા થતાં થાય છે. કોઈ કોઈને ત્યાર પહેલાં પણ થાય છે. પહેલીવારની સગર્ભાને તો સ્તનમાં દુધ થયું એટલે તેને ચોક્કસ ગર્ભ રહ્યોજ છે એમ જાણીજ લેવું. પેવોડી (પહેલીવારની) બારેવાઈના સ્તનની ડીટડી દાખવાથી જો એક ટીપું પણ પાણી જેવું દુધ બહાર આવે તો નક્કી તેને ગર્ભ રહેશે છે એમ જાણવું. પણ જોને એક પણ છાકરું થઈ ગયું છે તેના સ્તનની ડીટડી દાખવાથી દુધ આવે તો તો તેને ગર્ભ છેજ એમ નક્કી કહેવાય નહિ. એવી સ્ત્રી તો પ્રથમના ખાળકનાં મોંમાં સ્તન આપે અને જો દુધ બીજાકુલ ન આવે તો (જો ગર્ભ રહેવાનો શક્ય હોય તો) તેને ગર્ભ રહ્યા એમ નક્કી કરી શકાય.

વખત—કેટલું કહો છો. મેં જોને જોયું છે તેની સાથે આ બારાખર મળતુંજ આવે છે.

લક્ષ્મી—પછીનું લક્ષણ. (૫) પેટ ઉંચું થવું એ છે. પહેલાં જો મહીના સુધી તો પેટ જરાએ ઉંચું જણાતું નથી. ગર્ભ રહે કે નહીં તો પેટ હમેશાં હોય તેના કરતાં પણ ઓછું ઉંચું હોય એમ જણાય છે. અને હુટીનો ચોખ્ખો ખાડો જણાય છે. ત્રીજો મહીને પેટ ઉંચું થવા માડે છે. પાંચમે મહિને હુટીનો ખાડોજીજરો થતો જણાય છે. છઠ્ઠો મહીને હુટી પુરી છીછરી થઈ જઈને પેટ ઉપર સપાટ થઈ જાય છે. આનેજ હુટી ચતી થઈ એમ સ્ત્રીઓ કહે છે. સાતમે મહીને

ગર્ભાશય એટલે કમળ કુંડીથી ઉપર ચડે છે.

• વખત—કુંડીના આ ચિન્હો તો મેં સારી રીતે જોયેલાં છે.

લક્ષ્મી—તારે તો ઠીક, પેટ સારી રીતે ઉંચું થયા પછી સ્તન ફાટવાની પેડે પેદુ ઉપર પણ સાદા સાદા ડાઘ દેખાય છે, આ ડાઘ સ્તન ઉપરના ડાઘ જેવાજ બરાબર હોય છે. તેથી પેલોડી બારેવા-ધને માટે આ લક્ષણ ચોક્કસ ન ગણાય, તેમજ જે સ્ત્રીને ધણું વરસ પછી ફરી ગર્ભ રહ્યો હોય તેને માટે પણ આ લક્ષણ ચોક્કસ ન ગણી શકાય.

વખત—ઠીક. પણ જળંદર યાવ તારેએ પેટ તો ઉંચું થાય છે! તારે પેટ ઉંચું દેખીને ગર્ભજ છે એમ શી રીતે કહી શકાય?

લક્ષ્મી—તે નક્કી કરવું એ બહુ અઘરું નથી.

(ક.) ગર્ભ રહેવાથી પેટ વચ્ચમાંથી ઉપરની તરફ ઉંચું થાય છે, પડખે એટલું ઉંચું થતું નથી. જે સ્ત્રીને ધણું બાળક થયાં હોય છે, તેનું પેટ પણ ઊપરની તરફ સાફ ઠેલાઈને બહાર આવેલું દેખાય છે. જળંદર અથવા બીજા કોઈ પણ રોગમાં આમ થતું નથી.

(ર.) સગર્ભાનું પેટ ઉંચું થવાથી શ્વાસ પાછે મુક્તી વખતે છાતીની નીચેનો ભાગ ઉંચો થતો નથી. પણ જળંદર ને એવા બીજા રોગોમાં પેટ મોટું થવાથી છાતીની નીચેનો ભાગ સારી પેડે ઉંચો નીચો થાય છે.

(ગ.) ઉલ્તાં, બેસતાં, ચત્તાં સુતાં, સગર્ભાના પેટની સ્થિતિમાં કાંઈ પણ ફેરફાર થતો નથી. જાંધી સ્થિતિમાં તેનું પેટ એક સરખુંજ રહે છે.

(ઘ.) સગર્ભા ચતી મુને તો તેનું પેટ જેવું ને તેવુંજ રહે છે.

પણ જળાંદર વગેરે રોગ હોય તો પાણી બંને પડખામાં
જાતું રહે છે.

વખત—વાહ, બેન, વાહ ! બહુ સારી યુક્તિ બતાવી. હવે ગ-
ર્ભનાં બધાં લક્ષણ કહેવાઈ રહ્યાં કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા. ઘણાંખરાં કહેવાણાં, હવે ફક્ત બે બાકી છે.

વખત—ત્યારે તે બે કહોને બાકી !

લક્ષ્મી—કહું છું. એ બેમાંનું એક લક્ષણ એ [] કે (૬) છોકરું
પેટમાં ફરકે છે.

વખત—સગર્ભાના પેટમાં છોકરું ક્યારે ફરકવા માડે છે ?

લક્ષ્મી—સામાન્યરીતે ચાર મહીને. કોઈ કોઈને છ સાત કે
આઠ મહીના સુધી છોકરું ફરકતું નથી. પહેલ વહેતું છોકરું ક્યારે ફર-
કવા માડે છે ત્યારે જાણે સગર્ભાના પેટમાં કંઈક કુદતું હોય નહિ
એમ જણાય છે. પછી તો છોકરું એટલા કુદકા મારે છે કે જાણે તે
પેટમાં પાડુ મારતું હોય !

વખત—હા, હા, મોલીના પેટ ઉપર હાથ રાખવાથી તમે કહો
છો તેમજ મને જણાતું હતું, તે હવે મને સાંજરે છે. અરે, ફેટલીક
વાર હાથ રાખ્યા વિના પણ છોકરું કુદકા કરતું ચોખું દેખાઈ આવતું.

લક્ષ્મી—હા. એ તો દેખાય ત્યારે ચોખુંજ દેખાઈ આવે છે.
કોઈ કોઈ વાર તો છોકરું એટલું ઉતાવળું ફરકે છે કે તેથી સગર્ભાને એક
જાતનું બારે દરદ થાય છે. વળી ક્યારેક ક્યારેક તો દમ પાંદર કે તેથી
વધારે દહાડા સુધી છોકરું બીલકૂલ ફરકતું જ નથી.

વખત—એમ ફરકતું જયે થઈ જાય ત્યારે છોકરું મરી ગયું હશે
એમ ધારીને સગર્ભાને બીક ન લાગે ?

લક્ષ્મી—બીક લાગે તોયું શું ? બીટીને રહે. પણ જો

નકામી છે. કેમકે વળી ફરીને પણ છોકરૂં ધરકવા માટે એમ સગ-
ર્માને જણાવ્યું.

વખત—હીક. સગર્માને શરીરે અસુખ હોય તો છોકરૂં બહુ ધ-
રકે, ખરૂં ?

લક્ષ્મી—ફરકેજ તો. શરીરે અસુખ હોવાની વાત તો છેટે રહી
પણ સગર્મા આપવાસ કરે તોપણ છોકરૂં બહુ ફરકે.

વખત—શું કહો છો ? ત્યારે સગર્માને દુઃખ થાય તો પેટમાંનાં
છોકરાંને પણ દુઃખ થાય.

લક્ષ્મી—આ વાત શું તમે આજેજ જણી ? કોણ પણ કાર-
ણથી સગર્મા નબળી કે નિસ્તેજ થાય તો છોકરૂં ઘણું જ ફરકે અને
એમ ધરકવામાં કાંઈ નિયમ કે બંધન જ ન રહે.

વખત—ત્યારે આ પ્રમાણે છોકરૂં ફરકે તે તો સાફ નહિ બા.

લક્ષ્મી—નહિ જ તો. ઉપરાઉપર છોકરૂં આ પ્રમાણે ધરક્યા કરે
તો મરી જવાનો ઘણો સંભવ.

વખત—મારા મનમાં પણ એવોજ વહેમ આવ્યો હતો.

લક્ષ્મી—સમા મહીનામાં (નવમે માસ બેઠા પછી સમા મહીના
બેઠા એમ કહેવાય છે) તો સગર્માના પેટ ઉપર હાથ રાખવાથી છો-
કરાંનું ફરકવું એવું તો સાચું જણાય છે કે ગર્ભ મંબળે કરી પણ
શકે રહેજ નહિ. વળી મરજી હોય તો સગર્માને બન્ને પડખે બે હોય
રાખીને એક હાથ ધીમેથી અંદરના ભાગ ઉપર દબાવવામાં આવે તો
છોકરૂં ફરકી ઉઠે અને એમ ફરકી ઉઠવાથી બીજે હાથે તેને સહેજે
ચડી શકાય.

વખત—આ તો ઘણી સારી યુક્તિ દેખાય છે ! ત્યારે તો મ-
રજી હોય તો સગર્માનાં પેટમાંનાં છોકરાંને ફરકાવી પણ શકાય ખરૂં ?

લક્ષ્મી—હા, તેમ કરી શકાય. વળી બીજું કહું છું તે સાંભળો.
(૭) સગર્ભાનું પેટ મોટું થયા પછી જો પેટ ઉપર હાથ રાખી
ગર્ભાશય (કમળ) ને થોડીકવાર ઝાલી રાખીએ અને કોઇ પ્રકારનો
ભાર ન દેવામાં આવે તો કમળ સારી પેડે કંઠણ થાય. એ રીતે કં-
ણ થએલું સારી રીતે જાણી શકાય. આ પ્રમાણે કમળ કંઠણ થયું છે
તે જાણી શકાય. પાચ મિનિટ—દસ મિનિટને આંતરે કમળ એવું
કંઠણ થાય. ક્યારેક તો ઉપરાઉપર કંઠણ થાય. પણ દસ મિનિટથી
વધારે વાર કંઠણ થાય નહિ. ગર્ભ રહ્યા વિના બીજી કોઇ અવસ્થામાં
આમ થાય નહિ.

વખત—ત્યારે તો આ લક્ષણને ગર્ભનું એક મોટામાં મોટું લ-
ક્ષણ ગણી શકાય.

લક્ષ્મી—ગણાયસ્તો.

વખત—હીક. પેટમાં છોકરું મરી ગયું હોય તો પણ થું કમળ
આ પ્રમાણે કંઠણ થાય ?

લક્ષ્મી—હા. છોકરું મરેલું હોય કે જીવતું હોય, પણ છોકરું જ્યાં
લગી પેટમાં હોય ત્યાં લગી કમળ આ પ્રમાણે કંઠણ હોય.

વખત—ત્યારે આ તો વળી છોકરું શરકવાના કરનાં પણ સાકું
ચિન્હ ગણાય !

લક્ષ્મી—હારનો.

વખત—છોકરું મરી ગયા પછી તો શરકે નહિ નાં ?

લક્ષ્મી—હીક કહો. જો તે ખરૂં છે, ત્યારે એમજ કેમ કહો છો ?
છોકરું કાંઈ હમણાં શરકે નહિ. પણ કમળ એવું કંઠણું હોય છે કે તે
૫-૭ મિનિટને આંતરે એમ થાય. એ દિવાય, આંતરણમાં જા શરતો
હોય ત્યારે અર્થ ॥ પેટમાંનું ગર્ભ દાઢે ત્યારે પણ છોકરું શરકતું હોય

એવો વહેમ આવે છે. પણ આવી જાતની ભૂલ ક્યારેય થઈ શકે નહિ.

• વખત—ત્યારે તો એને ગર્ભ રહ્યાનું એક મોટું સફાઈ ગળું જોઈએ.

લક્ષ્મી—તે એમા વગી કઈ ભૂલ ?

વખત—કે કમળને મોઢે હાથ દેવાથી શું ગર્ભ સારી રીતે ન જાણી શકાય ?

લક્ષ્મી—અરે બેન, જણાયજા ! આ યુક્તિ તો દાઢપણે આગળથીજ જાણી રાખવાની ધણીજ જરૂર છે. કારણ કે ગર્ભ છે કે નહિ તે તો દાઢપણુજ સારી રીતે કહી શકે. આ યુક્તિ તો મેં તમને હજી સગી કહીજ નહિ ને ?

વખત—ત્યારે એ હવે ક્યારે કહેશે ?

લક્ષ્મી—હવે હમણા કહીશ. એ પ્રકારની બે યુક્તિ છે. એક યુક્તિ તો એ છે કે (૮) ગર્ભ રહ્યો હોય તો કમળનું મોં નરમ થાય છે. ત્યાર પછી ધીમે ધીમે કમળના મોઢાથી તે ગળા સુધીનો બધો ભાગ સારી પેઠે નરમ થઈ જાય છે. ચોથે મહીને કમળના મોઢાની બંને ધાર પાતળી અને નરમ થાય છે અને હાથ અડાડવાથી મખમલના જેવી જણાય છે. છ મહીને કમળના ગળાનો અરધાક ભાગ એવોજ નરમ થઈ જાય છે, અને આઠમે મહીને આખું ગળું નરમ થઈ જાય છે. ગર્ભ રહેલો હોય તો કમળનું મોં અને ગળું આ પ્રમાણે નરમ થાયજે.

વખત—ત્યારે તો કમળના મોપર હાથ અડાડવાથી ગર્ભ રહ્યો છે કે નહિ તે ચોક્કસપણે કહી શકાય.

લક્ષ્મી—હા, અવશ્ય કહીજ શકાય. એમ ધારો કે કોઈની વહુ-દીકરી ભારેવગી છે, એમ તેમણે નક્કી કરી રાખેલું છે. ત્યાર પછી

મનનો સદેહ મટાડવા સાર તમને જો કહે કે એ બાઈ સગર્ભા છે કે નહિ તેનો ચોકસ તપાસ કરીને જવાબ આપો. તો તમારે કમળના મોઢા ઉપર હાથ લગાડીને જોવું અને જો કમળનું મોં ને ગળું કાઢણ અને લાંબુ જણાય તો એ બાઈ બારેવગી નથી એમ કહીને તેનો વહેમ દૂર કરી શકો.

વખત—હીક. પણ ગર્ભ સિવાય બીજાં કાંઈ કારણથી કમળનું મોઢું અને ગળું એવું નરમ ન થઈ શકે ?

લક્ષ્મી—કમળના જુદી જુદી જાતનાં રોગમાં કમળ એ પ્રમાણે નરમ થઈ શકે. પણ પાંચ છ મહીનાની સગર્ભાના કમળનું મોં અને ગળું હાથને કાઢણ ને લાંબું તો નજ માત્રુમ પડે.

વખત—ત્યારે કમળનું મોં અને ગળું નરમ માત્રુમ પડે તો ગર્ભ હોય પણ ખરો અને ન હોય પણ ખરો.

લક્ષ્મી—કમળનું મોં કાઢણ હોય તો તો ગર્ભ નથીજ એમ એકસંપણે કહી શકાય.

વખત—હીક. બાઈ સગર્ભા સ્ત્રીઓને માટે આ નિયમ કહેવાય ?

લક્ષ્મી—ના. પેલોદી બારેવગીના કમળનું મોં ઘણું કરીને છેલ્લા મહીના સુધી ઉઘડતું નથી. તો પણ સામાન્ય રીતે તેના કમળનું મોં સાતમે મહીને ઉઘડવા માડે છે અને તે મોંમાં એક આંગળી નાખી શકાય છે. પણ જે બાઈએ આગળ એકવાર પ્રસવ કરેલો છે તેના કમળનું મોં ફાટે છે, તે અસમાન અને ત્રણ ખુણાવાળું માલમ પડે છે.

વખત—પ્રસવના વખતમાં કમળ ફાટી જાય છે એમ કહેવાય છે. તેથી જ કમળની આવી અવસ્થા થતી હશે, નહિ ?

લક્ષ્મી—હા, એમજ. આવી સ્ત્રીઓના કમળના મોંમાં પણ એક આંગળી ધાલી શકાય છે.

વખત—હીક. ત્યારે તો છેલ્લા મહીનામાં કમળના મોંમાં આં-
ગળી ધાલવાથી પાણીની ચેલી પણ જાણી શકાય ?

લક્ષ્મી—પાણીની કોથળી જાણી શકાય એટલુંજ નહિ પણ એ
ચેલીમાંના બાળકનું માથું, પગ કે હાથ એમાંનું નીચેની તરફ શું છે
તે પણ જાણી શકાય

વખત—ખરૂં કહો છો. હવે એક ખીજ સુક્તિ રહી તે કહો.

લક્ષ્મી—(૯) કમળના મોંમાં જે પાણીની ચેલી છે, એટલે
પરપોટો છે, તે પાણીની ચેલીમાં છોકરું કુએલું રહે છે. કમળનાં મોં
ઉપર આંગળાંથી જરીક ધક્કો મારવામાં આવે તો તેમાંની ચીજ
જાંચી જાય છે. તેથી જણાય છે કે કોઈ ભારે ચીજ જાંચે ગઈ છે.
વળી તે ચીજ પાછી આંગળી ઉપર પડે છે.

વખત—શું કહો છો ? આ તો સધળા કરતાં ભારે સ્પષ્ટ ચિન્હ છે !

લક્ષ્મી—હા. આ સાદું નિશાની છે. ગર્ભ હોય તો જ એમ થાય.
આ આંગળી પરિક્ષાથી ચર્મના સપ્તધમાં કોઈ પણ રીતનો વહેમ
રહેજ નહિ.

વખત—ત્યારે તો બેન, એ પ્રમાણે તપાસ કરવાની રીત મને
એકવાર શરીરને પણ સારી રીતે સમજાવોને !

લક્ષ્મી—એ તપાસ સારી રીતે થઈ શકે એટલા માટે અરધી
એડેલી અને અરધી સુનેલી એવી રીતે સગર્ભાને રાખવી. ત્યાર પછી
જમણા હાથની અંગુઠા પાસેની બે આંગળાઓ પ્રસવદ્વારમાં નાખવી
અને તે ઝડપથી તે જગ્યા સામે ધાલવી. ત્યાર પછી ડાબા હાથને પે-
ટની ઉપર રાખીને ઠમગીએ જિયર રાખવું. જમણા હાથની તે બંને
આંગળાઓથી કમળ ઉપર ઝડપ દબાવે ઉપરની તરફ ધક્કો મારવો. જે
ગર્ભ હોય તો આ રીતે ધક્કો મારવાથી છોકરું ઉપરની તરફ જશે અને

તરતજ આંગળીઓ ઉપર ટપ દધને આવીને પડશે.

વખત—ઉપરની તરફ કમળના શરીર ઉપર આ પ્રકારનો ધક્કો મારવામાં આવે ત્યારે એ બંને આંગળીઓ તે ઠેકાણે જ સ્થિર રાખવી જોઈએ, નહિ ?

લક્ષ્મી—હા, રાખવીજ જોઈએ. નહીં તો શી રીતે જાણી શકાય કે છોકરું પાછું પડ્યું કે નહિ ?

વખત—ગર્ભ રહ્યા પછી કેટલે દિવસે આ પ્રકારની તપાસ કરી શકાય ?

લક્ષ્મી—ત્રણ મહીના પછી અને સાત મહીના પહેલાં આ પ્રકારની તપાસ કરવાથી સારી રીતે જાણી શકાય.

વખત—કેમ, સાત મહીના પછી કેમ નહિ ? અને ત્રણ મહીના પહેલાં પણ કેમ નહિ ?

લક્ષ્મી—ત્રણ મહીના પહેલાં છોકરું બહુ નાનું હોય તેથી આ પ્રકારની તપાસથી ચોક્કસી કરાય નહિ અને સાત મહીના પછી છોકરું બહુ મોટું થઈ જાય છે, તેથી આંગળીના આવા ધક્કાથી છોકરું સહેજ ઊંચું જતું નથી.

વખત—ઠીક કહો છો. આ વાત સારી પેઠે ધ્યાનમાં રાખવા જોઈ છે.

લક્ષ્મી—આ પ્રકારની તપાસ બરાબર ન થઈ શકે, તો પણ ગર્ભ નથીજ એમ તો ન કહેવાય.

વખત—કેમ ?

લક્ષ્મી—બાળકનું માથું હેઠલી તરફ હોય તો આ તપાસથી સારી રીતે જાણી શકાય છે. પણ માથા સિવાય બાળકનું બીજું કોઈ પણ અંગ નીચેની તરફ હોય તો આ પ્રકારની તપાસ કરવાથી કોઈ ખા જાણી શકાતું નથી.

વખત—એ તો ખરૂં એ વાત ખોટી નથી બાળકનું બીજું કોઈ પણ અંગ નીચેની તરફ હોય તો આગળીના ધક્કાથી બાળક ઉપરની તરફ ડેમ જાય ? હીક, સગર્ભાની ઓર કમળના મો ઉપર ચોંટલી હોય તો પણ આ તપામથી કાંઈ જાણી શકાય નહિ. ડેમ ખરૂં કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા ઓર મો ઉપર હોય તો પણ આ તપામથી કાંઈ ન જાણાય હું પણ તમને એ વાત કહેવાનીજ હતી.

વખત—હવે તમે ગર્ભના બધા લક્ષણ કહી રહ્યા કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હવે એકજ બીજું લક્ષણ કહેવાનું છે. તે લક્ષણ સૌથી ઉત્તમ છે. ૧૦. પાચ મહીના પુરા થયા પછી મગર્ભાના પેટ ઉપર કાન દબાવે સુષ થઈને માબજાનું અને ટીકટીકાસની મારફત ઉપરાઉપર અવાજ માબજવામા આવે તો નક્કી જાણવું કે ગર્ભ છે જ ગર્ભનું આ એકજ લક્ષણ મપુર્ણ ચોક્કસ જાણવામા આવે એટલે કોઈ પણ વહેમ રહેતો ન નથી.

વખત—આ પ્રકારનો અવાજ કેનો ?

લક્ષ્મી—તમારા હાથા મ્તાનની નીચે હાથ રાખીને ઘુઓ, કાંઈ મબજાય છે ?

વખત—હા હાથની નીચે ધૂક ધૂક ધૂક આવે અવાજ થાય છે.

લક્ષ્મી—પેટમા બાળકની છાતીનો પણ એ જમ્યાએજ એવોજ અવાજ મબજાય છે. મગર્ભાના પેટ ઉપર સારી રીતે કાન દબાવે માબજવાથી તે અવાજ માંબળી શકાય છે. આ અવાજ માબજવા માટે મગર્ભાને ચત્તી થઈને ઓશીકા ઉપર માથું જીચું રાખીને સુવાનું કહેવું.

વખત—મગર્ભાના પેટ ઉપર કયે ઠેકાણે કાન રાખી આ અવાજ મંબજાય ?

લક્ષ્મી—આમાન્ય રીતે ડામી તરફનું પુનું હાટ અને ડુગી એ મેની વચ્ચેની જગ્યામાં કાન દેવાથી આ અનાજ માનગી શકાય છે. ખાવાર પેટની એક તરફ ૨ બીજી તરફ કાન દાખને કયે રેકાળે અવાજ થાય છે તે ખોગી કાઢી શકાય છે મગર્ભાના પેટ ઉપર કાન દેવાથી આરી રીતનો અનાજ મબગાય સાહે બે વાત નક્કી થાય છે

વખત—કહ કહ મે વાત ?

લક્ષ્મી—એક તો એ કે નખી મમ હ અને બીજી એ કે પેટમાં ગાગકે ઉધનું છે

વખત—હીક કમો ડો ડેકર ઉધનું નરોય તો આનો અવાજ વાથી મબગાય ? હીક પેટમાં બે બાગક હોય તો શુ તે બેવના જુગ જુગ અનાજ માનગી શકાય છે ?

લક્ષ્મી—વીક વાત કમો ડો મે અનાજ જુગ જુગ મબગાય, એમા નનાઇ ની ? વગી એ રીતે બે પ્રમરના અવાજ જુદા જુદા માફ મબગાય તો તો બે બાબત છે, એમ નક્કી કહી શકાય આ ઉપરાંત વગી બીજી આપણે જાણી રાખતું જરૂરનું છે - બાગકનું માથું નીચેની તરફ રોય તો મગર્ભાની ડામી અથવા જમણી કુખની ઉપર આરીજ તતનો અવાજ મબગાય છે વળી જો ગાગકના પગ કે પુક નીચેની તરફ રોય તો મગર્ભાના તતની પાસે આવા અવાજ મબગાય છે

વખત—વાહ ! બેન, વાહ ! આ તો ઘણી જ મારી શક્તિ

લક્ષ્મી—બીજી કહ્યું તે સાબળો પાણીની મેથળીમાં જે પાણી રોય છે, તે પાણી બધી મગર્ભાઓને એક સરખું નથી લેતું જેને વધારે પાણી રોય તેના પેટ ઉપર કાન દેવાથી આવો અવાજ અનાજ માનગી શકાય છે તે પાણી વોકુ હોય તો આ અવાજ અનાજ માનગી શકાય છે

મબગાય છે પણ ઉપર ઘણે ઢેઠે કાન રાખવામા આવે તો અવાજ સભગાતો નથી

વખત—હા આ પણ મારી યુક્તિ ખરી !

લક્ષ્મી—હજી એક બીજી યુક્તિ કહું છું તે સાબગો બાળકની પીઠ માના ખરગની કરોડ તરફ દોષ તો (ઘણે ભાગે સગર્ભાના બાળકની પીઠ માના ખરગની કરોડ તરફ જ દોષ છે) આ સમય બહુ જ સહેનાઈથી સારી પેટે સ્પર્શ સાબગો સકાય છે અને પીઠ માના પેટની તરફ ફરી રહેલી હોય તો અવાજ એટલી સહેનાઈથી અને સ્પર્શ સભગાતો નથી

વખત—હા આ પણ એ ઘણીજ સારી યુક્તિ છે

લક્ષ્મી—હવે મારે કહેવાના ગર્ભનક્ષણ બધા કહેવાઈ રહ્યા છે હવે તમે ગણુની જાણો, જોઈને કે ક્યા ક્યા લક્ષણ તમને બતાવ્યા ?

વખત—બધા જાણીને દશ, નહિ ? તે ક્યા ક્યા તે એકે એકે ગણુની જાણ ?

લક્ષ્મી—હા બોનો તે બધા તમને યાદ રહ્યા છે નહિ તે જાણવાની જરૂર છે

વખત—સારે માબગો, હું મોડું છું પહેલું લક્ષણ (૧) અંગકાવ બધ થવો તે પછીનું લક્ષણ (૨) બકરી આવવી, ઉતરી ધવી અને મોખા યુક અથવા પાણી આવવું તે પછીનું લક્ષણ (૩) સ્તન મોખ થવા અને તેની આસપાસ બિંદુ ઉપડવા, તે પછીનું લક્ષણ (૪) સ્તનમા દુધ થવું, સાર પછીનું ચિન્હ (૫) પેટ ઉચ્ચ થવું કુમીના ખાડો છીછરો થવો, અને સ્તન ઘટવાની પેટે પેટ ઉપર સાદા માદા ધન થવા સાર પછીનું લક્ષણ (૬) સગર્ભાના પેટમા છોકરૂં ફરકવું સાર પછીનું લક્ષણ (૭) સગર્ભાના પેટ ઉપર હાથ રાખી કમળને

જાણી રાખવાથી પાંચ કે દસ મિનિટને અંતરે કમળનું કાણુ થવું. તે પછીનું લક્ષણ (૮) કમળના મોઢા ઉપર હાથ દેવાથી કમળનું મોં અને ગળું બહુજ નરમ થએલું માલમ પડવું. તે પછીનું લક્ષણ (૯) કમળના શરીર ઉપર એ આંગળાથી ઉપરની તરફ ખમ્ કરીને ધક્કા મારવાથી ઊંકડા ઉપરની તરફ ખસી જાય. પાછું નરમ-એજ આંગળાઓ ઉપર ટપ દબાવે પડે છે એમ માલમ પડી આવવું. હવે છેલ્લું ચિન્હ (૧૦) મગર્બાના પેટ ઉપર કાન દેવાથી બાળકના છાતીના ધબકારા મભળાવા.

પ્રકરણ ૯ મું.

“ ગર્ભસ્થાવ અથવા કસૂવાવડ. ”

વખત—ખેન ! ગર્ભવાળી સ્ત્રીને જે કમવાવડ થાય છે, તેનું કાણુ કારણુ હોય કે નહિ ?

લક્ષ્મી—કારણુ કેમ ન હોય ? કારણુ વિના જો કમવાવડ થતી હોય તો તો પછી બધી ગર્ભવાળી સ્ત્રીઓને કસૂવાવડ થવી જોઈએ.

વખત—એ તો ખરૂં. સારે તો બહેન, એ કારણો અને કહોને !

લક્ષ્મી—તે કદુ હું સાબળો. ગર્ભવાળી સ્ત્રીને કસૂવાવડ થવાનાં અનેક કારણો છે. તે કારણોમાંનાં હું જે માફ જાણી શકું છું, તે કારણો માત્ર તમને શીખતી દઉં.

વખત—હા, એવા કારણો જ મને શીખતા.

લક્ષ્મી—(૧) લાંબા વખતના નાવથી, પેટનાં દરદેથી, કોલેરા અને શીંગા નીકળવાથી કસૂવાવડ થાય છે.

વખત—ગર્ભવાળી સ્ત્રીને શીંગા નીકળવાથી અથવા કોલેરા થ-

વાત્રી—કમ્પાવડ થાય છે, > તેને થયા પડી તેના પેખાના ડોકરાને તે રોગ થવાથી કમ્પાવડ થાય છે ?

લક્ષ્મી—પેખાના ડોકરાને એ ગાંઠ થવાથી તે અદર મરી જાય છે તેથી પણ કમ્પાવડ થાય છે વળી ગર્ભવાળી સ્ત્રીને સીંગી નીકળે તેથી અથવા ગેયેરા થવાથી પેખાના ડોકરાને ઝડી અસર થતી નથી પણ દુકામા મમજવાનું એવું - ગર્ભવત્રીને સીંગી ની કળે ક ગેયેરા થાય તો કમ્પાવડ થાય એવું મનમા નક્કી મમજી રાખવું

વખત—બા માં સાર પડી કલો !

લક્ષ્મી—(૨) ગર્ભવાળી સ્ત્રીને ગાંઠ પ્રકારનો આગાત લાગવાથી પણ કમ્પાવડ થાય છે

વખત—આવાન લાગવો એટલે શું ?

લક્ષ્મી—એવી પણ ખમર નથી ? મગભાંને પેઠ ઉપર ડોમો, પાટુ, કે લાકડી મારવાથી તે પડી જાય અને પેઠ ઉપર ભારે ધા લાગે તો કમ્પાવડ થઈ જાય ખાખગ ડોકરાનું ગાંઠનું > પાટુ પેઠ ઉપર લાગવાથી પણ કમ્પાવડ થાય

વખત—ઓ મા ! સારે તો ખાખગ ડોકરાને લઈને મૂઠ રાખવામાં પણ ગર્ભવાળી સ્ત્રીએ ઘણી મબાગ રાખવી જોઈએ

લક્ષ્મી—હા ઘણીજ મબાગ રાખવાની જરૂર છે

વખત—હવે હો, બીજી મઠી જાતનો ધા બા લાગવાથી કમ્પાવડ થઈ જાય છે કે નહિ ?

લક્ષ્મી—(૩) પગ લપમી જવાથી જોરથી પેટ દબાય તેમ જો સગર્ભા સ્ત્રી પડી જાય અને તેથી મારી પેટે આગાત થાય તો પણ

૧ ત્રણ ચાર વરસનું છોકરું માના જોખામાં > પડખામાં હોય એ લામા બીજો મળી રહે તો આ ડોકરું ખાખગું કહેવાય

કમૂત્રાવડ થઇ જાય છે (૪) બાપે ધણે નાગનાથી, ઘણી જ મહેનત કરવાથી, બગાડકારે બહુ દુખ થાય તેવું કાંઈ કામ કરવાથી, ઘણીવાર વેગ ધારણ કરી સખવાથી, એમને ઝાડો, પેસાબ વગેરે રોકી રાખવાથી વધુ ઉધરમ આવવાથી, અને અતી ઘણું હમવાથી પણ કમૂત્રાવડ થઈ જાય ખરી (૫) વણો ગુસ્સો, ઘણો આનંદ કે વાણું દુખ થવાથી અથવા અચાનક વણાજ મારા કે મામ મમાત્યાર માનગવાથી પણ કમૂત્રાવડ થઇ જાય

વખત—ઓ મા' કમૂત્રાવડ થઇ જવાના તો તણાએ ડારણો જણાય કે ને શું ?

લક્ષ્મી—હા તણા કારણો છે પૂરે મહીને વગર આચરણો મુવાવડ આવવી એ કાંઈ યોગ ભાગ્યની વાત નથી ઘણી મભાગ અને નિયમ પ્રમાણે રહેવાથી તો સભર્ગા સ્ત્રી અને તેના પેન્માનુ બાગ્ધ બને મારા થઇ શકે

વખત—હીં એની ઘણી સ્ત્રીઓ નેવામા આવે છે કે જોને વારેવારે કમૂત્રાવડ થઇ જાય છે આ પ્રમાણે વાટેવાટે કમૂત્રાવડ થવાના કાંઈ કારણુ હશે ખરા કે ?

લક્ષ્મી—કારણુ વિના તો કાંઈ થાયજ નહિ કમૂત્રાવડ થઇ જવાની ટેર પડી જાય કે તણુ મહીના થાય કે કમૂત્રાવડ થઇ જાય સ્ત્રીના વડ થયા પછી મહીનાક દિવસ પછી વગી નર્મ રહે વગી તણુ મહીના થાય કે કમૂત્રાવડ થઇ જાય આ પ્રમાણે વાટેવાટે ગર્ભ રહે અને વારેવારે કમૂત્રાવડ થઇ જાય. કેવળ પૂન મહિના થયા પછી તેની મગર્ભાને સૂત્રાવડ આવવી એ વણુ કમૂત્રાવડ થઇ પડે (મનુષ્ય આવી સ્ત્રીઓને પૂરા મહિના થઈને સૂત્રાવડ આવ એમ જ સુસ્થેન હોય છે)

વખત—હીક આ રીતની જોને ટેવ પડી ગઇ હોય, તેને એ ટેવ દૂર કરવાનો કોઇ ઉપાય હશે ખરો કે ?

લક્ષ્મી—ઉપાય છે તો ખરો પણ તે ઉપાય એકજ નથી

વખત—તે ઉપાય કહો તો ખરા બેન !

લક્ષ્મી—એક સગર્ભા સ્ત્રીને ઉપસાઉપર બે વાર કસવાનડ થાય તો તેણે એક વરસ સુધી ગર્ભ ન રહે તેની કાળજી રાખવી યોગ્ય છે

વખત—ગર્ભ ન રહેવા માટે વગી કેવી જાતની કાળજી રાખવી જોઇએ ?

લક્ષ્મી—એ પણ તમે જાણી શકતા નથી ? એક વરસ સુધી તે પોતાના ધણીથી છુટી રહે એટલે થયું

વખત—એક વરસ ધણીથી છુટી રહેવા કઇ જી રાજ હોય ?

લક્ષ્મી—તો તેનું નહીંબા ! પેઠાના બાળકને બચાવવા કરતાં સ્વામી મહાવાસ વધારે સારો છે ?

વખત—ના, ના, હું તો માત્ર જાણ કરું છું એક વરસ ગર્ભ ન રહેવાથી તો લાભ થાય ?

લક્ષ્મી—લાભ, આપણે જે જોઇએ છીએ તે થાય વારેવારે કસવાવડ થવાની ટેવ મળી જાય, એ મોટો લાભ

વખત—તમે જે ઉપાય કહ્યો તે ધણેજ સારો છે આહા ! આમે સહેલો ઉપાય હોવા છતાં આખી બધી કસવાવડો થાય છે, એ ધણેજ દુ ખની વાત છે !

લક્ષ્મી—તે ઉપાય છે તેથી શું થાય ? ઉપાય છે, પણ જોને તેની જરૂર છે, તે જાણેજ નહિ, તો એ લાભ કેમ થાય ?

વખત—હા, એ તો ખરું નહિ તો વરસે વરસે જે સ્ત્રીને ગર્ભ રહે અને કસવાવડ થઈ જાય તે આટલી બધું દુ ખ શા માટે ભોગવે ?

એક વરસ તો શું પણ ત્રણ વરસ સ્વામી સહવાસ છોડવાથી પણ ને આ રોગ મટતો હોય તો ઘણી સ્ત્રીઓ ખુશીથી તેમ કરે. આ ઉપાય તેઓ જાણતી નથી તેથીજ તેમનું આ દુઃખ મટતું નથી. તેઓ એમ જાણે છે કે એ રોગનું કાંઈ ઓમડું નથી. એ દુઃખ તો ધાત્રી વરસ લગી ભોગવતું જ જોઈએ. વળી મોટાં દુઃખની વાત નો એ છે કે જોટલી વાર કમ્પાવડ થઈ જાય તેટલી વાર તરત ગર્ભ રહે. વળી એ ગર્ભ રવાને થોડી મુદત થાય એટલે પાછી કમ્પાવડ થઈ જાય. આ માસમાં કમ્પાવડ થઈ એટલે તે પછીના માસમાં ગર્ભ તો રહેશે જ હોયને હોય.

લક્ષ્મી—એજ જાણવા જોઈએ છે, કે ને હોયતું મળજ આવી ટેવ છે. તેથીજ કહું છું કે એક વારને બદલે એવાર કમ્પાવડ કે તે ટેવ ફેરવી નાંખવાની મહેનત કરવી જોઈએ. વળી એ ટેવ ફેરવી નાંખવી કંઈ પણ નથી.

વખત—નાજ તો, એને કંઈ ક્રમ કદી શકાય ? એક વરસ ગર્ભ ન રહે અને સ્વાર પછી ગર્ભ રહે, તેથી જો વારેવારે કમ્પાવડ થઈ જવાનો રોગ મટી જતો હોય તો તેનાં કરનાં તેનો સહેલો ઉપાય શો હોઈ શકે ? (મતલબ કે તેનો સહેલામાં મહેલો ઉપાય એજ છે).

લક્ષ્મી—વારેવારે કમ્પાવડ ન થવાનો ઉપાય હવે તો તમે મારી પેઠે સમજી શક્યાં કે નહિ ?

વખત—હા, તે તો ઘણી મારી રીતે સમજી ગઈ. વારેવારે કમ્પાવડ થઈ જવાની ટેવ દૂર થઈ જવાથી સમજાં સ્ત્રીને પૂરે મદીને સુવાવડ આવે ખરી કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા. આવેજની ! વળી સાંજો. તમને આગળ પણ મેં કહેલું છે કે ત્રણ મહિનાની અંદરજ ઘણું બાગે સ્ત્રીઓને કમ્પાવડ

યધ છે તેથીજ કહું છું કે જે સ્ત્રીને કસવાવડ થવાની ખીક છે, તેણે ચાર મહિના સુધી તો આમી મહવામ નજર કરવા કરવાથી કસવાવડ થઈ જાય રક્ત આમી મહવામમા જ નહિ પણ પુરા નણ મહિના યધ જાય લા લગી તો તેણે બધી બાગતમા વણીજ મભાગ રાખની જોઈએ નણ મહિના પુરા યધ ગયા પછી કસવાવડ થવાની ધણી ખીક નથી, એ મનળા મગર્ભા સ્ત્રીઓએ મારી ગીતે જણી રાખવાની જરૂર છે કારણ કે કસવાવડની ખીકમા પુરૂષો કાંઈ પણ ભાગ લેતા નથી

વખત—પુરૂષો તો કાંઈ કુ ખમા ભાગ લેતાજ નથી જોટયા જોટયા હોય તે બધા આપણે સ્ત્રીઓજ ઠરીએ છીએ, નહિ ?

લક્ષ્મી—તેથીજ કહું છું કે તમે તમારી પોતાની મેગેજ મભાગ રાખતા નહિ તોખો લા સુધી તમારૂં પોતાનું માત્ર યધુ ધણુ કાણુ છે

વખત—હીક, હવે એ સબધમા વધારે બોલવાનું નથી. પ્રમ્ જ્ઞાએ જાણુવું જોઈએ કે આ રાગનો આનો મટેલો ઉપાય છે

લક્ષ્મી—હવે તે તો સમજું જાણી શક્યા ના ?

વખત—તે જાણુ હવે તો તેનાથી બચાવ યધ શકશે, જેન ! હવે કસવાવડ થવાના કાંઈ લક્ષણો છે કે નહિ ? તે કહો

લક્ષ્મી—હા ખેન ! તેના પણ લક્ષણો છે જે ન હોય તો કેમ ખબર પડે કે અમુક મગર્ભા બાઈને કસવાવડ યધ જશે.

વખત—તે ખરૂં, લાગે એ બધા લક્ષણો મને એકે એકે સારી રીતે સમજાનીને કહો !

લક્ષ્મી—સાબળો કહું છું પેહેલુ તો તે સ્ત્રીને શરીરે અસુખ જાણાય કયાજી જ્ઞેન પડે નહિ, શરીર બાગે, ધણી મહેનત કર્યા પછી જેની આગમ થાય છે તેની આગસ થાય શરીર નબળુ થઈ ગયું

હોય એમ જણાય અને વાંમામાં શટ થાય ત્યાર પછી જેમ સુવાવડ આવવાની હોય તે વેળો આવે છે તેવીજ વેળો આવવાની સરખાત થાય. ત્યાર પછી પ્રગવદારમાં લોડી દેખાય. હેવટ પીકાથી પીક, કેડ, પેટ અને માથાજ શટવા મોકે. આપું થયા પછી ચોડીકવાડે પેટમાંનો ગર્ભ પડી ગય એટલે કમ્પ્રાવડ થઇ જાય.

વખત—આ પ્રમાણે કમ્પ્રાવડ થતી વેળા તેની સ્ત્રીઓને બકારી આવી ઉઘટી થાય કે ?

લક્ષ્મી—હા. ઘણી સ્ત્રીઓને ઉઘટી થાય ખરી. તે ઉપરાંત તેની નાડ ઉતાવળો આવે, શરીર ગરમ થઈ જાય. વગેરે ઘણાં લક્ષણો જણાય.

વખત—ડીક. કમ્પ્રાવડ થતી વખત બધી સ્ત્રીઓને એક મરખાં ચિન્હ થાય કે જુદાં જુદાં ?

લક્ષ્મી—જુદાં જુદાં ચિન્હ થાય, એમાં શી નવાઈ ? (૧) કોઈ કોઈને મુઠલે દુઃખ થાય નહિ. ઘણું લોહી પણ પડે નહિ. તરતજ શાન્તિ થઈ જાય. પણ કમ્પ્રાવડ થઇ જવાની જોને એક પ્રકારની ટેવ પડી ગઇ હોય છે, તે સ્ત્રીઓનેજ માત્ર આ પ્રમાણે દુઃખ ન થાય (૨) કોઈ કોઈને ઘણું લોહી પડે. એટલું તો લોહી પડે કે તે કારણથીજ એકદમ મરી જશે એવી બીક લાગે. (૩) કોઈ કોઈને કમ્પ્રાવડનાં બધાં લક્ષણો જણાય, ત્યાર પછી પૂરે મહિને એક હવના ખાળકની સાથે એક નાનું મગેલું બાળક જન્મે.

વખત—એ વગી શું ?

લક્ષ્મી—ત્યારે સ્ત્રીના પેટમાં એ બાળક હોય અને તેમાંનું એક પેટમાંજ મરી જાય ત્યારે તે મરેલું બાળક પડી જતા માટે તે સ્ત્રીને કમ્પ્રાવડનાં બધાં ચિન્હ દેખાઈ આવે, ત્યારપછી તે બધાં લક્ષણ મરી જાય અને મરેલું બાળક પુત્ર ઝડીના સુખી પેટમાંજ રહે. હેવટ સુ-

વાવડ વખતે છવતાં બાળકની માથે મરેલું બાળક પણ જન્મે. (બહાર આવે).

વખત—ઠીક. મરેલું બાળક એટલા દિવસ પેટમાં રહેવાથી તે સ્ત્રીને કાંઈ દુઃખ ન થાય ?

લક્ષ્મી—હિપર જણાવ્યું છે તેથી વધારે દુઃખ શું થાય ? કસવાવડની બધી પીડા થઇ જાય એથી વધારે દુઃખ ન થાય. સગર્ભા સ્ત્રીને પોતાને પણ ખબર ન પડે કે મરેલું બાળક પેટમાં છે.

વખત—ઠીક. જો પુરા મદીનાની પાસેના વખતમાં કસવાવડ થાય તો ધણું લોહી પડે ?

લક્ષ્મી—ના. તમારે આ એક નિયમ જાણી રાખવો કે જેમ જેમ પુરા મદીનાની પાસેના વખતમાં કસવાવડ થાય તેમ તેમ લોહી ઓછું પડે. એટલે જેમ ગર્ભ કાઢ્યો તેમ લોહી વધારે પડે અને જેમ ગર્ભ પાકે તેમ ઓછું લોહી પડે.

વખત—એ વાત મને માત્રી જણાય છે ખરી. કારણ કે જ્યારે તણુ મદીને કસવાવડ થાય છે, ત્યારે લોહી ધણુંજ પડે છે એમ મેં ઘણીવાર જોયું છે. એ તો ઠીક, પણ કસવાવડનાં લક્ષણની ખબર પડે તો કસવાવડ થતી અટકાવવાના કોઇ ઉપાયો છે ?

લક્ષ્મી—ઉપાયો નથી એમ તો ન કહેવાય. તો પણ જોને કસવાવડ થવાની ટેવ પડી ગઇ છે તેના ગર્ભને સાચવી રાખવાનું કામ ધણુંજ કઠણ છે.

વખત—ત્યારે તે ઉપાય શું ? તે તો મારે જાણવુંજ નોંધએ.

લક્ષ્મી—સાંબજો, તે કહું છું. પહેલાં તો એ જાણવું નોંધએ કે ગર્ભનું રક્ષણ કરી શકાય તેમ છે કે નહિ ?

વખત—રક્ષણ કરી શકાય તેમ છે કે નહિ, તે અગાઉથી શી રીતે જાણી શકાય ?

લક્ષ્મી—તેનાં લક્ષણ જાણવાથી તે પણ અગાઉથી કેમ ન જાણી શકાય ? જેને કમ્પાવડ થવાની એક પ્રકારની ટેવ પડી ગઈ છે, તેને કમ્પાવડનાં લક્ષણ જાણ્યા છતાં પણ તેના ગર્ભનું રક્ષણ થઈ શકે નહિ. વળી આગળ જેને કમ્પાવડ ન થયેલી હોય તેને પણ ધણુંજ લોહી પડવા માંડે અને ઉપરઉપરી જખરી વેણે આવવા માંડે તો તેના ગર્ભની રક્ષા કરવાનું પણ બહુ કઠણ છે. પણ જેને અગાઉ કમ્પાવડ થઈ ન હોય તેવી સ્ત્રીને લોહી ધણુંજ ઓછું પડે ને વેણે પણ થોડી થોડી અને ધણી નરમ આવતી હોય તેવા સંન્નેગમાં તરતાં તરત ઉપાય કરવાથી ગર્ભની રક્ષા કરી શકાય.

વખત—એવા સંન્નેગમાં શા ઉપાય કરવા જોઈએ ?

લક્ષ્મી—કમ્પાવડ થતી અટકાવવાનો મુખ્ય ઉપાય તે સ્ત્રીને પધારીમાંથી ઉઠવાનું ન દેવી એ છે. માત્ર એકલા ખાટલા ઉપર સુપ રાખીને સુવાડી મુકવી. ઝાડો, પેમાળ કરવા માટે પણ તેને ખાટલામાંથી ઉઠવા ન દેવી. તેના ઓરડામાં કોઈ પ્રકારનો ગોટાળો કે ગરબાટ ન થવા દેવો. વળી તેના ઓરડો પાંજુ જેમ કંડો રાખવામાં આવે તેમ વધારે માર્ક. કમ્પાવડ થવાની ખીક મરી ગયા પછી પાંજુ તે સ્ત્રીને પાંચ સાત દિવસ સુધી ઉઠવા ન દેવી, એ રહાપણ બરેનું છે. ત્યારપછી ધીમે ધીમે મહેનું કામ તેને કરવા દેવું. હુંકામાં તેને સુવાવડો વખત આવે અને રીતમર પ્રમથ માય ત્યાં લગી તેની ધણી જ કાળજીથી સંભાળ રાખવી.

વખત—ફીક માત્ર એકલા ખાટલા ઉપરજ એવી સ્ત્રીને સુવાડી રાખવાનું કારણ શું ?

લક્ષ્મી—કમ્પાવડ થવાની ખીક હોય ત્યારે નરમ ખીજાના ઉપર સુનું સાઈ નથી. તેમાં પણ વ્યારે લોહી બહુ પડવા માંડ્યું હોય ત્યારે તો નહિજ.

~

વખત—એની સ્ત્રીને ખોરાક શું આપવા ?

લક્ષ્મી—હવે ખોરાક આપવો દુધ અને મામુચોખા અથવા પાણીમા તૈયાર દેલા મામુચોખા એ બેમાથી તેને જે ભાવે તે આપવું પણ જે ખોરાક આપવો તે મારી પેડે મદદ થવા પછીજ આપવો મિષ્ટપણ સ્ત્રીજ રમ ખાવા દેવી નહિ વળુજ દહુ પાણી પાનુ એ પણ મારૂં છે તેથી વસોજ લાભ થાય છે

વખત—તારૂં સુવાવડ વખતે આવે છે તેની કમુવાનગમા વેણો આવે તેનો ઉપાય શા ? એની વણો આવતી હોય એ તો મારજ નહિ ના ?

લક્ષ્મી—એની વેણો તો મારીજ નહિજ વેણો આવતી હોય તો તેનો ઉપાય કરવોજ જોઈએ

વખત—તેનો ઉપાય શા, તે કયો ?

લક્ષ્મી—તે સ્ત્રીને ઘોડો અશીષુનો અર આપનાથી એની વેણો બંધ કરી શકાય છે

વખત—અશીષુનો અર તે શું ?

લક્ષ્મી—અર્થે હવે વચનારને ત્યાં લાડેનમના નામથી એ સ્ત્રીજ વેચાય છે તેથી અશીષુનો અરક ન મોનતા લાડેનમ મોનીએ તો ચાલે આ અરની એવે વખતે તપ્પી બંધ છે બધાએ તે અરક વરમા રાખી મુકવોજ જોઈએ પણ એની જગ્યાએ અને એની મ બાગવી તેને રાખવો જોઈએ કે તે બાગ ખન્યાને હાથ ન જાય

વખત—એમ બાગ ખન્યા તે પી જાય તો નુકસાન થાય છે ?

લક્ષ્મી—નુકસાન જેવું તેવું નથી થાય મોટું નુકસાન છે માગ ખન્યાએને એ અરક એર જેવો છે તેથી માગ ખન્યાને તો તેની પાસે પણ ન જવા દેવા

વખત—એ અરક કેતો આપવો જોઈએ ?

લક્ષ્મી—દરેક વખત તેના પદર ગીપા આપી શકાય

વખત—પાણીની માથેજ અપાય કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા અધોગ પાણીમા પદર ગીપા એ અર નાખીને તે સ્ત્રીને તે પાવુ

વખત—આ ઓમડ એજ વાર આપવુ & વારવાર આપવુ ?

લક્ષ્મી—નીનાર આ ઓમડ આપવુ તેનો લાઇ નિયમ કહી શકાય નહિ જ્યા લગી વેણો જુવ ન થાય ત્યા સુધી વારેવારે તે ઓમડ આપવુ જોઈએ જ્યારે વેણો આવતી બધ થઇ જાય ત્યારે ઓમડ આપવાની જરૂર નહિ

વખત—હી જ બજારમાથી અરીણુ લાનીને ખવડાવીએ તો શ થો ન થાય ?

લક્ષ્મી—શયદો ન થાવ એમ તો નહિ કહી શકાય પણ બજારમા જોણુ અરીણુ મળતુ નથી તેથી તેજુ અરીણુ વણા પ્રમાણમા આપ્યા સિવાય એતો શયદો થાય નહિ તે કિપરાત અરીણુના અગ મકથી વધારે લાભ થાય છે

વખત—ત્યારે તો બજારનુ અરીણુ ન આપતા અરીણુનો અરક આપના એ વધાર હીક વગી એ અરક મેળવનામા પણ વધ મુશ્કેલી નથી વાર હને વણુ તોહી પતુ હોય તો તે અગ વગાને શુ કરવુ તે હો ?

લક્ષ્મી—તે કડુ છુ માભગો પણ ઘણુજ તોહી પડે તો ઘણે ભાગે મર્બનુ રક્ષણુ કરી શકાય નહિ તે તો તમે જાણો કે ના ?

વખત—હા તે તો તમે મને આગળ પણ કહેતુ છે

લક્ષ્મી—તે ઘણુ યોહી પડે છે એમ જણાય તો તે સ્ત્રીને એક કાપુ પથારીમા સુવરવરી અને દડા પાણીમા એ યુગળનો કામ

બીજીવીને તે કટકો પ્રસવના દારમાં અને તેની આમખામ ચારે તરફ લપેટી રાખવો.

વખત—એ બીજીવેલો કટકો એમને એમ રાખી મુકવો કે સુકાય એટલે સાથી લઇ લઇ ફરી ફરી બીજીવીને મુકવો ?

લક્ષ્મી—હા, વારવાર લઇ લેવો. પાછો તેને બીજીવવો અને લપેટવો. એમ ઉપરા ઉપર કર્યા કરવું. નહિ તો કાંઈ લાભ થાય નહિ. જે કટકો બીજીવી મુક્યો હોય તે થોડી વાર પછી લઇ લેવો. ત્યાર પછી થોડીકવારે તે ફરી બીજીવવો અને ઉપરનેજ ઠેકાણે પાછો ફરી લપેટવો. આમ વારંવાર કર્યા કરવું.

વખત—વારૂ. આ પ્રમાણે વારંવાર કરવા છતાં પણ લોહીબંધ ન થાય તો પછી શું કરવું ?

લક્ષ્મી—લોહી ન અટકે તોપણ આગળ કહેયું છે તે પ્રમાણે બીજીવેલા લુગડાના કટકાનો પ્રસવ દારમાં હુચો દઇ રાખવો. કારણ કે જો હુચો ન દઇ રાખવામાં આવે તો ઘણું લોહી પડવાથી તે સ્ત્રી મરી જાય.

વખત—ઘણી સારી વાત. પણ એ પ્રમાણે લુગડાનો હુચો દેવાથી લોહી બહાર ન આવે એ ખરૂં, પણ તે લોહી કમળમાં એકઠું થાય તો તેનો શો ઉપાય કરવો ? કમળમાં ઘણું લોહી એકઠું થાય તો તે સ્ત્રી મરી ન જાય ?

લક્ષ્મી—હા, મરીજ જાય, એમાં શી નવાઇ ?

વખત—ત્યારે તેનો ઉપાય શો ?

લક્ષ્મી—તેનો ઉપાય એ છે કે વાદળીના દુકડાનો હુચો દઇ પહેલાં તો લોહી બહાર આવતું બંધ કરવું. ત્યાર પછી તે સ્ત્રીની પાસે બેસી મંભાજથી તપાસવું કે તેના કમળમાં લોહી એકઠું થયું છે કે નહિ ?

વખત—તે કેમ કરીને બાણી શકાય ?

લક્ષ્મી—તે બાણીના ઉપાય છે. ચિન્હો જોઈને તે પણ બાણી શકાય.

વખત—તેનાં લક્ષણો ક્યાં, તે કહો, ત્યાગે.

લક્ષ્મી—મેં અને આખો ફીકાં થઈ જાય, પેટ ચડી આવે, નાડ ધીમી થઈ જાય, શરીરમાં કાંઈ પણ બળ રહે નહિ, તે સ્ત્રી તરફડે, અને જાણે તેનો ઉઘવાનો વખત આવ્યો હોય એમ જોનારને જણાય. આવાં ચિન્હો જોવામાં આવે ત્યારે સારી રીતે બાણી શકાય છે કે કમળમાં લોહી એકઠું થયું છે અથવા થવા માંડ્યું છે.

વખત—ફીક. પણ એવાં ચિન્હો જોવામાં આવે ત્યારે શું કરવું ?

લક્ષ્મી—પ્રસવદ્વારમાંથી વાદળીનો કટકો લઈ લેવો. ત્યાર પછી ઠંડા પાણીમાં ઘુગડનો કટકો બોળીને આગળ કહી જવામાં આવ્યું છે તેમ પ્રસવદ્વાર ઉપર અને તેની આસપાસ ચારે તરફ મારી પેડે તે કટકો લપેટવો. આ વાત તમને ઠુંકામાં કહી બતાવું. કમ્પ્રેસ વડ થઈ ન હોય અને લોહી વહેતું બંધ થાય નહિ ત્યારે ઘણું લોહી પડવાથી તે સ્ત્રી મરી ન જાય અથવા ઘણીજ અશક્ત ન થઈ જાય તેટલા માટે પાણી વગેરે પ્રસવદ્વારમાં લગાડીને જેમ જને તેમ લોહી ઓછું પડે તેવી મહેનત કરવી. ત્યાર પછી અધોજેક પાણીમાં થોડો એક દ્રાક્ષામવ (ખપે તેણે ખાંડી) મેળવીને તે ઓસડ આપવું. જે તે સ્ત્રી ઘણી અશક્ત થઈ ગઈ હોય તો આ ઓમડ ઉપરા ઉપર આપવું. તેથી લોહી પડવાથી તે સ્ત્રી અત્યંત અશક્ત થઈ જશે નહિ.

વખત—ત્યાર પછી કહો. કમ્પ્રેસ વડ થઈ ગયા પછી તે સ્ત્રીને શી રીતે રાખવી ? તેમજ તેની કેવી સંભાળ રાખવી ?

લક્ષ્મી—તે સ્ત્રીની ખૂબ સંભાળ રાખવી. કમ્પ્રેસ વડ કરતાં

કસવાવડમાં થઈને દુઃખ છે. “માત કસવાવડ મારી પણ એક કસવાવડ ભુંડી” એવી કહેવત છે. પુરે મહીને સૂતાવડ આવે ત્યારે જે નિયમ પ્રમાણે સૂતાવડીને રાખવાનું કહેવામાં આવ્યું છે, તેવા જ નિયમથી કસવાવડમાં પણ લભાળ રાખવી. તેથી પણ વધારે સભાળ રાખવી. દસ પંદર દિવસ સુધી તો તેને મુદ્દલ ઉઠવા બોલવા કે હરવા ફરવા દેવી નહિ. પ્રસવ દારમાંથી કેટલાએક દિવસ લગી જે થોડું થોડું લોહી પડ્યા કરે છે તે બધું ન થાય અને જાડની કબજાઆત ન રહે તેવો ઉપાય કરવાની જરૂર છે.

વખત—કસવાવડના સંબંધમાં હવે ખીજું કંઈ કહેવાનું છે ?

લક્ષ્મી—થઈ પડે કહેવાઈ ગયું છે. હવે થોડુંક કહેવાનું માત્ર બાકી છે.

વખત—ત્યારે હવે તે કહી દો.

લક્ષ્મી—કસવાવડ થવાની જે સ્ત્રીને દેવ પડી ગઈ છે, તેની તે દેવ મદાદવાનો ઉપાય આગળ જે તમને કહેશે છે, તે તો તમારા ધ્યાનમાં છે ના ?

વખત—અરે, બેન ! “તે તો ધર્માં કેમ ન હોય ? એજ ભુક્ષી જાઉં તો ખીજું ધ્યાનમાં રહે શું ?

લક્ષ્મી—જે સ્ત્રીને એકવાર કસવાવડ થઈ ગઈ છે, તેને શરીર ગર્ભ રહે ને તે વખત આવે ત્યારે ધણીજ સંભાળ રાખવાની આવશ્યકતા છે. મુદ્દલ ઉઠવું, બેસવું, ફરવું, હરવું નહિ. ચુપ થઈને સ્વચ્છ રહેવું. જ્યાં સુધી તે વખત વીતી ન જાય ત્યાં લગી આ નિયમ પ્રમાણે રહેવું. ઉઠી બેસીને હરવું ફરવું નહિ અને ચુપ થઈને ખીજાનામાં સ્વેચ્છ રહેવું. એ આ રોગ અટકાવવાનો મોટામાં મોટો ઉપાય છે. આ વાત બધી સ્ત્રીઓએ સારી પેઠે ધ્યાનમાં રાખવી. ગર્ભ રહ્યા પછી સ્વામી મહાવાસ બંધ કરવો, એ વાત કદી પણ ભુલવી

નહિ. તે સ્ત્રીને જો કોઇ પ્રકારનો રોગ હોય તો તે મટાડવાનો અગા-
ઉધીજ ઉપાય કરવો. નહિ તો નર્મ સાચવવાનું કામ ધણું કઠણ થઇ .
પડે છે અને સ્ત્રી નબળી હોય તો તેનું શરીર જેથી બળવાન થાય
તેવો ઉપાય કરવો.

વખત—નબળું શરીર શી રીતે બળવાન થાય ?

લક્ષ્મી—બળ આપે તેવું ઓસડ ખાવાથી અને બળ આપે તેવો
ખોરાક ખાવાથી. બળ આપે તેવો ખોરાક કયો, તે તો જાણો છો ના ?

વખત—તે કેમ ન જાણું ? દુધ, રોટલી, જાત જાતનાં કઢોળ-
ની દાળ એ બધો બળ આપે તેવો ખોરાક છે, નહિ ?

લક્ષ્મી—હાં ખરું. આપણા દેશની સ્ત્રીઓ માટે એ માગે ખોરાક
છે. હવે માત્ર એકજ વાત મારે કહેવાની છે.

વખત—શી વાત ?

લક્ષ્મી—કચ્છવાડ થવાનો જેને ભય છે, તેવું હમેશાં નિયમ
પ્રમાણે ઠંડા પાણીથી નહાવાની ટેવ પાડવી એ ધણું સાઈ છે. પણ
તેથી એમ મમજવાનું નથી કે ધણું ઠંડા પાણીથી નહાવું, તેથી તો
ભારે નુકસાન થાય છે. સામાન્ય ઠંડા પાણીથી નહાવાની ધીમે ધીમે
ટેવ પાડવી એમ કહેવાની મતલબ છે.

મકરણ ૧૦ મું.

મૃતવત્સા એટલે જેનાં બાળક મરી જતાં હોય તેવી સ્ત્રી.

વખત—ધણી પ્રસૂતાઓને બાળક થઇ થઇને મરી જાય છે.
એવી સ્ત્રીઓનાં બાળકને બચાવવાનો કોઇ ઉપાય નથી ?

લક્ષ્મી—નથી એમ કેમ કહેવાય ? ઉપાય કરીએ તો ઉપાય છે.

વખત—શો ઉપાય છે, બેન ?

- લક્ષ્મી—ઉપાય કહું છું. સાંભળો. વારેવારે કેસવાવડ ચંદ્ર જાવની. જેમ કેટલીક પ્રસૂતાને ટેવ પડી જાય છે, તેમ વારેવારે બાળક મરી જાવની પણ કેટલીક પ્રસૂતાને ટેવ પડી જાય છે આવી પ્રસૂતાઓના બાળકને જાગવાનું કામ ઘણુંજ કઠણ છે.

બચાવવાનો ઉપાય કર્યો નિના બીજા બાળાની ઇચ્છા રાખવી એ નહિ
 ૭ કે નહિ ? એમા યા પાપ છે કે નહિ, તે પણ વિચારુ જેઠાએ
 મા માપ એ બનેને એમા મરણુ પાપ લાગે છે

વખત—ખરૂં તો, પાપ બનેને મરણુ છે તમારી વાત મા
 બગીને મને આ સમજાવ પી આમા પાપ છે, એ વાત આગળ કદી
 પપુ મારા મનમાએ આવી નરેતી ગમે તેમ હો, તમે એમ તો કરો
 હો કે આ રોગ અગાવવાનો મોઢ ઉપાય નથી એમ તો નથી
 મતનમ કે એ રોગ અગાવવાનો પણ ઉપાય તો હજુ જે જે રોગની
 વાત મે તમને પૂછી, તે મધાના ઉપાય તમે બતાવ્યા છે, આ રોગ
 શુ ન મરે તેવો છે ? તેનો બરાબર ઉપાય નથી ?

લક્ષ્મી—એનો બરાબર ઉપાય તો આપણી પ્રસૂતાઓનું કપાળ
 છે ! આપણી પ્રસૂતાઓ તો બીજાનું ભુકું કરીને પોતાનું માઝ કરવાની
 મરેનત હરે છે કેમ એમનું ધ્યાન કે નહિ ?

વખત—હા એ વાતની જો મારાથી ના નહિજ કહેવાય

લક્ષ્મી—મીઠ પ્રસૂતાનું નમઝ કરીને પોતાના બાળ ની રક્ષા કે
 રનાથી કદિ પણ સાર ધાય ખરૂં ? હિ પણ ન ધાય આપણી પ્રસૂ
 તાઓ માફ માફ કાઢજ સમજતી નથી જે કાઢક બતાવે તે તેઓ
 હરે ! કાઢક માણુમ એમ બતાવે કે અમુક પ્રસૂતાના બાળકને કાઢક
 યુક્ત કરીને મારી નાખ્યો, તો તમારૂં બાળક બચે તો પોતાનું
 મચશે એની મર્જનાથી તે એનું મોટું પાપ રેતા પણ પાછું વાળીને
 જોશેજ નહિ આ શુ માણુમપણુ કહેવાય ? જનાવરો પણ આવું તો
 ન કરે ધારો કે બીજાનું નમઝ કરવાથી કદાચ આ રોગ આપણું
 માઝ રી શકીએ તોપણુ આ પ્રમાણે થયેનું આપણું માફ લામા વ
 ખત સુધી રહે ખરૂં કે ? તે તો જરાક વિચારો ! કદિ પણ ન રહે.

વખત—શો ઉપાય છે, બેન ?

- લક્ષ્મી—ઉપાય કંટુછુ. માબજો વારેવારે કમ્પવાવડ થઈ જવાની. જેમ કેટલીક પ્રસૂતાને ટેવ પડી જાય છે, તેમ વારેવારે બાળક મરી જવાની પણ કેટલીક પ્રસૂતાને ટેવ પડી જાય છે આવી પ્રસૂતાઓના બાળકને બચવાનું કામ ઘણુંજ કઠણ છે.

તમાથી તો પ્રસૂતાઓ આટલાં બધાં પાપ કરે છે, એ વાત જાણ્યામાં આવી. એ તો બહુ ઠીક, પણ હવે તમે એવી સ્ત્રીઓનાં બાળકો બ-
ચાવવાનો ઉપાય બતાવી દો, એટલે પછી પ્રસૂતાઓ ખરો ઉપાય જા-
ણવાથી આનાં પાપ કરવાની ઇચ્છાજ નહિ કરે.

લક્ષ્મી—આ પહેલાંજ કહી ગઇ છું કે આ રોગનો માત્ર એ-
કજ ઉપાય છે. એવી સ્ત્રીઓ જે એક વરસ કે દોઢ વરસ સુધી પો-
તાના ધણીથી છુટી રહે તો તેનો એ રોગ મરી જાય છે.

વખત—વારેવારે કસ્ટ્રાવડ થઇ જતી હોય, તેને માટે પણ આજ
ઉપાય છે, નહિં ?

લક્ષ્મી—હા, એ પણ મેં તમને કહીજ રાખેલું છે. બંનેમાં એ-
કજ વાત છે. એક કે દોઢ વરસ સુધી સગંગ, તે સ્ત્રીએ પોતાના ધ-
ણીથી છુટાં રહેવું. સાર પછી ગર્ભ રહેવાથી જે બાળક થાય તે શ્રવે
અને સુખેથી ઉછરે. આ ઉપાય લેવાથી તે પ્રસૂતાનો દોષ હમેશને
માટે મરી જાય. આ ઉપાય લેવાથી પ્રસૂતાને કાંઈ પણ ખોટું કરવું
ન પડે; અને બાળક ઉછરે.

વખત—ઠીક, બરાબર સમજણ પડી. એ રોગનું આ ઓસડ
છે, એમ પ્રસૂતાએ જાણવું જોઇએ.

લક્ષ્મી—હા, એ તો જાણવું જ જોઇએ. જાણે નહિં તો તે પ્ર-
માણે વરતે ક્યાંથી ? અને તે પ્રમાણે વરતે નહિં તો ક્યાંદો શી રીતે
થાય ? જાણે નહિં તો ઘણાં વરસ સુધી પ્રસૂતા દુઃખ ભોગવ્યાંજ કરે,
એમાં શી નવાઇ ? કોઇને પાંચ, કોઇને સાત, કોઇને દશ અને કોઇને
બાર બાળક ઉપરાઉપર મરી જવાની વાત આપણે સાંભળીએ છીએ,
એ શું ચોડાં દુઃખની વાત છે ? એટલાં બધાં બાળકો વરસ વરમને આં-
તરે મરતાં દેખ્યાં છતાં તેનો શો ઉપાય કરવો, તે પણ કોઈ વિચા-

અને જ્યારે એમ થાય ત્યારે કાયદો શો થયો ? આ દુનિયાનો લાભ પણ ગયો અને પરતોકનો લાભ તો પટેલાચીજ ગયેનો છે, એમ એમજ કે નહિ ?

વખત—એ તો ઉગાડુંજ છે એની ના મધથી પણ એમ ને વાય ! તમે મધ દિવસ ગેરવાજખી મોનો છો કે તેની ના કહેવાય ?

લક્ષ્મી—જેના બાગમે ઉપરાક પર મરી જતા હોય, એની ધણી સ્ત્રીઓને મોટા રમ્તા ઉપર ચકવામા અને પાણીને શેરે ફુગામા કે રતી આપણે જોઈએ ડીએ તેની મતનખ ખીજ કાઢ નથી ખીજ મેઘ પ્રમતાનો પગ એ ફુગામા આવે તો તેનું બુકુ થાય, અને તેણે ફુગાવું ઢરેલું છે, તેના બાળક જનતા રહે આની મર્ખતાભ રેલી તેમની માન્યતા હોય છે ષ્ટલીક સ્ત્રીઓ વગી ખીજ પ્રસતાના પટેલા બાગકના માથાના વાગ કાપી લે છે અને તેથી પોતાનું સાડ અને સામાનું બુકુ થશે એમ માને છે પોતાના બાગમે જીવતા રહેશે એમ સમજીને ષ્ટલીક સ્ત્રીઓ, ખીજના નાના કુમળા બાગમેને ડામ દે છે આ બધાથી પોતાનું તો સાડ થાય કે ન થાય, પણ ખીજનું બુકુ કરવા માટે તો આ મહેનત ખરીજ કે નહિ ?

વખત—ખીજનું બુકુ કરવા માટેજ આ બધી મહેનત કહે છે

લક્ષ્મી—ત્યારે જુઓ ! આ કેવું મોટું પાપનું કામ છે ? ખીજનું બુકુ કરવાથી પોતાનું સાડ થશે એ વાત જો નહીજ હોય પણ ખીજનું બુકુ કરવું એ નહિ પણ ચોગ્ય ન ગણાય ખીજનું બુકુ કરવાથી ઈશ્વર આપણું મેઘ દિવસ સાડ કરેજ નહિ બધી પ્રસતાઓ આ વાત સારી રીતે જાણી રાખતી જોઈએ

ધારી—મારેવારે જેના બાગક મરી જાય છે, તેની સ્ત્રીઓના સબધની વાત મઢવાથી તો મારા મનને બુજ દુખ થય એ વા

તમાથી તો પ્રસૂતાઓ આટલા બધા પાપ કરે છે, એ વાત જાણ્યામા આની એ તો બધું મીઠું, પણ હવે તમે એની સ્ત્રીઓના બાળકે બ આવવાનો ઉપાય બતાવી દો, એટલે પછી પ્રસૂતાઓ ખરો ઉપાય જાણવાથી આવા પાપ કરવાની ઇચ્છાજ નહિ કરે

લક્ષ્મી—આ પહેલાંજ કહી ગયું છું કે આ રોગનો માત્ર એ કેજ ઉપાય છે એવી સ્ત્રીઓ જો એક વરસ કે દોઢ વરસ સુધી પોતાના ધણીથી છુટી રહે તો તેનો એ રોગ મરી જાય છે

વખત—વારેવારે કમ્બાવડ થઈ જતી હોય, તેને માટે પણ આજ ઉપાય છે, નહિ ?

લક્ષ્મી—હા, એ પણ મે તમને કહીજ સંખેલું છે બનેમા એ કેજ વાત છે એક કે દોઢ વરસ સુધી સગગ તે સ્ત્રીએ પોતાના ધણીથી છુટા રહેવું સાર પછી ગર્ભ રહેવાથી જે બાળક થાય તે છવે અને સુખેથી ઉગે આ ઉપાય લેવાથી તે પ્રસૂતાનો દોષ હમેશને માટે મરી જાય આ ઉપાય લેનાથી પ્રસૂતાને કાંઈ પણ ખોટું કરવું ન પડે, અને બાળક ઉછરે

વખત—ઠીક, બરાબર સમજણ પડી એ રોગનું આ ઓમડ છે, એમ પ્રસૂતાએ જાણવું જોઈએ

લક્ષ્મી—હા, એ તો જાણવું જ જોઈએ જાણે નહિ તો તે પ્રમાણે વરતે ક્યાથી ? અને તે પ્રમાણે વરતે નહિ તો ક્યાદો શી રીતે થાય ? જાણે નહિ તો ઘણા વરસ સુધી પ્રસૂતા દુખ ભોગવ્યાનું કરે, એમા શી નવાઈ ? ગ્રામને પાય, ગ્રામને સાત, ગ્રામને દશ અને ગ્રામને બાર બાળક ઉપરાઉપર મરી જવાની વાત આપણે સાંભળીએ છીએ, એ થું ચોડા દુખની વાત છે ? એટલા બધા બાળકે વરસ વરસને આ તરે મરતા દેખ્યા છતાં તેનો શો ઉપાય કરવો તે પણ કોઈ વિચા

વધારે દુઃખ થાય છે. એ વેણોથી પ્રસૂતા એટલી તો અકળાઈ જાય છે કે, તે મંબારતાં પણ મને તો કુખરો યુધ્ધ આવે છે.

લક્ષ્મી—હા, એ વેણોથી ઘણું દુઃખ થાય છે, એ ખરું. એ દુઃખ મટાડવાનો ઉપાય નથી, એમ તો નથીજ. પણ એ વેણોથી લાખ છે. નુકસાન નથી. કારણકે એ વેણો આવવાથી લોહી પડવાની ખીક રહેતી નથી. એ ઉપરાંત કમળમાં જે લોહીનો બગાડ રહી ગયો હોય, તે એ વેણો આવવાથી પડી જાય છે. એ લોહીનો બગાડ બહાર કાઢી નાંખવા સારજ કમળ સંકોચાય છે. કમળનો આ સંકોચ તેજ પ્રસવ પછી આવતી વેણો છે. આ પ્રમાણે ચવાથીજ કમળ સંકોચાઈને નાતું યુધ્ધ જઈ પોતાની અમલ જગ્યાએ જઈ રહે છે, એ શું ચોડો શયદો તમે માનો છો ?

વખત—જો આમ છે, તો તો એથી ધંણોજ શાયદો છે, તેની ના કેમ કહેવાય ? પહેલી વારની પ્રસૂતાને પ્રસવ પછી આવતી વેણોથી બહુ દુઃખ થતું નથી, ખરું કે જાહે ?

લક્ષ્મી—હા, જેમ જેમ બાળકો થતાં જાય તેમ તેમ આ વેણોથી વધારે દુઃખ થતું જાય, એ એક મુખ્ય નિયમ જાણી રાખવો.

વખત—બાળક અવતર્યા પછી કેટલીવારે આ વેણો આવવા માંડે છે ?

લક્ષ્મી—તેની પણ તમને ખબર નથી ?

વખત—મને શી રીતે ખબર હોય ? મારે તો એકજ બાળક થયું છે. પછી બાળક થયુંજ નથી. મોતીને પણ આ પહેલોજ ભાણીયો આવ્યો છે.

લક્ષ્મી—એ તો ખરું. આ તો મને સાંભર્યુંજ નહોતું. બાળક અવતર્યા પછી અરધેક કલાકે આ વેણું આવવા માંડે છે. ત્યારપછી કોઈ કોઈને

આ વેળુ એક દિવસ અને કોઈ કોઈને દોઢ દિવસ પણ આવે છે. કોઈ કોઈ પ્રસૂતાને વળી આથી વધારે વાર પણ વેળુ આવે છે.

વખત—ઠીક, એ વેળોથી પ્રસૂતાને ઘણુંજ દુઃખ થાય, તો પણ તેનો કાંઈ ઉપાય ન કરવો ?

લક્ષ્મી—ખલુજ દુઃખ થાય તો ઉપાય કરવો, શામાટે ન કરવો? પણ દોડદોડ કરવામાં કાંઈ સારૂ નથી. ખલુજ પીડા થાય તો અશી-લુનો અરક પંદર ટીપાં નવટાંક પાણીમા આપી દેવો.

વખત—અશીલુનો અરક આપવાથી એ વેળો બંધ થઈ જાય ?

લક્ષ્મી—હા, થોડીકવાર પછી એકદમ અગ્નિ ઉપર પાણી છાંટ્યા જેવું થાય.

વખત—શું કહો છો ? અશીલુના અરકમાં એટલો બધો ગુણ છે ? ત્યારે તો થોડોએક અશીલુનો અરક ધરમાંજ રાખી મુકવો જોઈએ.

લક્ષ્મી—એટલો અશીલુનો અરકજ નહિ, પણ અર્ગટ એક રાષ્ટ્ર, દ્રાક્ષામવ (ખપે તેણે 'બ્રાંડી') એ બે ચીજો પણ ધરમાં રાખી મુકવીજ જોઈએ. પ્રસવનો વખત પામે આવે ત્યારે એ ત્રણ ચીજો થોડી થોડી ધરમાં રાખી મુકવી, એ બહુ સારૂ છે. એમાં દ્રાક્ષામવ (બ્રાંડી) ની કાંઈક વધારે કિંમત પડે છે, બાકીની બે ચીજો તો ચાર આનામાં તો જોઈએ તેટલી આવી રહે છે.

વખત—એમાં પૈસાનો હિસાબ મો ગણવો ? એવો વખત આવે ત્યારે બે રૂપીઆ ખરચ પણ થાય. એથી વધારે ખરચ તો ન થાયના?

લક્ષ્મી—એટલું બધું ખરચ રોનું થાય ? રૂપીઆ સવા રૂપીઆમા તો બધી ચીજો આવી રહે.

વખત—ગમે તે બેમે, પણ એ ત્રણ ચીજો ધરમાંજ રાખવી જોઈએ.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

સૂવાવડના ઝોરડામાં બાળકનાં શરીરની તપાસણી.

વખત—ઝેવ્રાક બાળકને હાથ પગના આગળ વધારે હોય છે અને કેટલાક બાળકના પગ ઉપર મેઘ મેઘ જગ્યાએ મોટા મમા દોય છે. આમ દોય તો વધારાના આગળ અને મમા કાપી નાખવા જોઈએ નહિ?

લક્ષ્મી—હા, એમ હોય પણ ખરા અને તે કાપી નાખવા ને ઇએ બાળકનો નાગ વચે પડી અને પ્રસૂતાને કાઠક નિરાત થયા પછી બાળકના હાથ, પગ, મો, આખ કાન, નાક હોઠ, મગદાર વગેરે એક એક અવયવ ખરાખરા તપાસીને જોવા હાથે અથવા પગે આગળ વધારે દોય તો તે કાપી નાખવા.

વખત—શાથી કાપવા?

લક્ષ્મી—ધારવાળી છરી વડે કાપવા.

વખત—જીંથી કાપના બૂ. લોહી વહે તો શું કરવું?

લક્ષ્મી—બૂ. નોડી પડેજ નહિ. છરીથી કાપ્યા પછી એક પાતળો લુગડાનો કકડો દડા પાણીમાં પતાળીને તે જગ્યાએ બાધી મખરો જોઈએ આમ કરનાથી લોહી પણ પડે નહિ, અને બાળકને દુખ પણ થાય નહિ. શરીર ઉપર મેઘ જગ્યાએ મોટા મમા જોવામાં આવે તો તેનું પણ આ પ્રમાણેજ કરી નાખવું મસા બૂ. નાના દોય, અને મરગનાથી કપાય તેવા નહોય, તો તેને કાપવાની કાઠ જરૂર નહિ.

વખત—મગદાર (પૂઠ) ની પરીક્ષા કરીને શું જોવાનું છે?

લક્ષ્મી—અરે બેન! એટલું પણ જાણતા નથી? મેઘ મમા બાળકને મગદાર મુદનજ દોનું નથી.

વખત—શું કટો દા? હાથુક મગદારજ ન દોય? એમ હોય તો પડી શું કરવું?

લક્ષ્મી—નજદીકમા કોઇ સારો ડુલીયાર વકરે નેય તો તે માગક તેને બતાવુ અને સરત તેનો ઉપાય કરાવવો જો એમ ગ્વામા ન આવે તો બાગકને ઝાડો ન ઉતરી શકવાથી માગક મરી જાય એમ માધને આખો બધ હોય છે એનો ઉપાય પણ ડાકટર રી આપી શકે છે દાખલા તો માત્ર આ બધુ તપાસીને વકરને કહી શકે મ મમજ્યા કે નહિ ?

વખત—હા તે બધુ હુ મારી પેડે મમજી છુ હવે વધારે કે દેવુ પડશે નહિ કાનના કાણામા મોટા મમો નહોય ?

લક્ષ્મી—હા કાનમા પણ મોગમમો હોય તેમ હોય તો તેને પણ આગમની પેડે કાપી નાખવો જોઇએ, આજ તો બેન ! ધણો વખત થઇ ગયો છે હુ વધારે વાર બેમી યનીશ નહિ હવે ! જાક છુ તમે પણ મારી બધી વિધા લગભગ શીખી ગયા છો

વખત—તે વિધા રીખી જવાને તો હજી વણી વાર છે

લક્ષ્મી—હવે એક બીજું સાબળ થયો તમને એ વાત કહેતા જુની ગઇ છુ આ વાત તમને અગાડથી કહેની જોઇતી હતી

વખત—કેમ વાત, બેન ?

લક્ષ્મી—એની કામ હારે વાત નથી નસવનો દિવસ પામે આવે ત્યારે પ્રસનાને એરડીયાનો એક જુલામ આપનાની વણી જરૂર છે એ પણ તમને કહી દેવુ જોઇએ

વખત—ત્યારે તે પણ કહી દો પ્રસવ થવાને જુના દિવસની નાજ હોય ત્યારે જુનાખ આપવો ?

લક્ષ્મી—આડેક દિવસ બાકી હોય ત્યારે આપવો એ રીક છે આશરે દહાગ ગણીને જુનામ આપવો પછી મે દહા ! આગળ પા ઇગ થાય તેમા અચ્ચલ નથી

વખત—એરૂંડીક કેટલુ આપતું, અને કયા નિયમ પ્રમાણે આપતું તે જરા કહેજો ?

લક્ષ્મી—કેમ જુવી નયાં કે ? એ તો બધુ આમમ કહેવું છે, તે પ્રમાણેજ કરવાનું છે.

વખત—ફિક. હવે માદ આગ્યુ. પૂંજુએ વખતે જુવાળ આપવાની શી જરૂર છે ?

લક્ષ્મી—પ્રમવ પહેવાં પેટ માર ધમેલું હોય. તો પ્રસન્ના સહેજે પ્રસવ કરી શકે છે. ઘણી વખત મેં એમ જણુ જોયું છે કે જુવાળ લાગ્યા પછી તરતજ વેણો આવવા માંડે છે, અને આમ માત્ર ત્યારે પ્રસૂતાને પ્રમવ કરનાં જરા પણ દુઃખ મનું નથી.

વખત—પુરે મહિને ત્યારે પ્રસવને વાર નહોત્ય ત્યારે જુવાળ આપવાથી આમ ધમેલુ તમે જોયું છે ?

લક્ષ્મી—હા, એમ જણુ થાય છે. મારે તમને સમજાવવાનું એટલુંજ છે કે પ્રસવના વખત પેહેનાં મોડેક દિવસે જુવાળ આપવાથી ધણોજ ફાયદો છે. એ વાત તમારે હમેશાં માદ રાખવી.

વખત—બહુ મારું. એ વાત હું જરાખર માદ રાખીશ. પરંતુ મહિને પ્રસૂતાને જુવાળ આપવામાં કાંઈ અડગણુ તો નથી ના ?

લક્ષ્મી—અડગણુ શી ? આ વખતે જુવાળ આપવાથી અડગણુ કાંઈ છેજ નહિં. ઉલટો ધણોજ ફાયદો છે. કાંઈ પણ કષ્ટાગા નિના પ્રસૂતા પ્રમવ કરે એવી હમ્મજા હોય તો પ્રમવનો દિવસ નજીક આવી ત્યારે એક જુવાળ જરૂર આપવો, વમારે ખીજું શું કહું ?

વખત—હવે કાંઈ કહેવાનું નથી.

લક્ષ્મી—ત્યારે, હવે જાઉં ?

વખત—હા, બંને સુખેથી જાઓ. હું પણ જાઉંને મકમકાને વળતું.

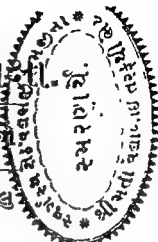
બીજી વચગ રમારા.

ધાત્રી શિક્ષણ

ભાગ ત્રીજો

પ્રકરણ ૧

કાચી ઉમરનાં લગ્ન અને ગર્ભ ધારણની ખેરાબી.

વખત—આવો, લક્ષ્મી બેન ! આજ તો ઘણું દિવસે તમારાં પગમાં થયાં ! હું તમારી વરસાદની પેડે વાટ ભેટી હતી. કંઈ બહુ કામમાં ગુસ્સવામાં હતાં ? કાંઈ નવા જુની કંહો છો ?

લક્ષ્મી—બેન, તમે જાણોજ છો ના, કે આજકાલ જણાતર કરવાનું કામ ધણુંજ વસમું થયું છે. જ્યાં જુવો ત્યાં ગર્ભસ્રાવ, કમ્બુવાવડ અને વસમાણુ ! પાંચરેપાંચરૂં તો કોઈકેજ નશીબદાર પ્રસૂતામાં ઉતરે. વળી ગર્ભ રથા સંબંધી રકડકટાનું તો પૂછોજ માં !

વખત—કેમ, વળી એ રકડકટા ક્યા ? શું હજી એમાં કાંઈ કહેવા જણવાનું બાકી રાખ્યું છે કે ? ગર્ભ રથાનાં ચિન્હો અને ગર્ભિણીનું જતન કરવાની કેટલીક જણવા જેવી વાતો તો તમે મને મ-મળવી છે. વળી કાંઈ હોય તો કહી નાખજો, બેન !

લક્ષ્મી—હું જે કાંઈ જાણું છું તે તમેને ખતાવી દેવામાં જરા પણ કંજુસાઇ કરતી નથી. રકડકટા તો એ કે, હમણાંન્દમણાં અગ્નિ અને નાદાન છોકરીઓ તથા ઉછાંછળા અકલ્પ વગરના-જુવાનીઓ

કશું સમજતા હોતા નથી. તેઓની મૂર્ખાઈથી ગર્ભની વાત જ ધણી થોડાળા ભરેલી થઈ પડી છે. તો પછી પ્રમથ વખતની પીડા અને વસમાણુ તો પૂછવું શું ?

વખત—આમ જોળજોળ બોલો તેમા હું શું સમજી ? વળી કાંઈ નવાણુની ભેદને આશ્ચર્ય લાગે છે !

લક્ષ્મી—નવાણુની રૂતો બીજી શી ! માડવીની પોળના પેવા હરીશકર વ્યામનુ માણુસ દોડતુ મેડતુ તેડવા આજુ હતુ તેથી ત્યાં ગઈ હતી. તેનો દીકરાની વહુને પેડુમા પીડા આવતી હશે. નાવણુ કેટલાક માસથી બધ છે. પેડુ કુલી ગયુ છે અને તેથી તેઓ તો એમજ માની બેઠા હતાં કે તેને દહાડા છે. પેટની પીડા વધવાથી મને બોધાવી હતી

વખત—નાવણુના ધણા મામ ચડી જાય તો દહાડા રવાની શંકા તો થાય જ તો !

લક્ષ્મી—શંકા થાય તેની કોણ ના પાડે છે ?

વખત—પછી તમે શું તપાસ કર્યો ?

લક્ષ્મી—ધૂળ ! બપાવ દહાડા નથી ! છોકરીઓ કાચી ઉમરમાં સંભારમાં પડે છે તેની ખરાબીની શું વાત કહુ, બેન ! ઉગીને સમા થાય તેમને વળી દહાડા કેવા ! તેઓ પોતેજ છોકરાં ! છોકરાને વળી છોકરાં કેવા ! દહાડા રહેવાને માટે તેઓ તથા તેમનાં શરીર લાયક છે કે નહિ, તેનું જ તેમને ક્યાં જ્ઞાન કે જ્ઞાન હોય છે ?

વખત—તમે તો લાખી વાતે ચડી જાઓ છો. હરીશકર વ્યાસના છોકરાની વહુની ઉમર કેટલી છે ?

લક્ષ્મી—કેટલી તે કેટલી ? પુરાં ચાંદ પણુ નહિ ! આરમે વરસેજ પહેલું નાવણુ આજુ !

વખત—પછી ?

લક્ષ્મી—પત્રી રડકુટાન તો ! કાચી ઉમરમા નાવણુ આવ્યુ, પત્રી પુઠો છો તુ, બેન ?

વખત—સત્તાનાશની જ વાત તો ! બબ્બુ, પીપ્પા મામાપ એ વળ દીંગનાને પરણાવતા શા માટે હશે ?

લક્ષ્મી—તે આ વાત અજ્ઞાન મામાપો સમજતા હોય તો પત્રી શુ જોઈએ ? તેઓ તો માત્ર લક્ષ્મીને લાવો લેવા માટે જ છોકરાને પરણાવે છે, કાંઈ દીકરા ન દીકરીના મસાર સુખ માટે પરણાવતા નથી !

વખત—કાચી ઉમરમા નાવણુ આવવાનુ કાંઈ કારણુ હશે, બેન ?

લક્ષ્મી—તેનુ પણ કારણુ કેમ ન હોય ? પ્રથમ તો કાચી ઉમર મને કંટેની તેજ સમજવા જોઈએ છે

વખત—ત્યારે તે તો તમારે મને કંટેનુ જ પડશે

લક્ષ્મી—મસારમા પડવાને, નાવણુ આવવાને, અને દાડા રહેવાને કંઈ ઉમર યોગ્ય છે, તેનો બધી છોડીઓને માટે એક સરખો નિયમ બાંધી શકાય નહીં, સામાન્ય નિયમ બધાય.

વખત—ત્યારે તે સામાન્ય નિયમ જ કહેવો, બેન !

લક્ષ્મી—બાળનમની વાત તો હું કરતીજ નથી ! તેનુ તો કાળુજ મો ! તે વિના પણ અને દાદાડમરા મળવાયા માણુમો પણ મસારમા પડવાની યોગ્ય ઉમરનો કશો બેશ વિચાર કરતા નથી પ્રબાક ઉમર ઉપર આગર રાખે છે, પણ માત્ર ઉમર જ નાંધ પુરી જુવાનીનો પુરતો પુરાવો ન ગણાય

વખત—એ તો વળી તમે નામની વાત કહી વળી ઉમર પુરાનો ન હોય ત્યારે બીજે ગા પુરાવો હોય ?

લક્ષ્મી—તે હું કહું છું તમને તેનો ખુલાસો કરીશ ત્યારે તમને તેમા કાંઈ પણ નવાંધ લાગશે નહીં

વખત—ત્યારે તો તે ખુલાસો ઝટ કરી નાખો, બેન !

લક્ષ્મી—બધા માણસોના શરીરનો બાધો એક સરખો હોતો નથી અને બધાનો બાધો એક સરખો વધતો નથી બધા માણસો સરખીજ ઉમરે પુરી જીવાનીમા આવતા નથી દેશ કાગ, હવાપાણી, ખોરાક અને સહવાસ પ્રમાણે તેમના શરીર વધવામા તથા જીવાનીમા આવવામા ફેર પડે છે

વખત—આ વાત જરા ઠીક કરીને સમજાવો તો ઠીક

લક્ષ્મી—ત્યારે ધ્યાન દઇને સાબગો ગરમ દેગોના લોખે કરતા હડા દેશોના લોખે મોગી ઉમરે જીવાનીમા આવે છે ગામડાના સાદા મોખે કરતા શહેરોના બાધે પીધે શોખી અને સ્વચ્છદી લોખોના છે કરા વહેલા વહેલા પાકી બધ છે, અને સદાચારી તથા પવિત્રપણે રહેનારા લોખના સહવાસમા રહેનારા છોકરા કરતા દુરાચારની અને સસારની નિર્નજ વાતોમા ઉછરનારા છોકરા વટેના વહેના વિચરનાગા થાય છે માટે ઉમર ઉપર આધાર રહી શકે કે ? હવે તો સમજ્યાના?

વખત—આમ ફાલવા પાડીને સમજાવો ને ન મમજી તો પછી મારા કરમની વાત, બેન ! વાર, ત્યારે તો છોડીઓને બારમે વરમે કે તેરમે વરમે કે ચૌદમે વરસે પરણાવીને સસારમા નાખની એવું ઉમર ઉપરથી તો નક્કી નજ કરવું, એમ ના ?

લક્ષ્મી—ના નહિજ ! આ વાત આપણે મમજતા નથી તેથીજ આપણે આપના બધા કુખી દરદી છીએ

વખત—ખરૂ કહો છો, બેન ! ત્યારે પરણવાનો અને મસારમા પડવાનો મમમ શી રીતે નક્કી કરવો, તે કહો

લક્ષ્મી—અમુક ઉમર થઈ એવે છોડી પરણવાને કે મસારમા પડવાને કે ગર્ભ ધારણ કરવાને લાપક થઇ, એમ માનવું એ તો બધ કરમા બધ કર છે ઉમર સિવાય ખીજી ખરેખર તો એ જોવાનું છે છોડી કે ઝામરાના મર્વે બચવો પુરેપુરા ખીત્યા છે કે નહિ શ

રીરના અવયવોની પુરી ખીનવા એજ પુખ્ત > પચ્છવા નાયક ઉમર ગણાય એક ઓડીના મર્વ અવયવો ૧૪ કે ૧૫ વરસની ઉમરે ખીની નીકળે અને ખીજી ઓડીના ૧૮ વરસની ઉમરે ખીને, તે જોના અ નયવ ૧૮ વરસની ઉમરે ખીનવાના છે તેને પણ ૧૪ ~ ૧૫ વરસ ની કાચી ઉમરે પરણાવી સસારમા નાખવી, તે કેવી ભૂખાર્ધ! વગી જીવાનીનો આરભ દેખાય એવે ઓડી સસાર યોગ થઇ એમ ગણુ નાનો આન પગે ગયો છે, તે પણ ખોટું જ છે જીવાનીના ચિન્હો દે ખાવા લાગે એવે જીવાની આવી ગઇ ગણાયજ નહિ. આપણા દે શની ઓડીઓને ૧૦-૧૩ વરસની ઉમરે જીવાનીના પેટનાક ચિન્હો માનમ પડે છે એ વાત ખરી છે પણ તે ઉપરથી તેના શરીરના બધા અવયવો પુરા ખી યા છે એમ ગણાયજ નહિ જીવાનીના ખીજા ચિ ન્હો દેખાતા દોષ છે પણ તેજ સમયે શરીરના બધા હાડકા પુરેપુરા નધેના દોતા નથી દાખના તરીકે હામડીનું ખખાલું અને બમ્મિ (પેન) નું હાડકું વધારે મોટી ઉમરે થયા પછીજ જોડાય છે, અને હાડકો એજ ખીજા બધા અવયવોનો આગાર છે માટે જીવાનીના ચિ દો દેખાવા માડયા પછી પણ કેલીક મુદત સુધી એ ચિન્હોને ખીનવા દીના પછીજ લગ્ન કરવા જોઈએ જે આ વાતો ધ્યાનમા ગળ્યા વિના માન ઉમરની ગણતરી ઉપરથીજ લગ્ન કરવામા આવે તો કાચી ઉમરમા લગ્ન થાય અને એવા કાચા લગ્નોના પરિણામે તો ગર્ભાશયના દરદો થઇ ગર્ભ રહેજ નહિ, અથવા કાચી ઉમરે જાયો ગર્ભ રહે

પુખ્ત—આ નાન માનખીને મારી તો અકનજ ગુમ થઇ ગઇ છે ! આજ તો તમે હદ કડી નાખી, જોન ! અરે જોન બદમા ! આ પણા દેશની સ્ત્રીઓમા આ બધું જ્ઞાન મ્યારે આનજે ?

લક્ષ્મી—અરે, પુરૂષોનો જ મોટો ભાગ મૃત્યુ છે, તો સ્ત્રીઓની વાત ક્યા કરો છો? પુરૂષોમા અક્ય હોય, તો તેઓ સ્ત્રીઓને અક્ય આપે ના. તેઓ પરણીને પશુ જેની જીદગી ગુજરે છે અરે, પશુ પણ સારા. બેન, ખરૂં કહેરાવો તો સ્ત્રીઓની જીદગીને ખરાબ કરનાગ પુરૂષો જ છે. વધારે બોલતાં મને શરમ આવે છે, બેન!

વખત—તમાઃ કહેવું બેસેમોય ખરૂં છે. વાર, હવે આપણે જે વાત કરતા હતા તે વાત પાછી કરીએ કાગી ઉમર કોને કહેની તે તો મમજીયુ હવે કાચી ઉમરમા નાવણુ આવવાનુ કારણુ કહેવાનુ બાકી છે તે કરો.

લક્ષ્મી—જે કારણુથી કાચી ઉમરમા દહાડા રહે તે કારણુથી કાચી ઉમરમા નાવણુ પણ આવે. નાવણુ આવ્યા પછી જ ગર્ભ રહે, એવો સામાન્ય નિયમ છે, તે વાત તો હુ તમને કહી ગઈ છુ તે યાદ હશે.

વખત—હા, તે તો ખરાબર યાદ છે.

લક્ષ્મી—ઓરત જાતને અટકાવ આવવો (નાવણુ આવવું) અને ગર્ભ રહેવો એ બન્ને સ્વાભાવિક બનાવો છે અટકાવ ન આવવો અને ગર્ભ નહોં રહેવો, એ અપવાદ છે. પણ તેની માથે એટલુ પણ સમજવુ કે કાચો અટકાવ આવવો અને કાચો ગર્ભ રહેવો, એ દરદ છે અથવા દુરાચારનુ પરિણામ છે.

વખત—કાચો અટકાવ અને કાચો ગર્ભ એટલે શુ, અને તે બંને દરદ અથવા દુરાચારનાં પરિણામો છે તે શી રીતે, તે જરા બેસ કરીને મમજાવો.

લક્ષ્મી—કાચી ઉમરમાં અટકાવ આવે તે કાચો અટકાવ. અને કાચી ઉમરમા ગર્ભ રહે તે કાચો ગર્ભ. કાચી ઉમરની મમજીયુ તો મે તને હમણાં જ આપી છે, તે યાદ છે ના?

વખત—હા હવે કાચી ઉમરમા અટકાવ આવવા અને ગર્ભ રહેવા તે દરદ અથવા દુરાચરણુ સ્ત્રી ગીતે, તે કહેા.

લક્ષ્મી—જેટલા આચરણુ કુદરતના નિયમોથી ઉત્પન્ન કરીએ તે દુરાચરણો ન કહેવાય તો શુ કહેવાય ? અને દગ્દ નથા દુરાચરણુ એ-કજ ન છે, કેમકે દરને દુરાચરણોથી જ થાય છે.

વખત—ત્યારે શુ કાચી ઉમરમા અટકાવ આવે અથવા ગર્ભ રહે એ દરદ છે ?

લક્ષ્મી—એકવાર નહિ પણ મતગવાગ ! દરદજ નહિ પણ દગ્દ-જેનો દાને !

વખત—અને વળી તે દુરાચરણુ પણ કહેવાય ? એમા દુરાચર-ણી કાણુ તે જરા ખુલાસેથી કહેા.

લક્ષ્મી—કહુ, જરા ધ્યાન દેખને માબજો. મમારમા નર અને નાદા એટલે પુરુષ તથા સ્ત્રીનુ જોડુ એશ ઉત્તમ બાળકોને પેદા કરવા માટે ઉત્પન્ન થયેલ છે, બન્ન્યા વિના વાઝીયા રહેવાને કે દુખી દરદી બાળકોને પેદા કરવાને માટે નહિ આ મામાન્ય નિયમ, આ નિયમથી ઉલટુ થાય એટલે કાતો બન્ન્યા મુદય થાય નહિ અથવા તો દુખગાં અને દરદીયા બન્ન્યા પેદા થાય, તો તેમા વાક કુદરતનો કે આપણો ? કુદરતની ઈચ્છા પ્રમાણે નહિ વસ્તતા ઉત્પન્ન રીતે વરતીને દુખગા અને દરદીયા બાળકોને પેદા કરીએ, તેનુ નામ દુરાચરણુ હવે દુરા-ચરણી કાણુ તેનો ખુલાસો જે કુદરતના મામાન્ય નિયમથી ઉત્પન્ન થાયે તે મા દુરાચરણી. આવી રીતે ઉત્પન્ન થાયવામા જે જે મામીય કે મદદગાર હોય તે બધા દુરાચરણી.

વખત—કુદરતના નિયમથી ઉત્પન્ન થાયવામા મામીય કે મદદ-ગાર પણ દુરાચરણી, તે ન સ્વમગ્યુ.

લક્ષ્મી—તે કહ્યું છું, સાબળો આપણા દેશમાં છોકરા છોકરીઓના લગ્ન માળાપો કરે છે, અને તેઓ જે આ નિમમ ધ્યાનમાં નહિ રાખતા કાચી ઉમરમાં લગ્ન કરે તો તેઓ આ દુરાચરણી બની મદદગાર ખરા કે નહિ ?

વખત—હા, મદદગાર ખરાજ મદદગાર જ શા માટે ? કાચી ઉમરના છોકરા છોકરીઓ લગ્નની વાનમાં પુરૂ સમજતા હોતા નથી અને વળી તેઓ પરાધીન હોય છે, માટે માળાપો તો પુરેપુરા જ વાખદાર છે

લક્ષ્મી—ત્યારે જે માળાપો પોતાના છોકરા છોકરીઓના લગ્ન કાચી ઉમરમાં કરે તો તેઓ દુરાચરણના અપરાધી ખરા કે નહિ ?

વખત—અપરાધી ખરાજ તો !

લક્ષ્મી—હા, માળાપોએ તો લગ્નનો લાવો લેવા કે ગમે તે મતબબથી છોકરા છોકરીના લગ્ન કર્યા, પણ પરણનારાઓ પણ પરણે તર વિપે કરો વિચાર કરતા નથી તેઓ શરીરના ધર્મો અને તેના પરિણામોનો પણ કશો વિચાર કરતા નથી તેઓ અગ્રજ અજ્ઞાનમાં પોતાની સસારી જીવિ શરૂ કરે છે અને એવા અજ્ઞાનથી નીપજ્યા હુ ખ દરદોને પણ તેઓ ભોગવે છે, જે આપણે નજરે નજર દેખીએ છીએ અમારા જેવી દાયણોની અને ગ્રંથોની દોષદોષી તે વાતની સાક્ષી આપે છે આવા અજ્ઞાન જોડાઓને સમારમાં નાખવામાં સમારની ખોળી રાહીઓ પણ જવાબદાર છે. તો પણ જીવાન સ્ત્રી પુરૂષોએ સમારમાં પડીને આ ધણી દોષ નહિ કરી જેમણે આ જનાવમાં સ્ત્રીઓ કરતા પુરૂષો વધારે કપ અને પાત્ર છે, કેમકે સમારમાં પડતી વખતે ઘણાખરા દાખલામાં સ્ત્રીઓ કરતા પુરૂષો મોટી ઉમરના હોય છે, એટલું જ નહિ પણ સ્ત્રીઓ ઉપર તેઓ મહાનતાનો જ નહિ પણ શ્રેષ્ઠતાનો દાવો કરે છે. આ કારણથી તો તે-

ઓમા કાઠક વધારે સમજાણુ હોતી જોઈએ. પણ બાહુ ખેદ માથે ક હેતુ પડે છે કે મમાગની વાતોમા પુરૂંએ સ્ત્રીઓ કરતા પણ વધારે અવિચારી અને વધારે મર્ખ બનતા હોય એમ જેવામાં આવેછે, માટે હુ સ્ત્રીઓ કમ્તાં પુરૂંઓને વધારે દુરાચરણી અને વધારે અપરાધી ગણું છુ. દુરાચરણી કોણુ, તે હવે તમે મમજ્ઞા ના ?

વખત—હા, બેન ! આજ તો તમે વળા દિવસની તમારા મ નની દાઝ કાઢી લાગે છે ! પણ તમે જે કહો છો તે અક્ષરે અક્ષર ખરૂં છે. બેન લક્ષ્મી ! ધન્ય છે તમારી લાગણી માટે ! ધન્ય છે ત માગી શુદ્ધિને માટે !

લક્ષ્મી—મારી લાગણી શુ કામની ? તમારા લોહને ક્યા લાગ કે શરમ છે ? નહિ તો વગી લન કરીને મમારમા પડતાજ નાવણુના રડાકુટા શા ?

વખત—વાઝ, ત્યારે બેન ! તમે જોઈને આવ્યા તે વાતને દાઝ નથી તો ખીજી કાંઈ દરદ છે ?

લક્ષ્મી—હવે તમે એટલુ પણ ન સમજ શકો એવુ હ માનતી નથી. દરદ નહિ તો ખીજી શુ ?

વખત—બગી ! અટકાવની મોક્ષણુજ હશે તો !

લક્ષ્મી—મોક્ષણુ તે જેની નકર તેની ! બારમે વરમે પહેલુ ના વણુ આવ્યુ ત્યારથી જ કામ કથ'યુ ! કાચી ઉમર, અને નાદાન છો કરાનું તો તમે જાણો છો જ ના ! કેટલાક મામ સુધી નાવણુના રડાકુટા આવ્યા હશે અને પછી અટકાવ છેક બધે થયો

વખત—શાથી બધ થયો હશે, બેન ?

લક્ષ્મી—એક વખત નાવણુ આની ગયા પછી તે બધ થવાના ધણા કારણો છે

વખત—તેમના મુખ્ય કારણો કહેને.

લક્ષ્મી—નાવણુ આવ્યા પછી જે સ્ત્રીઓ પોતાના શરીરની દરકાર નથી કરતી તેમને અટકાવ બધ થઈ જાય છે. સરદી લાગતી, વલમા પડી રહેતું, અથવા બહુજ દડા પાણીથી નહાતું, એ બધા અટકાવ બધ પડવાના કારણો છે. વળી નાવણુના દિવસોમાં તાવ કે બીજું કાંઈ દરદ લાગુ પડે છે તો પણ અટકાવ બધ થાય છે. મનની ચિંતાથી અને બહુ ખાટો તથા અશુભ કારક ખોરાક ખાવાથી પણ નાવણુ દેખાતું બધ થાય છે. આપણી સ્ત્રીઓ નાવણુ સંબંધી કાંઈપણ નિયમો જાણતી નથી અને તેથી તે નિયમો પાળતી પણ નથી, તે કારણથી ધણીક સ્ત્રીઓને હરીશ કર ભક્તના દીકરાની વહુતી પેટે નાવણુ ચડી જાય છે, અને પીડા માય છે. હવે સમજ્યાં ?

વખત—હા, બરાબર સમજી. ત્યારે તમે તેને શું કહીને આવ્યા ?

લક્ષ્મી—હું તેને કમરખુડ ગરમ પાણીમાં બેઠાડવાનું કહીને આવી છું, તથા બીજા પણ થોડા ઉપાયો કરવાની સૂચના કરીને આવી છું. તમને આ ઉપાયો કે એકવાર કહી ગઈ છું, યાદ છે ના ?

વખત—હા, યાદ છે.

મકરણુ ૨ જી.

વાંઝીયાપણું—તે વિષે સ્ત્રીઓનું અજ્ઞાન.

વખત—વાર, અટકાવ બધ થઈને પીડા થાય છે તથા અટકાવ જોઈએ તેથી વધારે આવીને ધણું જ લોહી પડે છે તેનાં કારણો તથા તેના ઉપાયો તો તમે મને કહેલા છે, પણ મારા મનમાં એક વાત

પણા દહાગ થયા ગુચવાયા કે છે, તે એ કે, ઘણીખરી સ્ત્રીઓને ઓકરા થાય છે, ત્યારે થોડીક સ્ત્રીઓ ઓકરા નથી થતા અને વા ઝણી રહે છે તેનું શુ કારણ હશે ? તોના એમ પણ મોનાય છે કે સ્ત્રીઓ પોતાના નરસીખમા ઓકરા નખાની આરે છે, તથી નરસીખમા હોય એના ઓકરા થાય છે અને એકે ઓકરા નરસીખમા નહોય તે સ્ત્રી વાઝણી રે છે શુ આ વાત ખરી હશે ?

લક્ષ્મી—તમે દીક વાત પૂરી બેન ! અગાન ધરાઓના બેન વાની વાત તો જવાહોને ! કોમ જે બોલે છે તેનો તેઓ વિચાર જ પ્રદી કરે છે ? નરસીખની વાત ખરી છે એમ માનીએ તો તે નરસીખ પગુ કર્માધીન છે આપણા ઝર્મ પ્રમાણે નરસીખ બધાય છે પાછના ભવના ઝર્મ પ્રમાણે આ ભવ, નરસીખ મધાણુ અને આ ભવમા જેલુ કર્મ થયું તેનુ આવતા ભવ માટે નરસીખ બવાનાન છે આપણા કર્મ વડે આપણુ પોતાન જ નહિ પણ આપણા બાળાનુ નરસીખ પશુ આ પશોજ બાધીએ છીએ આપણા કમ નજ નરસીખને મારે છે, કાંઈ નરસીખ ઈર્મને રતા નથી સમજ્યા કે નહિ જેનુ વારીએ તેનુ લ ણીએ એ કહેનત તમે માબગી તો હશે જ

વખત—હા, એ ઠહેવત માબગી છે તો ઝણીવાર

લક્ષ્મી—સાબગી તેમા શુ દાડો વળ્યો ! તમે નોકા બોલો છો તેનો પુરો અર્થ પણ સમજતા નથી ! ખેતરમા બાજરી વાવે છે તે ખેતરને ખેડી ખાતર પુરીને મેશ સાડ કે છે અને બી માટે બાજરીના કણુ પણ મેશ મારા ભરેલા ગાધીને ખેતરમા રોપે છે જો ખેતર બરાબર ખેડીને જગીન સુવાળી પોચી ન રી હોય તેમજ બી મહેતુ કે નમતુ વાવ્યુ હોય તો કાતો બાજરી ઉગતીજ નથી અને અને કદિ ઉગે છે તો વધતીજ નથી આ વાત જણો છો કે નહિ ?

વખત—હા, એ વાત તો ખરી છે, એટલા માટેજ મોય સમો ઉગાડવાને ખેડુતો પોતાના ખેતરને પ્રથમ ખેડીને એક બતાવે છે અને પછી તેમા માઝ બી ગોધીને વાવે કે

લક્ષ્મી—પણ તમે તમારી પેતાનીજ એ વાતને કયા મમને છો?

વખત—નથી મમજતા તેવીજ દુખ પામીએ છીએ ના!

લક્ષ્મી—બાજરી ઉગાડવા માટે ખેતર ખેડુ, ખાતર પુરવું, પાણી પાવું, અને આરામા માઝ બી ગોધીને વાવવું, અને આપણા પોતાના બી તથા ફરજન માટે જરાએ દરદાર કે તજનીજ ન રાખી! એની તમ લોનેની મુર્ખતા જોઈને માઝ અત કરણ રોજ બળ્યા કરે છે!

વખત—ખરૂં ઠરો છો, બાઈ, અમારી મુર્ખતાનો કંઈ પાર નથી જાડ તથા દોરોનો કેડવા? ઉડેગ્વાની જેટલી કાગળ રાખીએ છીએ એટલી કાગળ પણ પોતાના બાગ બગ્યાનો કેડવા કેની રીતે સુધારવો તેની અમે કશી તજનીજ રાખતા નથી, અને તેથી ઘણાં માણુમોને નબળા અને રોળી દેખીએ છીએ.

લક્ષ્મી—અને એજ ખેદરારીથી આપણી સ્ત્રીએ વાઝણી પણ રહે છે બગ્યા થઈને રોળી થવા અથવા તરત મરી જવાં, અથવા બગ્યા મુદ્દય ન થવા, એ વાતોમા કાંઈ જાઓ તક્ષવત નથી. જમીન સારી ન હોય અને બી સડેલ હોય તો એમાના એક કારણથી કે બને કારણોથી બી જમીનમા ઉગતુ નથી, ઉગે છે તો વધતુ નથી અને અથવયથીજ સુકાઈ જાય છે. માણુસોને માટે પણ કુદરતનો એજ નિયમ છે. કેમ, માઝ કહેવું તો સમજે છો ના?

વખત—હા, કેમ ન સમજી? બોયડ બાઈરી રોય તેજ આ વાત ન સમજી શકે દુ તમારા બોયવાનો બાવાઈ ખરાબર સમજી

ગઈ હું. ચોખે ચોખું એમજ કહી નાખોને કે સ્ત્રી પુરુષ બેમાથી એક-
માં કાંઈ રોગરાધ કે ખોડખાંપણ ન બેઢએ.

લક્ષ્મી—રંગ છે, બેન, તમારી બુદ્ધિને ! હું એક બોય બોય
હું કે તમે બધું મમજી બજો છો ! સ્ત્રી પુરુષ બેમાથી કોઈમાં કાંઈ
ખોડખાંપણ કે રોગ હોય તો મર્બ રહી શકે નહિ, અથવા કદિ રહે તો
બચે નહિ. કાંઈ બાળક નશીમથી અમથુંજ થઈ જતું નથી. મા અને
બાપ બે વિના ક્યાંઈ બાળકની ઉત્પત્તિ માલગી છે ?

વખત—નાકે બેન ! એમ તે થતું હશે કે ?

લક્ષ્મી—ત્યારે બાળક ન થાય તેનો દોષ નશીમને દેવો તે તો મ-
ર્બાદ કે બીજું કાંઈ ?

વખત—મર્બાદ નહિ તો બીજું શું ? અમારા લોકોની મર્બા-
દની તે શી વાત કરવી, બેન ! બાળક ન થાય તો અમારા લોકો બા-
ળક માટે બાધા માનતા લે છે, મતજત્ર જખાવે છે અને ત્રેશી જતી-
ઓની પાછળ ધણાએ ફાંફાં મારે છે !

લક્ષ્મી—પણ તેમ કરવાથી બાળક આવ્યાની વાત ક્યાં સાબળી છે ?

વખત—એમ બાળક આવતા હોય ત્યારે પછી બેઢએ શું ?
પેલા મજતની બાઈડીએ છોકરા માટે બાધા માનતા અને ભુવાભવાદ
પાછળ ધણાએ પૈમો ખરાબ કર્યો. અંતે તમારી મમાદ લીધી અને
ખરા ઉપાયો થયા ત્યારે દાદા રહ્યા, એ વાત મને યાદ છે.

લક્ષ્મી—એવી ધણીક સ્ત્રીઓને હું ઠેકાણે લાવી છું.

વખત—ત્યારે છોકરાં માટે બાધા માનતા રાખવી તે તો ફા-
કટ જ ના ?

લક્ષ્મી—ફાકટ તે વળી એકવાર ?

વખત—પણુ ત્યારે મેં મહવાર માળગીએ છીએ કે ક્યાણીને ડોકરા થતા નહોતા તેની નેજે મીરા દાનારની માનતા લીધી અને તેને ઓરે જઈ આવી, ને પછી દાઝ રહ્યા ને ડોકરા પણ આપ્યો

લક્ષ્મી—આની વાતો ઘણી આરે છે, પણુ તેનો પુરો તપામ કરો તો માનમ પડે કે એની એની માનતાઓ માથે વૈદ ડોકરના ઉપાય પણુ આનુ જ લેાય, અને તેમાથી વગી નેઈ ઉપાય કોઈને નાશ પડી ગયો, પછી માનનાનો મહિમા તો તમે જાણો ડોન ના !

વખત—ઉપાય લાગુ પડી ગયો એવે ? ને ઉપાય ક્યો ?

લક્ષ્મી—એ મોગી સ્ત્રીને મોગી કમર થયા છતાં છોકરા નથી થતા ત્યારે તે ત્રણ શાશુ મારે છે એ જ એજ વાત ઉપર તેનો નિશ્ચય એસતો નથી બાધા માનતા ઉપરાંત વૈદનારા પણુ આનતાજ લેાય છે આ વૈદવાસામા ફકીર બાનાઓ અને દોગી ધુતારાઓ જડી મુગીઓને નામે પડીકા આપીને તે મોગી સ્ત્રીને ધુતી જાય છે પણુ તેમા વખતે મારા ડોકરની મારા વૈદની મનાહ તથા મારો ઉપાય પણુ મગી જાય છે

વખત—તે મારો ઉપાય તે ક્યો ?

લક્ષ્મી—તમને આગળ કહી ગયું છે પુરૂષના ૪ સ્ત્રીના રોગથી, પણુ ઘણે ભાગે સ્ત્રીના રોગ કે ખોડખામીથી છોકરા થતા નથી આમા ને જન્મથીજ કાંઈ ખામી લેાય તો તેના ઉપાયની વાત અલગ રહી, પણુ તેની જન્મ ખોડ કાંઈ ન હોય છતાં પોતાની જુનેથી પછીથી રોગ થઈને સ્ત્રીનું મર્મજ્ઞાન બગડે તો તે દરદ જેથ ઉપાયોથી મારૂ થઈ શકે અને દહાડા પણુ રહે મેં સ્ત્રીને ઉપાય લાગુ પડી જાય એમ મેં જણુ તે આ ઉપાય, સમજના કે નહિ ? બાધા માનતાઓ

અને દોગી ધુતારાઓની જડીચુટીથી કાંઈ વળતુ નથી, ઉલટી પે-
સાની અને શરીરની ખરાબી થાય છે.

વખત—આ તમારી વાત તો માવ માચી ખરી. પણ તમે
કહો છો તેમ સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન છે તેથી તેઓને ખરે સ્ત્રોત સુજતો નથી.

લક્ષ્મી—અજ્ઞાન છે તો તેમને ખરી વાતથી જાણીતી કરવી એ
પુરૂષોનું કામ છે.

વખત—અરે બેન ! અમારા પુરૂષોમા પણ ઘણા ખરા આની
વાતોથી અજ્ઞાન છે તેઓમાં પણ શી મમજણ બળી છે ? તેઓ
આવી વાતોમા ઝાઝુ ધ્યાન પણ કયા આપે છે ? તેઓ તો રજવામાજ
સમજ્યા છે, નહિ તો અમારા આવા હાથ કેમ હોય ?

લક્ષ્મી—તો પછી તમારી અજ્ઞાનતા અને બેદરજાગીનું દુ ખ તમે
બોગવો. એમાં ઇશ્વરે શું કરે અને નશીબે શું કરે ?

વખત—તે તો બોગરીએજ છીએ ના ! પણ વાઝ, સ્ત્રીઓને
દહાડા ન ચડે તેમાં તો સ્ત્રીઓનું કારણ હોય છે ના ? કે પુરૂષોનું
કારણ પણ ખરું ?

લક્ષ્મી—હીક પુછ્યું ? દેખીતા કારણો અને ખામીઓ તો સ્ત્રી
ઓમાંજ હોય છે, પણ બધાનુમજ સ્ત્રીઓના પોતાનાજ અજ્ઞાનનું હોય
એમ કાંઈ નથી. સ્ત્રીઓની આ ખોટ ખામીઓ કે રોગને માટે તેમના
સ્વામીઓ પણ જવાબદાર હોય છે, એટલુંજ નહિ પણ સ્ત્રીઓનાં
આવાં દરદો અને દોષો માખાપો પામેથી વારમામા પણ મળેયા હોય
છે, એટલે એધે પણ ઉતરેલ હોય છે. કેમ, હું કહું છું તે સમ-
જ્યા કે નહિ ?

વખત—મમજ તો ખરી, તોપણ જરા હીક કરીને સમજવો.

લક્ષ્મી—જીને દહાળ રહેના નથી તેમા જીની પોતાની અ જ્ઞાનતાનુ પણ કારણ હોય છે, એ વાત તો મમન્યા ને ના ?

વખત—હા, તે તો બરાબર મમન્ય હુ

લક્ષ્મી—મમન્યા હો તો કહી દેખાડો બેક !

વખત—ખાવા પીવાના અને બીજા અનાયારથી મર્મશય વિ હાર પામે છે, ગર્ભગ્રાસના વાયુ, ગરમી કે ચરમી બરાબ છે, અથવા કાંઈ અદરના શુભ દરદો ચાય છે, જે દરદો ગર્ભ રહેવા દેતા નથી એજ કે બીજુ કાંઈ ?

લક્ષ્મી—બરાબર હીક મમન્યા હો કમ્પીક સ્ત્રીઓને જન્મ થી કુદરતી ખોડખાપણ હોય છે

વખત—જન્મથી કુદરતી ખોડખાપણ હોય તેમા બિચારી સ્ત્રી શુ કરે ? અને મામાપે શુ કરે ?

લક્ષ્મી—એમ કેમ બોલો છો ? સ્ત્રીનો તો તેમા કાંઈ નાક નહી, પણ એની ખોડખાપણવાળી સ્ત્રીને જન્મ આપનાર મામાપનો વાદ તો ખરોજ તો !

વખત—સલાનાસનીજ પાત્રી તો ! આ તો તમે બધા વાકનો દોષનો મામાપો ઉપર જ મુકવા માડ્યો !

લક્ષ્મી—તે કાંઈ ખોટો નકયો ? હુ શુ મુકીશ ! કુદરત જ બ નાવે છે કે તે બધો વાક મામાપોના અજ્ઞાનનો છે.

વખત—સારે બેન, તે વાત જરા હીક મમન્ય તેમ કરે

લક્ષ્મી—મો વાતે એક વાત ! દુઃકમાજ સમજેને ! જુવો ૧ જુગ દરદો વારમા ઉતરે છે તે વાત તો ખરી નહિ ?

વખત—હા, તે તો ખરી વાત

લક્ષ્મી—વાર, જમીનનો કમ ઓઝો ઘઈ જાય, અને તેથી

તેમાં પાક ઓછો ઉતરે, અને દાડે દાડે જમીન રમકસ વિનાની થાય, એ વાત તમે જાનો છો કે નહિ ?

વખત—હા, એમ તો સાંભળીએ છીએ કે જો જમીનની મં-બાળ ન રહે, ખાતર ન પુરાય અને જરાબર ખેડાય નહિ તો જમી-નમાંથી કસ ઓછો થાય.

લક્ષ્મી—વાર ફીક; મહેલું બી વાવીએ તો પાક પણ સડેતો ઉતરે અથવા ન પણ ઉગે, એ વાત ખરી કે નહિ ? એકવાર તે વાન હું કહી પણ ગઇ છું.

વખત—હા, તે વાત પણ ખોટી નહિ.

લક્ષ્મી—હવે બીજું. આપણા લોકોમાં એમ તો બોલાય છે ના કે દાડે દાડે દેશની પ્રજા નબળી થતી જાય છે, અને બળશુદ્ધિ તથા કદમાં પણ હીનુડી પડતી જાય છે.

વખત—હા, એમ પણ વારંવાર બોલાય છે.

લક્ષ્મી—બોલાય છે શું, ઝિમ્મ જને છે !

વખત—આ તો તમે કોઈના વકીલની પેંડ પૂછી પૂછીને મને બાંધવા માંડી ! મારી કબુલત લેવા માંડી !

લક્ષ્મી—કબુલત ખોટી હોય તો કેન્ને. વાર, ધણીક જમીન ખારી કે મોળી પડી જાય છે અને તેમાં કંઈ ઉગતું નથી, એ વાત પણ માંભળી છે ના ?

વખત—હા, તેમ પણ દેખીએ છીએ.

લક્ષ્મી—વાર, હવે છેલ્લું એમ પણ પૂછું છું કે એવી ખરાબ જમીન ખાતર વગેરેથી પાછી સુધારવામાં આવે તો સુધરી શકે કે નહિ ? અને તેમાં અનાજ કે ઝાડ ઉગી શકેશું નહિ ?

વખત—તેની પણ કેમ ના પાડી શકાય ?

લક્ષ્મી—ત્યારે હવે મમ્મેની કે જેમ જમીન ગમે કરીને બગાડી જાય છે કેમ વિનાની થતી જાય છે અને જેમ વાઝાગી પણ થાય છે (વાવવાથી કાઠ ઉગતું નથી) તેમ આપણી ઓલાદ પણ બગાડી તથા શરીરે હીણી પડતી જાય છે, અને તે કાઠ એક પેઢીમાં બની જતું નથી, પણ પેઢી દરપેઢી આ બગાડો વધતો આવે.

વખત—તમે કહેો છો તેમ થવા સભવ છે ખરો અને જીવના દૃઢ માણુઓ કરતા હાનના નવા માણુઓના શરીર તરફનાદી બનતા જાય છે, એ વાત તો ખુબી જ દેખાય છે.

લક્ષ્મી—આ બધું શાથી થાય છે તે તો સમજે છો ના ?

વખત—હા, આપણે આપણા ખાવા પીવામાં, મસારાના રીત રીવાજોમાં અને આચરણોમાં દહાડે દહાડે ફેરવતા ગયા, તેથી આ પણ શરીર નબળા પડતું ગયા, રોગ વધતું ગયા અને આપણી ઓલાદ પણ નબળી તથા રોગી થતી ગઈ, એમજ કે ખીજી ?

લક્ષ્મી—શાબામ બેન, આપણા મસારામાં બધા બેન તમારા જેવા મમજી હોય તો પછી શું જોઈએ ?

વખત—તે બધી સમજ આપનાર તમેજ છો ના ! વારુ, એ તો ઠીક, પણ ઓલાદ નબળી અને રોગી થતી જાય તેથી વાઝીયા પાણુ વધે, એમ શું તમે કહેવા ધારો છો ?

લક્ષ્મી—મારા મનની નાત તમે આગળથીજ સમજી જાઓ છો, એજ તમારી ખુદિની બલિહારી, બેન ! હા, હું હવે એજ વાત કહેવા જતી હતી મે તમને એક વાર કહ્યું છે કે ગર્ભસ્ત્રાવ થાય, અથવા બાળમે રોગી આવે, અથવા આનીને તરત મરી જાય, એ પણ એક પ્રકારનું વાઝીયાપણુજ છે, અને એવા બેનઓ આપણા દેશમાં અસંખ્ય જોવામાં આવે છે રોગી છોડક આવે તે તો છોતે

છોકરે ન છોકરા જેવું જ નથી કાંઈ ? તેના કરતા તો સાવ છોકરા ન થાય તે વધારે સારું દેખવું નહીં ને દાઝવું પણ નહિ !

વખત—તમારા બેન માટે ગળે બરાબર ઉતરી જાય છે !

લક્ષ્મી—તમારા લોક પ્રથમથી આ બધો કશો વિચાર કરતા નથી અને પછી છોકરા મરી જાય છે એટલે માથે ઓઢીને પોક મૂકે છે, અને નાહક રંગરોગ અને ક'પાત કરી મૂકે છે

વખત—આઈ, એ તો બધી મુર્ખાઈ છે કાર્ એમ કરનાથી છોકરા બચે છે ! સ્ત્રીઓને દહાડા રહેતા નથી તેને માટે પણ તેઓ રાતદી રો ક'પાત કર્યા કરે અને જ્યાં ત્યાં આસુ ઝેર્યા કરે તેમાં શું દહાડો વગે ?

લક્ષ્મી—દહાડો તે મેનો વગે ? રોકકળ કરવાથી કે મે પ્રથમ જ્યુ તેવા અવળા ઉપાયોથી દહાડા રહે ત્યારે તો હાથરની આ સપ્તિનો બધો નાચદોળ ખોટો પડે ના ! પણ તે કદિ ખોટો પડેજ નહિ આ પછી જે મુર્ખાઈઓથી અને જૂનોવી ગર્ભભાવ થાય, અથવા છોકરા રોગી અવતરે અને દુખી જીજી બોગવે, એજ મુર્ખાઈઓ અને જૂ' લોથી સ્ત્રીઓને દહાડાની અપકાયત થાય હવે બધું બરાબર મમજાના !

વખત—હા બેન, તમે આટલી બધી માથાફાડ કરીને મને સ મજાનો છો ને ન મમજી તો પછી માઝ નથીબ !

મકરણ ૩ જી.

સ્ત્રીઓને દહાડા નથી રહેતા તેનાં કારણો.

વખત—વાઝ, બેન, સ્ત્રીઓને છોકરા નથી થતા તે સબધી તમે મને વણી મારી મમજી આપી, અને હવે હું આ વાતની

અધી સ્ત્રીઓને સમજણ આપતી રહીશ. પણ સ્ત્રીના ગર્ભસ્થાનમાં એવો તો શું ફેરફાર કે વિકાર થતો હશે કે જેથી દહાડા રહેજ નહિ.

લક્ષ્મી—વાહ ! મગ્નની વાત પુછી. પણ આ વાત સ્ત્રીના ગર્ભસ્થાનના અવયવોની રચના જાણ્યા વિના એશ સમજાય નહિ. તો પણ હું તમને તેની દુકામાં સમજણ પાડી દઈશ.

વખત—ત્વીને દહાડા ન રહે તેમાં વળી ગર્ભસ્થાનની રચના જાણવાની શી જરૂર ?

લક્ષ્મી—શી જરૂર, તે કહું છું. સ્ત્રીને દહાડા ન રહે તો કાંતો ગર્ભસ્થાનમાં કાંઈ જન્મની ખોડખાપણ હોય, અને ખોડખાપણ ન હોય છતાં ગર્ભ ન રહે તો અટકાવ સંબંધી કાંઈ રોગભોગ હોય, આ બેમાંથી એક કારણ હોય તોજ દહાડાની અટકાયત થાય.

વખત—ઓ મા ! વળી ગર્ભસ્થાનમાં ખોડખાપણ પણ હોય ખરી કે ?

લક્ષ્મી—ન હોય તો ખીજું શું ? ધણીક સ્ત્રીઓને આ કારણથી ગર્ભ રહેતો નથી.

વખત—ત્યારે એવી ખોડખાપણને લીધે દહાડા ન ચડે, ત્યારે તો તેને માટે ખાવા પીવાની ફવાના ઉપાયો પણ નકામાજ !

લક્ષ્મી—નકામા નહિ તો ખીજું શું ? પણ આ વાતનો પુરો તપાસ કર્યા વિના ઘણા લોકો ફવાઓ કરાવી કરાવીને પૈમાની તથા શરીરની પાપમાલી કરે છે. દહાડા નહીં રહેવાનું કારણ ખીજું હોય છે અને ઉપાયો ખીજા થાય છે.

વખત—આ તો પુરી ફજેતીજ તો !

લક્ષ્મી—ફજેતી એકવાર નહી પણ સાતવાર !

વખત—અરે હા ! હીક યાદ આવ્યું. આપણા ગામના પેલા દેસાઈબાઈ પાટીદારની વહુને દહાડા ચડતા નહોતા. ઘણાં વરસ સુધી

દનાદાર પછવાડે અને માધામાનતા પછવાડે શાશ્વત માર્ગ પશુ કાઢવ્યું નહિ પછી મેઘએ મવાહ આપી કે આપણા ગામમાં હમણા વિવાયતવી શીખીને એક પારસણ બાઈ આવી છે, તેની પાસે તેડી જાઓ, તો તે બોલે તપાસ કરીને જે હશે તે કહેશે પછી તેને ત્યાં તેડી ગયા તે બાઈએ કાંઈ ચત્રવન મુકીને બધું તપાસી આડો કાઢ પડેલોડેલો છે એમ જણ્યું, અને પછી તે બાઈના ઘણીની મરજીથી તે પડેલો કપાની નાખ્યો અને પછી કહે છે કે તેને દહાડા પપ્પ ચડે છે

લક્ષ્મી—હા એવી એની ઘણી જન્મ ખોડેલી દહાડા રહેવાના અપકાયત થાય છે, અને તેમથી ટ્રાલીક જન્મ ખોડ મુધરી પણ શે છે

વખત—સારે તો દહાડા નહિ રહેવાના જેટલા કારણો દોષ તે બધા ધ્યાનમાં રાખ્યા દોષ તો ઠીક

લક્ષ્મી—હાતો ! દરેક સ્ત્રીએ આ વિગે થોડી થોડી વાત તો જાણુરીજ જોઈએ

વખત—તમને ઘેર જવાની હતાવળ તો હશે, એન ! પપ્પ બેગા બેગુ એ જારણો પણ કહેતા જાઓને દુકામાજ કહેશે તો બસ છે

લક્ષ્મી—તમે જે પુછો છો તે તમને કહેતા મને ઘણી હોસ વધે છે, કેમકે તમે માત્ર કહેલું જલદી મમજી જાઓ છો સ્ત્રીઓને દહાડા નથી રહેતા તેના વણા કારણો છે એ કારણોના મુખ્ય બે પ્રકાર છે

વખત—પ્રથમ તો તે બે મુખ્ય પ્રકારો કહો

લક્ષ્મી—કદુ છુ સાબજો પહેલું મુખ્ય કારણ જન્મ સાથેની ખોડખાપણો આની ખોડો ઘણી છે, તે પણ હુ તમને પછી કહીશ બીજું મુખ્ય કારણ જન્મ પછી ગર્ભગ્યાનમાં થનારા વિકારો—રોગમોગ

વખત—વાહ ! આ તો મેશ સમજાય એની વાત જી હે મેન ! તમે આ બધું ક્યા ગ્રીખ્યા હતા ?

લક્ષ્મી—અમને દાયણોને આ બધી વાતોનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. જો તે વાતો ન જાણતાં હોઈએ તો અમે અમારું કામ શી રીતે કરી શકીએ ? અમારા ડાક્ટર સાહેબ પાસેથી થાણુંક તો હું શીખી છું.

વખત—પણ ગર્ભધ્યાનના અંદરના ભાગોની રચના તો કાંઈ ડાક્ટર સાહેબ પાસેથી નહિ જ શીખ્યાં હો ? પુરૂષો પાસે એવું શીખતાં આપણને શરમ ન લાગે ?

લક્ષ્મી—હા, આપણા દેશમાં યાત્રા નથી તેથી આપણને થણી શરમ આવે, એ વાત ખરી છે. વિદ્યાવતમાં એ જ્ઞાનને માટે કાંઈ શરમ જણવામાં આવતી નથી. શરીરના સર્વ અવયવો હૃદયે બનાવ્યા છે, તો પછી અમુક અવયવોમાં શરમ નહીં અને અમુકમાં શરમ, એ તો આપણા મનની ટેવનું કારણ છે. જે દેશોમાં એ બાબતની શરમ નથી જણવામાં આવી તે દેશોમાં કાંઈપણ વિકાર વિના પુરૂષ ડાક્ટરો અને સ્ત્રી ડાક્ટરો સાથે મળીને શીખે કરે છે અને ઉપાયો પણ સાથે મળીને કરે છે.

વખત—પણ બનતાં સુધી સ્ત્રીઓના આવા ઉપાયો સ્ત્રી ડાક્ટરો કે દાયણો કરે તે વધારે ઠીક કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા, તે તમારું કહેવું ખરું છે. એટલા માટેજ આ દેશમાં સરકારે સ્ત્રીઓને એ કામ શીખવવા માંડ્યું છે, કેમકે આપણા દેશમાં જણતરના કામ માટે પુરૂષ ડાક્ટરો નકામો જવાજ છે. જ્યાં છવના જોખમની વાત આવે ત્યાં પણ આ દેશના થણા લોકો પુરૂષ ડાક્ટરોની મદદ લેવાની ના પાડે છે.

વખત—તારૂં, ત્યારે તમે આ બધું કેવી પાસેથી શીખ્યાં ?

લક્ષ્મી—સ્ત્રીઓના ગુપ્ત ભાગોની રચના વગેરેની સર્વ માહિતી

મેં મુખની જો. જો. હોસ્પીટલની શેડી યકટર પામેથી મેળવી હતી. હું એ બધી મડમ સાહેબ પામે નર્મનું કામ કરવા રહી હતી. તેઓ મને આ બધું બહુજ માયાળુપણે શીખવતાં હતાં. તેની પામે વંધ્યા (વાંઝણી) સ્ત્રીઓના તેમજ નટ્ટગર્ભાઓના પણ ધણા કેમો આવના હતા અને હું તેમની પામે મદદગાર હોવાથી સર્વે સ્ત્રીઓના દવાઓના તેમજ કાપકપના કપાચો કરતી વખત તેઓ મને પામે રાખતાં હતાં એટલુંજ નહિ પણ ને બધું કામ મને બનાવી બનાવીને તથા શીખવીને કરતાં હતાં.

વખત—વાહ, ત્યારે તો તે મડમ સાહેબ ધણાજ બસા હશે !

લક્ષ્મી—એની બત્તાઈનાં હું શું વખાણુ કરું ? આપણા દેશની દગદગરને ગાંડીએ બનેલી સૂચાળીઓ જેવી એ ન હોય !

વખત—વાહ, બેન ! તમે વંધ્યા અને નટ્ટગર્ભાની ઉપર વાત કરી ને વળી શું ? વંધ્યા એટલે શું અને નટ્ટગર્ભા એટલે શું ?

લક્ષ્મી—ને વાન હું ધ્રમિજતે તમને કહી ગઈ છું. માધારણુ રીતે જો સ્ત્રીને મુદ્દલ છોકરાં થતાં નથી—પ્રથમથીજ દહાડો ચડતો નથી ને સ્ત્રી વંધ્યા એટલે વાંઝણી કહેવાય. અને જો સ્ત્રીને ગર્ભ રહે પણ ને ગર્ભનો ગર્ભઆવ થઈ જાય અને છોકરાં જન્મે નહિ તે સ્ત્રી નટ્ટગર્ભા કહેવાય.

વખત—વાહ, ને તો તમે મને કહ્યું જ છે. જો એ મુખ્ય કારણો હમણાં તમે કહ્યાં, તેમાં પહેલું કારણુ તે વંધ્યાનું અને બીજું કારણુ તે નટ્ટગર્ભાનું, એમજ કે નહિ ? એમજ કહેતો કે છોકરાં મુદ્દલ ન થાય તે વંધ્યા, અને છોકરાં થાય પણ જન્મે નહિ તે નટ્ટગર્ભા.

લક્ષ્મી—ધન્ય છે તમારી શ્રુતિને, બાઈ, ચોક્કું ક્યું તેમાં બધું. મમજ ગયાં વંધ્યા અને નટ્ટગર્ભા એ એ પ્રકારની સ્ત્રીઓનો

તમે જે સમન્થા છો તેવોજ છે

વખત—વારૂ, તે બધું કીક હવે જી વધ્યા એટલે વાઝણી ૨
 દેવાના અને નાગર્ભા એટલે છોકરા ૭૭૧ નહિ તેના જેટલા જેટલા
 કારણો દોષ તે બધા દુકામા કહી જાઓ તમને મોડું થાય છે, અને
 માગે પણ ધરમા હજી વાણી ગમ પડ્યું છે

લક્ષ્મી—કહુ, સામગ્રી પાડેલું કારણ (૧) જનન અવયવોની
 અપૂર્ણતા જનન એટલે જાણવાના અવયવો અથવા ગર્ભસ્થાન, અને
 તેને લગતા અવયવો, સમન્થા ના ?

વખત—તે તો સમજી, પણ તે અપૂર્ણતા કેવી રીતે, તે જરા કહો

લક્ષ્મી—જીના, કોઈ કોઈ સ્ત્રીને ગર્ભાશયની ખીનકુચ હોતું નથી.
 અને કોઈને દોષ છે તો તે બહુજી જીણું દોષ છે, મોટી પ્રખત ઉભરે
 આવ્યા છતાં અને ખીજી બધા અવયવો ખીન્યા છતાં ગર્ભાશય બા-
 બકના જેવુંજ નાતું રહે છે, અને એવા અપૂર્ણ ગર્ભાશયમા ગર્ભ રહી
 શકતો નથી વળી ગર્ભાશય ન દોષ હોતી સાથે ગર્ભઅડ પછી દોષ
 નથી વળી પ્રસવદ્વારનો માર્ગ બંધ હોય છે ધણી કરીને જે સ્ત્રીને
 ગર્ભઅડ દોષ નથી તે સ્ત્રીમા ગર્ભસ્થાન હોતું નથી, પ્રસવ દ્વારનો
 રસ્તો બંધ હોય છે અને તેને સ્તન પણ હોતા નથી આની સ્ત્રી મોટી
 થાય છે, તો પણ છોકરી જેની લાગે છે તેનો બાવો બરાબર વધતો
 નથી, અને મોટું કોઈવાર તો એની સ્ત્રીમા પુરૂષના જેવા ઉપડા લ
 જાય છે.

વખત—સત્તાનાશનીજ વાત તો આની વાતોમા અમે તો કશું
 જાણતાજ નથી. વારૂ, એ વિના ખીજી કાંઈ અપૂર્ણતા દોષ ખરી ?

૧ ગર્ભઅડ—ઓવરી (Ovary) સ્ત્રીના ગર્ભસ્થાનની ટાની જમ-
 ની જે બાજુએ એ અડકરના ભાગને ગર્ભઅડ કહે છે

લક્ષ્મી—પ્રમવદાર દુકે હોય અથવા હોય નહિ અથવા ફળ વાદિની^૧ અપૂર્ણ કે ખામીવાળી હોય તમને ગર્ભસ્થાનના બધા અવયવોની મમજાણુ નથી માટે દુકામા એટલું જ મમજોને કે ગર્ભસ્થાન અથવા તેના જુદા જુદા ભાગો હોય નહિ અથવા હોય તો બહુ અપૂર્ણ એટલે પુરા ખીબ્યા નિનાના હોય, જેથી તે ભાગો ગર્ભ ધારણ કરવાને શક્તિવાન થતા નથી.

વખત—વાર, અવયવ અપૂર્ણ હોય અથવા તો હોય નહિ, એ એક કારણ-હવે ખીજી કારણ કહો.

લક્ષ્મી—ખીજી કારણ (૨) સ્ત્રીના ઉત્પત્તિ અવયવો અને તેના ભાગો માફક એટલે મમજાયના હોય તો તેથી પણ ગર્ભ રહી શકે નહિ, જેમકે પ્રસવ માર્ગનો મમજ, ગર્ભસ્થાનના બહારના મોનો સમય, ગર્ભસ્થાનના માહેના મોનો મમજ, ઈત્યાદિ.

વખત—હો એન, ત્યાં ધણીક જીવાન ઝોડીઓ શરીરે માત્ર સારી પુષ્ટ હોવા છતાં અને કુમર લાયક થયે ન છતાં તેને નાવજી નથી આવતું તેનું કારણ પણ આનુજ્ઞ કાદ હશે કે ?

લક્ષ્મી—વાહ ! હીક પુછ્યું પ્રમવ માર્ગનો મમજ આગે અદરનો આડો પડેલો કાયમ હોય તો જીવાન સ્ત્રીને રજુ આપ્યા છતાં તેનો અટકાવ થાય છે અને તેથી લોહીનો જમાવ ઉત્પત્તિ અવયવમા થાય છે અને તેથી આતી સ્ત્રીને દરમામે રજુને વખતે પીગ થાય છે, પણ રજુ બહાર દેખાતું નથી, અદર ન જમાવ થયા કહે છે, અને તેથી રક્તની ગાદ, મોજે અને પીગ વગેરે ઘણાક દરદો થાય છે.

વખત—વાર, આતી ખામી છે એવું જાણવાને કાર્વ બહારનું

૧ ફવવાદિની—ફેડોપિયન ટયૂબ-ગીનોગ્રાફ તાબે-સ્ત્રીના ઉત્પત્તિ અવયવમા ગર્ભાવસ્થાની સાથે મ જીજી એ નામીઓ હોય છે તે

લક્ષણુ દોષ છે કે ?

લક્ષ્મી—હા (૧) આશીષભાગમની બે ચણુ બને (૨) પુરી કિમર થયા છતાં અને જાતી વગેરે મર્વ અવયવો ખીટ્યા છતાં દર મામે પીંગ થાય પણ રક્ત બહાર ન આવે ત્યારે ઘણું કઠિને એમજ મમજનય કે આડો પડે છે અથવા માર્ગનો મમિય છે

વખત—ઓ મા ! આની અગ્યણુ તો ઘણીક જીવાન ઠોડીઓ દોષ છે, પણ બન્યા અમે અજ્ઞાન ભૈરાઓ આનું કાંઈ જાણીએ બા હીએ નહિ તેથી ઉપાયના ખાની ફાફા માર્યા શ્રીએ

લક્ષ્મી—જાણ્યા વિના તો બધું એમજ તો ! હરે નીનુ કારણ (૩) અમગનુ ફરી જનુ ગર્ભાશય એટલે કમગનુ મો પ્રસવનાર તરફ રહેવાની નરૂર છે તે કમગ જરા પણ ફરી જનય અને પ્રસવના રથી જરા ઊંટે જનય તોપણુ ગર્ભ રહી શકતો નથી એવાત દેખીતીજ છે

વખત—વાં બેન ધારુ છું કે પડેના મે કારણો કહ્યા તે તો જન્મની ખોખામી જેવો છે, પણ કમગ શી રીતે ફરી જનુ હશે ?

લક્ષ્મી—મધુ સારી વાત પૂછી ! ગર્ભાશયના મધન દીમા પડે તેના પ્રેમા તથા વજનમા વધારો થાય અદર રોહીનો જમાવ થાય પ્રસવનારનું અંગ બહાર આવે ગર્ભાશયના અંતરના પડમા વરમ (સોજો) થાય તથા ગર્ભાશયમા મસા વગેરે થયા દોષ, વગેરે મરજોથી કમગ આગળ પાડળ કે તિરછુ (વાડ) વગે છે

વખત—ત્યારે કમગ ફરી જનય તે તો આપણી પોતાનીજ ખામી કે આપણાજ દોષથી, કે નહિ ?

લક્ષ્મી—હા, એમા વગી પ્રજનુ શુ ? ગર્ભાશયના બધન દીલા પડે કે સોડીનો જમાવ થાય તે તો બધું આપણી મૂર્ખાઈથીજ થાય છે

વખત—નારુ ત્યારે તેનો કાંઈ ઉપાય કરવો કે નહિ ?

બદ્ધી—કમળ ફરી જાય તે જાણ દવા ખાવાથી કે દવા અદ્ય
નેવાથી મીધુ થાય નહિ, પણ તે શરવાના જે ઝાડો કદા તેને માટે
તે તે દરદના ઉપાયો કરવા ફરી ગયેન કમળને કેડાણે લાવવા માટે
જીને યોગ્ય ગિયતિમા મુનાડીને આગળીઓની મદદથી યુક્તિથી જ
રત્ન આ કામ દયબોનું જ નવી આ તો તમે મને પૂછો છો તેની
જાણ છું તેજુ તમને મમજનું છું મારું મુખ્ય કામ પ્રસવ કરાવવાનું
છે, તોપણ દાયગોએ આ બધી વાતો જાણવાની જરૂર છે

વખત—નાર, ત્રીક કમળ શું છે તે જાણવાની કાંઈ નિશા
નીઓ જાણવામા આવે કે નહિ ?

સદ્ધી—એવી નિશાનીઓ ઘણી છે મળો ૧ શ્વામી મમાગમ
નખને જીને પીગ થની ૨ અગ્રકાવની પીગ-અગ્રકાવ ખડુ થયો,
ઓઠો થયો અથવા દરદ મારે થયો ૩ મબમ્માન લેકે ઉતરી આવતું
૪ વરમ થયો ૫. છોકરા નહિ થવા ૬ પેમાન બધ થાય કે દપ .
ધ્યા કરે જા ઝાડો જગ રહેવો જાને દરસના જેવું દરદ થતું ૮
આનના આવતા દરદ થતું તથા કમર, વામો જાને માધામા પીગ થની
૯ કમુવાવડ થાય દત્તાદિ તે બધા અથવા તેમાના પ્રસાદ નવજો
ગાય ત્યારે કમળ ફર્યું છે એવું અનુમાન થાય

વખત—સારે, કમળ વાકુ થાય તેથી તો જીઓને મોગી આપ । ।

બદ્ધી—આપણ તે ખરેખરી । હવે ક્ષ્માગ નહિ રહેવાનું કારણ
ચોયુ (૪) શ્વામી મબધ નહી થઈ સમ્યે

વખત—તેનું પણ કારણ હશે ના !

સદ્ધી—તેના કારણો ઘણા છે, જોઈ

(૧) એક કારણ તો તેમને ક્યું, તે એ કાંઈ દુરની જ ખામી

હોય છે, જેમને મોનિયન બહુ મખત હોવાથી તે તુરંતો નથી અને તેથી મમામમ અમબવિત થાય છે

(૨) કુદરતી રીતે જ માર્ગ સંપ્રત્યાપ્તો હોય છે

(૩) તે માર્ગમા કાંઈ જખમ ન હોય પડવા પછી રજાતા તે માર્ગ સંપ્રત્યાપ્તને સાકડો થાય છે

(૪) માર્ગ બહુ કુદરતી હોય છે અથવા મો બહુ સાફ હોય છે

(૫) સબધ માર્ગમા તેના મો ઉપર કે કમગતા મો ઉપર જ ખમ હોય કે તે ભાગ આજો-કાચો પાચો હોય તો તેથી પણ મમામમ હુ ખદાયક થઈ પડે છે

વખત—સત્યાનારા કાંઈયુ ના બળ્યા આટલા બધા હુ ખ દરદો યા દારી મર્યા હશે ?

લક્ષ્મી—આપણા પોતાના અજ્ઞાનમાજ તો !

વખત—વાર, એ તો હીક, પણ મબધ માર્ગમા આની અડ વ્યજો હશે તે સાથી જાણી શકાય ?

લક્ષ્મી—તે જાણવાનું મુખ્ય લક્ષણ આમીસબધ નહિ થઈ શકેવો તેજ સ્ત્રીના ઉત્પત્તિ અનયવો આવી રીતે ખામીવાળા કે દર દવાળા હોવાથી તે મબધને સહનજ કરી શકી નથી તેને ધણો નાસ થાય છે અને ધણીનાર તો હીરનીરીઆ જેવા લક્ષણો પણ જાણ્યા આવે છે

વખત—ત્યારે તેના ઉપાયો પણ હશે કે નહિ ?

લક્ષ્મી—ઉપાયો હોય, ન મમ હોય ! આડો મ્વાભાવિક પદો

● સ્ત્રીના અવયવમા એક આડો પ દો હોય છે એટલીક સ્ત્રીઓને એ પ દો બહુ બારીક હોય તે સહજ દૂર થાય છે પણ માંધ માંધ સ્ત્રીને તે પડે કડા અને સખત હોવાથી તેમજ સાચને ઉપયોગ કરવો પડે છે

હોય છે તે સ્વામી મળધીજ દુઃ થાય છે, પણ કદી તે પડદો સખત હોય ને તેમ દુર ન થાય તો કાતર કે છરીથી તે પડદો કપાવી નાખવો અને રૂઝ લાવનારી દવાનું પોતું મૂકવું જે જખમ દોય તો તે ડઝાવવાના ઉપાયો કરવા જે માર્ગ સાફડો હોય તો તે માર્ગ પહોંચા કરવાનું એક યત્ન આપે છે તે પત્થરવાથી ધીમે ધીમે માર્ગ પહોંચા થાય જે જખમ અથવા ચીરા પડ્યા હોય તો તે ડઝાવવાના ઉપાયો કરવા અને આ દરદો કે કારણો દુર ન થાય ત્યાં સુધી કદિ પણ સ્વામીસખધ કરવા નહિ

વખત—ત્યારે તો આ બધી વાતો વાપી ન જાયવા જેની છે

લક્ષ્મી—જાયવા જેની તો છે ના હવે મરણ પામ્યું (પ) ગર્ભાશયમા નેક ગાઠ બાઝી હોય, અથવા ચરમી જખમી ગણ દોય, તો તેથી પણ દહાગ રહેવાનો અપકાવ થાય છે અને ઉપાય કરવાથી તેમા સુવારો થાય છે પણ દહાગ સાથી નથી રહેતા તેના ખરા કારણોને ઘણ તપાસ કરવું નવી તેથી ઉપાય થતો નથી અને તેથી પણ સ્ત્રી હમેશને માટે વાઝણી રહે છે

વખત—વાર હવે વધારે કારણો છે ?

લક્ષ્મી—હા, હવે એમદ કારણો કહેવાના છે

વખત—ત્યારે તે પણ બેમાબેગા કહી નાખો

લક્ષ્મી—જેની ગીતે યોનિમાર્ગનો સંગ્રમ હોય છે, એવીની ગીતે જે કમળના મોનો પણ સંગ્રમ થયો દોય છે, તો ગર્ભ ગ્રી શકેનો નથી કમળના મોમા એક છિદ્ર હોય છે પણ જે જખમની માથે એ છિદ્ર બંધ દોય તો ગર્ભનો અપકાવ થાય વગી કુદરતી ખોડ નહોત, એને જખમ સાથે તે છિદ્ર દોય પણ પાછળથી કમળના મોમા જખમ પડવાને લીધે, તે ક્ષતના આવને લીધે, અથવા કાષ્ટ કાપકપની કિયા

પછી અરાગર રૂઝ લાવવામા ન આવે, તોપણ કમગનુ મો મનેવાધને તેની કોમે બેગી મળી જાય છે. હુકામા એટલુજ કે ગર્ભ રહેવા માટે સ્ત્રીના બધા ઉત્પત્તિ અવયવો મપૂર્ણ, ખેસ, ખુપા, તથા રોગ વિનાના હોવા જોઈએ. કેમ, આ વાન તો મમગ્નય એરી છે ખરી કે નહિ ?

વખત—તમે જે જે કહો છો તે હુ મમગ્નુ હુ વાઝ, હવે કોઈ કારણ બાકી રહ્યું છે ?

લક્ષ્મી—હા, હજી એક કારણ કહેવાનું છે, અને ઘણીક સ્ત્રીઓને દહાડા નથી ગહેતા તેમા આ કારણ પણ ઘણીવાર જોવામાં આવે છે. કારણ છઠું (૬) જે સ્ત્રીનું શરીર પુષી જાય છે તેને ગર્ભ રહેતો નથી. કોઈકો જોયે છે કે આ સ્ત્રી તો બાપી ગઇ છે બાપી જવુ એટલે ચરખીથી શરીર જનકુ થઇ જવુ.

વખત—હા, જે સ્ત્રીઓ શરીર બાપી જાય છે તેને વણુ કરીને ગર્ભ રહેતો નથી એ વાન તો ખરી.

લક્ષ્મી—અને કદિ તેવી સ્ત્રીને ગર્ભ રહે છે તો ગર્ભ પુરામહિના ટકતો નથી. ત્રાવ થઇ જાય છે.

વખત—વાઝ, સ્ત્રીઓ બાપી શી રીતે જતી હશે ?

લક્ષ્મી—તેના ઘણા કારણો છે. જુવો, તે પણ ગણાવુ. (૧) અટકાવ થોડો થોડો આવવો. જે સ્ત્રીઓને અટકાવ પુરો પાધરો આવતો નથી તે સ્ત્રીઓ જડી થતી જાય છે બાપી જવાનું મોટામા મોટું કારણ છેટે જોમવામા છુટથી મેનુ^૧ ન પડે તે છે.

(૨) શ્રીમતાઇ અને કામકાજ વિના આજ્ઞાન થઇ પડી રહેવાની દેવ તથા દિવસે મુઠ રહેવું. એ પણ બાપી જવાનું કારણ છે. મહેનત મગુરી કરવાવાળી સ્ત્રીઓ કરતા શ્રીમત કોમળી સ્ત્રીઓમા બાપી

ગયેલી કુંદમુંડ સ્ત્રીઓ ધણી વધારે હોય છે, એ તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે.

વખત—હા, તે વાત તો ખરી. ધણું કરીને શ્રીમંત લોકોમાં જ છોકરાંની ખોટ હોય છે. પણ વાર, કેટલીક જાડી સ્ત્રીઓને પણ દહાડા રહે છે તેનું કેમ ? બાકી જવાનાં કાંઈ લક્ષણો હશે કે નહિ ?

લક્ષ્મી—તે કેમ ન હોય ? જે સ્ત્રીનો કેડની પાછળનો ને પેડનો ભાગ ધણો વધે છે તે બાકી ગાંધ કહેવાય છે. તેની માથે પેડનો ભાગ પણ ધણો વધી જાય છે. તેને પેડમાં હમેશાં બાદી અને વાયુની ફરીયાદ રહે છે, દસ્ત કબજો રહે છે, નાવણ ખુલાસેથી આવતું નથી, માથામાં ચકર-ફેર આવ્યા કરે છે, હાથે પગે સોજા જેવું થઈ આવે છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ કમરથી જાડી હોય છે, કેટલીક સાથળથી જાડી હોય છે, આખા શરીરે પણ ચરખી ચડી જાય છે, તેથી તેનાં હૃદય, કંઠેજીવં વગેરે મર્મસ્થાનો નખળાં પડે છે અને તેમાં પણ ચરખી ચડી જાય છે, હાંસ ચડે છે, અને સામાન્ય રીતે શરીર દેખીતું જખડું છતાં પોટલા જેવું તાકાદ વિનાનું નકામું હોય છે. જે જાડી સ્ત્રીઓને છોકરાં થતાં હોય છે તે ખરું જોતા બાકી ગયેલી કહેવાય નહિ. એવી જાડી સ્ત્રીઓનું આખું શરીર એક સરખું જાડું હોય છે અને સ્ફુર્તિ-શક્તિ વાળું હોય છે. બાકી ગયેલી જી પેટથી, કમરથી અને સાથળથી વધારે ટુક્કી ગાંધ હોય છે અને તે શરીરે ધણી અશક્ત હોય છે.

વખત—આ વાત તો હીક સમજાણી. હવે દહાડા ને રહેવાનાં કાંઈ કારણો કહેવાનાં બાકી રહ્યાં છે કે ?

લક્ષ્મી—તમારે આવી વાતો દુકામાં સમજી લેવાની છે. બાકી, દહાડા નહિ રહેવાનાં બીજાં પણ અનેક કારણો છે. છેટે એમવાના દહાડામાં શરદી લાગવાથી, સ્વામી સમાગમમાં નિયમ કે અંદાજ નહિ રહેવાથી, પ્રસવ વખતની કેટલીક અશ્વજોથી, સુવાવડ વખતમાં તાવ

આવે તેથી, અને એવાંજ ખીજા કારણોથી ગર્ભાશયની અને તેને લગતા ભાગોની અદરની ચામડીમાં વરમ (મેન્સ) થઈ આવે છે, તે કારણોથી પણ ગર્ભનો અટકાવ થાય છે. પણ હવે મને ઘણીવાર થઈ અને તમારે પણ કામ પડ્યું છે, માટે લામુ કરતી નથી. હવે જતા જતા છેલ્લુ પણ બહુજ લક્ષમાં રાખવા જેવું કારણ કહું છું તે સાંભળો.

વખત—એ કારણ એટલું બહુ લક્ષમાં રાખવા જેવું છે તો તે જરા ઠીક કરીને કહો, બેન !

લક્ષ્મી—કહું, સાંભળો (૭) આપણા શોકો કથુ સમજતા નથી, પણ પરમા તથા આદીના ખરાબ દરદો પણ દહાડાનો અટકાવ કરનારા મુખ્ય કારણો છે.

વખત—શું બોલો છો ? જેને પરમો કે આદી થાય તેને છોકરાં નહિ થતા હોય ?

લક્ષ્મી—બધાને ન થાય એમ હું કહેતી નથી. પણુને આ રોગ થઈ ગયા પછી અને તેનું કેટલુંક ઝેર શરીરમાંથી નીકળી ગયા પછી થાય છે પણ ખરાં, તેમ છતાં ગરમીનાં દરદવાળા માખાપોના છોકરા ગરમીના રોગવાળાં થાય છે, એ પણ બેગા બેગુ સમજી લેજો. પણ પ્રમેહ તથા ગરમીના દુષ્ટ રોગથી સ્ત્રીઓના ગર્ભમ્થાનમાં વરમ થાય છે, એ વાત ચોક્કસ છે. એ વરમ જે ઉપાયથી મુધરે તો દહાડા રહે, ને ન મુધરે તો દહાડા ન રહે.

વખત—સાચે તો ગરમીના દરદવાળાઓએ બહુ મલાળીને ચાલવા જેવું ખરું.

લક્ષ્મી—સલાળીને તે ખરેખર. આ દરદ ચેપી તથા ઝેરી છે. એ ચેપ પુરપૂર્ણ સ્ત્રીને અને સ્ત્રીનો પુત્રપને લાગે છે, એટલું જ નહિ પણ કદિ એ દરદવાળા સ્થિતિમાં ગર્ભ રહે તો તે છોકરાં પણ ગર-

મીનાં દરદવાળાં થાય છે. માટેજ કહું છું કે આ વાતમાં બહુ સાચવી સંભાળીને વર્તવું જોઈએ.

વખત—ખરું કહો છો, બેન ! વારૂ, પણ ઘણી બાઈડીઓ એમ બોલે છે કે મને રતવા છે અને તેથી છોકરાં બગડેલાં સડેલાં અવતરે છે. એ રતવા એજ ગરમી હશે કે કોઈ બીજો રોગ ?

લક્ષ્મી—બહુ તમારો રતવા ! એ રતવા એજ ગરમી ! ‘કોડે રતવા છે’ એમ બોલ્યા કરે છે પણ તેનો તેઓ અર્થ ક્યાં સમજે છે, તથા તે રતવા ક્યાંથી ઉડીને વળગ્યો તે વાત પણ તેઓ ક્યાં સમજે છે ? આ બાબતમાં સમજવા જેવી વાત એ છે કે, આ રોગથી સ્ત્રીને મહિના રહેવામાં અટકાયત થતી નથી, પણ ગર્ભના પોપણુ માટે સ્ત્રીનું બીજ પુરેપુરું બીજવાને બદલે ગરમીના દરદને લીધે બગડી જાય છે, અને નાશ પામે છે.

વખત—હાય હાય ! ત્યારે તો ગરમીનો રોગ બહુ ખરાબ બા !

લક્ષ્મી—ખરાબ છેજ તો. કદિ કોઈને ગર્ભ રહે છે તો ગર્ભમાંના બાળકના શરીરના બાંધાને બગાડે છે અને તેથી જ એવી ગરમીના રોગવાળી કેટલીક સ્ત્રીઓને અધુરે મામે બાળક અવતરે છે, અને કેટલીકને પુરે મામે અવતરે છે, પણ તે બાળક રોગી હોય છે.

વખત—ત્યારે ઘણીક સ્ત્રીઓને છોકરું અવતરે છે ત્યારે કાંતો તેનું નાક સડેલું હોય છે, કાંતો હાથપગનાં આંગળાં ખવાઈ ગયાં હોય છે, કાં મોં ફદફદી ગયું હોય છે, કાંતો મુંવાળા બાગો ફેલી ગયા હોય છે, અથવા તો શરીર ઉપર રાતાં ને લીલાં ધાગાં ધાળ્યાં હોય છે, તે માં ગરમીને લીધેજ હશે, કેમ ?

લક્ષ્મી—તે માં ગરમીનો જ પ્રતાપ, બેન ! માંબાપોની બદ્દેલી અને તેમની મૂર્ખાઈના જ્ઞા રૂપે તેમને એવાં સડેલાં બાળક ન આવે

તો કેવાં આવે ? દરેક કામનું ફળ પ્રલક્ષ છે ! અરે એટલું જ શા માટે ! બાળક અવતરે છે ત્યારે તે ધોળો પુણી જેવો અને રૂડો રૂપાળો હોય છે ને યોગ કલાકમાં કે યોગ દિવસમાં તેના શરીરની સર્વ ગરમી બહાર નીકળી આવે છે. શરીર ઉપર ગરમીની ધાણી ફુટે છે, અથવા રાતાં લીલાં ધાખાં ઉપડી આવે છે, તેમજ મોં પાકીને ફદફદી આવે છે; આવી રીતે કેટલાક દિવસ સુધી દુઃખ પામીને તથા સડી સડીને છોકરું મરી જાય છે.

વખત—હા, ખરૂં છે બેન ! અમારી પેળમાં એક બાઈને તમે કહો છો તેમજ થાય છે. સડેલ છોકરાં અવતરે છે ને તરત મરી જાય છે.

લક્ષ્મી—ગરમીનાં દરદવાળાં એવાં સડેલાં છોકરાં જીવેજ નહિ.

વખત—વાર, તમે દહાડા નહિ રહેવાનાં કારણે તો ધણું કલાં પછુ તેના ઉપાયો વિષે તો કંઈ કહ્યુંજ નહિ. તે પછુ જાણવા જોઈએ કે નહિ ?

લક્ષ્મી—ઉપાયો જાણવા તો જોઈએ. પણ આ પુરાણ ધણું લાંબું છે; બેન ! વળી ખરૂં પુછો તો મેં પ્રથમ કહ્યું તેમ, માઈ ખાસ ગાન પ્રસૂતાને લગતું છે; તોપણ બેન, તમારી ઇચ્છા બહુ છે તો કોઈ વખતે દુરસદ લઈને આવીશ ત્યારે તે બધા ઉપાયો પણ કહીશ. આમાં પણ નાવણું સંબંધી દરદો અને તેના યોગ ઉપાયો તો મેં એક દિવસ તમને કહેલા છે; પછી, કૃદરતી ખોડખાપણોમાં જે અવયવોનો જન્મથીજ અભાવ હોય તેનો તો કોઈ ઉપાય હોયજ નહિ; જે અવયવો પુરા ખીલ્યા નહોય તે ખીલવવા માટે સ્ત્રીને સારો પુષ્ટીકારક ખોરાક આપવો, તેને ખુલ્લી સારી હવામાં રાખવી અને દરવા દરવાની કસરત કરાવવી (ઘરમાં ગોંધાઈ ન-રહેવું); એટલુંજ નહિ પણ સારી પુષ્ટીકારક દવાઓની પણ મદદ લેવી. શરીર ખીલે તો અપૂર્ણ

અવયવો પશુ ખીંચીને પૂર્ણ થાય, એટલેજ તેનો ઉપાય છે. આ ઉપ-
રાંત જે જે કારણો કહ્યાં તે વણાંખરાં જન્મ પછીનાં કારણો છે
અને તેના ચોખ્ખા ઉપાયો કરવાથી તે કારણો દૂર થાય તો ગર્ભ રહી શકે.

વખત—વાડ, તે ઉપાયો વળા કુરમદે કહેજો, પશુ ખેન, દહાડા
નહિ રહેવાનાં તમે જે જે કારણો કહ્યાં તે તો બધાં સ્ત્રીઓની ખોડ-
ખામીનાં અને સ્ત્રીઓના રોગનાંજ કહ્યાં. ત્યારે પુરુષોના રોગથી કે
પુરુષોની ખામીથી દહાડા ન રહે, એમ નહિ બનતું હોય શું ?

લક્ષ્મી—તમે મને પૂછ્યું ન હોત તો પશુ હું હવે તે જ વાત
કહીને ઉઠવાની હતી. પશુ મારા મનમાં જે વાત હોય છે એજ વાત
તમે કાઢો છો, એ તમારી બુદ્ધિની બલિદારી !

વખત—ત્યારે હવે તે પશુ ઝટપટ કહી નાખો.

લક્ષ્મી—ઝટપટ શું કહેવું છે, જેવા કારણો સ્ત્રી પક્ષનાં છે તે-
વાંજ કારણો પુરુષ પક્ષનાં પશુ સમજવા. પુરુષોના અવયવોની કુદર-
તી ખામીઓ અને શરીરના રોગો પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાના કામનો અટ-
કાવ કરે છે.

વખત—શું કહો છો ? ત્યારે છોકરાં નહીં થવાનો બધો વાંક
તો આપણા ઉપર જ મુકવામાં આવે છે !

લક્ષ્મી—અરે ખેન ! વાંકની શું વાત કરો છો ! મેં સ્ત્રીઓની
ખોડ ખામીનાં અને રોગનાં જે જે કારણો કહ્યાં તે તે સર્વમાં પશુ
પુરુષોનું કર્તવ્ય તો ખરું જ ! આ બધી વિટંબણાઓ અને આપદાઓ
માટે પુરુષો જ મોટે ભાગે જવાબદાર છે.

વખત—અત્યાર સુધી તો હું એમ જ સમજતી હતી કે, આ
બધાં વાંકનો ટોપલો તમે, તો એકલી સ્ત્રીઓ ઉપર જ મુકે જાઓ છો.

લક્ષ્મી—સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન છે અને તેથી સ્ત્રીઓની ખૂબોનો અર્થ

કોઈ પાર નથી, પણ તેથી એમ ન સમજવું કે પુરુષોનો વાંક આછો છે. આપણે આપણો વાંક કબૂલ કરવો જોઈએ. પુરુષો પોતાનો વાંક કબૂલ નથી કરતા તેથી જ તેઓ હેરાન થાય છે ના !

વખત—શું હેરાન થાય છે ? છોકરાં નથી થતાં તો તેઓ તો બહાનુભાવ બીજી સ્ત્રી પરણે છે અને બીજીને મૂકીને ત્રીજીને પરણે છે !

લક્ષ્મી—અને તેથી તેઓ આપણા કરતાં વધારે સુખી છે, એમ તમે માનો છો ? સ્ત્રીઓની ફરકાર નહીં કરવાથી અને છોકરાં નહીં થવાનો બધો વાંક સ્ત્રીઓ ઉપર મુકવાનો તેઓ અન્યાય કરે છે તેથી તો ઉલટા વધારે ગુન્હેગાર કહે છે !

વખત—તમે તો ખૂબ કરી ! શું પુરુષો આટલા બધા દોષવાન છે ? મને તે વાત જરા એક ખુલાસેથી કહેવી પડશે.

લક્ષ્મી—દોષવાન તે એકવાર નહિ પણ હજારવાર ! સ્ત્રીઓને બગાડનાર પુરુષો જ છે ! બહુ નાદાન કમઅકલવાન પુરુષો બહારથી રોગ લઈને આવે છે અને સ્ત્રીઓને તેવા ખરાબ રોગો વગાડે છે, અરે બેન ! પુરુષોની મૂર્ખાઈની હદ જ ક્યાં છે ! અમારાં મઠમ સાહેબ વારંવાર એજ દીલગીરી બતાવતાં હતા કે આ દેશના પુરુષો જ સંસારને બ્રહ્મ કરે છે. સ્ત્રીઓને ખરાબ કરે છે, અને આવાં આવાં દુઃખદરદોને ઉભાં કરે છે ! તેઓ સંસારના સુખથી અજાણ છે, તેથી તેઓ પોતે કશું ખર્ચ સુખ ભોગવી સંકતા નથી અને બિચારી નિર્દોષ નબળા સ્ત્રીઓને સુખ આવવા દેતા નથી. તમે સમજો છો એટલે એટલામાં જ બધું સમજીને, વધારે શું બોલું, બેન ! જો પુરુષો સદાચારી, સંતોષી અને સમજી હોય તો આપણા સંસારમાં આટલાં બધાં દુઃખદરદો વગાડેલા અને દુઃખેતા સેના હોય ! બિચારી સ્ત્રીઓ ઘરમાં બોલાવું ક્યાં કરે છે અને ઘરના કામકાજમાંથી

ઉંચી નજર કરવાની પણ તેને નવરાશ હોતી નથી; અને કદિ ક્યાંઈ સ્ત્રીમાં બગાડ હશે તો તેમાં વાંક પુરૂષ પક્ષનો જ હશે.

વખત—બીજું બધું તો તમે બરાબર કહ્યું. પણ સ્ત્રી દુષ્ટાચરણી થાય તેમાં પણ પુરૂષોનો વાંક, તે શી રીતે ?

લક્ષ્મી—બેન ! આ દેશની સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને પરમેશ્વર તુલ્ય ગણે છે, અને એવું ગણે છે તેથી તેઓ પોતાના પતિમાં કાંઈ દોષ જ જોતી નથી. તમને પણ એજ કારણથી પુરૂષોનો વાંક સુજતો નથી, તેમાં નવાઈ નથી. પણ પુરૂષો આપણા શુભ ક્યાં દેખે છે ? અને પોતાના દોષ પણ ક્યાં દેખે છે ?

વખત—પણ, બેન ! આપણે તો આપણા પતિના શુભ જ દેખવા, અને એજ આપણો ધર્મ છે, એમાં શું ખોટું ?

લક્ષ્મી—તે તો હું પણ સાફ ગણું છું, પણ પુરૂષો પોતાનો ધર્મ ક્યાં સમજે છે ?

વખત—તે ધર્મ કોમો, તે મને કહો.

લક્ષ્મી—તે ધર્મ એકપત્નીવ્રત. જ્યાં આ ધર્મની ખામી હોય ત્યાં આખો મસાર બ્રહ્મ થયો મમજવો. પણ એકજ ખરાબી ક્યાં બળી છે, બેન ?

વખત—વળી બીજી શી ખરાબી બળી છે ?

લક્ષ્મી—કેટલાક હેવાનોના ઓવ ઘરની બહાર ભટકતા હોય છે, બહાર ભટકીને રોગબોગ ઘેર લાઇને આવે છે, એ રોગ પોતાની નિર્દોષ સ્ત્રીઓને વગગાડે છે, અને પછી જ્યારે સ્ત્રીને દહાડા રહેતા નથી અથવા હાકરાં હવતાં નથી એટલે બીજી બાપડી પરણે છે ! કહો, આમાં વાંક બાઇનો કે બાઇનો ?

વખત—તમે તો પુરૂષોનું પાડીયુંજ કાઢી નાખ્યું જો ! હું તો

તમારી એકે એક વાત સાંભળીને દિગ્ગંજ બની જઈ છું! બાપ, તમે તો જાણે સ્ત્રીઓનાં દુઃખ દરદો મટાડવાનો અવતાર લીધો હોય નહીં!

લક્ષ્મી—કહો તો હજી એકદમ વધારે મૂર્ખાઈની વાત કહું.

વખત—ત્યારે ભેગાભેગી તે પણ કહી નાખોને, બેન!

લક્ષ્મી—નાની નાની બાળકીઓ સાથે ધરડે ઘડપણે લસ કરીને ઘોળામાં કોળાં નાખવાં, એ પુરુષોની ઓછી તકસીર છે? આપણા લોકોમાં દર વરસ એવાં હજારો લગ્નો થાય છે અને બિચારી હજારો નિર્દોષ બાળકીઓ હોમાઈ જાય છે! કેટલાક ઘડપણમાં પોતાની આકરી કરાવવા માટે પરણે છે, અને કેટલાક છોકરાની આશાથી પરણે છે, પણ તેના કેવાં દુઃખ મળે છે તથા કેટલા દુઃખો તથા થાય છે, તે તમારાથી કાંઈ અજાણ્યું હશે? સ્ત્રીઓ દુષ્ટચરણી થાય તેમાં પુરુષોનોજ વાક છે, એ વાત હવે સમજ્યાને?

વખત—સમજીજ પડી છું, બેન! તમારી કઈ વાત ન સમજાય એવી છે? હું તમારે કહેવું બહુ મમળું છું. સ્ત્રીના બગાડમાં પણ પુરુષજ ઘણું ભાગે કારણ છે, એમજ તમારે કહેવાતું છે ના?

લક્ષ્મી—હા, એજ કહેવાતું છે; તેમ છતાં છોકરાં થતાં નથી તો બધી ખામી સ્ત્રી પક્ષનીજ કાઢવાનો ચાલ પડી ગયો છે. છોકરાં ન થતાં હોય તો તેમ થવાનો દોષ સ્ત્રીમાં છે કે પુરુષમાં છે તે બન્ને વાત નક્કી કરવી જોઈએ.

વખત—ત્યારે એમજ કહેવું કે સ્ત્રીને દહાડા ન રહે ત્યારે જેમ સ્ત્રીની ખોડ ખામી કે દરદનો તપાસ કરવામાં આવે છે, તેમ પુરુષમાં પણ કાંઈ ખોડ ખામી કે દરદ છે કે નહિ તેનો પણ તપાસ કરવો જોઈએ. કેમ? એમજ કે નહિ?

લક્ષ્મી—હા, એમ ચર્ચાજ જોઈએ.

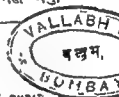
• વખત—ત્યારે છોકરાં ન થવામાં પુરૂષ પક્ષમાં કઈ કંઈ ખામી કે રોગ હોય છે ?

લક્ષ્મી—જે જાતની ખામીઓ અને દરદો સ્ત્રીમાં હોય છે એજ જાતની ખામીઓ અને દરદો પુરૂષોમાં પણ હોય છે. વાંઝીયાપણાનો ખપો વાંક સ્ત્રીઓ ઉપરજ મુકવામાં પુરૂષો ઠગાય છે, એજ સો વાતની એક વાત ! હવે તો બહુ વાર થઈ, હવે હું જાઉં છું, એન !

વખત—હવે જવાય છે. જરા તો એમો. એક બીજી વાત યાદ આવી તે પણ જરા પુછી લઉં.

લક્ષ્મી—બસે પૂછો, પણ હવે હું વધારે નહીં એમું.

પ્રકરણ ૪ થું.

ગર્ભ ઉપર માના ગુણ દાપતી અસર.

લક્ષ્મી—હું ત્યારે આ વાત ફોલવા પાડીને સમજાવીશ ત્યારે તમારી ખાત્રી થશે કે આપણી સ્ત્રીઓમાં સોમણુ તેજે અચાનકથી અધોર્ન છે !

વખત—ત્યારે ફોલવા પાડીને સમજાવો, બેન !

લક્ષ્મી—ગર્ભસ્થાનમાં બાળકના લેખ લખાય તે વિધાતાનાજ આંકડા સમજવા. ત્યાં જ લેખ લખાય તે લેખ ફરેજ નહીં.

વખત—વળી પાછો ગોઝો પીંડાગો વાળ્યો જ તો ! ગર્ભમાં કયા લેખ લખાય અને તે કોણ લખે ?

લક્ષ્મી—કયા તે કયા ? આંહીં કાંઈ કામજ કલમ અને શાહી-ની વાત સમજાવી નહિ. એટલું પણ સમજતાં નથી, કે ગર્ભસ્થાનમાં તે કોઈ બહારથી લખવા આવતું હશે કે ?

વખત—ત્યારે તે લેખ અંદરથી કોણ લખતું હશે ?

લક્ષ્મી—હું છું, ધીરં ધાઓ; આ વાત ઝટ સમજાવ એવી સહેલી નથી. તમે અચાન સ્ત્રીઓના મનમાં વિધાતાના આંકડાનું જ છુત ભરાયું છે, તેનો ભેદ હમણાં બતાવું છું જેના ધ્યાન દ્રષ સાંભળો.

વખત—તમારો બોલેબોલ હું ધ્યાનથી સાંભળું છું. હું તો એમ જ માનું છું કે અમારી સ્ત્રીઓનું અચાન મટાડવા માટે ઇશ્વરેજ તમને આહિં (આ દેશમાં) જન્મ આપ્યો છે !

લક્ષ્મી—એ બધો ઉપકાર ડાકટર માહેબનો માનો; હું જ કાંઈ બાળું છું તે સઘળું ડાકટર સાહેબ પાસેથી શીખી છું, એ વાત મેં તમને પહેલાં પણ કહેલી હતી. ડાકટર સાહેબ તો વિલાયતથી શીખીને આવ્યા છે, પણ આપણા દેશની જુની વૈદક વિધાનાં પુસ્તકોમાં પણ આ બધી વાતો ક્યાં નથી ? પણ તે બેસ કરીને સમજાવતાર જોઈએ ના !

વખત—એજ ઓટલા વળ્યા છે ના, બેન ! વેદકના મંથોમાં તો ધણીએ વાતો બળી હશે, પણ તે શું કામની ? માંદાં પડીએ ઓટલે એક તરફથી વેદરાજ અને બીજી તરફથી બેશી મહારાજ દોડ્યા દોડ્યા આવે અને એક પડીકાં વાળા આપી સમજાવી જાય અને બીજા ધન, મકર, કુંભની વાતો કરીને પનવી જાય ! પેટ ભરવાનો જ ધંધો !

લક્ષ્મી—તમારાં જેવાં ભોળાં અને મૂર્ખ લોકોમાં એ ધંધો ન ચાલે તો પછી બીજે ક્યાં ચાલે ?

વખત—હા, બેન હા, અમે મૂર્ખ છીએ તેથીજ આટલું સાં-ભળવું પડે છે ના ! વાર, હવે વિધાતાનો અને તેના લેખનો બેઠ કહો, બીજી વાતો જવા દો, બેન !

લક્ષ્મી—મને તમારા લોકોના અચાન માટે ઘણું દાઝે છે તેથીજ આટલું બોલી જવાય છે, નકર મારે કડવું ઓસડ પાવાની શી જરૂર ? હું તો તમારા સારા સાફ બોલું છું.

વખત—હું તે વાતની ક્યાં ના પાકું છું. તમે તો અમારા બક્ષ માટેજ કહો છો, બેન ! હવે આપણી વાત આગળ ચલવો.

લક્ષ્મી—વિધાતા કોણ અને વિધાતાના આંકડા તે શું, એ બે વાત મારે તમને સમજાવવી છે, એજ કે નહિ ?

વખત—હા, એજ.

એક બાળક દુષ્કર રોગબોગ લઇને જન્મે તેનો વાંક ઇશ્વર ઉપર મુકવો, એ શું વાજબી છે ?

વખત—ના, બા, તે તો વાજબી નજ કહેવાય. છોકરું રોગબોગ લઇને આવે એમાં ઇશ્વર શું કરે ?

લક્ષ્મી—પણ તમે લોકો તો બધો વાંક ઇશ્વર ઉપર જ દોગો છો ના ! નમારા વાંકથી છોકરું રોગી કે અપંગ આવે તેના વાંકનો ટાપસો તમે તો વિધાતા (ઇશ્વર) ઉપર મુકો છો !

વખત—ત્યારે વિધાતા તે ઇશ્વર નહિ, એમજ તમારું કહેવું છે ના ?

લક્ષ્મી—હા, વિધાતા એટલે ઇશ્વર નહિજ !

વખત—ત્યારે વિધાતા એટલે શું, તે સમજાવોને !

લક્ષ્મી—વિધાતા એટલે બાળકનું શરીર ઉત્પન્ન કરવામાં તથા ધડવામાં જે કુદરતી શક્તિ કામે લાગે તે, ખીજી કઈ ? એ શક્તિને ગમે તે નામથી બોલાવો. હું તો કહું છું કે બાળકનાં માબાપ એ પણ વિધાતા, કેમકે માબાપની અંદર જે કુદરતી શક્તિ-ગુણ દોષ રહેલા છે તે બધી શક્તિ-ગુણ દોષ બાળકમાં આવે છે. એ ગુણ દોષ ગર્ભ-સ્થાનમાંજ આવે છે, અને એજ તમારા વિધાતાના આંકડા !

વખત—ધન્ય છે ! બાઈ, તમારી બુદ્ધિને ! તમે તો બારે કરી ! તમે તો બાળકની માને જ વિધાતા બનાવી દીધી !

લક્ષ્મી—હા, હા, મા એજ બાળકની વિધાતા અને મા એજ બાળકના કષાણમાં સુખદુષ્ખના આંકડા પાડતાર બ્રહ્મા !

વખત—વિધાતા કષાણમાં આંકડા પાડે છે એમ પણ બોલાય છે, એ વાત શું ખરી હશે ?

લક્ષ્મી—શું ધૂળ ! આંકડા આંકડા કેવા ! માબાપ દ્વારા વિધાતા તરફથી બાળકને માટે સુખ દુષ્કર રોગબોગના આંકડા લખાય છે

તે તો બાળકના એકલા કપાળમાં જ નહિ, પણ તેના આખા શરીરમાં અને રોમે રોમે અને નસે નસે લખાઈ જાય છે, સમન્વ્યાં બેન ?

વખત—આ તમે શું કહો છો, તે જરા ઠીક કરીને મન-જનો બેન !

લક્ષ્મી—હું શું મારું કપાળ મમજાવું ! મને આ વાત કરતાં કરતાં ઘણો ખેદ થાય છે, બેન. જુવો, આંકડાબાકડાની બધી વાત જવા દો. આપણે વિદ્યાતાની વાતના ઉંડા કુવામાં ઉતરવાની શી જરૂર છે ? આ તથા બાપે મળીને પોતાના બીજાથી બાળકને જન્મ આપ્યો. માટે તેજ તેમનાં વિદ્યાતા દુકીને ટચ તો આટલી જ વાત છે.

વખત—પણ વિદ્યાતાના અક્ષર કપાળમાં લખાય છે, એવું બો-લાય છે તેનો પણ કાંઈ બેદ તો હશે, બેન !

લક્ષ્મી—હા, તેનો પણ બેદ ખરો.

વખત—ત્યારે તમે તે જાણતાં હો તો તે પણ બેગાબેગ કહી નાખો.

લક્ષ્મી—(યો કહું. હું જન્મ જાણું છું તેમ બધું કહેવાને મારી ક્યાં ના છે. તમે આ બધું જાણો, સમજો, તો તેમાં લાભ જ છે નહિ તમે જાણો છો કે માણુમના ચેહેરા ઉપરથી શરીરની અદરના રોગની તથા રીતભાત સ્વભાવની પરીક્ષા થઈ શકે છે.

વખત—હા, ડાક્ટરો તેમજ વૈદો દરદીનો ચેહેરો, આંખ-નાક-જીભ વગેરે જુવે છે ખરા, તે રોગની પરીક્ષા માટે જ હશે.

લક્ષ્મી—બેન ! અમારા ડાક્ટર માહેબ એક વાર કહેતા હતા કે ચહેરો—આંખ, નાક, જીભ વગેરેથી તો શરીરના રોગની પરીક્ષા થઈ શકે છે, પણ ચેહેરા ઉપરની રેખાઓ-નાંતુ રચના વડે માણુમના સ્વભાવની-ગુણદોષની-પણ પરીક્ષા કરી શકાય, એવી પણ એક વિદ્યા છે, અને એ વિદ્યાના આધારે તેના અંતઃકરણના વિચારો પણ જાણી

શકાય છે. ચહેરાની-કપાળની-આ રેખાઓ ગર્ભમાં ઘડાય છે, અને તેથીજ કદાચ એમ બોલાવું હશે કે વિધાતા અક્ષર કપાળમાં લખાય છે.

વખત—હીક, પણ તમે પ્રથમ તો કહ્યું કે મા એજ બાળકની વિધાતા, અને હવે માબાપ બેયને વિધાતા કહો છો તેનું શું કારણ?

લક્ષ્મી—આ આખી સૃષ્ટિ પણ પુરૂષ તથા પ્રકૃતિ વિના બની નથી, તો બાળક પેદા થવામાં નર અને માદા બેય જાતિની જરૂર છે, એ કુદરતનો નહિ શરીર શકે એવો નિયમ છે. એકથી બાળક પેદા થઈ શકેજ નહિ. એટલા માટે મા તથા બાપ બન્ને બાળકનો પેદા કરનાર કહેવાય. પણ માના ગર્ભસ્થાનમાં બાળકનો ગર્ભ રહ્યા પછી એ ગર્ભને મોટો કરનાર તથા બવિધ્ય માટે તમારા વિધાતાના ખરા લેખ લખનાર તો માજ છે.

વખત—તમારું કહેવું મારા ધ્યાનમાં ઉતરે છે ખરું. અત્યાર સુધી તમે જે જે વાત કરી ગયા છે અને મને સમજાવી ગયાં છે તે ઉપરથી હું એટલું તો સમજી શકી છું કે બાળકની શરીરસંબંધી તથા મન સંબંધી સારી નરખી ખીલવટનો યજ્ઞ ખરો આધાર મા ઉપર છે.

લક્ષ્મી—તેમ નહિ તો ખીલું શું?

વખત—પણ, હું બેન! તમે કહ્યું કે વિધાતાના આંકડા બાળકના કપાળમાંજ નહિ પણ તેના આખા શરીરમાં રેખે રેખે અને નસેનસે લખાઈ જાય છે, તે શું?

લક્ષ્મી—હા, હવે તે પણ કહું છું, તે સાંબળો. તમારી વિધાતાના આવા આંકડા અસંખ્ય છે. હું તમને થોડા ગણાવું છું.

વખત—આ વળી નવાઈની વાત! તે આંકડા જાણવાને મારો શ્રવ ઉમ્મો નીચો થઈ રહ્યો છે, માટે જલદી કહો. બેન!

લક્ષ્મી—ગર્ભમાંજ બાળક માના શરીરમાંથી પોતાનું પોપણ લે

છે એ વાત તો હું તમને કહી ગયું હતું. પણ તે બાળક ગર્ભમાં પોતાની માતા ગુણ કે દોષ પણ લાઇને અવતરે છે, એ વાત તમે જાણો છો?

વખત—એમ તો બોલાય છે કે જેવાં માળાપ તેવાં છોકરાં અને તેનો અર્થ તમે કહો છો તેવોજ હશે.

લક્ષ્મી—હા, પણ એમ બોલાય છે, એટલુંજ બાળકમાં શું દાડો વળે? તેની મતલબ સમજવી જોઇએ ના!

વખત—હા, એ વાત તો ખરી.

લક્ષ્મી—માના લોહીથી બાળકનું પોષણ થાય છે, એનો અર્થ એવો છે કે બાળકના શરીરની તેમજ તેના મગજની એટલે ગુણ દોષની રચના એ બધી રચના માના લોહી પ્રમાણે તથા માના તે વખતના આચરણ પ્રમાણે થાય છે, અને માના જે અનેક ગુણો તથા દોષો (શરીરના તેમજ મનના) બાળકમાં ઉતરે છે તે વિધાતાના આંકડા છે.

વખત—આતો નવાઇ જેવી જ વાત!

લક્ષ્મી—તમે કદી સાંભળ્યું જોયું કે વિચાર્યું ન હોય તેથી તમને નવાઇજ લાગે. દરેક માણસના રોજના આચાર વિચાર હોય તેવી છાપ તેના શરીરના પોષણકારક રસ ઉપર થાય છે, ત્યાંથી તે અસર લોહી ઉપર થાય છે. લોહી દ્વારા તંતુઓ ઉપર અસર થાય અને એ પ્રમાણે માણસના આચાર વિચાર સારા કે ખોટા હોય તે પ્રમાણે તેના શરીરમાં ટેવ ધર કરતી જાય છે. માણસના લોહીના દરેક દીપામાં તેના ગુણ તથા દોષનો રંગ એટલે અસર હોય છે. અને ખાનપાન, વિચારો, તથા ચાલચલણ પ્રમાણે એ દરેક લોહીના દીપામાં રોજ રોજ ફેરફાર થાય છે. સારા કે નકારા!

વખત—ડીક; આ વાત જીણી ખરી, પણ તે સર્વ વાતો કરતાં ધણીજ વધુ ઉપયોગી પણ ખરી.

લક્ષ્મી—છેરતો ! બાળક કેવું ઉત્પન્ન કરવું તથા તેને કેવું બનાવવું, એ વાત માઆપનાજ હાથમાં છે, અને મા તો તે બાળકના રોગરગની અને દરેક ગુણની વિધાતા છે, એ વાત તો હું પહેલાજ કહી ગઇ છું.

વખત—મારી આગળીઓ વિધાતાના આકડાઓ મણુવાને તલપી રહી છે !

લક્ષ્મી—તે ગણાવુ છું. ગણો. વિધાતાનો આકડો પહેલો (૧) લે. જે માઆપનું બીજ રોગી હોય તો બાળક રોગી થવુંજ જોઈએ. રોગી માઆપનું બાળક આ આંકડો ગર્ભમાંથીજ પોતાના કપાળમાં લખાવી લાવે છે મનુષ્યાં ના ?

વખત—સત્તાનાશનીજ વાત તો ! મા અથવા બાપને ગરમીનો રોગ થયો હોય તો બાળક ગરમીનો રોગ લઇને જન્મે કે ?

લક્ષ્મી—એકવાર નહિ પણ અઘાર વાર ! વિધાતાનો આંકડો બીજો (૨) જે. બાપની ઓછી શક્તિમાં કે નબળી દશામાં માને ગર્ભ રહે તો બાળક પણ નબળું અને દુબળું થાય. ગણો. વિધાતાનો આંકડો ત્રીજો (૩) જે. બાપ કે માને ક્ષય રોગ હોય અને તે રોગવાળી અવસ્થામાં ગર્ભ ધારણ થાય તો બાળકને વહેલા મોટો ક્ષય રોગ થવાનો સંભવ ખરોજ !

વખત—હા, એવા બનાવ તો ઘણા બને છે. નજરે દેખીએ છીએ.

લક્ષ્મી—કેમકે તે તો વિધાતાનો આંકડો છે ના ! ગણો. વિધાતાનો આંકડો (૪) યો. બાપ દારૂડીઓ હોય અને દારૂના વ્યસનવાળી અવસ્થામાં ગર્ભ રહે તો બાળક પણ દારૂ પીવાની વ્રતીવાળો થાય છે અને દારૂડીયાં માઆપોનાં છોકરાં દારૂ પીવાના છંદનો પોતાના કપાળમાં વિધાતાનો લેખ લખાવીને આવે છે ! કેમ લેખ ખરો કે નહિ ?

વખત—હારે તો બેન, એમ કહેને કે બાળક તો નખશીખ માઆપના શરીરમાંથી નીકળેલું માઆપનુંજ બીજું શરીર છે !

લક્ષ્મી—ત્યારે બીજું શું છે ? હજી તો પાસેસમાં પહેલીજ પુણી થેંધ ! ગણો, આંકડો (૫). દીકરો વિષયી અને દુરાચારી થશે તેનો કપાળે ડામ પણ તે ગર્ભમાંથીજ લખાવી લાવે છે અને સદાચારી યશો તેનો લેખ પણ તે ગર્ભમાંથી લખાવી લાવે છે.

વખત—તમે તો ખારી મજાક કરો છો ! એવું તે વળી બનતું હશે કે ?

લક્ષ્મી—અરે બેન ! એમજ બને છે. હું તમારી મજાક કરતી નથી, હું ખરૂંજ કહું છું.

વખત—ત્યારે તો સદાચરણી માખાપોનાં છોકરાં સદાચરણી થાય અને દુરાચરણીનાં છોકરાં દુરાચરણી થાય, એમજ કહેાને !

લક્ષ્મી—હું જો કહું છું તે એજ કહું છું. અપવાદ લેખે સારાં કુટુંબોમાં નહારાં છોકરાં અને નહારાં કુટુંબોમાં સારાં છોકરાં ક્યાંંક ક્યાંંક થતાં હશે. પણ સાધારણ નિમમ તો આવેજ છે કે માખાપ હોય તેવાંજ છોકરાં થાય.

વખત—ત્યારે ગર્ભ ધારણ કરવા વખતે માખાપે રાગભોગ વગુરના થવું જોઈએ. સદાચારી પણ રહેવું જોઈએ; એમ તો ખરૂં ને !

લક્ષ્મી—ખરૂંજ. વળી મા કે જીને હું ખરી વિધાતા કહું છું તેણે તો ઘણી ઘણી વાતો ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

વખત—ત્યારે તે બધી વાતો કહેવા માડીને, બેન !

લક્ષ્મી—આ વાતોનો તરત પાર આવે એમ નથી. * તો પણ

* ગર્ભ ધારણની અગાઉથી શું તૈયારી કરવી, નિરોગી, સદાચારી અને સુંદર બાળકો પેદા કરવા માટે શું કરવું, ગર્ભમાંના બાળકને કેવી રીતે કેળવવું, ગર્ભિણીએ ખાવા પીવામાં અને વિચારોમાં કેમ વર્તવું, ઇત્યાદિ અનેક ઉપયોગી વાતોનું દાખલા દલીલો સાથે એક પુસ્તક તૈયાર થાય છે. આ પુસ્તક ધાત્રી શિક્ષાના બન્ને ભેદનાં પુસ્તકોને નીચરાની દેસે. એટલા માટે અત્રે આ વાત ફેડામાંજ અસ્ટોપી લીધી છે. વૈદ્ય નંદાશંકર.

વિધાતાના હજી થોડા આંકડા ગણાવું છું. (૬) તમારી મોતીનો બાણી-
યો ખીકણુ થશે કે બહાદુર થશે તેનો સેખ તમારી મોતીએ ગર્ભના
સમયમાં લખ્યો હશે તેમજ થશે.

વખત—શું બાણીઓ ખીકણુ થાય કે બહાદુર થાય તે વાત
પણ મોતીના હાથમાં ? બાણીઓ ખીકણુ થાય તો મોતી બિચારી શું કરે ?

લક્ષ્મી—સ્વભાવથી ખીકણુ માણુઓ અને બહાદુર માણુસો થાય
છે એ વાત તો તમે માનો છો ને ?

વખત—હા, તે તો માનવીજ પડે. ઘણા બાઈડા તેમજ ખાઈ-
ડીઓ સ્વભાવે ડરકણુ હોયછે અને ઘણાંને છાતીવાળાં પણ દેખીએ છીએ.

લક્ષ્મી—સારે તે ડરકણુપણું ક્યાંથી આવ્યું ? તેનો કોઈ વિ-
ચિત્ત કરો છો ?

વખત—આ વાત તો ખરી, બાઈ ! આતો તમે કોયડો ઘડ્યો !
તમારા કોયડામાંથી નીકળવાનું માત્ર ગળું નહિ !

લક્ષ્મી—નીકળાય તે શી રીતે ? તમારું એક છોકરું નિરાંતી કે
સદાચારી ને ખીજું રોગી કે દુરાચારી અથવા એક શરીરે મજબુત
અને ખીજું લુલ્લું પાંગળું કેમ થયું તેનો તમે કોઈ દિ વિચારજ
ક્યાં કરો છો ? બધું આંધળે બહેરું કુટો છો ને બિચારી વિધાતાનો
વાંક કાઢ્યા કરો છો !

વખત—બેન ! તમારામાં આટલી બધી ઉંડી સમજણ છે, તે-
નું જાણતી નહોતી. અમારા વૈદો પણ આ વાત સમજાવી શકતા નથી.

લક્ષ્મી—સમજાવી શકે નહિ, કે સમજાવે નહિ, તો ભલે, પણ
વૈદક શાસ્ત્રના જુના ગ્રંથોમાં પણ આ બધી વાતો સાર રૂપે છે, એમ
મેં સાંભળ્યું છે. હવે, વિધાતાનો આંકડો (૭) કહું છું. દયા, પ્રેમ,
અને ભક્તિભાવના સેખ પણ ગર્ભમાં લખાય છે, અને કુરતા, દેવ,

અંને નાસ્તિકપણાના લેખ પણ ગર્ભમાં જ લખાય છે. એ લેખોની લખનાર વિદ્યાતા પણ બાળકની મા જ છે.

વખત—લક્ષ્મી જેન ! આ તે તમે શું બોલો છો ? શું મા પોતાના બાળકને ફર, દેખી અને અધર્મ બનાવે ખરી ?

લક્ષ્મી—મા પોતાના બાળકને એવું નદાઈ બનાવવાને ઇચ્છતી નથી, એ વાત ખરી, પણ તેના પોતાનાજ એ ગુણોનું ગર્ભમાં બાળકને એની મેળે પોપણ મળ્યા કરે અને તેથી બાળક એવું નદાઈ બને; અને તેથીજ હું કહું છું કે ગર્ભમાં બાળકના લક્ષણમાં આ બધા વિદ્યાતાના આંકડા લખનાર માજ છે.

વખત—બસ ! બસ ! જેન ! હવે વધારે આંકડા બાળવાની મારી મરજી નથી. હું બધું સમજી ગઈ. યોગમાં બધું સમજી લીધું. એમજ કહોને કે ગર્ભમાંનું બાળક માતૃ લોહી ચૂસીને મોહું થાય છે અને તે લોહી સાથે માના બધા સારા કે નદારા ગુણો બાળકમાં પણ આવે છે !

લક્ષ્મી—હા. એમજ.

વખત—જો એમજ છે તો માએ નવ માસ સુધી માત્ર ખાવા પીવાની સંભાળ રાખવી એટલું જ નહિ પણ, બોલવા ચાલવાની એટલે વાણીની અને વિચારની પણ સંભાળ રાખવી. ગર્ભના દિવસોમાં મા કલેશ કરે, નદારા વિચારો કરે, નદાઈ બોલે, નદાઈ દેખે અને નદાઈ સાંભળે, અને એ સર્વ વાતોની અસર-અપ ગર્ભમાંના બાળકમાં પડે તો બાળક પણ એવી અસરવાળું થાય, એમ જ કે નહિ ?

લક્ષ્મી—શાબાસ, જેન ! તમે તો માઈ કહેવું બરાબર સમજી ગયાં છો !

વખત—તમે આટલું બધું સમજાવી સમજાવીને કહો ને ન

સમજી ? પણ એન, તમારા વિદ્યાર્થીના આકાશની વાત તો હું કદી બુલીશ નહીં હો !

અકરણ ૪ થું.

ગર્ભના નવ માસ.

વખત—આવો, લક્ષ્મી એન, આવરણ તો ઘણી મોટી ! હું ત મને હમણાં જ યાદ કરતી હતી કે ઘણા દિવસ ચયાં લક્ષ્મી એન કેમ કાંઈ જાણ્યાં નહિ. કાંઈ ડુરસદ લઈને આવ્યાં છો કે નહિ ? તમને ઘણાં પૂછવાનો વિચાર કરી રાખેલો હોય છે, પણ તમને તમારા ધામાં ડુરસદ ન મળે એટલે તમે પણ શું કરો ?

લક્ષ્મી—હા, એન ! મને મારા કામ આડે ઘણી થોડી ડુરસદ મળે છે, તો પણ તમને જાણવાકરવાતી ઘણી હોશ, એટલે કશું લાવ આજ તો જઈ આવું ઝાઝીવારં બેગીથ નહિ. પેલા બીખાબાઈ મામ્તરની વડૂને ત્રીજે માસે ગર્ભઆવ થઈ ગયો તેથી મને બોલાવી હતી. સાંધી જ આવું છું.

વખત—ગર્ભ ત્રીજા માસનો છે કે બીજા માસનો છે એ વાત તમે શી રીતે જાણી શકો ?

લક્ષ્મી—કેમ ! ગર્ભના આકાર ઉપરથી, એટલે તે ટેટ્યો મોટો છે તથા તેમાં દયા કયા અવયવો ડુટ્યા છે તે જોઈને કહી શકાય.

વખત—ત્યારે તો તે પણ જાણવા જેવું ખરું.

લક્ષ્મી—જાણવા જેવું તો ખરું જ તો. સ્ત્રીઓ નવ માસ સુધી ભાર ઉચકે, પણ તે નવ માસ સુધી આપણા ગર્ભસ્થાનમાં તે ગર્ભ (બાળક) કેવી રીતે વધે છે તે સંબંધનું તો તેઓ કશું જાણતી પણ નથી

વખત—હા, તે વાત જાણવા જેવી ખરી. અમે તો બાળક અવતરે ત્યારે જાણીએ કે દીકરો આવ્યો કે દીકરી. અમે બીજું કંઈ પણ જાણતાં જાણતાં નથી. હીક ત્યારે, આજ તો એજ વાત સમજાવો, બેન ! ગર્ભ રહ્યો ત્યારથી તે બાળક અવતર્યું ત્યાં સુધીમાં ગર્ભ કેવી રીતે વધે છે તે બધું બેસ કરીને કહેા.

લક્ષ્મી—લો, ત્યારે કહું. સ્ત્રી પુરુષનો સંબંધ થાય છે તોજ ગર્ભ રહે છે, એ વાત તો કહી ગઇ છે. એ ગર્ભ ક્યારે રહે છે તે પણ તમે જાણતાં હશો. હું તમને તે બધી વાતો કહી ગઇ છું.

વખત—હા. તે હું જુદી ગઇ નથી. સ્ત્રીને નાવજુ આવી ગયા પછી એક બે અઠવાડિયામાં ગર્ભ રહે છે.

લક્ષ્મી—ખરાખર. હવે જુઓ, ગર્ભ રહે છે એટલે શું થાય છે તે પ્રથમ કહું. સ્ત્રીના પેટમાં ગર્ભાશય કરીને એક ખાસ જુદો જ અવયવ છે, તે વિષે પણ હું તમને કહી ગઇ છું. એ ગર્ભાશયની કોથળા સાથે પડખાની બે બાજુમાં બે યેલીઓ આવેલી છે અને ગર્ભાશય તથા એ યેલીઓને સાંધનારી બે નળીઓ છે તે પણ ગઇ વખત કહી ગઇ છે. બાજુની બે કોથળાને અંડાશય કહે છે. અંડાશય એટલે ઇંડાં રહેવાની જગા. આ યેલીમાં ઇંડાં તૈયાર થાય છે.

વખત—ઓ બાપરે ! વળી સ્ત્રીઓને પણ પંખીની માફક ઇંડાં ખરાં કે ?

લક્ષ્મી—હા. ગ્રાણી માત્રના છવની પહેલી સરવાત ઇંડાંથી જ થતી હોય એમ જણાય છે. સ્ત્રીને કંઈ ખોડખાપણ કે રોગબોગ ન હોય તો સ્ત્રીને નિયમિત મહીને મહીને નાવજુ આવે છે. આ નાવજુ કેટલાક માસ સુધી આવ્યા કરે અને દર નાવજુ ત્રણ ચાર દહાડા સુધી લોહીનો આવ થાય છે. આ મુદતમાં સ્ત્રીના અંડાશયમાં ઇંડાં

તૈયાર થાય છે અને તેવામા પુરૂષ સંબંધ થાય છે તો તેમાંના એકાદ ઇંડામાં જીવનો મંચાર થાય છે. સ્ત્રીનાં આ ઇંડામાં પુરૂષનું ખીજ મળવાથી ત્યાં ગર્ભની શરૂવાત થાય છે, સમજ્યા ને ?

વખત—ઓ મા ! આ તો બધું જાણવા જેવું આવ્યું ! અમે મૂર્ખાઓ આમાંનું કશું જાણતીયું નથી ! વાર, પછી કહો.

લક્ષ્મી—પછી શું ? સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યા કે તેમાંનું એક ઇંડું વધવા માડે છે અને તે જ તમારો ગર્ભ.

વખત—વાર, પણ તમે તો ઘણાં ઇંડાંની વાત કરી, તો જે-ઠાં ઇંડાં, એટલાં છોકરાં કેમ થતાં નહિ હોય ?

લક્ષ્મી—કુદરતની એવી જ રચના અને ઇચ્છા હોય છે જેથી બધાં ઇંડામાથી એકાદ ઇંડું જ સ્ત્રી ખીજ (રજ)થી મચેતન થઈને પુરૂષના ખીજને પ્રદણ કરે છે, અને તેથી જ ઘણીખરી સ્ત્રીઓને એક બાળક થાય છે, પણ કોઇને બે ત્રણ કે ચાર બાળકો પણ થાય છે તે વાત તમને કહેવીજ છે તો !

વખત—હા, તે તો કહેવું છે. ત્યારે, ખીજ ઘણાં ઇંડાંનું શું થતું હશે ?

લક્ષ્મી—બાકીનાં ઇંડાં નાવણુ સાથે અથવા ખીજ મેલ માથે બહાર નીકળી જાય.

વખત—હી...ક ! વાર, બેન, હવે જે એક ઇંડું જીવવાળું થાય છે તે અંડાશયમાં ક્યાં સુધી રહે છે ?

લક્ષ્મી—તે ઇંડું અંડાશયમાં એક પેશીમાં હોય છે અને અંડાશય તથા ગર્ભાશયની વચ્ચેની નળીના મોં ઉપર આવે છે ત્યાં તે પેશી પુટે છે ને એક અઠવાડિયું ત્યાં રહે છે, આઠ દીવસ પછી તે ઇંડું ધીમે ધીમે ગર્ભાશયની કોથળા (કમળ)માં આવવા માડે છે અને આવતાં આવતાં તે

ઇંડાના બે ભાગ થતા હોય એમ લાગે છે. પક્ષીઓ પોતાનાં ઇંડાને જન્મ આપીને તેને મેવે છે એટલે તે ફાટીને તેમાંથી બચ્ચાં અવનરે છે તે આપણે જાણીએ છીએ. અને મળતી જ ક્રિયા ગર્ભમાં થાય છે એટલે અંડાશયમાં ઇંડું તૈયાર થાય છે, મોડું થાય છે, અને ગર્ભાશયમાં આવીને ત્યાં બાળકનો આકાર થવાની અને વધવાની તૈયારી થાય છે.

વખત—વાહ ! શું ઈશ્વરનો બનાવ ! બધા બગવાન ! આજ નો બધુ ગમતવાળી વાત માંબળી ! બાઈ, તમારા વિના આ બધુ મને કોણ મમળવત ?

લક્ષ્મી—મમજવાની ઈચ્છા હોય છે તેને મમજવનાર પણ મળી રહે છે. પણ તમારા લોકો પણ કરતાં વધારે અક્રમ ધરાવતા નથી; નહિ તો આવી જરૂરની વાતો જાણવાની તમ લોકોને ઈચ્છા ન થાય ? નવ મામ બાર વેડો, પણ તે બાર શું ચીજ છે, ત્યાં તે કેવી રીતે વધે છે અને કેવી રીતે બહાર આવે છે તેમાંનું કશું જાણે પણ નહિ ? આ વાત દરેક માથાપે જાણવાની જરૂર છે.

વખત—ખરૂં કહો છો, બેનડાં આ ઘણી જ ઉપયોગી વાતો છે. વાહ, પણ જે ઇંડું અંડાશયમાંથી ગર્ભાશય તરફ જવાની નળીમાં આવે છે અને આઠ દિવસના જીવવાળું હોય છે તે ઇંડાનો આકાર કેવડો હોય છે ?

લક્ષ્મી—ઘણું ફીક પૂછ્યું ! આઠ દિવસના ગર્ભનો (ઇંડાનો) આકાર આશરે એક ઇંચ એટલે એક તમુના ૧૨૫ મા ભાગનો (૪૨૫ ઇંચ) હોય છે. તેમાં ન સમજે તો બીજી રીતે સમજાવું. એક જવાના દાણાના ૪૦૦ ભાગ કરીએ તો એમાંના એક ભાગ જેટલું એ ઇંડું બારીકમાં બારીક અણું સરખું હોય છે, અને નીચે ગર્ભાશયમાં ગયા પછી તેનું કદ વધવા માંડે છે.

વખત—ઓહો ! એક ઇચ્છાનો ચારમેમો ભાગ, સારે તો સોયની અણીથી પણ નાનું !

લક્ષ્મી—હા, એથી પણ ઘણું નાનું. નરી આંખે તો દેખાયજ નહિ, એવડું ! તમારી મોતીનો બાણીયો પ્રથમના અડવાડીયામાં મોયના નાકા જેવડા ઇંડામાં હતો, સમજ્યાં ના ?

વખત—શું કહો છો ? આમાં તો મારી અક્ષય મુંઝાઈ જાય છે, બા ! શી હમરની લીલા ! વારૂ, પછી શી રીતે થાય છે ?

લક્ષ્મી—પછી ખીજા અડવાડીયામાં તે ઇંડું મર્બતમાં ઉતરીને મર્બતમાંની કાથળાની એક બાજુમાં ચોટે છે, ત્યાં તે ઇંડાની આમ-પાસ એજ કાથળાની બારીક ત્વચા વધવા માંડીને ઇંડાને ઢાંકવા માટે છે. લગભગ ખીજા અડવાડીયાની આખરે તે ઇંડું જોળા આકૃતિ-ધારણ કરે છે અને એટલામાં પેંચું બારીક પડ (ઢાંકણ) તે ઇંડાની ચારે તરફ ફરી વળીને ઇંડાને બંધ કરી દે છે.

વખત—સારે તેમાં અવધવો કપરે દેખાવા માડે છે ?

લક્ષ્મી—ખીજા અડવાડીયાની આખરે એટલે ત્રીજા અડવાડીયામાં તેમાં માત્ર જરા જરા આકાંગે ફુટવા લાગે છે.

વખત—હેં, બેન ! આટલા બારીક મર્બમાં વળી અવધવોના આકારો શી રીતે દેખાતા હશે ?

લક્ષ્મી—એટલું પણ જાણતાં નથી ? નાની ચીજને મોટી કરીને બતાવનાર કાચ આવે છે, જેને સ્પષ્ટમંદ્રક યંત્ર કહે છે. તે રાખીને જેવાથી નરી આંખે જે ન દેખાતું હોય તે પણ આ કાચની મદદથી દેખાય.

વખત—વાહ ! મનની યુક્તિ ! સ્પષ્ટ તો એમજ કહેને કે ઇંડું હવવાળું પેંચું સારથીજ બધાં અવધવો છોડાની માથેજ તૈયાર થઈ ગયા હોય છે. આંખે દેખાતા નથી એટલુંજ !

લક્ષ્મી—શાબાશ ! હીક મમજી ગયાં ! બનાવ તો તમે કહે છો તેમજ છે. જુવો, વધારે મમજવું. આંખથીનો કચ્ચકો આપણા આંગણની જમીનમાં છગીને તેમાં કોટા ફુટેલો તો તમે ઘણીવાર જોયો હશે. તે કોટા સોલની આણી જેવો બહાર આવે છે, અને એજ કોટામાંથી આંખથીનું મોઢું જાડ થાય છે, તે વાત તો ખરી કે ?

વખત—હા, તે તો ખરુંજ તો !

લક્ષ્મી—આંખથીનું આખું જાડ એ કોટામાં બારીક રૂપમાં હલું, તેજ જાડ મોટા રૂપમાં બહાર આવ્યું, એમ મમજવું. જેમ કોટામાં આંખથીનું આખું જાડ છે પણ દેખાતું નથી, તેમ સ્ત્રીના ગર્ભાશયમાં તૈયાર થએલ આ ઇલામાં આખું માણુમ છે, પણ દેખાતું નથી. કેમ ? કહુ છું તે સમજી શકો છો ?

વખત—તમે દાખલો એવો બેશ આપ્યો કે જટ સમજી જવાય. હું તે તમારી સમજાવવાની ચતુરાઈના વખાણુ કરું કે પ્રભુની અદ્ભુત માયાનાં વખાણુ કરું ત્સારે તો એમજ કહેને કે ગર્ભાશયમાં પતિનું બીજ પડીને સ્ત્રીના બીજમાં મળ્યું કે ત્યારથીજ માણુમનો આકાર નક્કી થઇ ગયો.

લક્ષ્મી—રંગ છે ! જરાબર મમજી ગયાં, એમજ છે. જેમ આંખથીના બીમાં—આંખથીયામાં—આખું જાડ છે, તેમ માણુમના બીજમાં પણ આખું માણુમ છે. આંખથીયો જમીનમાં વાલ્યા વિના કુગતો નથી, તે જમીનમાં પડે છે ત્યારેજ છગીને કોટા ફુટે છે. એમજ, પુરુષનું બીજ સ્ત્રીના શરીરમાં પડ્યા પછી જીવવાળું ઇકું તૈયાર થાય છે. આંખથીયાનો જમીનમાં કોટા ફુટીને ધીમે ધીમે પાંદડા ડાળાવાળું મોઢું જાડ થાય છે, એવીજ રીતે આ ઇલામાંથી હાથ, મગ, માથું, નાક, મોં, કાન, ફૂલ્યાદિ અવયવોવાળું બાળક તૈયાર થાય છે. જે બીજમાં

જા આ બધા અવયવો ન હોય તો બાળકમાં તે અવયવો ક્યાંથી આવી શકે ? આંખડીયામાંથી આંખડીજ ઉગે છે, આંખો ઉગતો નથી; એમજ માણુમના બીજમાંથી માણુસજ પેદા થાય છે. આ વાતોથી ખારી થાય છે કે માણુમના તેમજ બધા પ્રાણી અને વનસ્પતિના બીજમાંજ પોત પોતાના સંપૂર્ણ આકારો હયાતજ હોય છે; પણ તે એવા બારીક રૂપે હોય છે કે સરવાતમાં આપણે આપણી આંખથી તે જોઈ શકતા નથી. આંખડીયાનો એક કોટા પુટીને પછી તેમાં પાંદડાં, ડાળાઓ, વગેરે વધારે મોટા આકારમાં દેખાવા માંડે છે, તેમજ ગર્ભમાં બને છે.

વખત—ધન્ય છે, બાઈ, તમારી શુદ્ધિને ! પ્રભુની લીલાનો પણ કંઈ પાર નહીં ! એકે સોયના નાકા જેટલા ઇંડમાં આપું માણુસ ! તમારી સમજવવાની યુક્તી પણ એવી છે કે મારા જેવી બોયડ બાઈડીઓ પણ જલ્દી સમજી શકે. ત્યારે બીજા અણવાડીયાની આખર પછી ગર્ભના શરીરના કેટલાક ભાગોની જરા જરા નિશાનીઓ દેખાવા લાગે છે, એમજ કે નહિ ? વાર, પછી કહો.

લક્ષ્મી—હા. માત્ર આછો આછો આકાર દેખાય. ખુસ્તે ખુસ્તે નહિ. ત્રીજા અણવાડીયામાં આ ઇંડનું કદ $\frac{1}{2}$ ઇંચનું થાય છે અને તેની અંદરના ગર્ભનું કદ $\frac{1}{4}$ ઇંચ જેટલું હોય છે.

વખત—ઓ બાપરે ! આવડું નાનું ઇંડું અને તેમાં પાછો ગર્ભ ! વાર, ત્રીજા અણવાડીયાની આખર મુઠીમાં એ ઇંડમાં બીજો શું. શું દેરશર થાય છે ?

લક્ષ્મી—એ ગર્ભના ઉપરના પડમાંથી રક્ત નળાણોના કુમખાઓ પુટવા માંડે છે; ગર્ભ $\frac{1}{2}$ ઇંચનો થાય છે, મગજના મૂળ ભાગો અને આંખો તથા કાનના મૂળ આકારો દેખાવા માંડે છે, મોં પાંચ

ખુલ્લાવાળું દેખાય છે, અને પીઠ બહુજ વાકી વળેલી દેખાય છે.

વખત—તમે રક્ત નળીઓના ઝુમખાની વાત કરી, તે ઝુમખો શા માટે નીકળતો હશે ?

લક્ષ્મી—બહુ સારી વાત પૂછી. માના ગર્ભસ્થાનમાં બાળક પેદા તો થયું, પણ તે બાળક કાંઈ અમથુ વધે ? તેને ખાવાનું ભેદ્યએ ના ! ખોરાક વિના વધી શી રીતે શકે ? એ રક્ત નળીઓ વાટે માનું લોહી બાળકના શરીરમાં જાય છે અને તેથી બાળક વધે છે.

૧ વખત—બાળકનું પોપણુ ગર્ભમાં મોથી થતું હશે કે કેમ ?

લક્ષ્મી—નારે બેન ! કુદરતે તેના પોપણુની બીજી યુક્તિ કરી છે. મેં કહી તે રક્ત નળીઓના ઝુમખાઓ વાટે માનું લોહી બાળકના નાળવામાં જાય છે અને તે નાળવા રસ્તે કુંડીમાં થઈને બાળકના શરીરમાં ચડે છે, તેથી ગર્ભ વધતો જાય છે. આ વાત તમને અગાઉ પણ હસારે જણાવી છે.

વખત—વાહ ! શી ગમત કરી છે ! વાર, હવે એક માસનાં બાળકની વાત કરો બેડ !

લક્ષ્મી—એક માસના ગર્ભનું ઇંકું કષ્ટતરના ઇંડા જેવડું, એટલે આશરે પોણા ઇંચનું હોય છે અને વજનમાં આશરે પાવલીભાર જેટલું હોય છે. નાભિ બરાબર ખીલે છે. ઇંડાની અંદરનો ગર્ભ કે ઇંચનો લાંબો હોય છે અને એક નાના જાડા વાંકા વળેલા કીડા જેવો તેનો આકાર દેખાય છે. આ એકા અકવાડીયામાં આ કીડા જેવો ગર્ભ વધારે વાંકો વળે છે, તે એટલો બધો કે માથું અને પૂછડી (નીચે પૂંછડી જેવોજ આકાર હોય છે) લગભગ અડોઅડ આવી જાય છે. ગર્ભની પીઠ વાંટી વળીને એક ગોળ ચકર જેવી દેખાય છે. -વળી આંખો બે કાળાં મીઠાં જેવી દેખાય છે, અને ઝાડમાં ફળુગા-ફુટયા-

ટોચ તેની પેઠે હાથપગના આકારો ફણુગા જેવા દેખાય છે.

વખત—વાર, હવે બીજા મામની વાત કહો.

લક્ષ્મી—પાંચમા અને છઠ્ઠા અઠવાડીયાની વચ્ચેનો ગર્ભ લખાઈમાં લગભગ સવા ઈંચનો થાય છે. ચાર અઠવાડીયાના ગર્ભમાં જે હાથ પગો માત્ર જાડના ફણુગા જેવા લાગતા હતા તે પાંચમા અઠવાડીયાથી ખુદા આકારથી દેખાય છે. હાથ પગનાં આંગળાંના આકારો પણ બીજા માસમાં દેખાય છે. છઠ્ઠા અઠવાડીયા પછી આખનાં પોપચા દેખાવા મડિ છે. આંગળીઓ છુટી પડે છે; બીજા મામની આખરે ગર્ભની લંબાઈ ૧ ઈંચ થાય છે અને નીચે પૂઠી જેવો આકાર દેખાતો બધ પડે છે. આ બીજા માસની આખરે ગર્ભમાં માળુ-મનુ રૂપ પરખાઈ શકાય છે.

વખત—વાહ ! આ તો ઝડપ બધ ફેરફાર થતો આવે છે. તમે કૃત્યુ હતું કે તેનું માથું તથા પૂઠી લગભગ આડેઆડ આવી જાય એવી રીતે તે ગર્ભ કીડાની પેઠે વાકો વેળી ગયેનો હોય છે, તો તેવો વાકો ક્યાં સુધી રહે છે ?

લક્ષ્મી—ત્રીજા મહીનામાં તે પ્રથમ કરતાં મીઠો થાય છે અને પછી દર માસ વધારે સીવો થતા થતાં છેવટ હાથ પગનાં ફુટીયાં વાળીને બેમણીબર બેસીએ છીએ એવી રીતે થઈ રહે છે.

વખત—નાર, હવે ત્રીજા માસની વાત કરો ન્નેહ !

લક્ષ્મી—હા, ત્રીજા માસના આરંભમાં ગર્ભનું ઈંદુ મુરચીના ઈંડાં જેવું હોય છે, નાજ ધણો વધેલો હોય છે; ઈંડાની અદરનો ગર્ભ લંબાઈમાં ૧ થી ૧½ ઈંચ હોય છે, અને વંજનમાં પણ થોડો વેધેલો હોય છે. હાથ પગનાં જુદા જુદા બધા બાગો આ માસમાં ખુદા દેખાય છે, જે પગનાં તળીયાં સાંઘમાં આવી રહે છે, બીજા માસના

ગર્ભની લંબાઈ મવા ઇચ કરતાં પણ વધી જાય છે; જનન ઇન્દ્રિયો આકાર બહાર આવવા લાગે છે, પણ છોકરો છે કે છોકરી છે તે ચોક્કસપણે માથમ પડતું નથી. ગર્ભનું માથું ધડના પ્રમાણમાં પ્રથમથી જ ધણું મોટું હોય છે, અને આ માસની અંતે પણ મોટું જ હોય છે. માથાના પ્રમાણમાં ધડ ધણું પાતળું હોય છે અને બાજક ધણું મેડોળ લાગે છે. હાથ (બુજ) ખભેથી નીચે નમેલ હોય છે, પણ હાથનો છેડનો ભાગ એટલે પોચો દાઢી તરફ ગયેલો હોય છે. પગ અદરથી વજેલા હોય છે. હાથ પગનાં આંગળાંના નખનો સ્પર્શ આકાર દેખાય છે. માથુ પ્રથમના કરતાં વધારે ટ્યાર થાય છે અને પીઠનો વાંક ઓછો થાય છે. પાંમળાઓ ખુરી થવા લાગે છે તેથી પેટ અને છાતી એવા બે ભાગ ખુલા થાય છે. ત્રીજા માસની અંતે ગર્ભની લંબાઈ આશરે ૩ ઇંચની હોય છે, ઇંડું આશરે ૪ ઇંચ લાંબું હોય છે, અને વજન ૧૦ તોલા જેટલું હોય છે આંખનાં પોપચાં વીંચાઈ જાય છે, નાક પહોળુ અને ત્રણ ખૂણીવાળું દેખાય છે તથા તેાં જડાને દાઢી અણીદાર માલમ પડે છે. પુરા ત્રણ માસનો ગર્ભ આવો હોય છે. કેમ, સમજ્યાં ?

વખત—હા, સમજી ખરી, પણ તમે તો કહ્યું છે કે ગર્ભ ઇંડાંમાં વીંટાયો હોય છે, ત્યારે તેના આ બધા આકારોની શી રીતે ખબર પડતી હશે ?

લક્ષ્મી—વાહ, એ જાણતું તો સાવ સહેલું છે, સ્ત્રીઓને ગર્ભ આવ થાય છે ને ગર્ભ બહાર પડે છે, તે સૂક્ષ્મદર્શક ચંદ્ર મડે જોઈને પરીક્ષા કરવાથી આ બધું સમજી લેવાય. સ્ત્રીઓને ગર્ભ આવ મોટે ભાગે આ ત્રીજા માસમાં જ થાય છે.

વખત—હીક, એ તો હવે બરાબર મર્મજી. હવે ચોથા માસમાં

ગર્ભ કેવડો થાય છે તે કહે.

લક્ષ્મી—કુટું, સાંભળો. માગ્રવણુ માસનો ગર્ભ આશરે ૬૫ ઈંચ લાંબો હોય છે. ચોથા મહીનાની આખરે ચોર વજનમાં તથા જાડાઈમાં વધે છે, નાળું ગર્ભની લંબાઈ કરતાં બમણું ત્રમણું લાંબુ વધે છે, ગર્ભની લંબાઈ ૫ ઈંચની થાય છે અને વજન આશરે ૨૦ તોલા બારું હોય છે તથા માથું ઘડના ૪ થા ભાગ જેટલું હોય છે. મોં, આંખો, કાન તથા નાક બરાબર આકાર લે છે. આ માસની આખરે બાળક નરજાતિનું છે કે નારીજાતિનું છે તે સહેલથી જાણી શકાય છે. જનન અવયવો આકારમાં વધેલા માસમ પડે છે.

વખત—બહુ મજાની વાત જાણી. વાડ, હવે પાંચમા માસના ગર્ભની વાત કહે.

લક્ષ્મી—ચોથો મહીનો પુરો થયા પછી અને પાંચમો માસ અરધો વીસા પછી બાળક ૬ ઈંચનું થાય છે. ચેહેરા ઉપર કરચોળીઓ પડે છે. માથાની ખોપરીમાં તેમજ શરીરના બીજા ભાગો ઉપર વાળ દેખાય છે. આમડી પ્રથમ કરતાં મજબૂત અને શુભાખી રંગની હોય છે. પાંચમો મહીનો પુરો થતાં ગર્ભ ૮ ઈંચનો થાય છે અને વજનમાં આશરે ૧ રતલ થાય છે. નખ થવા લાગે છે, અને હવે ગર્ભ ફરકતો હોય એવું માને માસમ પડે છે.

વખત—ઓહો ! એક માસમાં તો બાળક ઘણુંજ વધ્યું જો !

લક્ષ્મી—વધે કેમ નહિ ? જેમ જેમ મોટું થતું જાય તેમ તેમ તે ઝડપબધ વધવા માડે છે.

વખત—વાર, હીક; હવે છઠ્ઠા માસની વાત કરો.

લક્ષ્મી—છઠ્ઠો માસ પુરો થતાં બાળક ૧૨ ઈંચ લાંબો થાય છે, અને વજનમાં ૧૫ રોર થાય છે. આમડીમાં કરચોળીઓ વળે છે, અને

જાંખા લાલરંગની દેખાય છે. આંખની પાંપણો અને ભરેલા ઉગવા લાગે છે, નખ બહાર નીકળે છે; આ ઉમરે જન્મેલ બાળક બહુ ધીમે ધીમે શ્વાસ લે છે, પણ યોગ્ય કલાકમાં મરણ પામે છે.

વખત—ત્યારે છઠ્ઠા માસમાં પ્રસવ થાય તો તે બાળક છત્રી શકે નહિ, એમ કે ?

લક્ષ્મી—નહી જાય. સાતમા માસમાં જન્મે તે બાળક પણ ધણું ખર્ચે જીવતું રહેતું નથી. હવે બાકીના માસની વાત કરું છું તે સાંભળી લો.

સાતમા માસ—બાળકની લંબાઈ ૧૪ ઇંચની અને વજન ૨૫ રતલનું હોય છે. ચામડી દહાડકાવાળી હોય છે, અને ચીકણાવાળી હોય છે. પોપચાં ખુશ થાય છે. સાતમે માસે અવતરેલું બાળક બહુ ધીમે શ્વાસ લે છે, ધીમું ધીમું રહે છે, પણ યોગ્ય કલાકમાં કે યોગ્ય દલાયમાં મરી જાય છે.

આઠમા માસ—બાળકની લંબાઈ ૧૬ ઇંચ, અને વજન ૩૫ રતલનું હોય છે. ચામડીનો આકાર માંસના જેવો થાય છે, માથાના વાળ વધારે જડાય થાય છે. આ ઉમરે જન્મેલ બાળક બહુ સંભાળથી ઉછેરવામાં આવે તો બચે.

નવમા માસ—બાળકની લંબાઈ ૧૮ થી ૧૯ ઇંચ અને વજન ૪ રતલનું હોય છે. શરીર ઉપરની ઠરેલોળીઓ દેખાતી બંધ પડે છે અને શરીર વધારે જોળા બને છે. નવમે માસે જન્મેલાં બાળક જીવે છે પણ પૂર્ણ માસે અવતરેલાં બાળક જેવાં તે ચંચળ હોતાં નથી, બહુ ઉઘે છે, અને જો સંભાળ લેવામાં ન આવે તો મરી જાય.

દશમા માસ—દશમે માસે જન્મનાર બાળકની સરાસરી લંબાઈ ૨૦ થી ૨૧ ઇંચની હોય છે. સરાસરી વજન સાત રતલ હોય

છે, શરીર વગરે જસવદાર થાય છે, ચામડીની અતિ લાવાચ જતી રહે છે. નખ આગ્રીના છેડથી બહાર નીકળે છે, બાગક જન્મે છે કે ચીમો પાડવા લાગે છે, પોતાના હાથ પગ છુટથી હલાવે છે અને છાતીએ મૂકવાથી ધાવવા મડે છે.

વખત—વાહ રે ! બેન, આ તો બહુય જાણુવા જેવું ખરું. આવું આવું જાણી રાખ્યું હોય તો ધરો કાયદો છે.

લક્ષ્મી—શાયદો તો ખરોજ તો વાર, હું જો જો કહી ગઈ તો બહુ તમને યાદ રહ્યું ?

વખત—હા, બહુ યાદ રહ્યું કે યાદ ન રાખ્યું તો તમને માથા-કુંડા થા માટે કંરાવું ?

લક્ષ્મી—બહુ સારું. ત્યારે એકવાર મારી પામે બેલી જાઓ, જોડા

વખત—સ્યો, બેલી જાઉં. બીઓના ગર્ભસ્થાનની ડાબી જમણી બે બાજુમા બે થેનીઓ હોય છે અને તે થેનીઓ તથા ગર્ભસ્થાન બે નળીઓથી જોડાયેલ હોય છે સ્ત્રીએને નાવજી આવે છે તેનું રક્ત આ બે થેનીઓમા પેદા થાય છે અને દરમામ તે નાવજીનું કોહી તે ચેલીઓમાથી ગર્ભસ્થાનમા થઈને બહાર પડે છે. જ્યારે ગર્ભ રહેવાનો હોય છે ત્યારે નાવજી બંધ થાય છે, અને બેમાથી એક થેનીમાના ઇડામા જીવનો મચાર થાય છે. એ જીવ ઇડા રૂપે દોાય છે, એટલે ઇડાની અંદર ગર્ભની ઉત્પત્તિ થાય છે આ જીવવાળું ઇંડુ થેનીમાથી પેલી નળીવાટે ગર્ભસ્થાનની ટ્રેચરીમાં ઉતરી તેની અંદરની દીવાલને ચોટ્ટે છે અને ત્યાં તે ઇડાની આસપાસ એક પડદો ફરી વળે છે. આ રીતે ગર્ભમા ઇડા રૂપે એક પડદો તો હોય છે અને પાછો આ બીજો પડદો બંધાય છે અને અંદરનો ગર્ભ આ બેવડા દાકણની અંદર પુરાઈ રહે છે આઠ દિવસનો આ ગર્ભ મોલની અણીથી પણ ધરો નાનો

હોય છે, અને ખીજું આકાશીયું પુરૂં થઈને ત્રીજું બેમતાં ગર્ભમાં અ-
વધવોના આકારે પુટવા મારે છે. વળી ત્રીજા આકાશીઆની આખરે
ઇંડોના ઉપલા પડામાં રક્ત તળીઓના ઝુમખા નીકળે છે અને એ
રક્ત નળીઓ વાટે બાળકને નાળયા રસ્તેથી પોપણુ મળે છે. એક મા-
સનું ગર્ભનું ઇંડું કમ્બુતરના ઇંડા જેવડું હોય છે અને તેની અંદરનો
ગર્ભ એક લાંબા વાંકા વળેલા કીડા જેવો હોય છે. ગર્ભનું માથું ધણું
મોટું હોય છે અને ધડ કમાનની પેઠે વળીને માથું તથા નીચેનો પુછડી
જેવો દેખાતો ભાગ લગભગ પાંચે આવી જાય છે; આંખોને ઢેકાળે
બે કાળાં મીઠાં દેખાય છે અને ઝાડના ફણુગા પુટે એવી રીતે હાથ
પગના આકાર ફણુગા જેવા જણાય છે. બીજા માસમાં હાથ પગના
આકારો વધારે ખુબ થાય છે, નીચેનો પુછડી જેવો આકાર બધ પડે
અને ગર્ભ માણુમનો આકાર ધારણ કરે છે. ત્રીજા માસમાં વાંચી
ગર્ભ સીવો થવા મારે છે, હાથ પગના ભાગે જુદા જુદા દેખાવા લાગે છે,
સ્ત્રી કે પુરુષ જાતિના અવધવોના આકારે જણાવા લાગે છે પણ કઈ
જાતી છે તે નક્કી કરી શકાતું નથી; માથું વધારે ટટાર થાય છે, પી-
ઠનો વાંક ઝોઝો થાય છે. આ માસનો ગર્ભ ૩ ઇંચ લાંબો અને પા-
ગેર વજનનો હોય છે. ચોથા માસમાં ગર્ભનો પડને જડો થાય છે,
નાળું ગર્ભની લંબાઈ કરતાં બમણું ત્રમણું થાય છે; મોં, આંખ, કાન
નાક વગેરે અવધવો બરાબર આકાર લે છે અને બાળક છોકરો છે
કે છોકરી છે તે મહેવથી ઓળખાય છે, કેમકે જાતિ દક્ષાવતાર અ-
વધવો આકારમાં વધેલા હોય છે. ગર્ભ લંબાઈમાં ૫ ઇંચ અને વજન-
માં ૨૦ તોલા થાય છે.

લક્ષ્મી—વાહરે, વખત બેન ! તમે તો બરાબર-પાઠ રાખ્યું છે
વાર, પછી દરમા માસ સુધીનું બોલી જાઓ.

વખત—પાંચમા માસમાં બાળકના માથા ઉપર વાળ દેખાવા માટે છે. આ માસથી બાળક ફરકે છે અને લંબાઈમાં ૮ ઇંચ અને વજનમાં એક રતલ હોય છે. છઠ્ઠા માસના બાળકાં આંખની પાંપણો અને ભમરો ઉગવા લાગે છે, નખ બહાર આવે છે. બાળક ૧૨ ઇંચ લાંબુ અને ૧૧ શેર વજનનું હોય છે. સાતમે માસે બાળક ૧૪ તસુ લાંબુ અને ૨૧ શેર વજનનું હોય છે, આઠમે માસે ૧૬ તસુ લાંબુ અને ૩૧ શેર વજનમાં હોય છે; નવમે માસે બાળકની લંબાઈ આશરે ૧૭ તસુ અને વજન ૪ શેરનું હોય છે, અને દશમા મહીનાનું એટલે નવ માસ પુરા થઈ દશમો માસ બેઠા પછીનું બાળક ૨૧ તસુ લાંબુ અને ૭ રતલ વજનનું હોય છે. આઠમે માસે બાળક જન્મે તો બહુ સંભાળીને ઉછેરીએ તો બચે, નવમે માસે જન્મેલા બાળકને પણ બહુ સંભાળથી ઉછેરવું જોઈએ, કેમકે બહુ નખનું હોય છે. દશમે માસે અવતરેલ બાળક ચંચળ હોય છે, મોટા ધાંટાથી રમે છે અને હાથપગ છુટથી ફરવે છે.

લક્ષ્મી—શાબાશ છે, તમને ! તમારી યાદશક્તિ તથા બુદ્ધિનાં હું શું વખાણ કરું ? તમે બહુ વર્ણન બરાબર કરી ગયાં !

વખત—બહુ વર્ણન ન કરી શકું તો પછી 'તમારા પાસેથી શીખું શા માટે ? પણ, જેન આજની વાતથી તો બહુ મજા પડી જતો ! ગર્ભનું ઇંકું ને તેમાં વળી ગર્ભ ! અને વળી તેના ઉપર પડે ! ને વળી તેના સાથે લોહીની નમો ! ને તે નમોવાટે બાળક માના શરીરમાંથી પોપણુ લેઇને વધે ! વળી આંખે તો દેખી પણ ન શકાય એવા બારીક ઇંડામાંથી નવ માસમાં ૭ રતલનું બાળક થઇ જાય અને એક ઇંડામાંથી માણસનો આકાર બની જાય ! આજ તો કંઈ કંઈ વાતો જાણીને હું તો થેલી થેલી બની જઈ છું ! બાપ તમને

એકનાં એકવીશ થયો ! તમારા વિના આવું બધું જ્ઞાન કોણ આપે ? વાર, આ બધું તો હું સમજી, પણ ગર્ભિણીને બાળક ક્યારે અવતરશે તે અગાઉથી જાણી શકાય ખરું કે ?

લક્ષ્મી—હા, તે જાણવાની પણ રીતો છે. વિદ્વાન અનુભવી માણસોએ તેની પણ કેટલીક રીતો નક્કી કરેલી છે.

વખત—ત્યારે તેવી પણ એકાદ રીત હોય તે કહેવો, બેન !

લક્ષ્મી—હા. (યો કહું. તેની એક રીત એવી બતાવવામાં આવી છે કે ગર્ભ રહ્યા પહેલાં જ દહાડેથી દસ્તાન બધે રચું હોય તે તારીખમાં ૩ દિવસ મેળવવા અને ત્રણ મહીના પાછલા બાદ કરવા અથવા નવ માસ વધારવા જે દિવસ આવે તે આવાડીયુ બાળક અવતરવાનું સમજવું.

વખત—આ વાત જરા બેશ કરીને કહો. હું બરાબર સમજી નથી.

લક્ષ્મી—એમ ધારો કે એક સ્ત્રીનું નાવણું (રક્ત) તા. ૩ જી માર્ચના રોજ બધે થયું હોય તો તેમાં ૭ દહાડા ઉમેરવા એટલે તા. ૧૦ મી માર્ચ થઈ. અને તેમાંથી ત્રણ મહિના બાદ કરવા અથવા નવ માસ ઉમેરવા એટલે ડીસેમ્બરની તા. ૧૦ મી થઈ. તા. ૩ જી માર્ચને દિવસે નાવણું બધે થયું હોય તેને તા. ૧૦ મી ડીસેમ્બરવાળા આવાડીયામાં પ્રમવ થવાનો મંભવ સમજવો. ગર્ભ રહ્યાનો દહાડો અને પ્રમવનો દહાડો દર્શાવનાર એક પત્રક જોવાથી આ હિસાબ કરવો જ ન પડે.

વખત—વાહ ! આ તો બહુ મજાનો હિસાબ ! અને વગી, તેનું

પત્રક પણ તૈયાર ! ફક્ત જોઈ લેવું એટલીજ વાર ?

લક્ષ્મી—હા, ગર્ભ રહ્યાનો દિવસ નક્કી હોય એટલે તે જોઈને તેના કોણમાં તેનીજ નીચેનો તારીખ મામ જોઈ લો 'એટલે પત્ર' !

વખત—પણ ગર્ભ કયે દિવસે રહ્યા છે તે તો કાંઈ ?

જીવામાં હોતું નથી, ત્યારે તે દિવસ શી રીતે નક્કી કરવો ?

લક્ષ્મી—ગર્ભ રહ્યાનો દિવસ નક્કી ન થાય, પણ નાવજી બંધ થયાનો દિવસ તો યાદ હોય ના ?

વખત—હા, તે તો યાદ હોયજ. ત્યારે નાવજી બંધ થયાનો દિવસ તેજ ગર્ભ રહ્યાનો દિવસ ગણીને ઉપતો હિસાબ કરવો ?

લક્ષ્મી—હા, એમજ.

વખત—સારે, બેન, તમારું તે પત્રક મને લખાવશો ?

લક્ષ્મી—ધણી ખુશીથી લ્યો, લખી લો. (જીવો આ પુસ્તકના પાછલા ભાગપર.) વાર, બેન, હવે જાડું છું.

વખત—હવે જવાય છે. જરા તો બેસો.

પ્રકરણ છ કું.

ગળથુથી.

વખત—વાર, લક્ષ્મી બેન ! બાળક જન્મે છે સારે આપણામાં ગળથુથી પાવાનો આસ છે, તે તો તમે જાણો છો ના ?

લક્ષ્મી—હા, કેમ ન જાણું ! તમારા લોકોમાં જ ધરનારી છું ને જાણું નહિ ? કોઈ તેને ગળથુ કહે છે ને કોઈ ગળથુલી પણ કહે છે.

વખત—સારે એ ગળથુથી અથવા ગળથુલી વાસાનાં બાળકને પાત્રી તે ઠીક કે નહિ ? તે આજ કેમ પડ્યો હશે ?

લક્ષ્મી—તમને આગળ એકવાર કહી ગઈ છું કે બાળક અવતરે છે ત્યારે પ્રસૂતિને પહેલાં બે ત્રણ દહાડા સુધી છાત્રીમાં ધાવણ આવતું

નંધી અને તે કારણથી તમારા લોકો દુધને બદલે ગળથુથી પાતા હશે. અમારા ડાક્ટર સાહેબ તો દુધ પાવાની જ બધામણ કરે છે. એકાદ વાસાના બાળકના ગળામાં વળી દુધ વિના બીજું કંઈ અપાતુ હશે કે ?

વખત—ત્યારે અમારાં ઐસઓ તેમજ જુની દામણો તો બાળકને ગોળ, ગઠોળ અને અધાબજા એવી ચીજોનું રેડીયું કરીને પાય છે, તેથી તો નુકશાન ખરું જ કે ?

લક્ષ્મી—નુકશાન તે વળી એક વાર નહિ ! અરે બેન ! ગોળ ગઠોળની શું વાત કરો છો ! હું તો એમ પણ માંબળું છું કે કેટલીક મૂર્ખ જુની દામણો બાળક અવતરે છે ત્યારે તેના મોમાં ખાંડ આપે છે અથવા પાષ્ટ દે છે, અને એવું કહે છે કે બાળક અવતરે ત્યારે ખાંડ પાષ્ટએ તો પછી તે કોઈ દી બરાબ જાય નહિ.

વખત—હા, મેં પણ આ વાત સાંભળી છે ખરી. પણ ખાંડથી તો ઘણુંજ નુકશાન થાય, ખરું કે નહિ ?

લક્ષ્મી—નુકશાન તો બેન ઘણું છે, પણ આપણે તે વાત ક્યાં મમજીએ છીએ. ' નહિ જાડ ત્યાં એરડો રખ ' એવો આપણો ધાટ થયો છે. આપણામાં પુરી અકલ્પ જળી નથી એટલે દામણ કહે તે સાચુંજ માનવું તો ! દામણ કહે છે એમ કે પહેલે દીવમે ખાંડ પાપએ તો પછી બાળક બરાબ નહીં; પણ ખાંડ પાવામાં તો બાળકમાં સસણીના રોગનું બીજ મેપાય છે, તે સમજવા જેટલી તમારી બાઈડીઓમાં સમજવું ક્યાં છે ?

વખત—હા, બેન ! જો અમો સમજતાં હોઈએ તો એવું કામ કરતાં દામણને અટકાવીએજ નહિ ! વાર, પણ ગળથુથી પાવાનો આજ તો પરાપૂર્વથી આપ્યો આવે છે એમ કહેવાય છે, તો સે આજ કાંઈ સમજીને પાડ્યો હશે કે નહિ ? આરા પીયરમાં એક વૈધરાજ-આજે

છે, તે તો એક વાર મારા બાપાને કહેતા હતા કે જુના વૈદક શાસ્ત્ર-
મા પણ એવું પાવાનો લેખ છે. તેઓ પોને બેશ મમજી, વૈદકના
અથો જોયેલા અને વળી અનુભવી છે અને તેઓ પણ ગળથુથી પા-
વાના હાતના આવને ધિક્કારતા હતા ખરા, પણ ગળથુથી જેવુંજ કાંઈ
ધી મધ વીગેરે પાવાની સલાહ આપતા હતા.

લક્ષ્મી—ત્રણ દિવસ સુધી પ્રસૂતાને ધાવણ ન આવે માટે તેને
કાંઈ પોપણુ તો જોઈએજ, અને તેથી ધી તથા મધ ચટાડવાની વૈ-
દક અથોમાં બલામણુ કરી હેય તો તે પણ સારી છે. પણ આપણી ગ-
ળથુથીમાં તેવો નિયમ ક્યા રહ્યો છે ? કોઈ ગોળનું પાણી કરીને પાય
છે, કોઈ ખાંડનું પાણી પાય છે અને કોઈ તેમાં બકરીની લીંડી વગેરે
એ ત્રણ વસ્તુઓનું રેડીયું કરીને પાય છે. ફક્ત મધ અને ધી ચટાડતાં
હોય તો તો સાફજ તો ! જ્યાં લાંથી ત્રણ દિવસ સુધી બાળકને પોપ-
ણની જરૂર છે, અને તે પોપણુ તેને નુકસાન કરે એવું ન હોવું જોઈએ.

વખત—એ તો ખરી વાત. નુકસાન કરે એવું રેડીઈં બેડીઈં
કાંઈ નજ આપવું જોઈએ. પણ અમારી સ્ત્રીઓ કાંઈ પોપણુ માટે જ
ગળથુથી પાની હોય એમ દેખાતું નથી. તેઓ તો એટલું જ સમજી
છે કે નવું બાળક આવતરું એટલે તેને ગળથુથી પારી જ જોઈએ.

લક્ષ્મી—હા, એમજ ! અને બીજું બાણુ છે ?

વખત—વળી બીજું શું ?

લક્ષ્મી—આ ગળથુથી પાવાને માટે સગીઓમાંથી કે પડોશલો-
માંથી કોઈ ચતુર બાઈડીને બોલાવે છે અને તેને હાથે પવરાવે છે,

‘તૃતીયેऽન્હિ ચતુર્થે વા સ્ત્રીणांस्तन्यं प्रवर्त्तते ॥ तस्मात्प्रथमेऽन्य-
नंतामिश्रे मधुस्सर्पिणी मंत्रपूते त्रिकालं प्राशयेत् ॥’ ત્રીજે કે ચોથે દિવસે
ધાવણ આવે છે, માટે મધ તથા ધીમાં અનૂના (મિ)મેળવીને ત્રણ વખત ચટાડવું.

અને બાળક મોટું થયા પછી જો તે કહ્યાનું થાય છે તો મસ્કરીમાં પેલી ગળથુથી પાનારનો વાંક કાઢવામાં આવે છે અને ગળથુથી પાનાર તે બાળકને કહે છે કે “તેં તો મારી ગળથુથી લજવી!” માર્તી કુખ ન લબ્બણી પણ ગળથુથી લબ્બણી! અત્તાન તો જુવો!

વખત—બબ્બાં! તમે તો અમારાં બધાય છેબકાં જાણતાં લાગો છોને! હા, એમ બોલાય છે ખરું, પણ તે તો મસ્કરીમાં બોલાય છે.

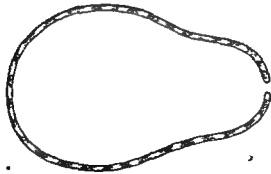
લક્ષ્મી—મસ્કરીમાં કે બસ્કરીમાં, પણ ગળથુથી પાવાનો ચાલ પડ્યો છે તેનું ખરું કારણ તમે લોકો સમજતાં નથી અને એક પૂછકું પકડીને બેઠાં છો! અને તેથી એકાદ વામાના બાળકને શું અપાય અને શું ન અપાય તેનું પણ તમને જ્ઞાન રહ્યું નથી!

વખત—ખરું કહે છે, બેન! અમારાં બૈરાઓ પોને જો કરે છે તેનો કશો વિચાર કરતાં નથી. ઘણીક વાતોમાં તો તેઓ રૂઢી અને જુના ચાલનેજ વળગી રહ્યાં છે, અને તેમાં લાભ હોય કે નુકસાન હોય, પણ તે વાત તેઓ કૂંજેજ રહે છે! વારૂ, ત્યારે ગળથુથીમાં વાસાના બાળકને શું આપવું તે તમોજ બેસ કરીને કહો.

લક્ષ્મી—તે વાત મેં તમને એક વાર કહેલીજ છે. ગાયના કુધમાં એટલુંજ બીજું પાણી મેળવીને તથા જરા સાકર મેળવીને પાયા કરવું. અથવા તમારા બાપના વૈધરાજે ધી મધ બેગાં કરીને ચટાડવાની ભક્ષામણુ કરી હતી તે પણ ઘણી સારી છે. ધી તથા મધ બેસ તાળાં અને ચોખ્ખાં જોઈએ. બેગવાળાં હોય તો એક કરતાં બીજું ધાય!

વખત—બહુ હીક. ત્યારે મારી મોતીને બીજો બાણીઓ આવશે ત્યારે હું પણ તમારા કહેવા પ્રમાણેજ કરીશ અને સગાં સંબંધીઓ તથા પ્રડોશીઓને પણ આ ગળથુથીની વાત સમજાવીશ. હવે તમે જાઓ, બેન, આજે તમને મેં બહુ ખોટી કંચો. (લક્ષ્મી જાય છે.)

ચિત્ર ૩ બું.

પુરા દલાગની ઝોર-જરાય

ચિત્ર ૪ શું.

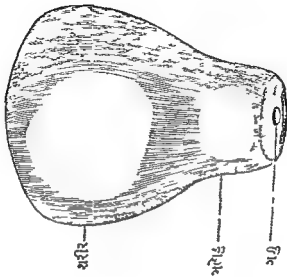
ઝોરમા-જરાયમા પુરા દલાગનું છાકર

ચિત્ર ૧ બું.

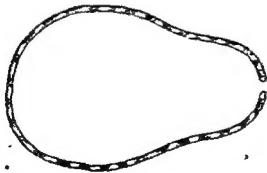
છ માસ પહેલાં છોકરૂં ગર્ભાશયમાં
દરી રીતે રહે છે તે બતાવનારૂં ચિત્ર
છ માસ પછી માથું નીચું આવના
માટે છે અને પગ ઉપર લટકા જણાય છે.

ચિત્ર ૨ બું.

ગાર પાન મામના ગર્ભવાળી સ્ત્રીની ઝોર-જરાયુ

ચિત્ર ૩ બું.

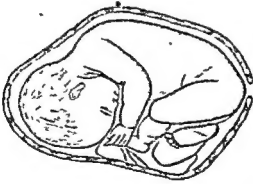
પુરા દવાગળી ઝોર-જરાપ.

ચિત્ર ૪ શું.

ઝોરમાં-જરાપમાં પુરા દવાગળી છેકફ.

ચિત્ર ૬ ફું.

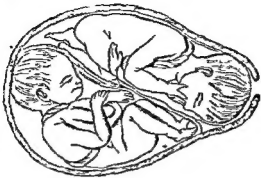
કુમળમાં નિતંબ-દગરાં-પ્રથમ આવે છે
તે દર્શાવનારૂં ચિત્ર.

ચિત્ર ૭ મું.

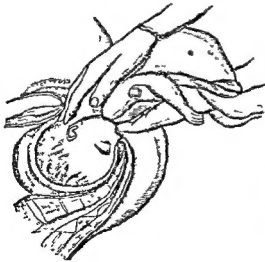
કુમળમાં માથુ પ્રથમ આવે છે તે
દર્શાવનારૂં ચિત્ર.

ચિત્ર ૯ મું.

કમળમાં જોડ્યુ કથી રીતે રહે
છે તે જતાવનાઈ ચિત્ર.

ચિત્ર ૮ મું.

ધડ બહાર આલ્યુ છે. મારું આવવું બાકી
છે. આ વખતે બાળક હાથે મોલમ
પડે છે તેથી હાથજ આગળ નાખીને
બાળકનો પ્રસવ કરાવે છે.

Bharatiya Vidya Bhavan's Granthagar

BOOK CARD

Call No 21/7/12/94534 Title ✓

દાસી શિક્ષા

Author ગાંધી શ્રીર. ભાસ્કર. પટેલ

Date of
issue

Borrower's
No

Date of
issue

Borrower's
No

2/2/52 349